2

HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

# MARULIĆ

2000

18813

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno
društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2000.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje
(veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad,
prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 49 22 300
Stranke se primaju svakog dana osim subote,
od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro račun kod ZAP-a

**30102-678-114327**

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke
Zagreb:

**30101-620-16**
**012103-2424116225**

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

**MARULIĆ** ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

**BROJ 2** **ZAGREB, ožujak-travanj 2000.** **GOD. XXXIII**

Radovan GRGEC

## Uz rub (129)

HKD sv. Jeronima kao naša najpoznatija ustanova oko koje se desetljećima okupljaju hrvatski katolički laici, seljaci, radnici, intelektualci i kulturni djelatnici (i oni Hrvati koji nisu katolici) bavi se i problemima katoličkog laikata, premda se to mnogo ne spominje ni u našem vjerskom tisku. Osobno sam kao član BK za laike dvadesetak godina i kao član centralnog Komiteta za vezu Europskog foruma laikata, prisustvujući raznim sastancima i Simpoziju europskih biskupa, imao prilike da usporedim naša laička iskustva s iskustvima u drugim europskim zemljama. Naravno, mi smo pod vlašću jugokomunističkoga jednoumlja živjeli u sasvim drugačijim prilikama, pa stoga nije bilo čudno da su se laičkom tematikom bavili uglavnom klerici, u čemu se situacija nije mnogo promijenila ni nakon demokratskih izbora.

Na raznim međunarodnim skupovima i kongresima, kao npr. na onom u *Luinu,* gdje sam izabran u Komitet za vezu, vladala je zaista srdačna atmosfera zajedništva između klerika i laika, koji su u skladu s koncilskim načelima bili svjesni da se od klerika ne razlikuju dostojanstvom nego funkcijama. To je naročito došlo do izražaja na spomenutom *IV. simpoziju europskih biskupa* (Rim, od 17. do 21. VI. 1979.), gdje sam upoznao kardinale *Benellija, Thiandouma, Suenensa* i nezaboravnoga *Basila Humea*, koji je prošle godine nekoliko dana prije smrti dobio visoko englesko odlikovanje od kraljice Elizabete. Kardinal *Simonis* objasnio mi je za stolom, gdje smo zajedno objedovali, tko je zapravo "napredan" među nizozemskim katolicima. Toga popodneva biskupi i nas devetorica predstavnika europskih laika upoznali smo Zajednicu sv. *Egidija,* koja je nedavno dobila UNESCO-ovu nagradu za mir. Sutradan smo bili na misi *Ivana Pavla II,* koji nas je primio i u posebnu audijenciju. Tom prilikom, razgovarajući s njime, vidio sam koliko mu je stalo do Hrvatske. Na njegove me riječi podsjeća slika našeg susreta, koja visi na zidu jeronimskih prostorija u Zagrebu.

Ono što je važno u Zajednici sv. Egidija jest karitas i volonterstvo. I naši laici, koji se sada bore za naša "laička" prava u crkvenim strukturama, morali bi

shvatiti da su karitativno i dobrovoljačko usmjerenje možda najvažniji vidovi naših kršćanskih angažmana. Toliko sam puta napisao kako nam ne bi smjelo biti najvažnije da budemo veliki i mali ministranti, đakoni i đakonise, vjeroučitelji i vjeroučiteljice, "klerički sateliti" i "propovjednici duhovnih misli", jer je još važnije da kao kršćani budemo angažirani u onom što je specifična domena našeg "funkcioniranja", kao što je npr. socijalni i politički angažman, obiteljski život i odgoj djece, kulturno i profesionalno djelovanje u vlastitom zvanju itd. O tom sam govorio i na jednom proljetnom zasjedanju naše BK krajem osamdesetih.

I novinarski posao trebalo bi da bude jedan od specifikuma laičkog angažmana. Iako je nedavno za predsjednicu hrvatske katoličke novinarske udruge izabrana laikinja *(Suzana Vrhovski)*, imamo dojam da je hrvatskim katoličkim novinarima, npr., gotovo nepoznat naš rad sada i nekada, kada je pod krovom jeronimske, još uvijek nedenacionalizirane zgrade *12 godina izlazio dnevnik (Hrvatska straža, 1929-1941)!*

Naravno, u svim tim djelatnostima katolički se laici moraju ponašati kao samostalne i slobodne osobe. Primjerice, ako im je kao roditeljima stalo do vjerskog odgoja i obrazovanja djece, ne bi smjeli "nasjedati" raznim "friziranim" statističkim podacima o pohađanju školskog vjeronauka i o školskovjeronaučnim ocjenama, kada je svima jasno kako većina učenika dolazi na vjeronauk da bi podigla prosjek ocjena te da se školski vjeronauk mora razlikovati od župskoga, ako se već inzistira na održanju obaju, i to na konfesionalnoj osnovi, premda je u većini župa zbog manjka školovanih vjeroučitelja i prezaposlenosti svećenika zasad gotovo nemoguće to ostvariti.

* * *

Kao novinari mnogi su laici, možemo reći, "ispekli zanat", i to uglavnom "u hodu", bez raznih edukacija i formacija. Ipak bi morali biti toliko slobodni da budu objektivno kritični ne samo prema onima "izvana", nego i prema "nedodirljivima" i "poslodavcima" u crkvenim strukturama. A i što se tiče "državnih struktura", nije dovoljno boriti se samo za "demokratske promjene", nego valja otvoreno reći što katolici misle o raznim "škakljivim" pitanjima, primjerice o Crkvi bogatih, o abortusu, o svećeničkim udrugama, o "hercegovačkom slučaju", o socijalizmu i "demokršćanstvu". Danas imamo dosta "kolumnista" koji pišu kritički i lucidno o aktualnim problemima, ali se mudro čuvaju da ne dirnu u "svete krave", odnosno da ne budu, kako sami kažu,"svakom loncu poklopac". I kad pišu o ličnostima iz svoje struke, gotovo



i ne spominju neke naše mislioce, teologe i filozofe koji su nekada itekako "kotirali" (npr. *Kuničić, Gračanin, Bakšić, Zimmermann, Keilbach, Grimm, H. Bošković, Škrinjar, Šanc, U. Talija, A. Bauer, Stadler, Kozelj, F. Franić, Ivandija, Buturac, Fuček, Kribl, Vereš, Ćurić, Brajičić, A. Kusić* itd.) ili još uvijek kotiraju, ali ne pripadaju njihovu "klanu".

Kao i naš pokrovitelj i uzor *Alojzije Stepinac*, koji je digao svoj glas protiv sviju totalitarizama, i za vrijeme II. svjetskog rata, kada se to nitko nije usudio kao on; mi smo protiv svih totalitarizama pa tako i protiv fašizma.* Ipak ne možemo ne osjetiti nelagodu kada se spominje riječ "antifašizam", jer se sjećamo vremena kad su i Stepinca i sve nas nazivali fašistima i klerofašistima, kada je AFŽ tražio Stepinčevu glavu, kada su razna ubojstva ("finis coronat opus") bila ukrašena "kolofonom": Smrt fašizmu - sloboda narodu! Stoga nas katkada etikete kao "fašizam", "kleronacionalizam", "klerikalizam" i sl. iritiraju. Znamo, naime, da smo upravo mi pravi "antiklerikalci" jer smo uvijek nastupali kao slobodne ličnosti i u konfrontaciji s onima koji su se tobože borili protiv klerikalizma, a praksa im je bila u pravom smislu "paternalistička" i neoklerikalistička, što sam istaknuo i u knjizi "Neoklerikalizam i pučki katolicizam" zajedno s *Tomom Verešom*** i *Sergeom Bonnetom*. I tu je knjigu izdalo naše Jeronimsko društvo, a o njoj su pisale i medijski eksponirane ličnosti.

* * *

Dobro bi bilo da "medijski eksponirane ličnosti", sada za Uskrs, napišu nešto jasno o čudu uskrsnuća. *Chesterton* je svojedobno pisao: "Suvremenici postaju suhoparni ne zbog nedostatka čudesa, nego zbog nedostatka čuđenja." I *Peter Gibbon* govori o nedostatku čuđenja i divljenja. Ako je Kristovo uskrsnuće čudo, one koji vjeruju u Božju svemogućnost, dakle i u mogućnost čuda, i znaju mu se diviti, pomalo zamaraju učene dijatribe o tome je li Uskrsnuće povijesni događaj ili samo doživljaj vjere prve kršćanske zajednice. Za kršćanina je Uskrsnuće čudo nad čudesima, a uskrsna noć "noć nad sve noći koja nas uzdiže iz mraka, okupljajući svjetove i vremena", kako pjeva *Patrice de la Tour du Pin*.

"Credo ut intellegam" i "Intellego ut credam" stapaju se u vjeri u Uskrsnuće u jednu cjelinu, tj. u vjerski doživljaj, kojega ne bi ni bilo bez povijesnog događaja, u znanje i razumijevanje ("gnosis" i "katalepsis"). U svojoj knjizi "Lazare, dehors!" (Lazare, izađi!) *Jean-Paul Manigne*, jedan od medijski najeksponiranijih katoličkih pisaca u Francuskoj, kaže da previše

* Usp. "Trg žrtava fašizma" (str. 385).

** T. Verešu uskoro izlazi u HKD-u knjiga "Razmišljanja jednog kršćanina", prigodom 70. obljetnice rođenja.

ističemo razliku između Lazarova oživljavanja i Kristova uskrsnuća te misli da "zajednica kršćana na Zapadu obuhvaća uglavnom one koji smatraju da mogu pomiriti svoju vjeru u uskrsnuće sa stanovitim agnosticizmom, zatim one koji su skloni vjeri u reinkarnaciju i one koji počinju 'filozofirati' i oklijevati kad ih se pita što razumijevaju pod uskrsnućem". Mi, pak, vjerujemo u Kristovo uskrsnuće kao u temelj svojega osobnog uskrsnuća, tj. u uskrsnuće osobe kao psihosomatske cjeline. Vjerujemo, dakle, u "uskrsnuće tijela" odnosno u "uskrsnuće mrtvih", kako to ispovijedamo u Vjerovanju apostolskom (koje malo naših vjeroučenika zna naizust; biskupi, provjerite!) i u Vjerovanju nicejsko-carigradskom (koje se obično moli pod misom).

Isus Krist je na putu do uskrsne zore i dana prošao kroz mrak Velikog petka i kroz vrata smrtne noći. Sjaj preobraženoga uskrsnog tijela kod vjernika ovisit će na neki način o njihovu zemaljskom životu. Ako taj život nazovemo "prethodnim životom", mogli bismo naći stanovite sličnosti s vjerom u reinkarnaciju, koja je zarazila tolike suvremenike. Međutim, ako smo svjesni da reinkarnacija isključuje osobni život nakon smrti i da je ona zapravo bijeg od osobne odgovornosti, bijeg iz noći u svemirsko ništavilo, uviđamo i bitne razlike između oba vjerovanja.

Uskrsnuće je bijeg iz noći boli i tjeskobe, kroz koju su prošli toliki sveci i mistici, prema preobraženom sjaju ljudske osobnosti. U tom smislu uskrsna noć postaje vjesnik zore, "noć rasvijetljena kao dan", kako u vazmenom hvalospjevu pjevaju naši vjernici i na svom hodočašću "za križem". Tako tu procesiju zovu npr. naši Hvarani. Pozivamo sve Hrvate da im se pridruže na putu prema zori uskrsnog dana.

**SRETAN USKRS!**

**ⰔⰓⰅⰕⰀⰐ ⰖⰔⰍⰓⰔ.**

**СРЕТАН УСКРС.**



## Svijet i nadsvijet u književnosti

U okviru književnih večeri HKD-a sv. Jeronima 17. veljače predstavljena je knjiga novelâ "Na izvoru ponoći" tajnika "Marulića" Mladena Jurčića, kojega je kao plodnog pisca proze i poezije predstavio ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec, istaknuvši aktualnost i zanimljivost njegova pisanja za današnje vrijeme. Suvremenici, naime, u potrazi za onostranim i fantastičnim, traže "dodatak duše" čak i u raznim hororima, mističnim i "misterioznim" izletima u izvanvremensku stvarnost. Pojedine odlomke iz novela M. Jurčića pročitala je njegova supruga Božica, a na kazeti su odslušani odlomci iz nekih novela, adaptiranih za radio-dramu s poznatim glumcima (Pero Kvrgić, Krešimir Zidarić i dr.) i emitiranih na Hrvatskom radiju. O sebi kao religioznom piscu, koji opisuje borbu između dobra i zla, u obzorjima vjere i bezvjerja, svijeta i nadsvijeta, govorio je sam autor. Nakon njegova izlaganja zapodjela se zanimljiva rasprava.

M. Jurčić i R. Grgec

## Hrvatski naš (ne)zaboravljeni

U HKD-u sv. Jeronima održana je 9. ožujka književna večer na kojoj je predstavljena nova knjiga prof. dr. Stjepka Težaka "Hrvatski naš (ne)zaboravljeni", o kojoj su govorili prof. dr. Dragutin Rosandić i sam autor. Ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec predstavio ih je kao ugledne sveučilišne profesore, jezikoslovce i metodičare, pripomenuvši da je Težak jedan od naših najrazboritijih i "najelastičnijih" jezičnih stručnjaka, koji je našao srednji put između "hiperkroatističkog novogovora" i pogubnih utjecaja srpske hegemonije u jezičnom pogledu u objema Jugoslavijama. Njegovo načelo obično je "i-i", a ne "ili-ili". O toj elastičnosti govorio je i prof. Rosandić, istaknuvši kako ona i u gramatici i u pravopisu otvara širok "manevarski prostor", jer Težak više popisuje nego propisuje. Na Rosandićev poziv autor knjige odgovarao je na brojna pitanja prisutnih. Naročito zanimanje pobudilo je Težakovo tumačenje izgovora nekih vlastitih imena. Razboritost treba prevladati i u crkvenom nazivlju kao i u biblijsko-liturgijskim prijevodima na hrvatski jezik. Ocjena prof. Rosandića o Težakovoj knjizi objavljena je u prošlom "Maruliću".

Književna večer 9. III. (Rosandić, Grgec, Težak)



Tomislav MARETIĆ

## *Nagorjela večer*

*Za molitve u tamnom vrtu*
*samoglasnici ispunjaju sklopljene ruke.*
*Šaputava molitva puna šuštavih*
*suglasnika strpljivo otvara*
*dušu u intimi, kao vadičep*
*dobru butelju vina.*

*U zrakopraznom prostoru*
*svemira čuje se tipkanje pisaćeg stroja,*
*to bezobzirno skakutanje misli*
*po izabranim točkama*
*napuštene fizike.*

*Pjanost vlažnog razumijevanja*
*prodire poput mravlje kiseline*
*i zadire nezadrživo u crnicu*
*sve do korijenja*
*i na drugu stranu*
*mirmidonske nam domovine*
*prema pougljenjenom obzoru*
*sa zvjezdanim opušcima*
*i vonjem kometâ.*

*Nebo je nagoreni zastor*
*iza kojeg sudbinski zainteresirano*
*virimo znatiželjom*
*sumnjičavih vjernikâ.*

**KNJIŽEVNE VEČERI U HKD SV. JERONIMA**

**9. III. 2000. - Rosandić - Težak: Hrvatski naš (ne)zaboravljeni**
**16. III. 2000. - Puževski - Novosel: Milutin Mayer**
**6. IV. 2000. - Tvrtko Klarić: Nova saznanja o životu i djelu Margherite Guidacci**
**13. IV. 2000. - Tatjana Kren: Uskrs i kalendar**

Margherita GUIDACCI

# Isenheimski oltar

*siječanj — listopad 1977.*

*Heinrichu Seidlu*
*i Ragni Mariji Seidl-Gschwend*

Početkom 16. stoljeća slikara Mathisa Neithardta (ili Gotthardta), rođena u Würzburgu oko 1460. godine a poznatijega pod nadimkom Grünewald, pozvaše fratri antoniti u Isenheim, pokrajina Elzas, da naslika jedan veliki poliptih za crkvu u njihovome samostanu uz koji su, u skladu s njihovim zvanjem, bili bolnica i gostinjac.

Poliptih je bio namijenjen glavnome oltaru (na kojemu je već bio dio s kipovima). Kada je bio dogotovljen, zahvaljujući domišljatoj pokretljivosti pojedinih dijelova, mogao se promatrati u tri različita sloja:

I. *Raspeće, Polaganje u grob* i, postrance, *dva sveca zaštitnika* (sveti Antun opat, patron reda, i sveti Sebastijan, zazivan u to doba protiv kuge).

II. *Navještenje, Nebeski koncert, Uskrsnuće.*

III. *Kušnja svetog Antuna, Posjet svetog Antuna svetome Pavlu pustinjaku* (u ovom potonjem svecu Grünewald je čini se ostavio svoj lik).

Glas o tome priskrbio mu je naklonost brojne gospode, posebice kod dvojice uzastopnih nadbiskupa u Mainzu, u čijoj pratnji je slikar proživio nekoliko godina, obasut častima.

Razočaran napokon životom na dvoru, napusti ga, izazivajući negodovanje svojih moćnih mecena.

Posljednje njegove godine obilježene su siromaštvom i lutanjem, u tragičnoj Njemačkoj s vjerskim sukobima i pučkom bunom.

Grünewald se najprije sklonio u Frankfurt, zatim u Halle, gdje je, da bi preživio, pravio i prodavao mast od trava, čiji je recept naučio u isenheimskom samostanu.

Njegov životopisac Joachim Sandrart predstavlja nam ga kao čovjeka zatvorena, samotna i meditativna.

Posljednji rad kojemu se htio posvetiti kao umjetnik bijaše jedna fontana, koju međutim nije uspio dogotoviti.

Umrije od kuge 1528. godine i bi pokopan u zajedničkoj grobnici, koju ubrzo prekri trava, izvan zidina grada Hallea.

Isenheimski poliptih kojemu se iznad svega pripisuje njegovo ime (jedno od najvećih i najpotresnijih remek—djela renesansnoga slikarstva) sada se čuva u muzeju Unterlinden u Colmaru. Njime se nadahnuo Paul Hindemith za dvostruki *hommage*, skladavši jednu operu i jednu simfoniju.



## *Prolog*

### DOJAM CJELINE

*Grünewald, zelengaj, zelena je šuma od vrućice*
*gdje staze poniru pod šuškavim svodovima.*
*Hodeći tvojim stopama, hoćemo li moći kroz nju?*
*Hoćemo li preživjeti, razoružani namjernici,*
*po nemirnim raskrižjima, po zlokobnim proplancima?*

*I hoćemo li napokon, kod buđenja nakvašena*
*sirovim sjenama i psihodeličnim svjetlom,*
*zagrliti tvoju nadu kao prozirnu ružu?*
*Ili nas očekuje samo*
*malo vlažne ilovače između nagrižena lišća*
*odakle se diže miris svakog raspadanja?*

### MJESTO I VRIJEME

*Označeni u licu bojama*
*jeseni, modrih pjega*
*rumenih bora (slikari*
*divlji, kuga, sifilis*
*u utrci s tvojim morama); izlazeći*
*iz lazareta ili gostinjca,*
*nesretnici iz Isenheima, nošeni*
*na ramenima snažnijih*
*šutljivih redovnika, ili hramljući*
*sa štakama i štapovima —*
*sakati, uzeti,*
*čak i slijepi, zgrčeni*
*u vrtlogu glasova i nespretnoga*
*tapkanja, koji pružahu ruku*
*prema drugovima, raspitujući se*
*"Gdje je Mathisov oltar?" —*
*dođoše jednoga dana pred te slike.*

*I poput magle, iz njihovih suza,*
*podiže se bezobličnа molitva, prožeta*
*teškim uzdasima drhtavim kretnjama,*
*i Bogu koji istražuje srca*
*svidje se kao predivna liturgija.*

*To se dogodilo na početku,*
*stoljećima prije nego što će turisti nahrupiti*
*u muzej, za govorljivim vodičima,*
*a Paul Hindemith kao glazbenik*
*meditirati na temu* Mathis der Maler.

***Prvi ciklus***

RASPEĆE

*Na ovom raskrižju sjena*
*pred nama se javljaš drščući,*
*suho drvo, vaga*
*koja držiš veliko nepokretno tijelo.*

*Golo poprečno drvo*
*reže prostor*
*a golo okomito drvo*
*uzdiže se iznad vremena:*

*dekartovske osi*
*života i smrti,*
*oko kojih se rastvara*
*sad crni četverolist.*

*U gornjim režnjevima, praznina i strava*
*kao na povik "Bože moj*
*zašto si me ostavio?".*
*U dnu, sazdana od stijene u tri lika,*
*sva ljudska bol.*

*Ali evo gdje napreduje Jaganjac pobjednički*
*prema svojoj izranjenoj protivnoj strani.*



*I jedan nam Prorok prstom pokazuje, odlučan,*
*spas u metafori!*

POLAGANJE U GROB

*Prevelika je šutnja: ne prekida je*
*ni tvoj plač, Magdaleno.*
*Bolje je koprenom prekriti cijelo lice*
*kao majka, ili ga oboriti*
*u nijemoj pobožnosti, kao učenik.*

*Prestala je borba.*
*Ništa više ne uznemiruje izmoždenu narav.*
*Zemlja koja zadrhta o devetoj uri*
*sad počiva nepomična*

*poput skučene kamene četvorine*
*pripravljene da prihvati*
*onoga tko je za nas podnio lavinu srdžbe*
*i već je slobodan među mrtvima.*

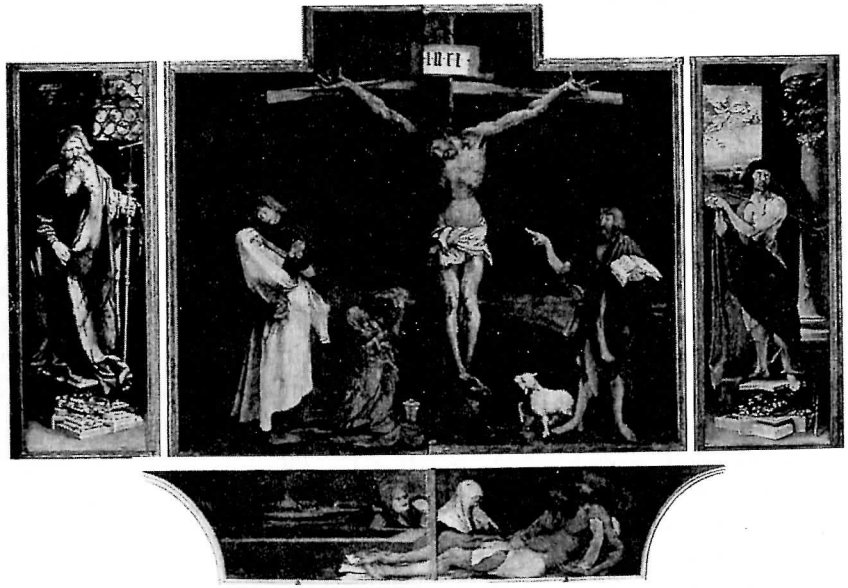

I. sloj poliptiha koji je bio namijenjen glavnome oltaru: *Raspeće* i *Polaganje u grob* (po sredini), a na stranama sveci zaštitnici - *sv. Antun opat*, patron reda, i *sv. Sebastijan*, u to doba osobito zazivan protiv kuge (desno).

## POBOČNI LIKOVI

*Zaslijepljeni od anđela*
*izmučeni od demona,*
*zaglušeni žilavom*
*snagom zemlje*
*(čak se i stupovlje*
*prekrilo suvišnim ukrasom)*

*a mi, daleko od nagrade*
*nebeske, razmatrajući molimo*
*da nam bude dano da oponašamo*
*vašu postojanu ljudsku čednost*
*nasuprot vidljivim i skrovitim kopljima —*
*o Antune, o Sebastijane.*

### *Drugi ciklus*

## NAVJEŠTENJE

*Nasrće sokol s nebesa, ne golubica — golubica je ona, preplašena,*
*koja sklanja pogled i htjela bi se sakriti*
*i sklopiti drhtave ruke, gotovo kao u obrani.*
*Oko nje kao da se ruši svijet.*
*Tek blijedo svjetlo, daleke svemirske maglice,*
*izvana boji stakla; ali ovdje, u najskrivenijem*
*moliištu, pod sjenovitim svodovljem,*
*gori svojom sućnosti arhangelski osvajač,*
*u plamenu krila i ogrtač, u zlatu svijetla mu glava.*
*Vrijeme, razdrto neodoljivim navještajem,*
*teče poput teška ukrasa, dva zastora*
*između kojih sada otpočinje uzvišena drama.*
*I već u brazdu ponizne predanosti*
*pada božansko sjeme, a u neplodnu zemlju*
*Jesseov korijen pripravlja svoju mladicu.*
*Neznanom ljupkošću i neznanom patnjom*
*mladenka zatvorena u slušanje*
*ćuti u sebi šuškanje budućih dana.*



## NEBESKI KONCERT

*Sva glazba koju smo čuli*
*i sva ona koju smo sanjali*
*izvire ovdje u osvijetljenim likovima.*
*Šire velika krila, odjeću oblače*
*bijelorumenu ili plamteću, prekrivaju se*
*zelenim perjem poput nježnih bisera,*
*aureole im zlatne ili smaragdne,*
*postali su anđeli*
*što dodiruju sjajnim prstima*
*ljubičicu i leut. Silaze*
*prema nama, valovitoj rijeci,*
*blistavoj. A posvuda uokolo je glazba:*
*šator laganih vrhova*
*lebdećih prema gore poput titraja; uresi*
*mramorni ili biljni (od jednog do drugog stanja*
*prelaze muzički), nebo gdje kruže*
*sve boje u melodičnoj dugi,*
*gora i hod pastira*
*i plavetna utvrda i djevičansko jezero*
*i na žalu, zatvorena u tajni*
*svoga smeđeg lišća, tako goruća ruža.*
*Glazba je nadasve ona, ljubljena,*
*dvaput željena, u očekivanju i u plodu,*
*putenina veo prozirni u plamenu duše*
*što u sjaju Sina se pali.*
*U njezinu podnožju oživljuju jeke i odrazi*
*do najjednostavnijih predmeta: kolijevka,*
*vedro, skromni porculan*
*mala staklenka... Hoće li*
*i nama, u neizrecivu trenutku, biti dano*
*da budemo samo svjetlo i glazba?*

## USKRSNUĆE

*Poput brodolomaca, jedva*
*preživjelih u nevremenu,*
*prestrašena na žalu noći*
*stoje tri vojnika,*

*s beskorisnim mačem*
*i beskorisnom kacigom*
*na kojoj se iznenadan odražava treptaj*
*snažnoga svjetla —*

*dok se, živi meteor,*
*Gospodin podiže iz groba*
*i otvaraju se sjene*
*pred Njim kao nekoć valovi*
*Crvenoga mora pred Izraelom:*

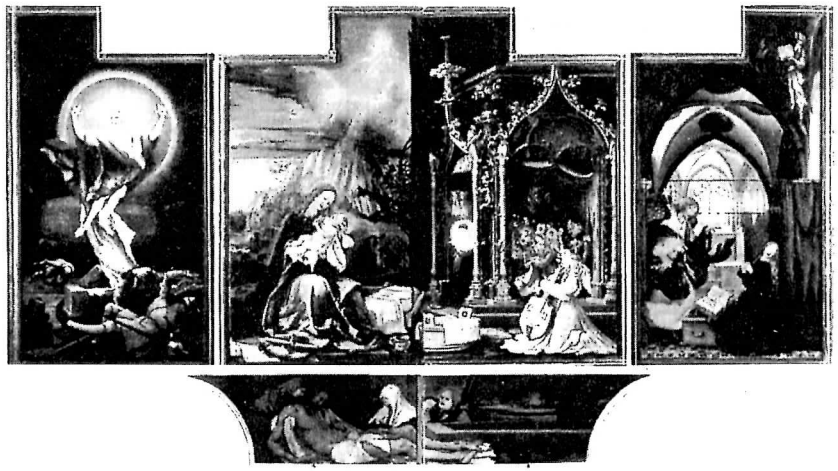

II. sloj Isenheimskog oltara: *Navještenje* (lijevo) i *Uskrsnuće* (desno) s *Nebeskim koncertom* (po sredini)



*ali još je svečaniji ovaj novi*
*prijelaz i ovaj novi Mojsije*
*za još veći puk. Maglovitiji Egipat*
*zemlja je umirućih odakle dolazi,*
*vrtoglavija od svakog sanjanog Kanaana*
*nepoznata obala na koju nas vodi.*

### *Treći ciklus*

## KUŠNJA SVETOG ANTUNA

*Usporedimo*
*naše užase, Mathis: koji ćemo odabrati?*
*Bacimo kocke na san*
*razuma i njegova bdijenja.*

*Pospan, kakva si ga se plašio, ostavlja da provire*
*glave grabežljivih ptica na ljudskim tijelima, da navale*
*ljigava krila, ljuske, surle, krljušti*
*i bestidno runo taj naš uniženi lik.*

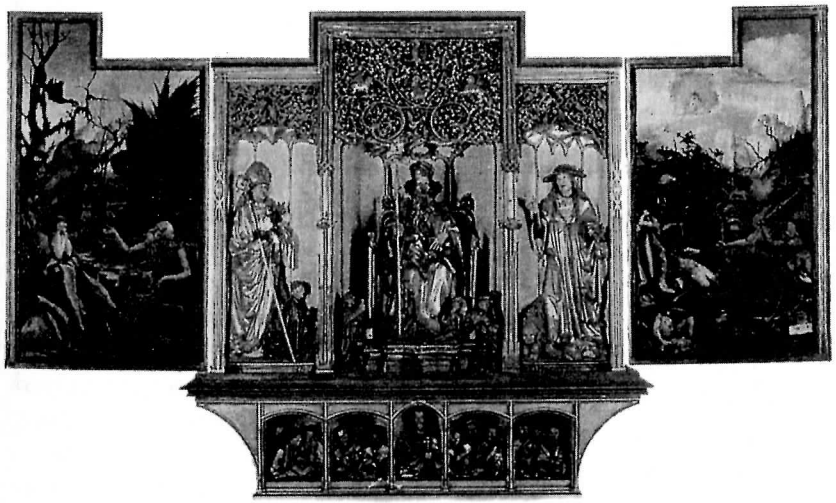

III. sloj Grünewaldova remek-djela: *Kušnja svetog Antuna* i *Posjet svetog Antuna svetome Pavlu pustinjaku* (lijevo)

*Budan, u hladnu deliriju koji već poznajemo,*
*usavršen stoljećima koja nas dijele od tebe,*
*ne lijeni stražar ni suučesnik nepažljivi,*
*ali je sâm tvorac našega zla:*

*koje, zamišljeno u svijetlim odajama pameti*
*a ne više u mutnim rukavcima krvi,*
*raste u laboratoriju, a ne u prašumi,*
*znamen mu je ne životinja već stroj,*

*kao oružje ne više kljunovi, kljove, kandže,*
*već bombe, plin, elektrode; kao posljednji cilj*
*ne duboka noć u koju silaze demoni i zvijeri,*
*već veliko smrtno sunce nad porušenim svijetom.*

*Ponešto se ne mijenja*
*od drevnoga do novoga mimohoda*
*zloduh: pomama*
*kojom zlo nasrće, i pad*
*žrtve nauznak. U njezinu beskrvnu prepuštanju*
*mi se prepoznajemo:*
*s Antunom i mi tražimo pomoć*
*pa kao i on upravljamo*
*pogled u visinu, tražeći*
*u ponekom nebeskom kutu odgovor —*
*tako teško čitljiv.*

## POSJET SVETOG ANTUNA SVETOME PAVLU PUSTINJAKU

*Tu je dovoljno malo hrane: jedan*
*tek kruščić*
*utažit će glad dvjema osobama, druga su dobra*
*važnija, čak ni*
*riječ nije vrhunsko (ili mudrost*
*nagomilana za dugih*
*godina pokore) već duboka,*
*svijetla šutnja.*

*Prostran dan, dokida*
*svaku granicu. Duša se*



*naslanja na prag*
*svoje istrošene putenine te prima*
*jednakim mirom bratski posjet*
*jednog monaha ili samo*
*uslužnoga gavrana,*
*ili srndaća koji se šćućurio*
*nježan pokraj starčevih koljena.*

*Uresi kapaju tajnoviti*
*kao po šumama djetinjstva, ali ništa nas sada ne uznemiruje.*
*Ne može nam se dogoditi nikakvo zlo*
*tu gdje se nedužnost stapa sa zaboravom.*
*Oporavljeni od života, za počinka*
*od toga pozlaćena svjetla,*
*ćutimo da smo prilično blizu konačnoga ozdravljenja.*

## *Epilog*

## NAKON ISENHEIMA

*A ti, Mathis, starče s izrazom lica*
*Pavla Pustinjaka, ali ne i njegovim usudom —*
*duge su tvoje staze*
*nakon Isenheima, a prije Hallea,*
*u častima na početku (ali te gnušanje*
*brzo zahvatilo nad nesnosnim sjajem*
*dvora), zatim u bijegu,*
*miješajući se s razbješnjelim valom*
*pobunjenih težaka, ili s rasplakanim*
*bespomoćnim mnoštvom koje okrutna osveta*
*moćnika tjeraše iz kuća.*
*Beskrajan galop*
*konja po razrovanim poljima,*
*glad, vjetar zaraze i posvuda*
*rasuto sjeme smrti... Kakav su lijek*
*mogle pružiti u groznim ranama,*
*vrućicama ili samo u strahu*
*ili duševnoj boli,*

*blage, skromne trave koje si prodavao*
*da se održiš? Ruta, mažuran*
*ili mirisni ružmarin, naslijeđe*
*tvojih dana među redovnicima u Isenheimu.*
*Jesi li vjerovao u tu utjehu? Ili si sve*
*vidio da bježi ti*
*poput slame u vrtlogu? Jesi li kakav cilj*
*postavljao svome umornome lutanju?*

FONTANA

*Tvoj petogodišnji plan! Budući da kiša pere*
*svijet, a vrela*
*poskakuju plaha*
*iz njezina mračna srca,*
*pripremiti zdjelicu da prihvati*
*nedužnost vode... Igrom*
*dupina, možda, ili nevinih ptica*
*na povijesno urešenu rubu, a po sredini mramorni likovi*
*koji sa zagonetnih usana*
*liju neumoran šaptaj.*

*Tvoja nikad dovršena fontana, a sada*
*s tobom izgubljena u noći! Samo ti joj*
*poznaješ tajnu, ti si njezina školjka,*
*uho protegnuto u trajno slušanje,*

*dok nevidljive žile prolaze*
*dubinom u bezimenu zemlju*
*u kojoj je onaj*
*koji se zvao Mathis Grünewald —*
*u jami s okuženima, izvan*
*zidina Hallea.*

Autor prijevoda s talijanskog izvornika
**Tvrtko Klarić**



Tvrtko KLARIĆ

# Kako je nastao *Križni put Čovječanstva* Margherite Guidacci

U prvom prošlogodišnjem broju naše revije donijeli smo s paralelnim talijasnkim izvornikom *Križni put Čovječanstva* Margherite Guidacci. Opsegom kratko djelo, u svemu osamdesetak stihova, zgusnuto i poetski snažno progovara o neizlječivoj rani ljudskoga roda - *Kainovu sindromu.*

U međuvremenu sam imao zadovoljstvo upoznati čovjeka koji je Margheritu Guidacci nagovorio na tu poetsku pustolovinu. To je Pater Massimiliano Giuseppe Rosito, franjevac koji već desetljećima živi i djeluje u samostanu Svetoga Križa (Firenca). Godinama je osobno poznavao Margheritu Guidacci, objavljujući njezine književne priloge u časopisu *Città di Vita* kojemu je glavni i odgovorni urednik.

U jednom od brojeva toga časopisa, na žalost poslije autoričine smrti, pater Massimiliano prenosi vlastito svjedočenje o višegodišnjoj suradnji s Margheritom Guidacci, čije pismo u prvom licu i bez sustezanja govori o uzbudljivu nastajanju *Križnoga puta Čovječanstva.*

Na stranicama toga franjevačkoga glasila premijerno je objavljen i ciklus pjesama *Isenheimski oltar*, koji Margherita Guidacci ispisuje pod snažnim dojmom glasovitoga Grünewaldova poliptiha.

A kada je riječ o toj zbirci pjesama Margherite Guidacci, uzgred valja reći da je sastavljena i od druga dva pjesnička ciklusa. Jedan je naslovljen *Zbogom* (Adio) i predstavlja lirski rastanak od netom umrloga supruga. Drugi pak, strukturalno posve neobičan za autoricu koja je nesklona izričajnim eksperimentima, sastavljen je od šest strofa a svaka od njih od po sedam stihova. Neki od tih stihova svojom isprepletenošću, pojavljujući se naime u nekoliko strofa na različitim pozicijama, sugeriraju snažno jedinstvo lirske poeme posvećene *jednom rođenju.*

Posve je prirodno što je autorica naumila dati toj svojoj zbirci naslov *Triedar*[1], ali je neshvatljivo da nakladnici uporno otklanjaju taj naslov, misleći valjda da će isticanje glasovitoga poliptiha učiniti to izdanje komercijalnim.

[1] O tome autorica više govori u prepisci s Dubravkom Pušekom, švicarskim pjesnikom talijanskog izričaja koji se rodio u Zagrebu; usp. *Dubrovnik*, br. 4, 1999., str. 160.

Massimiliano Giuseppe ROSITO

# Narudžba i sloboda nadahnuća[1]

Poslije prva tri predavanja, koja prosvjetljuju i međusobno se nadopunjuju, a prethodila su mome nastupu, skoro da i ne preostaje mnogo za reći o Margheriti Guidacci i njezinoj poeziji. I baš je tako. Iskreno sam u to uvjeren.

Ali, u veljači 1984. godine, u Margheritinu životu dogodilo se nešto "posve izuzetno", nešto "jedinstveno" - kako ona sama kaže - nešto čemu je Margherita nijekala čak i mogućnost da se ponovi, nešto što zavređuje da bude spomenuto, upravo zbog svoje jedinstvenosti.

Evo činjenica. Netko ju je telefonski bio zamolio da pripremi, k tome i u prilično kratku vremenu, petnaest tekstova za stanoviti *Križni put Čovječanstva* s temama koje su na tisuće milja daleko od tradicionalnoga *Križnoga puta*. No, nije to bilo ono što je nju zaprepastilo. Stvarna zaprepaštenost, njezina iskrena indignacija, ležala je u činjenici da mora sastaviti nešto što joj se nameće, ili kako se običavalo u prošlosti reći "po narudžbi". U tom slučaju neobzirni naručitelj - ispovijedam to bez stida - bio sam ja. Moram također reći da sam se istoga časa izložio Margheritinu prijekoru zbog tri jednostavna razloga, koje ću vam ukratko iznijeti.

Prvi razlog vjerujem da leži u Margheritinoj radnoj nazočnosti u okviru časopisa *Città di Vita*. Naime, u razdoblju od 1970. do 1980. sudjelovala je, zajedno s Nicolom Lisijem i Carlom Betocchijem, a nakon njihove smrti i s drugima, u radu žirija za književnu nagradu časopisa *Città di Vita*. Ona je sa mnom, u neizostavnoj šetnji po brežuljcima Mugella, nezaobilazni sastavljač završnih priopćenja. Istodobno je surađivala i u časopisu, koji uređujem, s 27 prijevoda pjesnika engleskoga govornoga područja[2]. Tijekom 1978., dvije godine prije nego će biti objavljen u nakladi Rusconi, objavio sam joj u *Città di Vita*, cjelovito i s brojnim ilustracijama, *Isenheimski oltar*[3]. A 1981. godine objavio sam joj u časopisu, kasnije i u zasebnom svesku *Sat u Bologni* (L'orologio di Bologna)[4], o masakru na kolodvoru, sa ksilografijama Pietra Parigija, prema kojemu je, u to doba već devedesetogodišnjaku, gajila bezuvjetnu naklonost i poštovanje. Prvi je razlog, dakle, u najprisnijoj suradnji.

Drugi je razlog, siguran sam, ležao u Margheritinu nenametljivu i iskrenu prijateljstvu prema samostanu Svetoga Križa, a osobito prema meni. Kada bi se pojavila u Firenci, već je bilo prešlo u naviku da zajedno s nama fratrima bude na ručku. Činila je to opušteno i prostodušno. Kao da je oduvijek nosila franjevački habit. A dokaz tog prečistog i bezuvjetnog prijateljstva dva su njezina osobita i dragocjena dara: *Il calendario dei pensieri e delle pratiche solari*, u izvornome izdanju iz 1923., za stalni postav radova Pietra Parigija u samostanskome Muzeju Svetoga Križa (1980.); a drugi, iz listopada 1989., predivna glava u drvu sa Raspela iz XVI. stoljeća, koju Margherita nije htjela odnijeti kao bilo koju od tolikih stvari iz kuće svojih predaka u Scarperiji.

Spomenutim razlozima, koji na neki način opravdavaju moj makar i 'besmislen' i neprilično zahtjev da se naprave tekstovi za taj *Križni put Čovječanstva*, valja dodati moje zacijelo pogrešno gledanje na narudžbu. Objasnit ću. Budući da sam devet godina živio u asiškome Svetom Samostanu, a sada već trideset i dvije u samostanu Svetoga križa u Firenci, moje iskustvo s povijesti, nadasve na području slikarstva, vodilo me da pomislim na Giotta koji, po narudžbi, oslikava najprije u Assisu a onda i u Firenci, život svetoga Franje s prilično neujednačenim rezultatima; ili na Taddea Gaddija i na Giovannija iz Milana koji po narudžbi slikaju, u istoj bazilici Svetoga Križa, na razdaljini od 50 metara, prvi u kapelici Baroncelli a drugi u kapelici Rinuccini, iste prizore s Joakimom i svetom Anom, s rođenjem i Gospinim djetinjstvom, s posve različitim ishodima; jednako tako i Agnolo Gaddi i Pietro della Francesca koji, uvijek po narudžbi te imajući pred očima isto djelo Jacopa da Varagine - *Leggenda Aurea*, slikaju *Legendu pravoga Križa*, prvi u Firenci u Svetome Križu a drugi u Arezzu u Svetome Franji, i opet s posve različitim rezultatima.

Uvjeren da umjetnost tih genijalnih majstora ni najmanje nije okrnjena narudžbom, kao što narudžbom nije okrnjena, smatrao sam, u meni bliskim i prisnim vremenima umjetnost Pietra Parigija, najvećega majstora drvoreza našega stoljeća (a možda i svih vremena), koji je s časopisom *Città di Vita* surađivao od 1965. do 1982. s 14 izložaba, između liturgijskih i općekulturnih, te s pedesetak ksilografija za časopis (umro je 1990. s 98 godina i njemu je posvećen trajni postav u samostanskome Muzeju Svetoga Križa). Potaknut tim dalekim i bliskim iskustvima, neoprezno sam mislio da su ista pravila primjenjiva i na području pjesništva, k tome i na pjesništvo predrage mi Margherite Guidacci.

Međutim, jako sam pogriješio. No, *felix culpa*, ako samo godinu dana kasnije ista Margherita, obnavljajući posve vjerno sjećanja u pismu koje mi je poslala, a koje ću vam sada pročitati[5], na taj jedinstveni događaj u svome životu, kada su se

---

[1] Predavanje održano na Simpoziju o Margheriti Guidacci u Rimu 24. XI. 1993.

[2] Ovlašno prelistavanje starijih godišta toga časopisa otkrilo mi je da se među pjesnicima čije je radove Margherita Guidacci prevodila nalazi i ime Tona Smerdela (prim. prev).

[3] To je uvodni ciklus knjige pjesama koja se pod istim naslovom pojavila 1980. godine u Milanu (izd. Rusconi), a sada ga premijerno predstavljamo našim čitateljima (prim prev.).

[4] Najnoviji broj 4/1999 časopisa *Dubrovnik*, u povećoj tematskoj cjelini koja našoj čitateljskoj javnosti predstavlja Margheritu Guidacci iz nekoliko zanimljivih rakursa (prepiska s Dubravkom Pušekom (str. 142-166) usredotočena na Nikolu Šopa i sudbinu njegovoga djela u Italiji; zatim diplomski rad (str. 117-141) Dubravke Dubravec o poeziji Margherite Guidacci) premijerno je predstavio i cjeloviti prijevod (str. 105-116) upravo te poeme (prim prev).

"izvanjski poziv" i sloboda nadahnuća našli u potpunu suglasju te se rastopili u pjev koji prolazi kroz sva stoljeća, od smrti pravednika Abela do pomora nevinih u Hiroshimi, bolni pjev pred kojim Margherita piše: "Osjećala sam se poput vrata zasutih kucanjem. Valjalo je otvoriti". Ali poslušajmo je u cjelini njezinoga teksta, jer se radi o tekstu koji u žarište stavlja Margheritinu ponosnu osobnost, obranu vlastite slobode do iznemoglosti, ali i njezinu veliku čovječnost, iskreno priznanje tuđih zasluga: bilo zasluga onoga koji ju je potaknuo da izazove eksploziju požara koji je nesvjesno tinjao u njoj, bilo onoga tko je u bronci ostvario ploče onoga nesvakidašnjega *Križnoga puta,* i koji je - nipošto slučajno - nazočan ovdje u dvorani, jer je riječ o mome predragom bratu Leonardu.

Ali poslušajmo neprispodobivi Margheritin tekst.

Autor prijevoda s talijanskog izvornika
**Tvrtko Klarić**

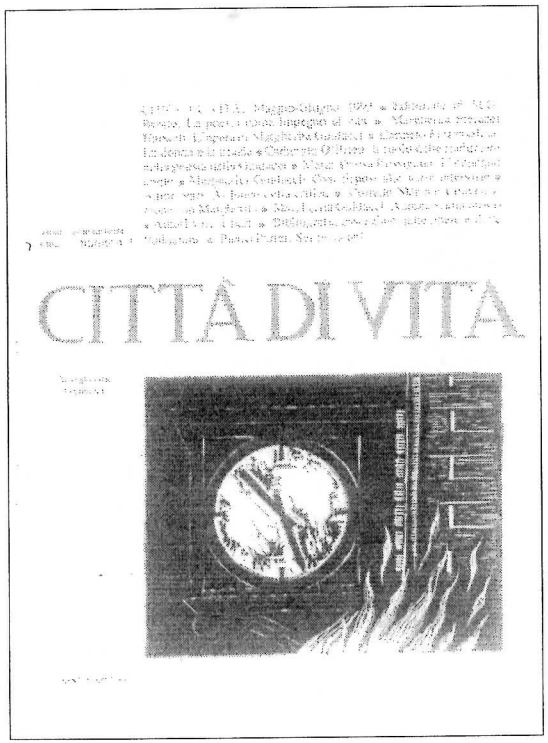


Naslovnica 3. broja u 48. godini izlaženja časopisa koji su pokrenuli i uređuju firentinski konventualci u glasovitome samostanu Sv. Križa

[5] I mi ga u cijelosti predstavljamo našim čitateljima na str. 247-249 (prim. prev.).



Margherita GUIDACCI

# O jednom sretnom susretu u ozračju kreativnosti*

Roma, 14 / 11 / 1985

Dragi Padre Massimiliano,

zaželio si da se prisjetim okolnosti i načina nastanka tekstova koji popratiše (a na stalnoj izložbi u firentinskoj crkvi sv. Josipa još uvijek prate) ploče *Križnoga puta Čovječanstva*, koje je genijalno i zanosno isklesao tvoj brat Leonardo.

Prisjećanje je to koje činim rado, jer me podsjeća - osim na zajednički rad kojim se ponosim, zbog ljepote kiparskoga djela tvoga brata - na jedinstveno iskustvo, štoviše jedino takvo kroz sve ove godine moga 'bavljenja' poezijom.

Moje pjesme, ponajčešće, ili rastu kao plodovi iz početnoga više manje nepoznata sjemena, a ja se ograničim da pratim dozrijevanje (koje može i potrajati), dodirujući ga s vremena na vrijeme da vidim dokle su dospjeli i da ih uberem kada su zreli; ili mi budu 'poklonjene', kao kad bi mi ih netko odložio na jastuk dok spavam ili da ih zateknem na kućnom pragu kod izlaska. Nikada mi se nije dogodilo da ih pišem na poziv sa strane, i baš si bio ti taj koji mi je nametnuo tu novu metodu! Metodu koja je, ipak, funkcionirala samo jednom - tada - i vjerojatno nikada više ne bi funkcionirala (što je čini još osobitijom). I tada, uvjerena sam u to, ne bi funkcionirala da vanjski poziv nije bio prigoda otkriću snažnoga unutrašnjega poziva, koji je već postojao a da ja i ne znam te postade nadmoćan. Ali krenimo redom.

Telefonirao si mi jedne zimske večeri '84.; ne sjećam se mjeseca, možda u veljači, mjesec koji je za mene uvijek pretrpan, između ispitâ i obrana diplomskih radova: i stvarno (toga se dobro sjećam), bila sam preplavljena poslom. Osim toga, dovršavala sam, za svoju dušu, ciklus već 'dozrelih' pjesama, u što sam uložila i srce i dušu. Osjećala sam da sam blizu svršetka i željna samo da se mogu na njih usredotočiti. Osim toga, osobito kad je hladno, odlazim u krevet o zalasku pa sam dakle već bila u krevetu, premda još nisam spavala.

Dižem se na međugradski poziv i čujem tvoj serafski glas koji mi veli:

- Margherita, ima jedan poslić koji bi trebala obaviti
- Da čujem — velim ja već uspaničena.

A ti izgovaraš ono *poslić* sa svojom nedužnom sigurnošću (koja istodobno razdražuje i razoružava), da se nije moglo odbiti, štoviše: da će sugovornik misliti kako je savršeno prirodan, kao što i sam misliš, taj tvoj besmisleni i nemogući zahtjev.

-Trebala bi napisati kratki komentar za svaku od postaja *Via Crucis* koje je izradio moj brat: ali brzo, jer je malo vremena, održava se izložba u bratovštini Caravita, u Rimu, a prije toga treba otisnuti i knjižicu.

Slušala sam te sva u čudu. Nisam vidjela *Križni put* tvoga brata, i to mi se već činilo nesavladivom hridi. Rekoh ti to.

- Ali ništa za to, ja ću ti reći sadržaj svake ploče, a ti ćeš napisati kratku misao - odgovorio si onom svojom uobičajenom serafskom nepropusnošću za primjedbe. A onda si mi nanizao sve naslove, za koje se ispostavilo da je jedan više nego u postajama običnoga *Via Crucis*, jer je *Križni put Čovječanstva* imao petnaest postaja, a ne četrnaest: završavao je slikom Uskrsloga Krista.

A moje profesorske obveze? A onda onaj drugi posao, još više moj, kojemu sam žudjela posvetiti ono malo slobodnih minuta?

- Reci, barem, koliko mi daješ vremena? — upitah očajna.

- Može i cijeli tjedan — rekao si velikodušnim tonom.

Tu je sada praznina u mome sjećanju, ali vjerujem da sam te obasula možda ne baš opakim riječima, ali uzrujanim svakako: tako da si i ti odložio slušalicu prije neutješen i, možda, prvi put s nevjericom u pogledu ishoda, premda smo se dogovorili da ću te u svakom slučaju nazvati, za par dana, da ti smirenija kažem prihvaćam li prijedlog ili ne.

Vratila sam se u krevet razjarena i sigurna da mi uznemirenost neće dozvoliti da zaspim. Kao što se stvarno i dogodilo.

I evo gdje me, dok sam se prevrtala i kinjila misleći na onaj ciklus pjesama koji bih htjela dovršiti (a koje su, igrom slučaja, sadržajem sve bile poganske i tisućama kilometara daleko od ovoga što mi ti predlažeš), iznenada pogodi misao da, kad je moj mir već otišao, ti si mi ga, u svakom slučaju, uništio, do novog mira nema do jedno jedino sredstvo: zgrabiti bika za rogove i što prije se osloboditi te neočekivane obveze, koju si mi navalio a koja bi me, da sam je odbila, nastavila pritiskati, jer bi se pretvorila u grizodušje, a tada dakako da bi me dekoncentrirala i zapriječila pred onim što htjedoh učiniti.

Uzeh u ruke popis naslova koje sam gotovo nečitljivo načrčkala dok si mi ih telefonski govorio, i počeh odgonetati ih. Malo po malo kako sam ih odgonetala, osjetila sam kao da mi se iz dubine duše podiže neki val. Kako ne zadrhtati pred stanovitim evokacijama, stanovitim uspomenama? Nasilje čovjeka nad čovjekom, od Kainova bratomorstva do bombe u Hiroshimi. Ropstvo, rasizam, genocidi, deportacije, Lageri. Nasilna smrt onih koji su se nasilju sjajno oduprli čistom duhovnom veličinom: ljudi kao Gandhi, Maksimilijan Kolbe, Martin Luther King Kako bih mogla ignorirati te teme, sada kad su izrijekom ponuđene mojoj pozornosti? Osjećala sam se poput vrata zasutih kucanjem. Valjalo je otvoriti.

Prečitavala sam, sve pažljivija, onu golu listu naslovâ, i dok sam ih prečitavala, nekoliko kratkih pjesama (ti uopće nisi govorio o *pjesmama*, već samo o *kratkim mislima*, pa bi ti bio dovoljan i komentar u prozi), nekoliko kratkih pjesama, rekoh, dođoše tiho i neusiljeno pod neke naslove, kao da su u meni bile oduvijek, očekujući samo da budu *pozvane* i prepisane. Nastavile su dolaziti i u autobusu, dok sam se vozila gradom do *Marijina Uznesenja;* sjećam se tako,da sam je, čim bi se neka pojavila, odmah zabilježila.



To mi se učinilo ohrabrujućim pa sam te, naravno, čim sam uvečer došla doma, nazvala

- Uzmi papir — rekoh ti — nešto bih ti izdiktirala.

Skoro da nisi vjerovao svojim ušima. Za raliku od onog prethodnog ovo je bio, za oboje, ugodan telefonski razgovor.

Sljedeće noći *prikupih* drugu manju skupinu pjesama a treće večeri dovrših taj *Križni put.*

Ono što bih napisala noću, diktirala sam ti telefonski dan poslije, tako da ti ne gubiš vrijeme čekajući poštu, uvijek sporu, te mogneš ubrzati tiskarsko slaganje knjižice, da mogne izaći što brže. (Nikada neki moj rad nije imao tako brz prijelaz od ničega do zamisli i od zamisli do tiskarske realizacije!).

Bila sam jako zadovoljna, bilo zbog toga kako mi je rad uspio, bilo zbog toga što sam izbjegla da te razočaram, što bi me ražalostilo koliko i tebe. Ali još veće zadovoljstvo tek je trebalo doći; i stiže kada, napokon, na otvorenju izložbe u bratovštini Caravita, vidjeh prvi put djela koja sam komentirala. Bijahu tako lijepa, tako bitna: jednostavna i, istodobno, puna dramatske snage; tako su se dobro poklapala sa slikama koje su njihovi naslovi evocirali u meni: makar da je i postojala mogućnost, ne bih promijenila ni zareza od onog što sam napisala o njima prije negoli sam ih upoznala.

Očigledno je postojalo unutrašnje *upoznavanje*, intuitivni paralelizam između puta Leonarda Rosita i moga: paralelizam koji si ti, padre Massimiliano, izveo na svjetlo; a na svjetlo nikada ne bi došao bez tvoga uvjerenja i ustrajnosti. Zahvalna sam ti zbog toga, u trenutku dok osjećam radost što vidim svoje riječi združene s drugim djelom, onim kiparskim, te u nadi da zajedno s tim djelom pridonose buđenju zamišljene svijesti i osjećaj bratstva i molitve kod onih koji će biti u prigodi da se zaustave pred ovim *Via Crucis.*

Margherita Guidacci
Roma
Via Picco dei Tre Signori, 21

Autor prijevoda s talijanskog izvornika
**Tvrtko Klarić**

* Prevedeno na temelju teksta koji je objavljen u časopisu *Città di Vita*, br. 6, 1985, str. 649 - 652. Nadnaslov pripada uredništvu toga firentinskoga časopisa (prim. prev.).

Katarina CIPRA

# Gaudium aeternum

*Ja znadem dobro: moj Izbavitelj*
*živi i posljednji će on nad*
*zemljom ustati. A kad se probudim*
*k sebi će me dići: iz svojeg ću*
*tijela tad vidjeti Boga.*

Vjera u uskrsnuće nije otkrivena tek u Novom zavjetu. Već u Starom zavjetu, posebno u Knjizi o Jobu, riječ je o vjeri u pravednikovo konačno izbavljenje. Tako se govori u Knjizi o Jobu u poglavlju 19, 25-26 (gornji citat). Uskrsnuće je kao probuđenje iz stanja zapalosti u grijeh i smrtnost te uzdignuće do gledanja božanske zbiljnosti. Job koga je napao đavao beskrajnim nevoljama, ostaje postojan u nadi i u pouzdanju u Božje milosrđe i ljubav prema pravedniku. Oklada sklopljena na nebu između Jahve i Sotone ponizit će Božjeg neprijatelja zauvijek. Job ostaje postojan i odan Jahvi i u najtežim trenucima. Uzalud ga njegovi prijatelji, zapravo, nagovaraju da se odrekne Jahve i da prokune život i ovaj svijet stvoren po volji i promislu Božjem. Bog neće, jer je milosrdan, zamjeriti Jobovim prijateljima što tako govore o njemu, ali će ih na kraju poučiti da su nepravedno sudili kad su nagovarali Joba da se odrekne svoje vjere. Jer na kraju Jahve vraća Joba u prijašnje stanje jer se ovaj založio za svoje prijatelje da u njima potakne vjeru, i još mu udvostruči ono što je prije posjedovao.

I doista Job je jedinstveni primjer posvećene patnje pred kojom i Sotona mora ustuknuti. Podnoseći nepodnošljivo, stradanje pravednika biva pobjedonosno jer sam Bog, Gospodar života, štit je njegov. Tako Job postaje prinos Bogu za mnoge.

Stoga je u nepomućenoj vjeri neznatna stvorenja mogao biti otvoren za riječ Jahvinu:

*Zar si ti prodro do izvora morskih, po dnu bezdana zar si kad hodio? Zar su ti vrata smrti pokazali: vidje li dveri kraja mrtvih sjena? Zar si prostranstvo zemlje uočio? Govori, ako ti je znano sve to. Koji putevi u dom svjetla vode, na kojem mjestu prebivaju tmine, da ih odvedeš u njine krajeve, da im put k stanu njihovu pokažeš? Ti znadeš to, ta davno ti se rodi, tvojih dana broj veoma je velik!*

S razlogom smo se osvrnuli na Jobov život kao put boli koju će samo Krist Gospodin jednom i zauvijek otkupiti u otajstvu Križa. Vjera u uskrsnuće bit će utemeljena činjenicom Kristova ukrsnuća. Kako to pojašnjava apostol Pavao u 1. poslanici Korinćanima: Krist, Božji sin, došao je u punini vremena u ljudsku povijest da bi pobijedio grijeh i njime izazvanu smrt. Ako Krist nije uskrsnuo, sva je naša vjera uzaludna - ustanovljuje Pavao i kaže: "Predao sam vam najprije ono



što sam primio: da je Krist suglasno Pismima uskrsnuo, da se ukazao Petru, potom Dvanaestorici. Zatim se ukazao braći kojih je bilo više od pet stotina zajedno od kojih većina još i sada živi a neki su već pomrli. Potom se ukazao Jakovu, pa onda svim apostolima. A naposljetku ukazao se meni kao nedonoščetu" (1 Kor 15, 3-8).

Pavao polemizira s onima koji tvrde da nema uskrsnuća pa kaže: "Ako se propovijeda da je Krist uskrsnuo od mrtvih, s kojim pravom govore neki među vama da nema uskrsnuća mrtvih? Ako li nema uskrsnuća mrtvih onda ni Krist nije uskrsnuo. Ako Krist nije uskrsnuo onda je neosnovana naša propovijed, neosnovana je i vaša vjera." Grcima, kojima je posebno bilo teško prihvatiti učenje o uskrsnuću tijela, Pavao objašnjava razliku između tijela zemaljskog i tijela duhovnog: "Najprije je bilo stvoreno tijelo zemaljsko - to je ono Adamovo. S Kristom se otkriva i ono drugo tijelo: tijelo duhovno koje je vječno i neraspadljivo. Tako je s uskrsnućem mrtvih: sije se u raspadljivosti, uskrsava u neraspadljivosti; sije se u sramoti, uskrsava u slavi; sije se u slabosti, uskrsava u snazi; sije se tijelo zemaljsko, uskrsava tijelo duhovno. Tako stoji i pisano: Prvi čovjek Adam postade živa duša, a novi Adam životvorni duh. Ali ne dolazi prije duhovno, već zemaljsko; duhovno dolazi zatim. Prvi je čovjek od zemlje, zemljan, a drugi je čovjek s neba."

Doista, vjera u uskrsnuće tijela jedno je od najtežih mjesta u čitavoj Bibliji. Veliki teolozi kao sveti Augustin ili Toma ostavljaju svoje čitatelje u njihovoj vjeri da je uskrsnuće u svojim pojedinostima tajna, misterij vjere. Ipak sveti Toma u svojoj Sumi protiv pogana u zadnjim poglavljima uvažava sve razloge za i protiv glede uskrsnuća i dolazi do zaključka kako uskrsnuće nužno slijedi iz čovjekove težnje za srećom i savršenstvom, a bez tijela tom bi savršenstvu i sreći nešto nedostajalo. Čovjek je jedinstvo materije i forme, tijela i duše i zato besmrtnost duše zahtijeva i besmrtnost tijela ma kakve naravi ova bila.

U Colmaru na granici Njemačke i Francuske u samostanu ivanovaca nalazi se veliki triptih slikara Mathiasa Grünewalda koji (triptih) prikazuje Krista kako uskrsava u proslavljenom tijelu. Pred taj triptih dovodili bi bolesnike kako bi se ovi izliječili motreći i kontemplirajući misterij Kristova uskrsnuća. I Rafael je na jednom od svojih najpoznatijih platna prikazao Kristovo uskrsnuće i uzašašće na nebo. Mogli bismo redati brojna djela velikih majstora iz prošlosti koji su bili nadahnuti vjerom u uskrsnuće. Ta vjera ne može potamnjeti ni u ovo naše razdoblje svjetske noći jer svem bezboštvu usprkos blista Atanazijev simbol - Nicejska ispovijest vjere koju Božji prijatelji i danas s razlogom svjedoče. No ono najosobnije vjere reći ću stihom mističnog pjesnika:

*Knez svijeta bi osuđen - i njegova djela sva.*
*Kriste, Ti vladaš sveradosnom tajnom:*
*Nemoćno zlo je; mi vječni smo; Bog s nama!*

Marija POGORILIĆ

## Vazmeno jutro

Tek što je počelo svitati, probudi me ptičji zbor. Povremeno bi se tom zboru pridružilo kukurikanje pijetla, što bi melodiji dalo posebnu intonaciju. Proljeće je ušlo i u naš kraj.

Danas ptice pjevaju nešto drukčije, veselije. U zraku se osjeća svečanost. Dižem se prva, dosta rano. Otvaram prozor, ptice pojačavaju svoj pjev, trešnja upravo procvala. Na istoku se nebo crveni, ljubičice opojnim mirisom pune pluća. I tulipani su procvali, žuti, crveni, pa opet žuti, crveni, pun ih je vrt.

S prozora mi pogled pada na obližnju livadu, nedaleko od kuće je i graniči sa šumom gdje caruju ptice. Poljsko se cvijeće upravo budi. Tratinčice, jaglaci, šafrani, visibabe, otvaraju svoje latice i smiješe se suncu.

Danas je posebno jutro, vazmeno jutro. Dok ostali ukućani spavaju, najprije idem nahraniti blago. Taj dan se i blagu daje neka specijalna krma. Ja sam sinoć ubrala malo mlade djeteline, uz to dodala napoj od mekinja i kukuruznog brašna, što je za blago bila prava poslastica.

Spremam svečani stol. Naime svake godine jedno od nas troje braće sprema uskršnji doručak. Tu tradiciju držimo već više od trideset godina. Ove je godine red na meni.

Na stolu bijeli stolnjak, u košarici poslagana obojena jaja ukrašena raznolikim suhim cvijećem, čokoladnim zečićima i pilićima. Osim toga na plitkom tanjuru blagoslovljeni mladi luk, sol i šunka. Šunka je domaća, mi u Istri to nazivamo "špaleta". Ove je godine Uskrs ranije pa šunka nije dovoljno suha. Zbog toga ćemo je kuhati ili lagano ispeći "đira volta". Imamo i suhih kobasica, domaćeg kruha i litru vina.

Pince i jajarice za djecu stoje uredno poslagane na bijelim ubrusima i krase stol. Sve je to sinoć blagoslovljeno u našoj seoskoj crkvi.

Grančica masline što visi na zidu i krasi sliku "Posljednje večere", čuvat će se godinu dana i zapaliti tek na Svetog Ivana kada se bude ložila vatra.

Na doručku nas se okupilo desetero. Najstariji član obitelji čestita svima Uskrs, prekriži se, ostali to činimo za njim, pomolimo se i krenemo na posao. Svatko je trebao pojesti po jedno blagoslovljeno jaje, par škalonja luka, komadić kobasice, šunke i domaćeg kruha. To nam je veoma išlo u slast i začas smo s užitkom pojeli uskršnji doručak.

Uskrsno doba u mnogim je obiteljima povod obiteljskom okupljanju. To prenosimo i na svoju djecu i objašnjavamo im običaje vezane uz Uskrs.

Najrašireniji je običaj ukrašavanje jaja, jer izlazak pileta iz ljuske simbolizira Kristov izlazak iz grobnice. Djeca pažljivo slušaju naše priče i uza se stišću svoje jajarice.



Prije mnogo godina nismo imali tako bogat stol, živjelo se siromašno, ali običaji uskrsnoga okupljanja nisu nikad prekidani. Ni najcrnja vremena nisu mogla u nama slomiti duh obiteljskog vazmenog doručka i druženja tokom cijelog dana.

Vremena nemamo mnogo. Treba se spremiti za Veliku misu. Danas moramo obući najsvečanije što imamo. Iz ormara vadimo svečana odijela, a iz bakine škrinje ukrasne stolnjake i ubruse, da stol izgleda što svečanije.

Čistim stol od ostataka doručka, oblačim se svečano, uzimam svijeću i krećem put crkve. Ukućani su već otišli. Na stolu ostaje bjelina, čistoća, košara uskršnjih jaja i stručak mirisnih ljubičica, koje sam to jutro ubrala.

Upravo miris ljubičica koji je ispunjavao prostoriju, dao je završni ton mirnoći i spokoju vazmena jutra.

---

Stanislava ADAMIĆ

## *Ne čuju se orgulje*

*Nedjelja. Htjela bih uroniti u samoću d r u k č i j u nego svaki dan.*
*Da orgulje zapjevaju Magnificat. I ja, pjevajući, odgovaram iz dubine duše: Nisam dostojna, Gospodine. Uroni u ovu praznu posudu bića. Milosnim praštanjem.*
*Ja jedino mogu odgovoriti: l j u b i m.*
*Nisam sveta, makar nisam od ovoga svijeta.*
*Zamišljam orgulje.*
*Klečim u sjeni kupole svetišta visoko na Gori. Tišina je. Spokoj... Glazba koju osluškuje srce.*
*Penjem se.*
*Htjela bih još više, više.*
*Jedan se oblak srebrni s plavim rubovima poput baldahina do mene spušta.*
*Zbunjena pitam: Hoće li me podignuti visoko, visoko, nedohvatljivu?!*
*Preteška sam. Oprosti. J o š je okus gorčine. Vid je u zamci tmine. Umorna sam.*
*Bojim se.*
*I u pjesmi, protiv volje, utvare lovim.*
*Opsjedaju me sjećanja. Nije privid...*
*Izvukoh iz hrpe požutjelih prašnih nota očevu AVE MARIA.*
*Nisu se oglasile orgulje.*
*Njegov Requiem nametnuo je prizor smrti: mrtvački kovčeg bez očeva lika.*
*Pod kupolom Svetoga Filipa Neria zamislih (izazovno) vedro lice Sveca veseljaka.*
*Pokajah se načas. Postidjeh se svoje tuge.*

Ivana RADIĆ

## *I tako svakog dana*

*Bijelom zavjesom plaze*
*sumraci crni što slaze*
*prek' gora sa Svetoga Duha.*

*Znojno čelo su takli*
*i ruke blijede pomakli*
*na molitvu. Tišina gluha*

*šutnjom kuteve puni.*
*Dok latica žuta se runi*
*sa stare napukle vaze*

*dušu bolovi maze*
*srcem otrovi gaze,*
*a sumraci slaze, slaze ...*

*i u moj život ulaze.*

Mira KRAJAČIĆ-BEUTZ

## *Majci*

*Već se suton spušta, majko moga bića.*
*Sunce se u njemu pomalo već gasi.*
*Mjesečevi traci zablistat će srebrom*
*da njime ukrase krunu tvojih vlasi.*

*Tada će već majko tvoje male ruke*
*preplitati žile nabrekle i plave.*
*Duboke će brazde kao znamen dana*
*tkati sivo tkivo usred tvoje glave.*

*I ko blistav tračak nekog davnog sunca*
*ti ćeš često zvati što se prošlost zove.*
*Dane što nikad lijepi nisu bili*
*polako ćeš nizat u daleke snove.*

*Zar ćeš tada, majko, zbilja biti stara?*
*Zar će tad i život počet da se gasi?*
*Ili će to mjesec sjajući u suton*
*milovati samo tvoje drage vlasi.*

## *U proljetnoj noći*

*Večeras selo sniva uz sanjivu glazbu slavuja,*
*opojno miriše uzduh dahom proljeća rana,*
*a srp mjeseca blijedog visi vrh jabuke stare*
*i plete srebrnu pređu preko procvjetalih grana.*

*Kroz nju nečujno klizi obraza prozirnih i blijedih*
*očiju sjetnih i blagih, meka, drhtava, sjajna*
*i sjeda na moju dušu poput olova kruta,*
*ta sestra zvjezdanih noći vječna, nedohvatna tajna.*

*A moja duša je puna mirisa proljetne noći,*
*najljepše sreće i varke davno minulih dana,*
*ne može više primiti njene bolesne riječi*
*jer su joj odveć daleko bolovi krvavih rana.*

*Umorna, klonula glava tiho na uzglavlje pada,*
*i tone željenim mirom u carstvo ružičnih sanja,*
*dok Mjesec vrh jabuke stare blistavo srebro toči,*
*milujuć latice bijele netom procvjetala granja.*



Timjana MAHEČIĆ

## Uskršnje čestitke koje nisu nikamo otišle

Travanj se došetao nekako namrgođeno. Pozdravio ga je "Slonorog" iz Večernjaka. No, čim je nestalo one ledene repatice Hyakutake tamo negdje u zviježđu Perzeja, njegovo se lice razvedrilo. Toplina je požurivala uspavano drveće i pupovi su se polako budili po granama i pretvarali u svijetlozeleno lišće.

U Deinoj obitelji sve je bilo podređeno pripremama za nadolazeći Uskrs. Čim su nastupili prvi lijepi dani, tata i mama razmaknuli su sve stvari u stanu i nešto sami, a za nešto su pozvali majstore, osvježili bojom zidove, prozore i vrata i zbog te ludnice u stanu, Dea se na nekoliko dana morala preseliti djedu i baki. A ona se zbog toga nije ljutila, već, dapače, rado je spavala kod njih, jer to je uvijek bilo zanimljivo, jedino ju je brinulo, hoće li nakon toga velikoga pospremanja pronaći svoje igračke... Iako je sve uredno složila u kartonske kutije, ipak se bojala što će biti ako mama, onako na svoj način i njih počne pospremati, pa pola baci, a njoj su bile najdraže one već pomalo ofucane.

U svakom slučaju kod djeda i bake mogla je do mile volje prevrtati po stvarima, koje doma u tolikoj mjeri nije imala. Najviše su je zanimali albumi sa starinskim fotografijama, bakine razglednice skupljene od tko zna kad i dedini veliki različiti atlasi. Tako se znala satima igrati slažući razglednice, a onda bi uz dedinu pomoć našla ta mjesta ili gradove u atlasima, čudeći se tim razdaljinama i svijetu koji je tako velik, - a na televizoru to nije izgledalo tako - jer prebacujući kanale pritiskanjem onih gumbića na daljinskom upravljaču mogla je gledati crtiće iz Engleske, pa je imala osjećaj da to i ne dolazi iz tolike daljine.

Drugi put bi opet pregledavala stare albume, zapitkujući baku svaki čas, a tko je ovo, a tko je ono, a nakon odgovora - to ti je praprabaka, a ovo prapradjed - raspitujući se za godine kad je to bilo opet se sva spetljala, iako je znala brojiti do sto. I početak ovog dvadesetog stoljeća činio joj se jako daleko, a pogotovo ju je zbunjivalo ono što je sezalo još u devetnaesto stoljeće. Zato se radije bavila odjećom koju su nosili, a pogotovo ženskom, pa je gledajući jednu sliku na kojoj je ta praprabaka imala šešir pun cvijeća ozbiljno upitala baku:

- Je li stvarno ovaj šešir pravi?

Baka ju je začuđeno pogledala upitavši:

- Kako to misliš? - Ali se nasmijala i dodala: - Onda kada se ta praprabaka slikala sa šeširom na glavi, bio je to pravi lijepi šešir... Tada je bila takva moda!

I tako joj je baka obećala, kada budu utrke "oldtimera" ili neki sličan događaj, otići će zajedno, pa će u naravi vidjeti kako takvi šeširi izgledaju i kako se nose.

* * *

To poslijepodne baka i Dea ispisale su cijelu hrpu uskršnjih čestitki. Dea je na svaku nešto dopisala velikim štampanim slovima. Na neke je napisala samo DEA, na neke VOLI VAS DEA, ili POLJUBAC OD DEE i tako redom, (a baka je olovkom na svakoj čestitci povukla tanku crtu, da joj slova ne bježe, već da budu u jednom redu) i sada je bila umorna od tolikog pisanja. Opuštala se uz obilnu večeru, jer je od tolikog posla i ogladnjela.

Prije spavanja opet se sjetila onih razglednica i tako je već odjevena za spavanje prevrtala po njima i došla i do uskršnjih čestitki. I dok se zabavljala pilićima i zečekima sa šarenim pisanicama, naišla je na čestitke na kojima su različita zvona letjela iznad sela i gradova i pomislila je: Sigurno je tako i Sjemenčica Velikog Javora odletjela do svog staništa u nekoj šumici; a baki je rekla da su se ovdje izgleda pomiješale uskršnje i božićne čestitke, ali joj je baka objasnila kako u nekim krajevima svijeta darove ne nose uskršnji zečeki već zvona, kada se vraćaju iz Rima, jer ljudi kažu, kad na Veliki četvrtak zvona prestanu zvoniti, da su otišla u Rim.

Baš kada je htjela odložiti album, ispale su dvije čestitke iscrtane rukom i, to je odmah primijetila - na jednoj su bili nacrtani pilići na zelenoj livadi i puno razbacanih pisanica, a na drugoj je zeko u kratkim smeđim hlačicama s naramenicama sjedio naslonjen na drvo i odmarao se, a do njega je stajala velika košara puna pisanica. Jedna je bila obojena vodenim bojama, a druga pastelama i na njima je lijepim slovima pisalo, - S r e t a n U s k r s! Okrenula je poleđinu no, tu su bile samo prazne crte iscrtane olovkom, pogledala je baku i rekla:

- Oh! Ove nisu došle od nikuda! - Ali je baka rekla:

- Ne, te nisu nikamo otišle!... Već je kasno pa sad moraš spavati. - I odložila je album s čestitkama na noćni ormarić. No čim je baka ugasila svjetlo, te dvije čestitke koje nisu nikamo otišle započele su svoju priču.

* * *

Nas su pred skoro pola stoljeća crtale dvije djevojčice. Bile su to teške pedesete godine dvadesetoga stoljeća. Drugi svjetski rat je bio nedavno prošao, a tadašnji poredak uz sve ostale nevolje, pokušao je ukinuti i vjeru u Boga, a time naravno i vjerske blagdane. Čestitke za Božić i Uskrs nigdje se nisu mogle kupiti. Starija je sestra jako lijepo crtala i ona se ustvari sjetila, kako bi možda nacrtanim čestitkama mogli zaraditi koji dinar. Tako je kupila bijeli "šeleshamer" (papir za tehničko crtanje), pažljivo ga izrezala u veličini dopisnice i tušem nacrtala ova dva uskršnja motiva, a zatim ih bojila vodenim bojama. Ona mlađa je pomagala, no nije bila vješta u bojenju vodenim bojama pa je to radila pastelama, a da se slike ne zamažu, kad ih je slagala u kutiju, stavila je između njih tanak papir. No, to nije



bilo sve, ta mlađa djevojčica imala je i zadatak prodavati ih, a naravno gdje drugdje nego na placu (tržnici). A to je nekoliko dana jako dobro išlo, pa ih je to ohrabrilo i crtale su neumorno cijele večeri poslije škole.

Usprkos teškim prilikama, ljudi su držali do svoje vjere, odlazili su u crkvu i čestitali si uobičajene vjerske blagdane, zato su i rado kupovali čestitke.

Toga dana djevojčica je rano ustala, doručkovala, spremila se, uzela onu kutiju s čestitkama i torbicu za novac. I zajedno sa sestrom koja je ujutro išla u gimnaziju, pješice ravno na glavni gradski plac. Tada je imala oko devet godina, nosila je uredno spletene pletenice vezane u polukrug s dva plava mašleka, haljinicu od običnog platna s nekakvim plavim cvjetićima, tamnoplavu vestu (prepletenu od tatinog iznošenog pulovera, ali je izgledala kao nova) bijele soknice i smeđe obične sandale. Kao i onih prethodnih dana hodala je između klupa s otvorenom kutijom i prodavala čestitke. Nije ih trebala ni puno nuditi, ljudi su pitali pošto su i uzimali ih po nekoliko, plaćali i sve je išlo glatko, dok se u jednom trenutku ljudi nisu razbježali, a ona je ostala s kutijom i torbicom između dva milicajca.

I tako su se zeko i pilići na uskršnjim čestitkama zajedno s djevojčicom našli u milicijskoj stanici.

* * *

Bilo je skoro podne i mama je očekivala dolazak djevojčice koja je otišla na plac s kutijom čestitaka, jer trebala je ručati i otići u školu, kad netko grubo zakuca na vrata. Otvorila je i ugledala milicajca s nekakvim papirom:

- Zdravo - rekao je malo zbunjeno - je l' to stan druga... oca?

Sva prestrašena mama je odgovorila:

- Jest, - ali uđite unutra!... Što se dogodilo?

- Ništa! Samo, gdje je drug... otac, moram mu uručiti ovaj poziv!

Mama je objasnila da je on na poslu, na terenu i da ne može sam primiti taj poziv. I tako je malo po malo saznala da je djevojčica privedena zbog prodavanja zabranjenih čestitki na zabranjenom mjestu, odnosno, - tržnici, i da drug... otac mora doći u stanicu po nju. Nato je majka rekla da će otac doći tek kasno poslije podne vlakom i da se ona može spremiti i otići odmah po nju, ali milicajac je to odlučno odbio govoreći:

- E, to ne može... Tu piše drug otac, a ne drugarica... majka. I reci svom drugu da će mala biti u stanici dok on ne dođe... I ne brini, ona je na sigurnom: a tu ti piše "Prva stanica Narodne milicije" i "atresa" i broj sobe - i dodajući ono - Zdravo - otišao kako je i došao.

* * *

Dotle je djevojčica u onoj golemoj sobi u milicijskoj stanici sjedila u jednom kutu na staroj drvenoj klupi s naslonom za ruke i leđa, (a valjda je ta klupa bila tu

još iz vremena Austro-Ugarske). Jedan je milicajac nešto kucao na starom rasklimanom crnom pisaćem stroju, koji je zazvonio svaki put kad bi milicajac započeo pisati novi red; a onda je došao i onaj drugi i prevrtao nekakve papire. Komandir, koji je djevojčicu ispitivao, odlazio je i dolazio, nekad na kraće, a ponekad ga i dugo nije bilo u toj sobi.

Tako je vrijeme prolazilo, no ona se nije usudila ni zapitati koliko je sati, niti išta drugo, samo je ponekad zanjihala onom torbicom, boreći se s velikom dosadom i pospanošću. Na kraju je došao onaj komandir i upitao vidjevši da je ona još tu:

- Mala je još ovdje, a gdje joj je otac? - A onaj milicajac koji je prevrtao papire brzo je odgovorio kako je predao poziv majci, jer je otac na terenu, radi na nekakvoj melioraciji i doći će vlakom tek kasno poslije podne. A nato je komandir rekao:

- Kažeš, melioraciji! Hm! - A onaj milicajac uplašivši se da je nešto krivo rekao, brzo je odgovorio da on ne zna, ali kako misli da je tako rekla njezina majka.

Zatim je komandir, pogledavši na sat, uzeo iz džepa novčanik i dao tom milicajcu banku (deset dinara) rekavši:

- Otiđi i donesi maloj sendvič i mlijeko! - A ovaj je odmah poslušao i ubrzo se vratio s onim što je komandir tražio.

Djevojčica se malo zastidjela, ali je ipak uzela hranu, i uljudno zahvalila, ta bila je i gladna, onaj jutarnji obrok bio je bio već jako davno.

Kada je konačno došao otac i nakon razgovora s komandirom krenuo s djevojčicom kući, vani je već bio mrak: krenuli su, a kutija s čestitkama još je stajala na onom velikom komandirovom stolu. I već su bili izašli iz sobe u hodnik, kad ju je komandir za njima donio i dao je djevojčici rekavši:

- Uzmi to natrag, - vas dvije stvarno dobro crtate,... ali to više ne smiješ prodavati na javnim mjestima!

- Hvala! - rekla je djevojčica, i malo se nasmiješila nakon cijelog dana patnje. I dodala ono: - Zdravo! - A već je htjela reći "doviđenja", ali kada se sjetila gdje je... Ovamo sigurno nije htjela ponovno doći.

No, čestitke su svejedno rasprodane, susjedi iz tog radničkog predgrada, tada na samom kraju grada, kada su čuli što se desilo, kupovali su ih onako... uz put. Ipak, nas dvije nismo nikamo otišle! - završile su svoju priču čestitke.

* * *

U petak poslije podne bila je s bakom na "Kalvariji" na jednom brežuljku ispred crkve. Tu su postaje križnog puta postavljene ispod čempresâ, i hodali su puteljkom od postaje do postaje iza svećenika, pa je pažljivo slušala Isusovu muku. Onda su se popeli na terasu ispred crkve, i tu su bila tri velika kamena križa... A dok su čekali u redu da uđu u crkvu, gledala je kroz još gole grane drveća, kako se zlatni traci zalazećeg sunca igraju lovice po gradskim krovovima. Znala je da Sunce obasipa Zemlju svojom svjetlošću, ali sada se sjetila kako joj je baka



rekla da je i Isus svjetlo, - jer unosi dobrotu u naša srca i osvjetljava nam put u život vječni.

Te večeri spremala se doma, jer je veliko pospremanje bilo gotovo. Sjetila se onih čestitki i upitala baku:

- Smijem uzeti doma one dvije čestitke, koje nisu nikamo otišle? - Ali baka je rekla:

- Znaš... Deice, te čestitke imaju svoju priču! - Dea je brzo odgovorila:

- Znam, čula sam tu priču! Ali ja bi ih rado uzela doma! - Baka se malo začudila, ali je ipak rekla:

- U redu, možeš ih uzeti... Ali uz uvjet da ih lijepo spremiš i čuvaš!

- Baš ti hvala! Sigurno ću ih čuvati, pa ti znaš da ja sve čuvam... Čak mi to i mama priznaje - dodala je Dea.

* * *

Tako su se čestitke preselile, a Uskrs se približavao. Na Cvjetnicu, Dea je bila na misi, nosila je maslinovu grančicu na blagoslov i molila se zajedno sa svima prisutnima za mir kod nas i u cijelomu svijetu.

A taj su tjedan mama i baka, uz ostalo, bile i zaposlene konačnim odabirom haljinice i svega ostaloga što će Dea odjenuti na Uskrs. A ona je, namrštivši se, rekla:

- Pa! Ne moram biti baš sva nova! - Ali baka je bila uporna, govoreći:

- Neka, neka budeš sva nova, naši su roditelji isto živjeli u teškim prilikama, ali su nastojali da svaka od nas barem nešto novo odjene na Uskrs - pa onda možeš i ti biti - sva nova, kako si to lijepo rekla!

Ipak Dea se najviše radovala panama-šeširiću s kiticom od svile izrađenog proljetnog cvijeća.

* * *

Mama je skuhala pun lonac jaja i sad se Dea, zajedno s Irenom već dva dana bavila onim ugodnim i veselim običajem, bojenjem uskršnjih pisanica, na sve moguće načine. A bojile su i svoje prstiće i papire koje su raširili po stolu da ga ne zamažu, pa čak i svoje nosiće... I time se silno zabavljale!

Na Uskrs je cijela obitelj bila na velikoj misi i Dea je u prepunoj crkvi iz svega glasa pjevala, zajedno sa svima prisutnima:

"Uskrsnu Isus doista - Aleluja! Aleluja!"

A doma na svečano postavljenom stolu stajala je velika "košarica". Na svježe ubranoj svijetlozelenoj travi bila je cijela hrpa pisanica, a s njima zajedno bile su i one dvije čestitke, koje nisu nikamo otišle.

* * *

No! Travanjska toplina morala je još jednom ustupiti mjesto zimi. Bijela nedjelja osvanula je pod debelim snježnim pokrivačem. Ali posljednja travanjska nedjelja probudila se okupana suncem i nekim posebnim svečanim mirom. Uzduh je treperio rasipajući sunčeve zrake po velikim zgradama, koje su činile golem sedmerokut i počevši od Ponedjeljkovog pa do Subotinog prilaza, kao kamen pečatnjak na prstenu zatvarale Trg Svete Nedjelje na kojem je stajala nova betonska, ali lijepa crkva.

Danas je bila još ljepša i još svečanija. Mali je Ignac primio sakramenat krštenja: - U ime Oca i Sina i Duha Svetoga - ušao je u kršćansku zajednicu. Umjesto tate, do majke Dinke stajao je njezin brat Dominik, a kum mališanu bio je njegov sin Šime. Cijela velika obitelj bila je na okupu, pa čak i devedesetogodišnja prabaka Julka i njezina dvije godine mlađa sestra Janica. Nije bilo samo tate Ignaca, umjesto njega jedan je časnik HV-a držao crveni jastučić s hrvatskim odličjem.

U srcima svih okupljenih u jednom su se trenutku skupile i tuga i radost. Radost je donosio ovaj mali dječji glasić, koji se širio crkvom nekamo visoko, visoko k Nebu, a negdje duboko u svom srcu Domagoj je osjećao da je tata tu negdje, iako ga on ne može vidjeti.

Dotle se Rudica mirno ispružio ispred crkve, strpljivo čekajući svoje dobre ljude, kao da je znao da se iza tih velikih drvenih vrata odigrava nešto veliko i svečano!

Travanj je odlazio nasmiješen, sunce se ogledalo u njegovoj svijetlozelenoj kosi, a svibanj je dolazio noseći mirise rascvjetalog cvijeća i drveća.

---

Josip ĆOSIĆ

## *Haiku*

*Raznobojne*
*olovke miruju*
*u posudici.*

*Veliki orah*
*ispred balkona*
*postade bogatiji.*

*Luster na zidu*
*postao je grobnica*
*crnih muha.*

*Tečno blagovanje*
*blagdanskog kruha*
*ispod peke.*



Mladen JURČIĆ

# Sjeverni pol hrvatskih "književnih krugova"

*Bolje abdicirati*
*iz tvarnoga i duhovnoga prostora*
*što odgovara samo barbarima*

(Roy Fuller, *Prijevod)*

Žalosna je posebnost hrvatske umjetnosti mnoštvo zapostavljenih, uporno prešućivanih (premda među njima ima istinski vrijednih) i naposljetku nepravedno zaboravljenih autora. Zapostavljanja i prešućivanja umjetnika bila su vrlo izražena u komunističkomu režimu, gdje su služila kao ideološko oružje, ali nipošto nisu značajka isključivo toga razdoblja, nego su postojala i prije i poslije njega, a razlozi su dublji: vrlo raširena, štoviše, gotovo posvemašnja nezainteresiranost za umjetnost, nebriga i ravnodušnost za bilo koga i bilo što osim (često zbog krivih, posve neumjetničkih razloga) razvikanih "velikana", a tu su i učahurenost, neprijateljstvo, primitivizam, zavist, politikantstvo, klanovska zatvorenost krugova hrvatskoga umjetničkoga "establishmenta" i priklanjanje samo određenim trendovima unutar kojih se mora dati zatvoriti sva "prava i vrijedna" literatura.

Netko se jednom upitao jesmo li zaista tako velika i genijalnim stvarateljima bogata zemlja da bismo si mogli dopustiti takvo zanemarivanje i tragično propadanje nadarenih ljudi i tolikih vrijednih stvari, kad nijedna zemlja na svijetu nije baš toliko bogata stvarateljima da bi ih imala "na bacanje", pogotovo ne Hrvatska, koja je zato prebogata ravnodušnošću, nerazumijevanjem i blago rečeno površnim odnosom prema nadarenima i prema umjetnosti uopće, jer istraživanja pokazuju da u nas ljudi prate malo što osim dnevnopolitičkih pustolovina, "bravura" i preokreta, čitaju uglavnom senzacionalistički tisak (kojemu još i uvelike nasjedaju), kinodvorane su sve praznije, pa čak i videoteke propadaju. U zastrašujućemu duhovnomu mrtvilu, najagilniji su tašti, lukavi, ambiciozni i častohlepni političari i razni (ništetni) klanovi ...

Koliko god bio nadaren, nepripadnik određenim krugovima, trenutnim, ispraznim, dosadnim, ali imperativnim trendovima i vladajućim idejama, ne može se nadati nekakvu priznanju, a kamoli uspjehu. U duhovnoj pustinji, gdje se knjige ne čitaju i ne razumiju (a prevladavajuća književna hijerarhija određene, primjerice kršćanske, književne vrste i sižee prijezirno a priori odbacuje kao "anakrone", pa makar postupci u tim djelima bili ne znam kako zanimljivi i na visokoj razini), gdje su književnici poznati, cijenjeni, nagrađivani i uopće objavljivani, zahvaljujući vezama, poznanstvima, "pravim" kontaktima, ulizivanjima, satnicama čamljenja

po caffeima umjesto za radnim stolom, ili naprosto letargičnom crtom manjega otpora, gdje isti, već afirmirani i poznati autori stalno ubiru nagrade - pisac zapravo to lošije prolazi što je nadareniji i zauzetiji, jer zaokupljen svojim radom, nema ni vremena ni volje za jalove ispraznosti, a ni želuca za takva spuštanja. No ionako nitko ne čita ni dobre ni loše književnike, što ovim drugima daje veliku moć arbitriranja i etiketiranja, jer neupućena im "publika" (koja najviše cijeni tek isprazno, a vješto kozerstvo) vjeruje na riječ, radije nego da se potrudi nešto sama pročitati i procijeniti.

Zato piščeva afirmacija kod nas ima vrlo malo ili nimalo veze s kakvoćom ili dubinom pisanja i uvida, nego najčešće zavisi od sposobnosti ulagivanja, nametanja, "druželjubivosti", političnosti, pripadnosti ovoj ili onoj grupi, "smjerovima", ili tijeku obično uskih i ograničenih, ali "aktualnih" ideja, dok se izvornost, samosvojnost i neumorno nastojanje k produbljivanju i sve većoj istančanosti izraza u takvu ozračju ne cijene i ne smatraju se vrlinama, nego prije manama, koje takva (zbog uranjanja u svoj rad već ionako izdvojena) autora, umjesto da ga afirmiraju, osuđuju na prešućivanje, samoću, anonimnost, neobjavljivanje i nedostatak svake promidžbe (u okolini gdje "ruka ruku mije" i gdje se uvelike trguje "uslugama"), a k tome ga isprazni i površni (no nažalost od javnosti štovani) "arbitri" proglašavaju teškim, kompliciranim, nerazumljivim i nesuvremenim.

Strašno je cijeli se život žarko i samozatajno truditi u samoći i izoliranosti pa svoj rad usavršavati, pročišćavati, brusiti, cizelirati i produbljivati ni za što, ne imati ohrabrenja, ni nekakva usmjeravanja sa strane, potvrde da smo na pravomu putu, da je to što radimo imalo vrijedno, a takva potvrda i ohrabrenje ipak su rezultat objavljivanja i kakva-takva priznanja.

U takvoj sredini istančani, senzibilni pisac kojemu je stalo do izražavanja bitnoga i zato nužno "teškoga", onoga trajno nazočnoga u našemu biću (pa upravo zbog tih trajnih i neprolaznih značajki "nesuvremenoga" i "anakronoga") nema gotovo nikakvih pravih izgleda. (Osobno se već tridesetak godina bavim pisanjem, a još mi je posve nejasno na koji to način funkcioniraju naši uvaženi arbitražni "književni krugovi", koji kao da su unatoč svim mijenama i promjenama, već mnoga desetljeća neumoljivo i neizbježno isti, imuni na sve moguće promjene, sastavljeni od posve istih - ili identičnih - ljudi, kao da, zatvoreni, tajanstveni i nepristupačni, nemaju baš nikakve veze ne samo s tijekom svijeta, nego ni s iskrenim žarom stvaranja, ili s poznatom nam osjećajnošću, pa funkcioniraju po nekim samo njima znanim, a istinskom stvaratelju posve stranim, čeličnim i nedostupnim načelima. Zato su mi ti krugovi od samih početaka moga rada do danas ostali na gotovo isti način zastrašujući, ledeno tuđi i nepremostivo daleki, kao da smo s posve različitih planeta, a ne iz iste male zemlje, kojoj je prijeko potrebno jedinstvo i međusobno razumijevanje "intelektualne elite", ako takvo što tu uopće postoji.)



Ozračje je to gdje, primjerice, rukopise predane izdavačkim kućama i većini književnih časopisa neumoljivo i tajanstveno (sve je tu vrlo tajanstveno, a glavna je značajka kafkijanska nerazumljivost odnosa, afiniteta i postupaka) guta noć sveopćega nemara, ravnodušnosti, neumoljive ukalupljenosti u određene trendove, ideje, ili naprosto nedostatka ukusa, a kad se ti rukopisi i vraćaju, nakon što ondje odstoje po nekoliko godina, popraćeni su jezivo šupljim, površnim, otrcanim i neznalačkim frazama iz kojih je jasno da ih nitko nije pročitao i da nema pojma o čemu je riječ (a ne bi imao pojma ni da ih je pročitao, jer čini se da je glavni uvjet i apsolutni imperativ za dobivanje mjesta u većini naših uredništava i komisija, da arbitar koji ondje sjedi nema nikakve veze s književnošću, a kamoli nečega imalo nalik samosvojnu, istančanu ukusu).

Uostalom, kako rekosmo, tu gotovo nitko ne čita zaista vrijedne stvari, nego istinsko zanimanje i uzbuđenje mogu izazvati samo šuplje senzacije, divljačke "polemike", javno cinkarenje, plitko, "zavodljivo" brbljanje, ili površne dnevne "pikanterije" od kojih se grči utroba i "trnu zubi", zanimljivi i kvalitetni rukopisi osuđeni su na (čak doživotni) zatvor ladica, ili pak na "samizdate" koji, jer su izvan svih struja, ne pobuđuju nikakvu pozornost, a kod nas gotovo da i nema nikakve objektivne književne kritike koja se ne bi temeljila na poznanstvima, prijateljstvima, "vraćanju usluga", na bljutavu povlađivanju ili nezamjeranju.

Iako neki tvrde da je stanje posvuda slično, nitko me neće razuvjeriti da je upravo u Hrvatskoj posebno loše, jer u našemu književnomu ozračju vlada neusporedivo žalosna i nepravedna tiranija (lažnih) razvikanih i jedino priznatih "veličina" s jedne strane, a s druge obeshrabrenost i tragična rezignacija mnogih vrijednih umjetnika, uz propadanje raznovrsnih (pa i vrlo kvalitetnih) djela i cijelih umjetničkih svjetova, za koje ionako nema tankoćutnije i na pravi način književno obrazovane publike, tako da je, na prvi pogled (za drugi su svi previše ravnodušni, nesposobni i zavidni), te vrijedne autore nemoguće razlikovati i izdvojiti iz gomile uobraženih, bezvrijednih skribomana i taštih nesposobnjakovića kakvima obiluje suvremena hrvatska književnost.

Poseban su slučaj antologije, koje bi trebale biti presjek i pokazatelj (pa i za buduća vremena) najuspjelijega i najzanimljivijega u hrvatskoj književnosti našega doba, a rade se površno, neobaviješteno, neznalački, bez ikakva podrobnijega istraživanja, koje je inače nezaobilazni imperativ za takvu vrst rada, nego se i tu sve svodi na posve subjektivne kriterije i afinitete, na poznanstva, prijateljstva i crtu manjega otpora - nasljedovanja i prepisivanja drugih sličnih djela - a kako se uključuju uvijek isti, "sigurni", lako dostupni i razvikani autori, od kojih se vrlo rijetko polazi dalje i dublje, jer se to nikome "ne da", antologije su klišejizirane i predvidive. Sastavljači takvih kompilacija, a i raznih pregleda hrvatske književnosti, isto su tako hladno letargični, pristrani i usko klanovski orijentirani kao i svi drugi u "umjetničkim krugovima", iako su upravo ti uvaženi profesori - arbitri

najodgovorniji za razvoj te pravilno i pravedno vrednovanje hrvatske književnosti, ili barem pojedinih njezinih razdoblja.

Zbog svega se toga vrlo loše piše našemu senzibilnomu, samozatajnomu i zauzetomu autoru, kakvoga smo prije opisali. Ne može se nadati da će zadovoljštinu dobiti ni u svoje vrijeme, a ni poslije smrti, jer medu našim vrlim profesorima - "istraživačima" nema (kao što ih ima drugdje) iskrenih entuzijasta koji bi istraživali ( a kamoli uživali istraživati) sve zanimljive rukavce, otkrivali zapostavljene i zaobiđene vrijednosti i prema svojoj se dragocjenoj građi, umjetničkoj baštini svoga naroda, postavljali izvorno, samosvojno i odgovorno, nego i oni, kao i svi drugi, stalno preživaju već poznato, "sigurno" i (možda krivo) evaluirano, a nepravedno zaboravljeni ostaju zaboravljeni za sva vremena, za hrvatsku kulturu možda već mrtvi davno prije svoje tjelesne smrti, bez nade i ikakvih izgleda u sveopćoj mračnoj nebrizi koja je željezna konstanta hrvatskoga kulturnoga života. (U nas je, primjerice, vrlo malo iscrpnih kritičkih biografija i bibliografija pa i najvećih književnika i umjetnika uopće, dok je drugdje normalno da svaki istaknuti umjetnik dobije svoga biografa, ili barem monografiju.)

Ne znamo čitati, ne znamo otkrivati ni vrednovati, ne znamo se izvorno diviti, zauzeto se udubljivati u prave vrijednosti i ne znamo pamtiti. Nemamo istančanosti, uvida, ni senzibiliteta, a najzanimljivije su nam razvikane osrednjosti, sirovi senzacionalizam, ili pak nekritički prihvaćeni strani utjecaji. Za svoj se umjetnički rad u ovomu našemu ozračju uglavnom (osim nekolicine povlaštenih) žrtvuje, uporno se pročišćuje, produbljuje i izgara nezapaženo, manje-više uzalud što se nekakvoga priznanja tiče - mukotrpno se stvara ponajprije za sebe i za nekoga zamišljenoga čitatelja kojemu se nadamo, a koji vjerojatno ne postoji, stvara se naprosto jer se mora, jer se drugačije ne može, jer biće zahtijeva (univerzalizirani) izraz svojih tražiteljskih dubina, stvara se *unatoč* takvomu stalnomu i kako se čini, nepremostivu stanju (*ipak, unatoč svemu* uzvici su koji se često ponavljaju, primjerice, u mom pjesništvu, ali slute se kod mnogih drugih zauzetih, samozatajnih, a "neprobitačnih" hrvatskih umjetnika i uvelike obilježavaju njihov rad).

Kako s dubinskim ("teškim" i "kompliciranim") književnim spuštanjem u mogućnosti, previranja, vjerovanja i uvide našega bića uspjeti u ozračju kojim vlada prevrtljiva, plitkom dnevnom politikom opsjednuta osrednjost, a takva nam je i "elita", u ovom slučaju "umjetnički krugovi", od kojih je najveći dio posve zaslijepljen taštinom, gorućim ambicijama, grozničavom željom za moći, zavišću te bespoštednim klanovskim borbama i farsičnim podmetanjima? A tu su i izdavačke kuće, "ziheraški" posve zatvorene za nova imena s makar kako zanimljivim radovima ...

Franz Kafka je (u po nekim crtama sličnomu ozračju) napisao priču "Umjetnik u gladovanju", a ovdje bi se mogla napisati njezina parafraza - "Umjetnik u propadanju", propadanju u blato nebrige, nezainteresiranosti, sveopće površnosti, politikantstva, "ziheraštva", jala i još mnogočega...



Mladen JURČIĆ

## *Barem me nikada neće pregaziti vrijeme*

*Barem me nikada neće (i ne može) pregaziti vrijeme*
*- što imam s njim, na svoj pusti otok naplavljen*
*sred pučine kozmičkih strujanja,*
*sklonjen od fijuka vremena što daleka vije mnoštva*
*uvijek u nove nigdine, suvremene nepovrate?*
*Što u svom toliko drukčijemu,*
*zvjezdanijemu, gorče punijemu ništavilu*
*imam sa sitnom prilagođenošću zrnaca*
*što vrijeme ih nosi i razbacuje?*

*Kako mogu potpasti pod tiraniju vremena*
*nad tim tobože vječnim, tobože bezgraničnim Babilonom*
*(samo je nigdina vječna),*
*kad ne vidim iskupljujuće slatke ciljeve*
*u krhkomu tijelu što neprekidno stari,*
*kad ono za mene nije žudna svjetlost*
*što bi se mogla prenaglo ugasiti,*
*kad u "suvremenim trendovima"*
*ne čujem čudesne, zavodljive, unosne frule?*

*Već tisućljećima (i danas ujutro)*
*pravi su Bezvremeni stajali*
*na tim istim liticama,*
*barem iste gledajući bezdane*
*i barem sam pripadan strašnim,*
*razornim proturječnostima postojanja,*
*drevnim srazovima,*
*gdje važnost se vremena osipa,*
*a rđa i najoštrije mu oružje.*

*Samoga u srcu krajnje iluzije,*
*nesuvremenika samome sebi,*
*barem me nikada neće pregaziti vrijeme,*
*slomit će zube na ljusci moje samoće,*
*u svom će se trku spotaknuti o mene koji stojim,*
*stalno stojim u svojim pogledima, uvjerenjima,*
*nezaboravljanjima,*
*duboko tuđ, nepripadan, statičan dok sve teče.*

*Strahovi iskonski, čvrsto ukorijenjeni,*
*uvjerenja ludo tvrdoglava, nepromjenjiva,*
*čak ljubavi vrlo solidno nestvarne,*
*odviše iluzorne za mijenu,*
*gotovo sve glavne, spasonosne zablude*
*od početka iste i na broju*
*- pa kako me onda može pregaziti vrijeme?*

## *Među barbarima*

*Tu, među barbarima,*
*ali o pukoj posve neovisan množini,*
*njezinom nezatrovan drogom,*
*još pomnije (do u Nigdje) njegujem*
*istančana iskupljenja izraza.*

*Oštrim okružen kamenjarom*
*(ponekad i sam udisaj pali nutrinu),*
*sapet bezizlazjem stijena,*
*prilježnije slikam miline i značaj*
*trave, lišća, cvijeća, latica,*
*razine svete prisnosti livada u Nigdje.*

*Od zakrčenih odmetnut stranputica,*
*kroz modre poniznosti maslinika,*
*još prošećem do lirske duše spoznaja.*

*Sred zaborava, kakofonija, izgužvanih površnosti,*
*sred ponekad vrlo uredno izglačanih gluposti,*
*ipak još postojano skladam*
*svim tim krčanjima makar kako zaglušenu,*
*ipak, čini se, neuništivu glazbu,*
*do beskorisnih suza pjevne,*
*čiste skladbe sjećanja*
*na sve izgubljene krasote u Nigdje.*



Giovanni VERGA

## Sloboda

Na zvoniku izvjesiše rubac u tri boje, zvona su zvonila na uzbunu, i na trgu su počeli vikati: "Živjela sloboda!"

Kao olujno more. Svjetina se njihala i pjenila pred gospodskom vilom, pred Gradskom vijećnicom, na stubama pred crkvom: more bijelih kapa; sjekire i srpovi bliješte na suncu. Potom to more ljudi nahrupi u jednu uličicu.

- Prvo tebe, barune!, tebe koji si dao bičevati tolike moje drugove! - Nadasve staru vještičicu nakovrčane kose, naoružanu samo noktima! - Tebe, đavolji pope!, tebe koji si nam dušu popio! - Tebe, bogati žderonjo, tebe koji ne možeš ni bježati koliko si debeo od siromaške krvi! - Tebe, pandure jedan, tebe koji si nas sudio samo zato što ništa nemamo! - Tebe, lovočuvaru!, koji si svoju dušu i dušu bližnjih prodao za dva novčića na dan!

Krv se pušila i opijala. Srpovi, ruke, prnje, kamenje, sve bijaše crveno od krvi! - Gospodu! Kaputaše! Ubij, ubij! Na kaputaše!

Don Antonio pokušava prečicom šmugnuti kući. Prvi udarac ga obori na tlo krvava lica. - Zašto, zašto me ubijate? - I tebe, k vragu se nosi! - Šepav deran pokupi umazan šešir i pljunu u nj. - Dolje šeširi! Živjela sloboda! - I tebe, i tebe!

Velečasnoga koji je prijetio paklom za krađu i komadića kruha. Upravo se vraćao s mise, s posvećenom hostijom u trbuhu. - Nemojte me ubiti, i ja sam smrtni grešnik!

Lucija je njegov smrtni grijeh; Lucija koju je s 14 godina otac prodao one gladne zime i poslije je punila ulice izgladnjelom djecom. Da ovo pasje meso vrijedi čemu, sada bi se mogli nasititi, govorili su dok su ga komadali sjekirama pred kućnim vratima, na popločanoj ulici. Ni vuk kada uleti u stado ne misli napuniti želudac, nego kolje od bijesa. - I gospođina sina, koji je dotrčao da vidi što se događa - i ljekarnika, dok je na brzinu zatvarao vrata - Don Pavla, koji se vraćao iz vinograda jašući na tovaru s praznim vrećama. Na glavi je imao seljačku kapu koju mu je njegova djevojka isplela, davno dok još bolest nije bila došla u vinograde. Supruga ga je vidjela kako pada pred ulaznim vratima, a ona i petero dječice čekali su ga radi mršavog jela koje je nosio u vreći. - Pavle! Pavle! - Prvi ga dohvati sjekirom po ramenu. Drugi se nagnu nada nj sa srpom i smjesta ga raspori, dok je Pavle krvavom rukom pokušavao dohvatiti zvekir na vratima.

Najgore se dogodilo kada je pao bilježnikov sin, dječak zlatnožute kose od jedanaest godina, koji je, ne zna se kako, dospio u metež. Njegov otac, prije nego je završio na smetlištu, dizao se dva, tri puta, vikao je: - Neddu! Neddu! - Neddu je, razrogačenih očiju i razjapljenih usta od straha, prestrašeno bježao, nije mogao ni kričati. Oboriše ga; podiže se i on na jedno koljeno, kao i njegov otac; stampedo ga

pregazi; netko ga nagazi teškom bakandžom po obrazu i smrska mu ga; usprkos svemu, dječak je još uvijek rukama molio milost. Nije želio umrijeti, ne, budući da je vidio kako mu ubijaju oca - prizor je razdirao srce! Drvosječa mu iz samilosti zada strašan udarac sjekirom, koju je držao s dvije ruke, kao da je htio oboriti hrast od pet stoljeća - tresao se kao list na vjetru. Netko se prodere: - Hej, i on bi bio postao bilježnik, i on također.

Nije važno! Sada kada su im ruke bile crvene od te krvi, trebalo je proliti i ostalu krv. Sve, sve kaputaše! Nisu više glad, batine, nasilje, podgrijavali bijes. Nego sada krv nevinih. Žene, mršavih tijela i obučene u prnje, bile su još okrutnije, mahale su mršavim rukama i grozno kričale u falsetu. - Ti kojemu je bilo odvratno kleknuti kraj siromaha! - Tebe, tebe! - Ulazile su u kuće, u ložnice, na stubišta i parale su svilu i ostalu finu tkaninu. Kolike su se samo naušnice sjale na krvavim licima! Koliko se zlatno prstenje skinulo s ruku koje su se pokušavale obraniti od oštrica sjekira!

Barunica je zapriječila ulazna vrata: grede, seljačka kola, pune bačve, sve je to naslagala; i baruničini poljari su pucali s prozora, da što skuplje prodaju svoju kožu. Svjetina je na pucnje sagibala glavu, jer nije imala oružja za uzvrat. Prije je postojala smrtna kazna za one koji imaju vatreno oružje. - Živjela sloboda! - I provališe kroz vrata. Potom juriš u dvorište, preko stubišta, preko ranjenika. Nisu odmah na poljare. - Poljare za poslije! - Prvo žele baruničino meso, uzgojeno na prepelicama i biranim vinima. Bježala je iz sobe u sobu s dojenčetom na prsima, sva raščupana - a sobâ je bilo mnogo. Čuli su se krikovi svjetine koja se valjala u tom neredu, približavala se poput visokih voda nabujale rijeke. Njezin stariji sin, bjeloput i nježan šesnaestogodišnjak, držćućim je rukama pokušavao zadržati vrata kričući: - Mama! Mama! - Već prvim udarcem oborili su vrata i potrpali ga pod njih. Hvatao se za noge koje su ga gazile. Umukao je. Njegova majka se sklonila na balkon, jednom rukom je stisnula dijete, dok mu je dlanom druge, luda od straha, prekrila usta da se ne dere. Tijelom je pokušavala zaštititi drugo dijete, kolutala je očima i molila Boga da ima sto ruku da zaustavi krvava sječiva. U tren ih razdvojiše. Jedan je pograbi za kosu, drugi za bokove, treći za odjeću i podigoše je nad balkonsku ogradu. Ugljenar joj istrgnu dojenče iz ruku. Drugi brat nije vidio ništa, samo crveno i crno. Gazili su ga, mljeli mu kosti okovanim potpeticama; zubima je zagrizao u jednu ruku koja ga je zgrabila za vrat i nije ju više puštao. Sječiva sjekirâ nisu mogla udarati u gužvi i blistala su u zraku.

U tome krvavom srpanjskom karnevalu, usred tih pijanih krikova nezasitne rulje, zvono Božje stalno je zvonilo na uzbunu, i sve tako do večeri; i bez podnevne zvonjave, i bez Zdravomarije, kao u turskoj zemlji. Već umorni od klanja, počeli su se malo-pomalo rasipati; svatko je svakoga izbjegavao. Prije noći sva su vrata od straha bila zaključana i u svakoj kući bdjelo je svjetlo. Po uličicama su se motali samo psi, krvavih gubica ždrali su ljudsko meso i hrskali kosti, na mjesečini zjapila su vrata i prozori napuštenih kuća.



Svitalo je; nedjelja bez ljudi na trgu, nema ni zvonjave za misu. Zvonar se nekamo zavukao; od svećenika ni traga. Prvi koji počeše provirivati na crkveni trg gledali su sumnjičavo jedan drugome u lice; svatko je razmišljao o tomu što bi njegov bližnji mogao imati na savjesti. Potom, kada ih se već nakupilo, počeše se došaptavati. Bez nedjeljne mise nisu mogli samo tako stajati, kao psi. Gospodski ljetnikovac bio je zatvoren i nije se znalo tko će im dati raspored rada za idući tjedan. U žućkastoj srpanjskoj pripeci još je uvijek sa zvonika mlohavo visio trobojni rubac.

Kako se smanjivala sjena na crkvenom trgu, tako se svjetina micala za sjenom. Između dva kućerka, u dnu uličice koja se strmo spuštala, vidjela su se žućkasta polja u ravnici, zagasite šume na rubu Etne. Sada bi morali podijeliti ta polja i te šume. Svatko je za sebe, na prste, računao koliko će ga zapasti, i gledao je poprijeko susjeda... Sloboda hoće reći da trebaju imati svi! Onaj Nino Zvijer, i onaj Ramurazzo, oni bi htjeli nastaviti s bahatostima, kao kaputaši. Ako nema mjernika da mjeri zemlju, i bilježnika da stavi na papir, svatko bi radio po svome, nasilno. - A ako ti svoj dio raspeš po gostionicama, zar poslije treba dijeliti ponovno? - Lopov ti, lopov ja. - Sada kada je sloboda, tko hoće jesti za dvojicu imat će predstavu kao gospoda! - Drvosječa je mahao rukom po zraku kao da mu je još sjekira u ruci.

Idući dan se pročulo da dolazi uvesti red general, onaj pred kojim su svi drhtali. Vidjeli su kako se vojnici u crvenim košuljama sporo miču cestom na rubu ponora, uzbrdo prema seocu; dovoljno bi bilo zakotrljati stijene niza strminu i svi bi bili mrtvi. No nitko se nije pomakao. Žene su vrištale i čupale kosu. Muškarci, tamnoputi i dugih brada, stajali na brdu s rukama na bedrima, i gledali kako se približavaju oni umorni mladići, pognuti pod zahrđalim puškama, i onaj maleni general koji na velikom crnom konju jaše sam ispred sviju.

General odmah naredi da unesu slamu u crkvu i poput oca posla svoje momke na spavanje. Ujutro, prije zore, ako se ne bi digli na znak trube, on je na konju ulazio u crkvu, psujući kao Turčin. To je bio muškarac! I odmah je naredio da strijeljaju petoricu ili šestoricu, patuljka Pippa, Pizzanella, prve na koje su naletjeli. Drvosječa, dok su ga prisiljavali da klekne pokraj grobljanskog zida, plakao je kao dijete zbog nekih riječi koje mu je rekla majka i zbog krika koji je ona ispustila kada su joj ga otrgli iz ruku. U daljini, u udaljenim uličicama, iza vrata ljudi su slušali kako odjekuju pucnji, jedan za drugim kao prangije na blagdan.

Poslije stigoše pravi sudci na mulama, gospoda s očalama. Dok su u samostanskoj blagovaonici sjedili na sudačkim stolcima i ispitivali optužene, još uvijek su se žalili na zamorno putovanje i uzdahnuli bi svaki put kada bi zauzeli drugi položaj. Duga rasprava kojoj se nije vidio kraj. Vojnici u dvoredima i s uperenim puškama odveli su krivce. Njihove žene su ih slijedile trčeći uz ceste, kroz oranice, smokvike, vinograde, žutozlatna žitna polja; šepale su zapuhane, zvale ih po imenu svaki put na zavoju ceste, kada su ih mogle vidjeti. U gradu su ih zatvorili u tamnicu, visoku i prostranu poput kakva samostana, svu načičkanu prozorima s rešetkama;

ako su žene željele vidjeti svoje muževe, mogle su ponedjeljkom, i to kroz rešetke uz nazočnost čuvara. Oni, jadnici, postajali su sve žući u toj vječnoj sjeni, sunca nisu nikada vidjeli. Svakog ponedjeljka postajali su sve šutljiviji, jedva su odgovarali na pitanja i žalili su se sve manje. U ostale dane, ako bi se žene vrzmale oko robijašnice, stražari su im prijetili puškama. Nisu znale što bi od sebe, gdje u gradu naći posao, kako zaraditi za kruh. Ležaj u staji koštao je dva novčića; bijeli kruh se pojeo u jednom zalogaju i nije ga bilo dostatno za napuniti želudac; ako se tijekom noći šćućure pred ulazom kakve crkve, straža ih uhiti.

Malo-pomalo vraćale su se u selo, prvo žene pa majke. Dio mlađih zauvijek se izgubio u gradu i više se nije ništa o njima znalo. Svi ostali u selu ponovo su radili ono što i prije. Gospoda nisu mogla sama obrađivati svoju zemlju vlastitim rukama, a siromasi nisu mogli živjeti bez gospode. Pomiriše se. Ljekarnikov je sin uzeo ženu Nelliju Pirruu, i to mu je izgledalo pravo, jer se tako osvetio ubojici svoga oca. Ženi je ponavljao, kada se katkada bojala da će joj muž izaći s robije i odsjeći joj glavu: - Budi mirna, on neće nikada izići. - Sada već nitko nije na to mislio, samo poneka majka ili starčić kada su im oči skrenule prema ravnici gdje se u daljini nazirao grad, ili nedjeljom vidjevši druge kako mirno, i s kapom u ruci, razgovaraju o svojim poslovima s gospodom, i bili su uvjereni da je sve otišlo u vjetar.

Rasprava je trajala ništa manje nego tri godine!, tri godine zatvora i bez sunca. Svaki put kada su ih okovane vodili u sudnicu, optuženici su izgledali gori od mrtvaca. Svi koji su mogli, sjatili su se u grad: svjedoci, rođaci, znatiželjnici - kao na slavlje! Došli su poslije toliko vremena vidjeti suseljane, koji su životarili stisnuti kao u kopunsku krletku - kopunom se doista i postane tamo unutra! Nelliju Pirruu moglo se na njušci vidjeti kako zna da mu je ljekarnik postao potajno rođakom. Jednom po jednom naredili su im da ustanu. - Kako se zovete! - I svatko je dao izjavu, ime prezime, što je učinio. Odvjetnici, u togama dugih i širokih rukava, galamili su i uzrujavali se dok im je pjena izlazila na usta; s vremena na vrijeme ušmrkali bi malo duhana. Sudci, koji su optuženima krv ledili u žilama, drjemuckali su iza debelih stakala svojih očala. Sjedili su u jednom redu dvanaestorica gospode, umorni i obuzeti dosadom, zijevali su i češkali brade, ili su međusobno tiho brbljali. Vjerojatno su govorili kako su dobro prošli, jer nisu bili gospoda onoga seoca, tamo gore, kada se pravila sloboda. A oni nesretnici nešto su pokušavali pročitati na njihovim licima. Poslije su se povukli na vijećanje, dok su optuženici, očiju uperenih u zatvorena vrata, blijedi čekali. Kada su ušli, predsjedavajući, koji je držao ruku na trbuhu dok govori, bio je blijed gotovo kao optuženici, i rekao je: - Prema svojoj časti i savjesti!...

Ugljenar, dok su mu ponovno stavljali lisičine, promuca: - Kamo me vodite? - U zatvor!... - A zašto? Nije mi dopao ni pedalj zemlje! Ako su rekli da je stigla sloboda!...

Preveo **Josip H. Nikšić**



Ivo Mijo ANDRIĆ

## *Na kraju pjesme*

*Nemam riječi*
*Sve se dešava*
*U nedomišljenoj*
*Preobrazbi jutra.*

*Tek posjetnica s imenom*

*Anton Koštre*
*Prilaz Gj. Deželića 17, Zagreb.*

*Riječi su šutnja*
*Koja ne dotiče usne*
*San od koga zazire*
*Preobrazba bola*
*Glas bez mogućnosti*
*Promicanja slutnje.*

*Riječi su obala iz koje šafrani*
*Ispijaju nebo*
*Iz koje vjetar*
*Ispravlja daljine*
*Iz koje ptica zameće tragove.*

*Riječi su oblik u kome trajemo*
*Kao dio misli*
*Kao uznesenje*
*Kao oporuka na mramornoj ploči*
*Kao prisjećanje na ljubav*
*I strepnju.*

*Nemam vremena za buđenje*
*Život je zvuk*
*S nedovršene*
*Bachove simfonije.*

Zijad DURAKOVIĆ

## *Promukli štropot*

*Glasan se čuje topot*
*Ljepljivom maglom odzvanja*
*Večer uz čelo prianja*

*Zvoni promukli štropot*
*Ječi i čula ranja*
*Guši u grču, bez sanja.*

*Bleiburgom kreću se sjene*
*Što mračno kolo vode*
*U sjaju crne vode*

*U dahu zatomljene*
*Čulima šire se ode*
*U težnji. Bez slobode.*

## *Zaostala sjena*

*Šupalj je prostor u kom stoji vrijeme*
*Mutna se razina rubovima ljeska*
*Površinom širi odsjaj vječna bljeska*
*Tragom bez povratka, gdje ne niče sjeme.*

*Bez drugoga puta, crtom bez izlaza*
*Iskrenje se zrakom sve više smanjuje.*
*Zaostala sjena, uz rub što samuje*
*Sponom spriječava novoga prolaza.*

*Dok se lomom sjaja prizma ne ispuni*
*Pa magle Bleiburga polako nestanu*
*Java se ne sluti, zore što ne svanu*
*Dok čašu gorčine vrhom ne prepuni.*

Tomislav MILOHANIĆ - SLAVIĆ

# "Prst Bojži!"

Mladi svećenik, odredbom biskupa odmah po slavljenju mlade mise dodijeljen je župi koja je nakon Drugog svjetskog rata ostala bez župnika.

- Nisam se borio protiv komunista, nego protiv bezboštva. U tomu sam bio oštar i beskompromisan - rezimira svećenik Jakov mnogo godina kasnije.

Poltroni i ulizice, svakovrsni potepusi i doušnici, izmišljali su i namještali svakakve smicalice i provokacije. Ne bi li napakostili novom župniku, uhvatili ga nespremna, ponizili ga, omeli u njegovoj službi... Svim sredstvima odvraćali su od njega vjernički puk, pogotovo nadobudnu mladež.

Nekoliko dana pošto je stupio u službu na novoj župi, presretne mladomisnika Jakova razbarušeni mladac. Iznebuha skoči pred ženski bicikl kojim se vozio župnik.

- Ćo, ki si ti? Nisan te prije vidija tote... - povišenim glasom procijedi mladac Lovro.

- Novi sam župnik u vašoj župi.

- Niste, mi vas nismo zvali! Mi vas nećemo...!

- Vi nećete!? Ki to - vi? Mene je biskup odredio u vašu župu.

- Ne briga me.

- Lijepo vi hodite k biskupu i išćite...

- Ne rabi. Vi lipo hote ća!

- Ići ću kada to biskup reče.

- Znaš ča, pope!? Viš, onde blizu vnega zavoja je dimboka jama. Još nisu jame pune za vne ča se proti nas bune!

Nasta muk. Nastavili su svaki svojim putem dalje. Jedan mrk i gnjevan, drugi još odlučniji i prkosniji u boju za vjeru i poštenje.

Nekoliko dana za redom dolazili su milicioneri, prateći svaki korak mladog župnika. Zatekoše ga odjevena u radnički kombinezon, zauzetog obrezivanjem odrine ispod prozora župnog stana.

- Škužajte, a ki ste vi? Nismo vas do sada vidili... - propituje stariji milicioner.

- Ja san huji od vas. Zapoštajte, ja san gori od vas... - naglašavajući svaku riječ reče svećenik Jakov. Zbunjeno ga motre. - Kega vi pratite, prije ili potle se vrati, ma kega ja otpratim ti se ne vrati sigurno nikada...!

- ???

- Ja san novi župnik tote.

- Oprostite, oprostite... Samo smo pitali...

* * *



Božićno je vrijeme. Blagoslov kuća i obitelji po župi.

Na trgu većeg mjesta presretne župnika Jakova mještanin Jure s punom bokaletom vina.

- Gospodine, ćete malo zaliti.

- Neću, barba Jure. Ne pijem nikada. Hvala.

Krhka stasa i mršav, ali žilav i čvrsta glasa bijaše novi župnik Jakov. Krepka zdravlja, odrješit i hrabar.

- Pi, pope!!! - prodere se provokator Lovro s druge strane.

S pakosnim užitkom kolutao je u usnoj šupljini ta tri zvučna p, te prsnuo svom žestinom netrpeljivosti.

- Ča bite? Ča tote delate? - nastavlja istim tonom.

- Blagoslivljam kuće, ljude, dvore, blago...

- A tako!? Samo produžite naprid - procijedi Lovro kroz stisnute zube.

- Eko, fige! - pokaže "roge" prema don Jakovu.

- Hmm...! Bačva da, ča bačva ima - reče župnik i skrene na drugu stranu.

* * *

Veliki petak. Sprema se olujno nevrijeme. Tmasti oblaci prijeteće zagrnuli nebo.

- Dižluvij se prontiva. Šijun... - sa strahom će sestra svećeniku.

Crkvena vrata dopola odškrinuta. Župnik odgodio početak večernje pobožnosti, budući da nitko od župljana još nije stigao. Pričeka još neko vrijeme. Već se mrači. Ljudi nisu došli na Križni put, ali je svećeniku bio pripremljen "križni put" na drugačiji način. Ubrzanim se hodom upute u župni stan. Desetak minuta potom (vrata su se za svaki slučaj zakračunavala i po noći i po danu!), netko snažno bubne po vratima.

- Udoprite!!! Udoprite!!!

- Dobro. Ali recite mi prije toga tko ste vi!?

- Preteli smo, preteli!

Još jače drmaju vratima; miču kvakom, udaraju rukama...

- Da...!? Preteli... Ali preteli ne trupaju tako... preteli imaju ime i prezime.

Svećenik Jakov šapće sestri:

- Hodi viditi na mali prozor i lampom posvijetli prema njima. Da vidimo te dične pretele.

Vrata se sve jače tresu.

- Preteli, pope! Pret-teli!

- Da ste preteli, ne bite tako trunili z vrati.

Ubrzo su namrgođena i polupijana lica bila osvijetljena svjetlosnim krugom. Prepozna lica mladića iz susjednog sela. Od povjerljivog prijatelja saznao je župnik

kasnije scenarij provokacije. Lovro je mladim vinom napio mladiće i nahuškao ih da premlate župnika.

"Usnapajte ga na mrtvo ime! Hahnite po njemu z palicon prez milosti. Ubite u njemu njigovega Boga! Stučite ga do zadnjeg uja!"

Tim i drugim riječima povećavao je Lovro dozu netrpeljivosti u polupijanih mladića.

* * *

Nakon dugo godina, dobro situirani umirovljenik Lovro, u velikom gradu, zaboravljen i napušten, ode Bogu na račun.

- Gospodine, triba zvoniti - stiže zahtjev župniku.
- A ki je umra?
- Lovro...
- A ne, njemu ne zvonimo - odrješit je don Jakov. - Ne merita. Ni bija krstijan ni čovik. Čuda je grdega učinija.
- Ma ča...? Zvoniti moremo... - zbunjen je glasnik iz Lovrina sela.
- Reka san ne, i biti će ne!
- Ću ben ja najti ki će stiti zvoniti... - procijedi glasnik. Ubrzo ode do drugog sakristana, zvonara da zvoni u maloj crkvi Sv. Duha usred šume.
- Pop je reka da zvonimo za Lovru... - laže glasnik zvonaru Atiliju.

Dobroćudni veseljak zvonar Atilio uzme veliki gvozdeni ključ i, ne znajući za naputak župnika, požuri vijugavom stazom do crkvice. Na preslici dva stara zvona najavljuju odlazak duše vjernika ovog dijela župe na nebeske pašnjake. Povremeno se tu služi misa: na dan sv. Marka, na Duhovski ponedjeljak, na nedjelju sv. Marije od Rožara. Ispred sive, niske crkvice kameni pilon i na njemu željezni križ. Na malim, uskim prozorima željezna rešetka. Masivna se drvena vrata uz škripu otvaraju, ali ne ovaj put... Atilio mahinalno, dobro znanom kretnjom stavlja ključ u ključanicu. Krrc! Kkrc! Krccc! Ključ zapinje. Ne okreće se.

- Nu, nu! Ke zala bo je to!? - zbunjen je Atilio i sve jače pokušava otključati vrata crkvice Sv. Duha.
- Nika čarolija...! - dodaje krivoglasnik.
- Takova me još ni tukala...

Sve jači pokušaji otvaranja. Kr-rc... Ključ prepukne na pola; dio ostane u ključanici. Poput prijetećeg prsta. Jedva jedvice, komadićem žice iz obližnjeg vinograda izvadiše komad ključa. Brže-bolje požure do najbližeg kovača. Još jedan pokušaj zakovanim ključem - bezuspješan!

Već se nad šumom spušta suton.

- Ma kjuč je pravi. Mijare boti san š njin udkjuča ta bejata vrata na crikvi - ne može vjerovati svojim očima zbunjeni Atilio.



- Provajmo z kuson tondina - predloži suputnik.

Uzmu komad čelične šipke i pokušavaju. Ne ide im za rukom ni za nogom.

Mrak ih hvata. Nejasna nelagodnost osjeća se u zraku. Iznenada s visokog hrasta, zaraslog u bršljan, doletje sova, zaklepeta krilima i spusti se niz preslicu ispod klatna zvona koje je večeras mirovalo.

Ujutro župnik Jakov služi misu u crkvici Sv. Duha. Ne znajući za jučerašnje uzaludne pokušaje i (ne)zgode, Jakov stiže k Atiliu, uze ključ te zajedno pođoše uskom stazom do crkvice.

- Ključ je zakujen!? - premješta don Jakov teški ključ u ruci.
- Bija je puka, gospodine... - radoznalo prati odvijanje događaja veseli zvonar Atilio. Gleda sa strane, smješka se sebi u bradu: "Sad ćemo viti... sad ćemo viti... "

Župnik pažljivo stavlja ključ, okrene ga u ključanici, uz dobro znani zveket, i vrata se škripeći (kao da se grohotom smiju!) otvore.

- Prst Bojži!!! Prst Bojži!!! Mirakuja, gospodine! - vikne Atilio i dotrči do župnika Jakova. Ispriča mu u kratkim potezima jučerašnju zgodu s ključem.

Zvona nisu prethodnoga dana zazvonila.

Nije bilo dano da zvone za Lovrinu dušu...

---

Milan RADIĆ

## *Riznica hrvatske riječi*

*Ona nema*
*ulazna,*
*ni izlazna*
*vrata.*

*Stranice*
*lijepe knjige*
*za koje se*
*prst do prsta*
*hvata*
*prava je*
*riznica*
*zlata.*

## *Mjesečina*

*Sve krovove kuća*
*nevidljivim kistom*
*žutom bojom*
*oboji u jedan mah.*

*I u toj ljepoti*
*cijelom gradu*
*kao da stane dah.*

*Mjesečina*
*bogato sjaji*
*i sve tajne grada*
*taji.*

Luigi PIRANDELLO*

# Crni jarčić

Nema sumnje da gospodin Charles Trockley ima pravo. Štoviše, spreman sam dodati da gospodin Trockley nikada ne može imati krivo, jer su on i razbor jedno te isto. Svaki njegov pokret, pogled ili riječ tako su strogi i točni, tako promišljeni i pouzdani da tko god bio, jamačno, mora priznati da nije moguće naći gospodina Trockleya u krivu, bez obzira na slučaj, postavljeno pitanje ili kakvu zgodu koja mu se dogodi.

Na primjer, on i ja rođeni smo iste godine, istog mjeseca i gotovo istog dana; on u Engleskoj, ja na Siciliji. Danas, petnaestog lipnja, on ima četrdeset osam godina; ja ću četrdeset osam napuniti dvadeset osmog lipnja. Dobro: koliko godina ćemo imati, on petnaestog a ja dvadeset osmog lipnja iduće godine? Gospodin Trockley se ne može izgubiti; ne oklijeva ni minute; on s takvom pouzdanom sigurnošću tvrdi da ćemo petnaestog i dvadeset osmog lipnja iduće godine, on i ja, imati jednu godinu više, to jest četrdeset devet.

Zar je moguće dati za krivo gospodinu Trockleyu?

Vrijeme ne teče jednako za sve. Ja bih mogao u samo jednom danu, ili satu, učiniti više krivih poteza, nego on u deset godina provedenih u strogoj disciplini svoga zdravlja; za vrijeme te godine ja bih mogao proživjeti, zbog žalosnog nereda u svom duhu, više od cijelog života. Moje tijelo, slabije i zapuštenije od njegova, u ovih se četrdeset osam godina istrošilo više nego bi se njegovo moglo istrošiti u sedamdeset godina. Isto tako on, unatoč srebrno bijeloj kosi, na svom poput raka crvenu licu nema još ni jedne bore, a svako bi se jutro mogao mačevati s mladenačkom okretnošću.

* Luigi Pirandello (1867-1936) najveći talijanski dramatičar (i ne samo talijanski), romanopisac, novelist i pjesnik. Rodio se u Agrigentu, na Siciliji, gdje je (u Palermu) završio srednje obrazovanje. Romanistiku je studirao u Rimu i Bonnu, gdje je i završio studij. Po povratku u Italiju zaposlio se kao profesor talijanskog jezika i književnosti i odmah je započeo s književnom djelatnošću. Prvo poznatije djelo ("Pokojni Matija Pascal") izlazi mu 1904. a četiri godine kasnije objavljuje svoj čuveni "Ogled o humorizmu" (L'umorismo). Svjetsku slavu stekao je dramama, koje su izvođene na gotovo svim svjetskim pozornicama. Prvi prijevod nekog njegova djela izišao je u Hrvatskoj. Kod nas je mnogo prevođen i izvođen.
Njegova zbirka pripovijetki "Novele za godinu dana", remekdjelo je svjetske književnosti. Pisane su na tragu verizma, i opisuju male ljude i njihove sudbine ("poraženi ljudi"), gdje se miješaju tragično i humoristično. Mnoge je pripovijetke sâm pisac postavio na scenu.
Izabrao sam pripovijetku *Crni jarčić* jer nije tako tragična, kako znaju biti njegove pripovijetke. Rečena zbirka samo je pojedinačno i djelomično prevođena.



Dakle, što to vrijedi? Sva ta razmatranja, doista savršena, za gospodina Charlesa Trockleya dosadna su i daleko od razbora. Razbor kaže gospodinu Trockleyu da ćemo on i ja, konačno, petnaestog i dvadeset osmog lipnja imati jednu godinu više, to jest četrdeset devet.

To je kao uvod, a sada poslušajte što se nedavno dogodilo gospodinu Charlesu Trockleyu i pokušajte mu, ako vam uspije, dati za krivo.

Prošlog travnja, slijedeći uobičajeni itinerar iz Bedekera za putovanje po Italiji, Miss Ethel Holloway, mlada i živahna kći Sir W. H. Hollowaya, bogatog i uglednog engleskog peera, stigla je na Siciliju, u Girgenti, posjetiti veličanstvene ostatke dorskog antičkog grada. Privučena prekrasnim predjelom, koji je u tom mjesecu sav zaogrnut plaštem bijelog bademova cvijeća i kupa se u toplom povjetarcu afričkoga mora, imala je namjeru zaustaviti se više od jednoga dana u *Hôtel des Temples,* koji se nalazi na vrlo ugodnom mjestu u otvorenom polju, izvan zapuštenog današnjeg gradića, smještenog na litici.

Već su dvadeset i dvije godine kako je gospodin Charles Trockley engleski vicekonzul u Girgentiju, i već dvadeset i dvije godine svojim odmjerenim i gipkim korakom svaki dan prije zalaza sunca ima običaj poći pješice iz gornjeg grada prema ruševinama uzvišenih i veličanstvenih grčkih hramova, koji se nalaze na strmom rubu brežuljka gdje se u antička vremena dizao Pindarovim mramorima ukrašeni grčki grad, jedan od najljepših gradova koji su nestali.

Stari su govorili da su Akragantini svaki dan jeli kao da će idući dan umrijeti, a gradili su kuće kao da nikada neće umrijeti. Sadašnji Akragantini malo su jeli, jer je bilo veliko siromaštvo u gradu i selu, a od kuća antičkog grada, poslije tolikih ratova, sedam požara i isto toliko pljački, nije više ostalo ni traga. Na njihovim mjestima sada se diže šuma badema i arapskih maslina, zvana *Gradska šuma.* Sive maslinove krošnje toliko su uznapredovale uzbrdo da su narasle do pod same stupove veličanstvenog Hrama, kao da mole za mir tih napuštenih padina. U podnožju, već prema mogućnostima, tekla je rijeka Akragas koju je Pindar slavio kao bogatu stadima. Poneki čopor koza i danas prođe suhim riječnim koritom; penje se stjenovitom uzvisinom i dolazi leći i preživati svoju siromašnu ispašu u svečanoj sjeni antičkog hrama Concordia, još očuvanog. Kozar, gruba izgleda i lijeno pospan poput kakva Arapina, leži, i on ispružen među stupovima hramskog trijema dok izvlači neke plačne tonove iz svoje trščane frule.

Taj kozji upad u hram, gospodinu je Trockleyu uvijek izgledao kao strašno svetogrđe; i bezbroj puta je o tome izvještavao i upozoravao čuvare spomenika, da bi dobivao tek filozofski osmijeh nebrige ili slijeganje ramenima. S istinskim nastupima srdžbe gospodin Trockley se, koji put kad bismo zajedno išli u šetnju, i meni žalio na te osmijehe i slijeganje ramenima. Često se događalo da gospodin Trockley u društvu svojih zemljaka obilazi hramove; hram Concordia ili onaj, malo više uzbrdo, Here Lacinie, ili neke druge jednostavno nazvane Giganti. I sve ih je

srdito upozoravao da vrijeme i običaji nisu umirili ili ublažili svetogrdne postupke prema hramovima sa svim tim ispruženim i preživajućim kozama u sjeni stupova. Ali ni svi engleski posjetitelji, da kažemo istinu, nisu dijelili Trockleyevu srdžbu. Dapače, mnogima je izgledao pomalo poetičan taj kozji odmor u Hramu, davno napuštenom i osamljenom usred te beskrajne ravnice. Pred više od godine dana, što je završilo skandalozno za gospodina Trockleya, jedan se takav pogled na koze pokazao više nego veseo i očaravajući.

Prošlog travnja, više od ostalih, bila je time zadivljena mlada i vesela Miss Ethel Holloway. Dapače, dok joj je srditi vicekonzul upravo objašnjavao neke arheološke podatke kojima ni Bedeker, ni neki drugi turistički vodiči, još nisu raspolagali, Miss Holloway je počinila veliku nesmotrenost nenadano mu okrenuvši leđa i potrčavši za prekrasnim crnim jarčićem, rođenim prije nekoliko dana, koji je uokolo veselo skakutao među izvaljenim kozama, kao da mu pred očima u zraku plešu sjajne mušice; izgledao je i sam začuđen svojim smjelim skokovima, a k tomu su svaki lagani šušanj, svaki ćuh zraka, svaka mala sjena u njegovoj predstavi još uvijek nesigurna života, činili da još više protrne, zadršće od straha i jače odskoči u zrak.

Toga sam dana i ja bio s gospodinom Trockleyem i koliko me razveselila ta radost male miss, koja se tako zaljubila u jarčića da ga je htjela pod svaku cijenu kupiti, toliko me zaboljela i ganula patnja gospodina Trockleya.

- Zar kupiti jarčića?

- Da, da! Želim ga odmah kupiti! Odmah!

Drhtala je ona, mala miss, kao i ta draga crna životinjica; možda ni izdaleka ne pretpostavljajući koliki će jad nanijeti gospodinu Trockleyu, koji je već odavno strahovito mrzio te životinje.

Uzalud ju je gospodin Trockley pokušao razuvjeriti, ukazati joj na sve neprilike koje bi mogle proizići iz te kupnje; na kraju je morao popustiti, i unatoč poštovanju prema njezinu ocu, približiti se kozaru divljeg izgleda radi dogovora o kupnji crnog jarčića.

Miss Ethel Holloway, plativši jarčića, reče gospodinu Trockleyu da će jarčića povjeriti direktoru hotela *Hôtel des Temples* i, čim se vrati u London, poslat će mu brzojav, uz sve plaćene troškove, da joj može dragu životinjicu poslati što prije; i vratila se u hotel s jarčićem koji se koprcao i drečao u njezinim rukama.

Promatrao sam more koje je poput beskrajnog zlatnog ogledala odražavalo veličanstveno oblikovane oblake, obasjane plamtećim zalazećim suncem, vidio sam u kočiji onu mladu, nježnu i uzbuđenu plavojku kako se udaljuje stopljena s rubom blještava svjetla; izgledalo mi je gotovo kao san. Poslije sam tek shvatio da se mogla, zbog daljine svoje domovine i zbog svojih uobičajenih životnih sklonosti i pogleda, odmah zanijeti i osjetiti živu naklonost za malog crnog jarčića, jer nije



mogla imati ni trunku onog čvrstog razbora koji s takvom strogošću upravlja postupcima, mislima, koracima i riječima gospodina Charlesa Trockleya.

A što je tada imala umjesto razbora mala Miss Ethel Holloway?

Ništa drugo do gluposti, tvrdio je gospodin Charles Trockley, s jedva suspregnutim bijesom koji je gotovo smoždio takva, gotovo uvijek odmjerena čovjeka.

Razlog bijesu nalazi se u događajima koji su slijedili nakon kupnje crnog jarčića.

Idući je dan Miss Ethel Holloway otputovala iz Girgentija. Sa Sicilije je otišla u Grčku; iz Grčke u Egipat; iz Egipta u Indiju.

Pravo je čudo da se sjećala, kada je došla zdrava i čitava u London nakon osam mjeseci puta i tolikih događaja koji su joj se jamačno zbili na dugom putu, crnog jarčića kojeg je kupila jednog dalekog dana među ruševinama akragantinskih hramova na Siciliji.

*Hôtel des Temples* zatvara se svake godine krajem lipnja da bi se ponovno otvorio početkom studenoga. Direktor hotela, kojemu je Miss Holloway povjerila crnog jarčića, odlazeći na odmor polovicom lipnja povjerio ga je pak čuvaru hotela, ali bez ikakva objašnjenja, pokazavši se više nego ljutim zbog neprilike koju mu je zadala i još mu zadaje ta životinjica. Čuvar je čekao iz dana u dan da vicekonzul, prema direktorovim riječima, dođe uzeti jarčića da bi ga poslao u Englesku; potom, vidjevši da nitko ne dolazi, smislio je dobro rješenje kako da se oslobodi životinjice: predao ju je na čuvanje onom istom kozaru koji ju je prodao maloj miss obećavši mu da jarčića može zadržati ako se miss, kako se činilo, ne sjeti, ili malu novčanu nadoknadu za čuvanje, ako vicekonzul ipak dođe preuzeti jarčića.

Kada je poslije gotovo osam mjeseci stiglo pismo Miss Ethel iz Londona, i direktor hotela *Hôtel des Temples* i hotelski čuvar i kozar, našli su se u gomili problema; prvi, jer je povjerio jarčića čuvaru; čuvar, jer ga je povjerio kozaru, a ovaj zbog toga što ga je povjerio drugom kozaru s istim obećanjima koja je i sâm dobio. O tom drugom kozaru nije se znalo gdje se nalazi. Potraga je trajala više od mjesec dana. Na kraju, jednog lijepog dana gospodinu su Charlesu Trockleyu doveli u sjedište vicekonzulata u Girgentiju odvratnu i smrdljivu rogatu životinju, rićkaste i raščupane dlake, uprljane skrutnutim blatom i brabonjcima; koja je hrapavom, dubokom i strašnom rikom pognute glave prijetila i izgledala je kao da se pita što žele od nje, i zašto su je doveli u takve prilike i na mjesto tako različito od uobičajenog.

Ipak, gospodin Trockley se, prema svom običaju, ni najmanje nije uplašio takve prikaze; nije oklijevao ni trena; isplatio je sve troškove za proteklo vrijeme, od početka travnja do kraja studenog, i razborito zaključio da je onaj dražesni crni jarčić mogla biti upravo ova sadašnja strašna i prljava životinja. I bez sjenke

oklijevanja odgovorio je Miss Ethel da će je odmah poslati prvim trgovačkim brodom koji iz luke Porto Empedocle plovi za Englesku. Oko vrata te strašne životinje objesio je karton s adresom Miss Ethel Holloway i naredio da se životinja ukrca. Tu je i on sâm stavio na tešku kušnju svoje dostojanstvo, jer je po molu morao vući za sobom na konopcu tvrdoglavu životinju, dok ga je slijedio čopor bučne dječurlije; ukrcao ju je na brod u polasku i vratio se u Girgenti sasvim siguran da je krajnje savjesno izvršio zadaću koja mu je bila povjerena, ne toliko radi žalosne lakoumnosti miss Ethel Holloway koliko iz dužna poštovanja prema njezinu ocu.

Jučer me gospodin Charles Trockley potražio u kući u takvu stanju duha i tijela da sam mu, prenerażen, potrčao u susret i pomogao sjesti, te sam mu ponudio čašu vode.

- Za milog Boga, gospodine Trockley, što vam se dogodilo?

Budući da još nije mogao govoriti, samo je iz džepa izvadio pismo i pružio mi ga.

Bilo je to pismo Sir W. H. Hollowaya, engleskoga peera, i sadržavalo je čitav niz strašnih pogrda upućenih gospodinu Trockleyu zbog teške uvrede što ju se ovaj usudio nanijeti njegovoj kćeri, Miss Ethel, šaljući joj onu odvratnu i prljavu životinju.

To je, dakle, bila zahvalnost za sve nevolje koje je jadni gospodin Trockley pretrpio.

Ali što je očekivala ta glupača, Miss Ethel Holloway? Zar je očekivala da joj poslije jedanaest mjeseci u London dođe ono isto crno i plahovito jare, koje je onako veselo i živahno skakutalo između stupova starogrčkog hrama na Siciliji? Zar je to moguće? No, gospodin Trockley se nije zbog toga mogao smiriti.

Vidjevši ga pred sobom u takvu stanju počeo sam ga tješiti, najbolje kako sam znao, složivši se s njim da je vjerojatno Miss Ethel Holloway morala biti biće ne samo jako hirovito, nego i nerazborito.

- Glupača! Glupača! Glupača!

- Recimo bolje nerazborita, dragi gospodine Trockley, moj prijatelju. Ma pogledajte - bojažljivo sam si dopustio dodati - ona, kada je prošlog travnja otputovala očiju i duše punih ljupkog izgleda crnog jarčića, nije mogla, budimo pošteni, laka srca opravdati (ma koliko nerazborita bila, što je očito) vaše postupke ma koliko oni bili razboriti, oni postupci s kojima ste je nenadano suočili, gospodine Trockley, kada je ugledala onu grdnu i smrdljivu jarčinu, koju ste joj poslali.

- Tako, dakle? - upita me gospodin Trockley dižući se i gledajući me neprijateljskim pogledom. - Što sam ja prema vašem mišljenju trebao učiniti?

- Ne bih htio, gospodine Trockley - zbunjen, požurio sam odgovoriti - ne bih vam htio i ja izgledati nerazborit, kao mala Miss Ethel iz vaše daleke zemlje, ali na vašem mjestu, gospodine Trockley, znate li što bih ja učinio?

- Ili bih odgovorio Miss Ethel da je dražesni crni jarčić umro od čežnje za njezinim poljupcima i milovanjima; ili bih kupio drugog crnog jarčića, sasvim



malog i veselog, i u svemu sličnoga onom što ga je ona kupila prošlog travnja - i poslao joj ga, posve siguran da Miss Ethel Holloway ne bi ni u snu pomislila da njezin jarčić nije mogao u jedanaest mjeseci ostati tako malen. I tako, budući da je Miss Ethel, priznajmo, najnerazboritija osoba na ovom svijetu, vaš postojani razbor bi, kao i uvijek, bio ostao netaknut i vi ne biste bili u krivu, dragi gospodine Trockley, prijatelju moj.

Preveo **Josip H. Nikšić**

Stanislava ADAMIĆ

## *Došao, blagoslovio, posvetio*

*Bio je. U Kristovo ime je došao*
*Blagoslov udijelio*
*Hrvatsko tle posvetio*
*Hrvatskim jezikom progovorio*
*N a m j e s n i k  K r i s t o v*

*Ivan Pavao II, sljedbenik Evanđelja*
*Propovjednik Ljubavi i Istine*
*Po drugi put, poslije četiri ljeta*
*objavio je poruku nebeskih uzleta*
*Dva glavna grada*
*Starac - slab tijelom, jak duhom*
*svojim je pohodom*
*svojim je pobožnim, proročkim hodom*
*zavoljenu Zemlju obradovao.*

*U jesenskom vremenu*
*nebo se suncem smiješilo*
*tisuće grla mladih i starih*
*ime Mu je s Kristovim pjevalo*

*Alter Christus*
*pred likom je kardinala Mučenika kleknuo*

*U Hramu je Gospodnjem*
*ime Alojzija Stepinca izgovorio*
*Blagoslovom njegovim*
*novi se Blaženik svetom Ocu nasmiješio.*

*Hvala, Sveti Oče!*
*Hrvatsku cijelu Ti si*
*do kraja vremena zadužio.*

Božidar BREZINŠČAK BAGOLA

## *Haiku*

*Sumorno jutro.*
*Napisah kratko pismo*
*javnoj lutriji.*

*Iza ponoći*
*bdijem, čitam i slušam*
*kako laju psi.*

*Djeca u crkvi,*
*majčica u kuhinji,*
*Oče nebeski!*

*Zapjenila se*
*usta dušom otrovanom*
*- najavivši kraj.*

*Knjiga sa stola*
*krenula u sveti hram*
*- probudih se sam.*

*Breze pred kućom*
*zelenilom umiva*
*cvrkut jutarnji.*

*Paprika čista*
*uz rajčicu se stisla*
*sva u suzama.*

*Zrela rajčica*
*u zemlji do koljena*
*nebo priziva.*

*Domaći pas*
*repom raspiruje*
*vatru ugaslu.*

*U rano jutro*
*za pisaćim stolom*
*muha ili ja?*

*Na put krećemo.*
*Ne okrećimo se*
*za sobom.*

*Kolač miriše,*
*oko kuće cvrkuću ptice,*
*pjev pastirice.*



Šimun JURIŠIĆ

# Hrvati u Madridu

*"U Madridu je šest mjeseci zima, a šest mjeseci pakao."*
*(Španjolska uzrečica koju navodi u svojim sjećanjima R. Kupareo)*

Kad bi čovjek sudio prema Enciklopediji Jugoslavije i Hrvatskom leksikonu, Hrvati ne bi bili ostavili tragova u Madridu, pa ni u Španjolskoj.[1] Međutim, nije tako...

Glavni prinos Hrvata Madridu i španjolskoj kulturi dao je *Pavao Tijan* (Senj, 1908 - Madrid, 1997).[2] Završio je studij slavistike u Zagrebu. Godine 1945. morao je napustiti domovinu i od 1947. živio je i radio u Madridu. Dvadesetak godina uređivao je hrvatsku emisiju na državnom radiju dok je postojala (od siječnja 1956. do 20. prosinca 1975).[3] Bio je službeni tumač za naš jezik u Ministarstvu vanjskih poslova. Objavio je dvije knjige iz slavistike na španjolskom jeziku u Madridu. Bio je urednik, priređivač ili suradnik nekoliko španjolskih enciklopedija i leksikona. Španjolskoj je vladi predložio pokretanje *Enciklopedije španjolske kulture*. Prijedlog je bio prihvaćen i novac je bio osiguran. Tada je imenovan tehničkim ravnateljem, jer je bilo nezgodno da na čelu tog pionirskog pothvata bude tuđinac. Kad je enciklopedija objavljena u pet svezaka (1969), dobio je odličje španjolske vlade. Za nakladnika Rialp u Madridu priredio je švedsku enciklopediju *Facta* u osam knjiga. Dao je nacrt za veliku katoličku enciklopediju i za nju je obradio nekoliko hrvatskih tema.[4] Uredio je i barcelonsku enciklopediju *Kovači suvremenog svijeta* u četiri knjige. Za nju je napisao dvanaest životopisa. Ta je enciklopedija do godine 1975. doživjela deset izdanja.

Tijan spada među velikane hrvatske enciklopedistike. Učio je zanat kod Mate Ujevića jer je bio suradnik njegove *Hrvatske enciklopedije*. Svojim radom na *Enciclopedia de la Culture Española* u pet knjiga (1963-1969) ostavio je značajan trag u španjolskoj enciklopedistici i leksikografiji. Preveo je na španjolski Begovićevu dramu *Bez trećega*, koja se prikazivala u kazalištu *Recoletos* i nakon nekoliko godina na televiziji. Prijevod nije tiskan.[5] Ostavljamo budućim istraživateljima da prouče koja su djela hrvatske književnosti prevođena na španjolski jezik.

Tijanova žena *Nedjeljka Luetić Tijan* (Gradac kraj Makarske, 1918.), publicistica i autorica knjige *Krv i kruh. Deset godina u okupiranoj Hrvatskoj (1945-1955)*, koja je izdana 1980. i ima oko 500 stranica, profesorica je francuskog

jezika. Bijaše suradnica i spikerica hrvatske emisije na španjolskom državnom radiju, koju je dvadesetak godina uređivao njezin muž.

U Madridu je tiskano oko deset knjiga na hrvatskom jeziku. Među njima je svakako najpoznatije drugo izdanje prijevoda Sv. pisma (1959), koje je izradio dr. *Ivan Evanđelista Šarić* (1871-1960), nadbiskup vrhbosanski i autor oko trideset knjiga. Nakon dolaska komunista na vlast u nas, otišao je u Madrid, i u njemu je umro i pokopan, kao i dr. *Ante Pavelić* (umro 1959), političar i poglavnik Nezavisne Države Hrvatske.

U španjolskoj metropoli djelovalo je pedesetih godina nakladno poduzeće *Osvit*, kojemu duša bijaše *Luka Brajnović*, nekadašnji urednik *Luči* i *Hrvatske Straže* u Zagrebu. To je poduzeće objavilo nekoliko knjiga i knjižica, spomenuti Šarićev prijevod, kao i Šarićevu knjigu *Papa Pio XII.*

Do 1948. dalo bi se izbrojiti Hrvate u Madridu na prste dvije ruke. Te godine dolaze naši političari emigranti, uglavnom mladi i sveučilištarci, trideset-četrdeset ljudi. U svojim sjećanjima *Patka priča* (časopis *Forum*, Zagreb, 1994) dominikanac, književnik i sveučilišni profesor *Rajmund Kupareo* naveo je da je u Madridu živio više od dvije godine (1948-1950) i objavio dvije knjige: zbirku pjesama na hrvatskom *Na rijekama* i španjolski prijevod svoje drame *Pasion de Cristo* (prevela dr. Nevenka Dragičević-Belić, žena Srećka Dragičevića, tajnika poslanstva NDH u Španjolskoj). Kupareo nije zaboravio navesti poslovicu, ili uzrečicu: "U Madridu je šest mjeseci zima, a šest pakao."

Kad smo već kod pisane i tiskane riječi, dobro je navesti podatak da su u Madridu izlazila barem tri naša lista. *Croatia press* (koja je poznata i zbog urednika Karla Mirtha) mijenjala je mjesta izlaženja. List je od 1947. do 1951. izlazio u Europi, u Rimu i Madridu. Desetak godina (1951-1961), prema meni dostupnim podacima, izlazio je "vjestnik Hrvatskog narodnog odbora" pod naslovom *Drina*. Više od šest godina (1949-1956) izlazio je "glas Katoličkih hrvatskih intelektualaca" pod naslovom *Osoba i duh*, urednik Luka Brajnović, nakladnik Croatia Academica Catholica.[6]

Spomenuti *Luka Brajnović* (Kotor, 1919) djelovao je i u Madridu, ali svoj glavni uspjeh doživio je izvan Madrida, no još uvijek u zemlji Španjolskoj. Morao je otići iz Hrvatske u svibnju 1945. U tuđini je završio tri fakulteta: Pravni, Filozofski i Fakultet informacijskih znanosti, posljednja dva u španjolskom gradu Pamploni, glavnom gradu pokrajine Navarre. Od godine 1960. profesor je svjetske književnosti i novinarske deontologije na sveučilištu u Pamploni. U studenom 1996. Fakultet informacijskih znanosti na spomenutom sveučilištu utemeljio je godišnju novinarsku nagradu koja nosi ime Luke Brajnovića, prvog profesora etike na tom fakultetu. Luka Brajnović je u Pamploni objavio na španjolskom i hrvatskom jeziku barem deset knjiga pjesama, romana i priručnika. Neke su od tih knjiga doživjele po nekoliko izdanja. Tako je priručnik *Tehnologija informacije* (Technologia de la informacion) tiskan u tri izdanja (1967, 1974. i 1978) na španjolskom jeziku.[7]



Na kraju ovog poglavlja o tiskanoj hrvatskoj riječi u Madridu i Španjolskoj, neka bude spomenuto da su dva naša književnika i jedan političar službovali u Madridu. *Ante Tresić Pavičić* bio je tu poslanik Kraljevine Jugoslavije od 1919. do 1922., a Ivo Andrić vicekonzul jugoposlanstva nešto više od godine dana (od travnja 1928. do lipnja 1929.). Poslanikom u Madridu bio je političar i publicist Josip Smodlaka.

## II.

Jednoga dana trebat će istražiti hrvatsko-španjolske i španjolsko-hrvatske likovne veze i utjecaje. Koji su hrvatski umjetnici zastupani u madridskim i španjolskim muzejima i galerijama? Do tada - podsjetimo se poznatoga i manje poznatoga.

*Ivan Meštrović* i njegova žena Ruža imali su zapaženu izložbu u Madridu godine 1929.

Ljubav *Ljube Babića* (1890-1974) prema Španjolskoj i španjolskoj umjetnosti nije bila kratka ljubav ili ljubav na prvi pogled. Godine 1944. objavio je knjigu *Zlatni viek španjolske umjetnosti*, a posmrtno (1990) ugledala je svjetlo dana njegova knjiga *S puta po Španjolskoj* koja ima oko 80 stranica.[8] Poznati umjetnik i povjesničar umjetnosti putovao je po Španjolskoj godine 1920. i tada je nastao njegov ciklus akvarela koji su reproducirani u knjizi *S puta po Španjolskoj*. U toj je knjizi i kraći Babićev tekst iz kojeg se vidi autorova oduševljenost muzejem *Prado* u Madridu, gradu koji je "veliko evropsko mjesto bez izrazitog značaja".

"Tizianov je Bakanal jedno od čudesa Prada. Pan je oživio, sve su boje procavtile. Cijedi se vino i mirno, bogovski slažu se forme u cjelinu. Život teče lagodno i slijeva se podno tamnih čempresa u jedno. I ta slika, draga kao komad Italije, sjaji suncem u ovoj zemlji pustoj i oporoj."

U knjizi *S puta po Španjolskoj* jest i umjetnikov akvarel *Prado*.

Ne samo za Babića Francisco Goya "najšpanjolskiji je slikar". U Pradu se čuvaju, između ostaloga, i dvije njegove Maje (čitaj: Mahe). U knjizi *Zlatni viek španjolskog slikarstva* Babić daje prednost *Odjevenoj Maji*. "Ona je neposrednija, jača u boji i izrazitija." "Izradba i struktura slike odaje, da je sve te boje, linije i plošnine rodila razbuktana erotika."

*Gola Maja*, prema Babiću, slikana je mirno, "kanda nekako umorno". "Jastuci su divana sa svietlom prevlakom uredno i koketno namješteni. - Ustnice, vlažne i požudne, izazivačke na prvoj, na drugoj su slici nekako suhe i namještene. Demonske privlačnosti nema ta gola Maja, ona je bez svake tajanstvenosti. Malo umorna i liepa gola gospođa pozira galantnom slikaru, a galantni slikar nije više ni toliko interesiran ni toliko vatren, kao što je bio kod slikanja prve slike."

Na kojega je hrvatskog slikara najviše utjecala španjolska umjetnost?

*Frane Šimunović* (1908-1995) studirao je na Likovnoj akademiji u Zagrebu i bio na specijalizaciji u Madridu (1934-1935). Njegov likovni izraz formirao se pod utjecajem Goyine grafike, španjolske sredine i dramatičnih kontrasta kamenita pejzaža rodnog kraja, Dalmacije.

Radove nastale za boravka u Španjolskoj izlagao je Šimunović po povratku u domovinu, na svojoj prvoj izložbi u Zagrebu 1935. To su kopije Goyinih djela, zatim skice i crteži nastali na lutanjima po predgrađima i cirkusima Madrida, Barcelone, Valencije.

Slikar *Pero Maruna* (Jasenice, 1938) diplomirao je godine 1968. na Akademiji San Fernando u Madridu. Od 1982. živi u Aranjuezu kraj Madrida te izlaže u Španjolskoj, Argentini, Švicarskoj i drugdje. Crta i crnim tušem. Radi crteže u crnoj tinti i grafičke cikluse u raskošnim bojama. Izlagao je u Malagi, Madridu i Toledu.[9]

Nemamo podataka o hrvatskim pjevačima i glazbenicima u Madridu. Zato ćemo samo spomenuti *Davora Kuljerića*, rođenog Zadranina, glazbenog impresarija. Do osamdesetih godina bio je violinist Zagrebačkih solista. Zatim je otišao u Pariz u kojemu je radio pet godina i imao vlastitu glazbenu agenciju *Living Art*. Oko godine 1985. nastanio se u Madridu i od 1988. vlasnik je glazbene agencije *Musidona*. U lipnju 1990. organizirao je prvo gostovanje Opere Hrvatskog narodnog kazališta iz Splita u inozemstvu, i to u Španjolskoj.[10]

III.

Na hrvatskom jeziku ima nekoliko knjiga o Španjolskoj, a u njima je prikazan i Madrid. Književnik i komunist *August Cesarec* iz Pariza je došao u Španjolsku, te u njoj boravio oko dva mjeseca (od početka rujna do početka studenoga 1937.). Nakon povratka u Francusku sredio je svoje bilješke. Godine 1938. objavio je u Torontu (Kanada) knjigu *Španjolski susreti. Knjiga susreta s ljudima i gradovima*, s ilustracijama Đorđa Andrejevića Kuna. Evo kako je prikazao trg Plaza Mayor, najstariji trg u Madridu, koji je nosio i ime Plaza de la Constitución.

"Velik je to, duguljast četverokut, zatvoren sa sviju strana zgradama kao kakvo dvorište. Zgrade oko njega su uglavnom slične, gotovo jednake, no sa svojim arkadama, balkonima i tornjićima neobično pitoreskne. Jedan balkon, na zgradi zvanoj Panadería, imao je nekad naročitu čast da su ga posjećivali i kraljevski parovi."

U Zagrebu je godine 1899. objelodanjena knjiga *Đure Dimovića: Pisma iz Španjolske*, a godine 1934. "putni utisci" županijskog školskog nadzornika *Mirka Kovačevića* (u knjizi piše da je rođen u Zagrebu 1869.) pod naslovom *Španija, zemlja sunca i čudesa*. Pisac nas je poučio da ime španjolskog glavnog grada čitamo "Madri". Evo opet opisa jednog trga:



"Trg Puerta del Sol nije tako prijatan kao Plaza de Cataluña u Barceloni ili naš Jelačićev trg u Zagrebu. Kuće su stare, sive od prašine. Na trgu je Ministerio de la Gobernación (Ministarstvo unutrašnjih poslova) s tornjem i satom, koji se ravna iz opservatorija. U otvorenom je tornju velika pozlaćena kugla, koja se spusti, kad sat izbija 12 sati i to privlači mnoge gledaoce. Sve s grožđem u ruci nestrpljivo čeka izbijanje ponoći. Najzad sat otkucava, a oni zoblju jagodu po jagodu da namire dvanaest. Stari je to običaj i oni mu ostaju vjerni. Svakako je španjolski običaj dočekivanja Nove godine s grožđem u ruci bolji nego naš - s punom glavom!" (str. 159).

U putopisu *Povratna karta* (Zagreb, 1987) *Mario Bazina* daje Madridu posebno poglavlje. Naveo je dva španjolska jela (tortilja i paelja), a na str. 20. zapisao i sljedeće rečenice:

"Madrid se stoga povijesno i geografski i dijeli na razdoblje srednjeg vijeka, vladavinu Habsburgovaca, vladavinu Bourbona, ali i na Madrid Goye, muzeja Prado, romantični ili izabelinski Madrid ili grad književnika Galdósa (španjolski Balzac ili Dickens), a zatim na Madrid slikovitog El Rastroa, borbi s bikovima, plesača flamenca, grad antikvarijata i umjetnika."

Knjiga *Ljerke Damjanov "Putovanja i ogovaranja"* (Zagreb, 1996) lako se i sa zanimanjem čita. U članku "Madrid" nalaze se i ovi reci:

"Prošle smo zgradu opere i Goyin muzej i došle na Plazu Mayor kamo obvezno stiže svaki turist. Taj je trg mnogo veći od istoimenog trga u Salamanki, ali usprkos lijepom sunčanom vremenu djeluje tmurno i svečano-dosadno. Bilo je vrijeme ručka i bile smo gladne. Na sjevernoj strani trga stajali su na pločniku stolovi. Za stolovima stranci. Oko stolova otmjeni konobari. Sjele smo i konobar je donio jelovnik na tri jezika. Kad smo vidjele cijene, digle smo se i otišle. Ne žalim platiti više kad je nešto po mom ukusu, ali se tu naplaćivala frizura konobara a ne jelo. Prošle smo na putu do Puerte del Sol kraj nekoliko restorana i provirile. Ni žive duše. U jednoj maloj ulici gužva. Ljudi stoje u redovima na ulici. Što čekaju? Još nisam nikada vidjela redove u Španjolskoj. Prišle smo i vidjele da je to restoran pred kojim čeka desetoro ljudi.

- Znaš što, ako nestrpljivi Španjolci tako mirno čekaju, to mora biti neka osobita hrana. Pričekajmo i mi.

Kad smo ušle, vidjele smo unutra petnaest stolova, obične drvene stolce, jednostavni pribor za jelo i obične bijele tanjure, ali nismo požalile što smo čekale dvadeset minuta jer jelo je bilo izvrsno. A publika, gosti restorana? Piljarice, umirovljenici, kolporteri, sitni službenici. Platile smo osamdeset posto manje nego u nekom otmjenom lokalu, a dobro se najele. Ako nekoga nanese sudbina u Madrid, neka se u *Galle San Cristobal 15 kod Rodrigueza* uvjeri kako govorim istinu."

Madrid i Španjolska u hrvatskom putopisu - bila bi posebna tema vrijedna istraživanja.

BILJEŠKE:

1 U *Enciklopediji Jugoslavije* (Zagreb) postoji niz članaka tipa Britansko-jugoslavenski odnosi, Francusko-jugoslavenski odnosi, Talijansko-jugoslavenski odnosi i sl. U *Hrvatskom leksikonu* (Zagreb, 1996-1997, dva sveska; glavni urednik A. Vujić) također je objavljen niz takvih članaka. Međutim, u spomenutim djelima nema članka Španjolsko-jugoslavenski odnosi tj. Španjolsko-hrvatski odnosi. Zašto?

2 Kod nas se malo pisalo o Tijanu, nešto više prigodom njegove smrti. Tako je Radovan Grgec napisao nekrolog u Glasu Koncila (13.VII.1997., str. 14) pod naslovom *Pavao Tijan*.

3 Vidi Tijanovu knjigu *Dvadeset godina u eteru. Osvrt na djelovanje hrvatskih radio-emisija iz Madrida*. Muenchen-Barcelona 1988.

4 Prema Ćoriću, katolička enciklopedija zove se *Gran Enciklopedia Rialp*, objavljena je u Madridu, ali nije naveo godinu izdanja i broj svezaka.

5 Mnogo podataka o Tijanu dao je Šimun Šito Ćorić u svojoj knjizi *60 hrvatskih emigrantskih pisaca* (Zagreb 1993, 591 str. sa sl.) na str. 142-145. pod naslovom *Pavao Pablo Tijan*. Tu je i bibliografija Tijanovih knjiga. Ćorić nije naveo konkretne podatke o sudbini Begovićeve drame "Bez trećega" u Madridu, npr. koje je godine prevedena, koje je godine izvođena u kazalištu Recoletos i na televiziji.

6 O našem tisku u Madridu vidi katalog *Hrvatski iseljenički tisak. Katalog serijskih publikacija* (Zagreb 1993, str. III, 43). Katalog je objavila Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu na temelju periodike koju ima u svojim fondovima.

7 O Luki Brajnoviću vidi spomenutu knjigu Šimuna Šite Ćorića o 60 hrvatskih emigrantskih pisaca. Zagreb 1993.

8 Babićevoj knjizi *S puta po Španjolskoj* predgovor je napisao Radovan Ivančević. Zapisao je da je "antologijsko djelo među Babićevim akvarelima *Andaluzijski pejzaž*".

9 O Frani Šimunoviću i Peri Maruni vidi članke u *Enciklopediji hrvatske umjetnosti* i u *Hrvatskom leksikonu*.

10 Podaci o Davoru Kuljeriću iz novinskih vijesti.

**Molimo poštovane pretplatnike časopisa "Marulić" da nam svakako pošalju foto-kopiju uplatnice za pretplatu na tel/fax 49 22 300, ili na adresu: HKD sv. Jeronima, Tomislavov trg 21, 10000 Zagreb, kako bismo ih mogli uredno razdužiti, jer od ZAP-a Zagreb ne dobivamo potankosti o uplatama, pa ne možemo razabrati koji su pretplatnici namirili dugovanje.**



Juraj REBOK

# Sjećanja na neke ljude i događaje iz NDH

*(Priredila i bilješkama popratila Benedikta Zelić-Bućan)*

*Dr. Juraj Rebok**, autor ovih sjećanja, rođen je 1899. god. u Kotoribi (Međimurje). Osnovnu školu na mađarskom nastavnom jeziku, budući da je do 1918. god. Međimurje bilo pod mađarskom vlasti, završio je u rodnom mjestu. Gimnaziju je započeo u Cluju-Kolozsvaru, a nastavio, odnosno ponovno započeo, jer mu I. razred gimnazije završen u Mađarskoj nije bio priznat, u Varaždinu, pa u Zagrebu. U Zagrebu je stanovao u Nadbiskupskom sirotištu (orfanotrofiju) zajedno s kasnijim nadbiskupom Alojzijem Stepincem i otud potječe njihova kasnija trajna povezanost. U Zagrebu je studirao medicinu i diplomirao 1927. god.[1] Još kao student oženio se svojom sumještankom, učiteljicom Milkom Vojvodom. Vjenčali su se 18. rujna 1923. u crkvi sv. Blaža u Zagrebu. Imali su sedmero djece, od kojih je najstarije, Alfons, umro još u dječačkoj dobi. Ostalo šestero moralo je u dobi od 1-12 godina pri slomu NDH 1945. god. poći s majkom u izbjeglištvo. O tome autor pobliže piše u svojim Sjećanjima. Danas njih petero (najstarija kći Jelena-Seka poginula je u prometnoj nesreći već za života roditelja) od kojih su dvojica braće, Ivo i Valent, svećenici salezijanci, živi i radi u svojoj novoj domovini Argentini, ali sa živim osjećajem ljubavi prema staroj domovini Hrvatskoj, a tu su im ljubav nadahnuli roditelji.

U svojim "Sjećanjima" dr. Rebok kaže da je stažirao u staroj Zakladnoj bolnici na Jelačićevu trgu u Zagrebu, dočim je po podacima koje je prikupila gđa Virgej to bilo u Čakovcu, gdje je započeo i svoju liječničku službu. Od 1933. do 1941. god. radi kao liječnik i ravnatelj bolnice u Glini. Kada je izgrađena nova Zakladna bolnica, na Rebru u Zagrebu, krajem 1941. god. premješten je za podravnatelja te bolnice u Zagreb dočim je njezinim ravnateljem imenovan dr. Šime Cvitanović. Na tom mjestu Rebok je ostao do sloma NDH i svog odlaska u izbjeglištvo. Nakon kraćeg zadržavanja u Austriji, pa nešto manje od tri godine u Italiji, uspio se prebaciti u Argentinu. Tamo je od 1948. do 1951. god. radio kao liječnik u mjestu zvanom Gonzales Caves, a potom od 1951. do umirovljenja 1982. god. kao liječnik, pa liječnik primarijus u bolnici u mjestu Lamarqueu u pokrajini Rio Negru. Tek nakon dolaska u Lamarque Rebok se uspio sastati sa svojom obitelji,

* Osnovne podatke o životu dr. Reboka prikupila mi je kolegica prof. Ivanka Virgej iz Kotoribe, pranećakinja Rebokove supruge Milke rod. Vojvoda, na čemu joj srdačno zahvaljujem. Te sam podatke djelomično dopunjala, a mjestimično i korigirala prema zabilješkama samog dr. Reboka u ovim njegovim "Sjećanjima".

koja je u izbjeglištvo pošla dva dana prije njega, sa zadnjim transportom Crvenog križa zajedno s njemačkim ranjenicima i bolesnicima iz bolnice na Rebru. Poradi nekih administrativnih poteškoća morali su ostati u izbjegličkom logoru u Austriji punih 6 godina. Nakon umirovljenja 1982. god. dr. Rebok sa suprugom ostaje živjeti u Lamarqueu, dok su djeca, već zreli ljudi, otišla svak svojim putem. Posljednje godine života, nakon smrti supruge Milke, proživio je kod najmlađe kćeri Marije Gabrijele, profesorice filozofije, u Buenos Airesu, a svoju kuću u Lamarqueu poklonio je za dječji vrtić. Umro je u dubokoj starosti 1994. godine. Nakon njegove smrti gradska uprava u Lamarqueu u znak priznanja za njegov nesebičan rad "bez radnog vremena", dala je njegovo ime bolnici u kojoj je radio.

Čvrsto je vjerovao u istinitost ukazanja Bl. Djevice u Međugorju (to znam iz njegovih pisama) i smatrao to posebnom milosti Božjom prema hrvatskom narodu u njegovim teškim časovima iskušenja. Poradi duboke starosti nije mogao osobno posjetiti domovinu Hrvatsku nakon njezina odcjepljenja i proglašenja samostalne Republike Hrvatske, ali su to češće radila njegova djeca, koja su mi i predala ova "Sjećanja".

*Uvodne napomene redaktorice teksta.*

Iza kako sam u časopisu Marulić - XXIV/6, Zagreb 1991., objavila svoja "Sjećanja na vrijeme uspostave i propasti Nezavisne Države Hrvatske" dobila sam od Rebokova sina Valenta, koji me je kao prijatelja obitelji i svoju krsnu kumu redovito posjećivao prilikom svojih posjeta domovini, zabilješke njegova oca o nekim ljudima i zbivanjima iz vremena NDH, a neke i od prije i poslije tog vremena, kao i opis njegova izbjeglištva, nakon sloma NDH, od Zagreba do Argentine. Dobila sam zapravo dva primjerka tih sjećanja i bilježaka.

Prvi primjerak, nazvat ću ga *Rukopis A*, nema nikakva naslova ni podnaslova u tekstu. Pisan je njegovom vlastitom rukom (rukopis mu dobro poznam iz našeg dopisivanja). Pretpostavljam da je pisan nedugo nakon njegova dolaska u Argentinu, a pisan je spontano kako je što naviralo u sjećanje, bez ikakova bilo kronološkog, bilo tematskog reda. Na mnogim mjestima gdje su trebala doći imena ljudi o kojima autor govori, ta su imena izostala. Možda ih se u tom času nije mogao sjetiti, a možda je neka izostavio zbog određenih obzira. Taj *Rkp. A* ima ukupno 26 stranica. Počinje opisom otvorenja Zakladne bolnice na Rebru u Zagrebu u kojoj je Rebok bio zamjenik ravnatelja, a koja je izgrađena umjesto dotrajale stare Zakladne bolnice Milosrdne braće na uglu Jelačićeva trga[2], potom je tu odlazak njegove obitelji u izbjeglištvo zadnjim transportom Crvenog križa zajedno s njemačkim ranjenicima i bolesnicima iz bolnice na Rebru, pa vlastiti odlazak dva dana kasnije u pratnji banjalučkog biskupa Garića s dijelom hrvatske Vlade, lutanja kroz Austriju i dulje zadržavanje u Italiji, te odlazak u Argentinu i boravak ondje, gdje je i umro 1994. god. (str.1-10). Potom se vraća na opis zbivanja u Glini i na svoj odnos prema nekim istaknutim dužnosnicima iz Ustaškog pokreta i političkog života u NDH, kao i s



nekim istaknutim osobama iz hrvatskog katoličkog pokreta i života, posebno s nadbiskupom Stepincem (str.11-22). Na kraju se vraća na svoje školovanje pučkoškolca u Međimurju pod Mađarima, pa gimnazijalca i studenta medicine u Zagrebu. S tim u vezi piše i o nekim ljudima koji su u to vrijeme živjeli i radili u Međimurju. (str. 23-26).

Drugi primjerak, *Rkp. B*, tipkan je pisaćim strojem, ima sedam stranica, a naslovljen je samo "Sjećanja". To je pokušaj da se onako nasumce nabacana sjećanja u vlastoručno pisanu primjerku, tematski srede, ali nije dovršen. Taj primjerak ima i tri podnaslova: *Tko je kriv za pokolj u Glini* (str. 1-2) *Osobe* (str. 2-6) i *Petrovo* 1941. (str. 6-7). U opisivanju tih događaja dva primjerka nisu jednako opširna, neki događaji se opširnije opisuju u jednom, a neki u drugom primjerku, ali faktografskih razlika nema, izuzev što je poneka praznina u *Rkp. A*, ostavljena za neko ime, u *Rkp. B* ispunjena.

Objavljujući ova Rebokova "Sjećanja" koristit ću se obama rukopisima, nadopunjujući ih jedan drugim, ali ću zbivanja o kojima se u njima govori poredati kronološki. Doslovni Rebokov tekst, bilo iz jednog ili drugog primjerka, bit će među navodnim znakovima uz obavezno navođenje rukopisa i stranice odakle je dotični dio teksta prenesen. Vlastiti komentar ili obrazloženje, koji su potrebni u tijeku samog teksta "Sjećanja", stavit ću u uglate zagrade. Rebokova dodatna objašnjenja u samom njegovu tekstu ostat će u okruglim zagradama, kao što ih je autor sam stavljao. Navođenje, od strane dr. Reboka, riječî osobe o kojoj govori, stavit ću u polunavodnike, označene samo jednim zarezom, kako bi se moglo razlikovati od Rebokova teksta koji stoji u uobičajenim navodnim znakovima s dva zareza. U *Bilješkama* donijet ću koliko god mi je to moguće podatke o pojedinim osobama ili događajima o kojima se govori u ovim "Sjećanjima". Potrebne podnaslove u ovom izdanju sama ću dodati, osim u slučaju kada je to učinio sam autor (u Rkp. B), i ukoliko se takav njegov podnaslov zaista odnosi na sadržaj koji slijedi. U Rebokovu tekstu ispravit ću tu i tamo samo poneku očitu gramatičku pogrešku.

## "SJEĆANJA" DR. REBOKA

### *Međimurje pod Mađarima i u Državi SHS*

"Bilo je to prvih godina 'oslobođenja'[3]. Za povjerenika u Međimurju bio je imenovan *dr. Ivan Nepomuk Novak*[4] iz Macinca kraj Čakovca. On je bio jedan od istaknutih boraca za slobodu Hrvatske koja je do 1918. bila pod Austro-Ugarskom, a Međimurje priključeno potpuno Mađarskoj, koja je svu moguću snagu upotrijebila za odnarođenje. Župne škole su do 1907. bile u rukama časnih sestara redovnica sv. Vinka i [nastavni] je jezik bio hrvatski kao i u ostaloj zagrebačkoj [nad]biskupiji. Od tada je sve podržavljeno i naslov koji je do tada bio na pr. u Kotoribi 'Rimai katolikoš

nepiskola', [Rimokatolička pučka škola] zamijenjen je s 'Magyar élami nepiskola' ('Madarska državna pučka škola') sve do 1918. kada je došlo do prevrata nakon poraza centralnih vlasti, Njemačke i Austro-Ugarske. Međimurci koji su htjeli nastaviti školovanje na srednjoj školi morali su izabrati ili mađarsku u Velikoj Kanjiži (Nagy Kanizsa) preko Mure (oko 35 km) ili hrvatsku u Zagrebu ili Varaždinu (naročito zapadni dio Međimurja). Tako je započela borba za budućnost ne samo Međimurja nego i Hrvatske uopće. U Zagrebu je osnovano 'Društvo Sv. Ćirila i Metoda' koje je naročitu pažnju posvetilo podržavanju hrvatske svijesti u ugroženim dijelovima Hrvatske: u Istri i Međimurju. Istaknuti borac za Međimurje bio je *dr. Reberski* (Josip?)[5], s kojim sam se sastao kao izbjeglica u Buenos Airesu. Dr. Ivan Novak je vjerojatno bio mason. Politički, bio je član Demokratske stranke kojoj je predsjedavao Davidović (Srbin iz Beograda), a članstvo je bilo: Srbi u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini i Hrvati jugoslavenske orijentacije, kao i neki svećenici katolici koji su slijedili tzv. "žuti pokret" svećenika iz Bačke i Banata već za vrijeme rata, tražili ukinuće celibata u Crkvi i poslije htjeli i politički utjecati na Crkvu: Juraj Lajtman[6], Vinko Žganec[7]... Ta su se dvojica dugo spremala na taj korak, studirali su privatno pravo (jurisprudentia) i polagali ispite. Kada je 1918. Hrvatska uklopljena u Državu Srba, Hrvata i Slovenaca, prilike su izgledale vrlo povoljne za "žuti pokret" i počela je apostazija [ótpad od Crkve] umjesto ukinuća celibata. Dogodilo se da su nekoć izvrsni svećenici napustili svoje svećeničko zvanje i otvorili advokatske kancelarije (Lajtman, Žganec). Corruptio optimi pessima [Najteža je izdaja najboljih.]. Sablazan za vjernike? Bez sumnje. Meni je bivši kolega iz pučke škole kad smo dočekali da glasujemo dobacio: 'Za tu istu (moju pučku stranku)[8] stranku je glasovao i radio i on' (odnosilo se na Lajtmana). Ja: 'Da li mu je onda bilo kakvog prigovora?' Dakako da sam ga ušutio. Sad su oni (Lajtman, Žganec i slični) bili na drugoj strani, u Jugoslavenskoj demokratskoj stranci gdje je prevladavao srpski sloj i antiklerikalni liberalizam." [Rkp. A str. 23-25]

"Doznao sam jednog dana da je dr. Novak kao povjerenik u Međimurju dao znatnu svotu (20.000?) za novine te Demokratske stranke i to sam osudio kao zlodjelo. Netko se našao (Lajtman?) tko je to saopćio Novaku i ovaj me pozvao da ga posjetim, tim više što sam i ja imao lijepu stipendiju kao student medicine. 'Rebok, vi ste rekli da sam ja zapravo počinio zločin krađe.' Ja: 'Doktore, ja sam rekao *ako ste* , jer nemam osim vijesti (rumor) nikakav realni dokaz; ja sam rekao uvjetno.' Novak: 'Ali netko je imao doći do toga (novca).' Ja: 'Onaj koji je po svom položaju bio u stanju.' Novak: 'Pa i vi uživate u stipendiji od tog novca.' Ja: 'Ako mislite da ja uživam taj stipendij nepravedno, ja se onda odričem toga stipendija.' Novak: 'Pa nijesam vas ja pozvao zbog toga.' - Ali, nakon dva-tri tjedna meni je bio ukinut stipendij, a Bratković iz Macinca (mjesto rođenja dr. Novaka) primao je i nadalje nesmetano stipendij." [Rkp. A, str. 25-26]



*Poznanstvo i razgovori s nekim ustašama prije uspostave NDH*

"Do poznanstva s pukovnikom Slavkom Kvaternikom[9] došao sam preko dr. Mirka Puka[10], čiji sam bio liječnik u Glini, i dr. Mirka Jereca[11], koji je bio sudac u Glini, kasnije otpušten zbog svog nacionalizma i proslijedio kao odvjetnik u Glini. U nekoliko navrata smo se sastali svi, i vlč. Cecelja[12], u Čuntiću gdje je fra Honorije Herman bio župnik. Pukovnik Kvaternik u to je doba bio vrlo prijatan i davao dojam ozbiljnog i trijeznog političara koji računa sa svim mogućim stvarnostima u sadašnjosti i budućnosti. Dr. Jerec mu je bio pouzdan i bliz suradnik kojega je slao u to neposredno predratno vrijeme po svim hrvatskim krajevima i s naročitom misijom, dajući preko njega upute za predstojeće neminovne političke događaje. Po Jerecu sam i ja bio upućen u mnoge planove nacionalista, pa je preko mene i nadbiskup Stepinac bio upoznat s njima. S nadbiskupom sam se poznavao iz Nadbiskupskog orfanotrofija u Zagrebu[13] (bio je godinu stariji od mene, a po školama dvije godine, budući da sam ja imao jednu godinu mađarske gimnazije u Cluju-Kolozsvaru, koja mi se kod prelaza u hrvatsku gimnaziju, dakako, nije uračunala). Sjećam se, da je jednom Nadbiskup postavio pitanje: 'A što misle napraviti s komunistima?' - Ja sam mu odgovorio napola u šali, stavivši ruku ispod brade. Nadbiskup će: 'Konačno, u Starom Zavjetu se kamenovalo onog koji je nijekao Boga.'[14]" [Rkp. B, str. 3]

*Pokolj u Glini u svibnju 1941. god.*

[U *Rkp. A,* na str. 11-12. kraće i bez ikakovih naslova, a u *Rkp. B* nešto opširnije i pod naslovom: "Tko je kriv za pokolj u Glini?" (str. 1-2). Upotrijebit ću oba rukopisa dopunjujući ih jedan drugime.]

"Ne sjećam se točno datuma, bilo je jedne nedjelje. Četvrtak prije te nedjelje pošao sam do ministra Puka da protestiram zbog postupaka nekih tzv. ustaša, koji su se zalijetali po susjednim pravoslavnim selima i krali i pljačkali. Bili su većinom pristaše-prijatelji ministra. To da nije ustaštvo, nego najobičnija Čeka[15]. Na to će dr. Puk: 'A, znam ja što ću napraviti, poslat ću vanjske ustaše da naprave reda.' Ja: Bio tko mu drago, samo da napravi reda, dodao sam i ne sluteći kakav je đavolski plan smislio.

Ubijeno je bilo prema mojim informacijama oko stotinu pravoslavaca, a ne 260. Ja nijesam znao što se događa; šuškalo se, istina, ali mi je izgledalo nevjerojatno čak i za jedan sifilitički mozak. Komentirali smo s upraviteljem bolnice Vilimom Klobučarom, što bi to moglo biti, jer je došlo u Glinu oko sto vanjskih ustaša pod zapovjedništvom poručnika Ivice Šarića[16]. Taj me je posjetio u bolnici. Ja sam htio sugerirati oprez s lokalnim ustašama, koji ne postupaju pravilno ni zakonito s narodom, naročito s pravoslavnima. Bio sam oprezan, jer sam slutio da je taj dolazak u vezi s odlukom dr. Mirka Puka od prošlog četvrtka. On, Šarić, reče: 'Ja znam, u jednom mjestu je na visini članstvo, a ne odgovara vodstvo, u drugom je vodstvo na

mjestu i visini, a ne odgovara članstvo.' Ja: Vi ne radite po uputama ovih ovdje nego onih iz Zagreba. Šarić: 'Da, ja ću izvršiti upute koje su mi dane.' Ja i Klobučar, i ne sluteći da bi upute iz Zagreba (tj. dr. Puka i drugih) mogle biti tako apsurdne, bili smo se načas nešto smirili. No doskora se počelo šaputati da će se ove noći (ne sjećam se da li je bila subota ili nedjelja) pokupiti sve pravoslavce u Glini." [Rkp. B, str. 1]. "No već iste večeri, ili bolje, iste noći mi je Slavko Mrgan (susjed gostioničar) saopćio da se hapsi pravoslavce i smješta u prostorije kotarskog zatvora. Drugi dan smo saznali da su bili izvedeni na obalu rijeke Gline i tu poubijani." [Rkp. A, str. 11-12]. "Jedan od tih žrtava uspio je skočiti u obližnju rijeku Glinu i bio je pogođen metkom u nogu, ali se spasio i poslije poslao po mene da mu dam liječničku pomoć. Ja sam mu poručio da bih i ja bio u životnoj opasnosti da se stvar otkrije, ali sam dao upute kako da momentano postupa s ranom i da se prebaci u Karlovac kojem liječniku gdje će biti izvan sumnje i opasnosti." [Rkp. B, str. 1]. "Zaprepaštenje kod Hrvata i snebivanje. To li je Hrvatska koju smo priželjkivali?" [Rkp. A, str. 12]

"Kad je bio izvršen taj idiotski plan, vanjski su se ustaše povukli iz Gline, ali je prije toga netko (valjda da se opravda krvoproliće) bio učinio uzbunu: 'Dolaze četnici' - što se pokazalo lažnim." [Rkp. B, str. 2].

"Iza pokolja nad pravoslavcima u Glini (13. svibnja 1941?) pronijela se vijest da će i žene pravoslavke dijeliti istu sudbinu. Ne znam izravno što je poduzeo vlč. Franjo Žužek, dobar i čestit svećenik [tada župnik u Glini], ali Slovenac pa je prema tome bio kao i većina Slovenaca Jugoslaven i nije bio ni malo oduševljen novom državom NDH. Ja sam pak odmah poslao u Zagreb svoju svastiku doktoricu Katicu Vojvodu[17] k nadbiskupu, koji ju je vrlo dobro poznavao već zbog mojih prijašnjih veza s njim, a sâm sam otišao u Petrinju svom prijatelju i velikom županu dr. Mirku Jerecu i saopćio mu što se navodno sprema i da sam doktoricu Vojvodu poslao nadbiskupu s istom misijom. On je nazvao Didu Kvaternika[18], s kojim je bio veoma dobar, i rekao mu preko telefona: 'Dido, pripovijeda se da bi i glinske pravoslavke Srpkinje imale dijeliti sudbinu svojih muževa. Molim te da se to ne čini!' Dido mu je odgovorio da se neće poduzeti ništa protiv njih. Kasnije, ne sjećam se točno kojeg datuma, ali brzo iza glinskog klanja, počinjeno je slično, ako ne i gore klanje nad pravoslavcima iz nekog sela blizu Vrginmosta. Uplašeni vjerojatno zbog glinskih događaja, došli su u Glinu, navodno na *pokrštenje*, s hrvatskim zastavama. Smjestili su ih ne znam po čijem nalogu u pravoslavnu crkvu i po noći ih navodno noževima pobili. To bi možda pobliže znao g. Imper, kotarski predstojnik koji se sada nalazi u Buenos Airesu, ali nijesam imao priliku nikad da govorim s njim o tome; međutim, potaknut knjigom *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal* A. Benigara[19], nastojat ću s njim uspostaviti vezu kao i s ostalima koji bi mogli kao svjedoci tih nemilih događaja pomoći da se izbjegnu fatalne laži koje bi se lako moglo prokrijumčariti u povijest (što nas ne bi nimalo iznenadilo)" [Rkp. B, str. 2].[19a]

(Završetak u idućem broju)



BILJEŠKE:

1 Prema podacima koje je prikupila prof. Virgej, Rebok je diplomirao 1927. god. No u svojem *Rkp. A* on tvrdi da je stažirao u staroj Zakladnoj bolnici u Zagrebu 1926. god., dočim o godini diplomiranja ništa ne kaže. Budući da se liječnički staž vrši u pravilu nakon diplomiranja, ukoliko u ono vrijeme, ili u njegovu osobnom slučaju to nije bilo drugačije, to godina njegova diplomiranja ostaje upitna.

2 Upravo stoga što je taj Rebokov vlastoručni tekst bio bez naslova, a započeo je opisivanjem povijesti Zakladne bolnice, u prvi mah sam ga odložila kao nekoristan za svoja istraživanja o pitanjima vezanim uz postojanje NDH. Ne sjećam se točno kada sam ga dobila, ali nekoliko godina kasnije ponovno sam ga uzela u ruke i pročitavši oba rukopisa u cijelosti, uvidjela sam da mi mogu poslužiti pri pisanju dopunjena izdanja mojih već objavljenih "Sjećanja na vrijeme uspostave i sloma NDH" (Marulić, br. 6, Zagreb 1991). No kako su te zabilješke iz pera suvremenika i dijelom aktera zbivanja u NDH, to su one same po sebi vrijedno povijesno svjedočanstvo, pa ga stoga u cijelosti objavljujem.

3 Misli na oslobođenje Međimurja ispod mađarske vlasti, pod kojom je bilo od XVIII. st. do 1948., te ponovno od 1968. do 1918. god.

4 Dr. Ivan Nepomuk Novak (1884-1934) rođen u selu Macincu blizu Čakovca, bio je pionir u borbi protiv mađarizacije Međimurja. O njemu se nešto opširnije govori u knjizi: dr. Juraj Kolarić, *Povijest Kotoribe*, izd. Župni ured Kotoriba, Zagreb 1992, 101.

5 Dr. Reberski (kojemu Rebok nije siguran u krsno ime, pa ga uz upitnik stavlja u zagrade kao Josipa) mogao bi biti dr. Janko Reberski, istaknuti član HSS-a koji je nakon sloma NDH izbjegao u Argentinu.

6 Dr. Juraj Lajtman iz Vratišinca u Međimurju (rođ. 1882.) službovao je sedam godina (1909-1916) kao župnik u Kotoribi, gdje se jako istaknuo svojim rodoljubnim radom. Za afirmaciju hrvatske narodne svijesti i hrvatskog jezika osnovao je crkveni pjevački zbor za pjevanje hrvatskih crkvenih pjesama, priređivao hrvatske molitvenike i kalendare. O tom njegovu rodoljubnom i prosvjetnom radu opširnije govori Juraj Kolarić u knj. nav. pod br. 4., str. 101-104. Kao pristaša "žutog pokreta" (za ukidanje svećeničkog celibata) napustio je svećeničko zvanje, te je radio kao advokat u Prelogu, neko vrijeme kao sudac u Ludbregu, pa potom opet kao advokat u Prelogu, gdje je i umro 1960. god. Izvjesni animozitet koji se u Rebokovim bilješkama osjeća kod spomena dr Lajtmana možda potječe otuda što se Lajtman oženio upravo Rebokovom svastikom.

7 Vinko Žganec (1890-1976) također iz Vratišinca, kao župnik u Dekanovcu prijateljevao je i surađivao s Lajtmanom. Obojica su bila pristaše "žutog pokreta". Osobito je zaslužan kao skupljač narodnih pjesama i napjeva iz Međimurja, koje je objavio u maloj knjižici 1916. god. Na mirovnoj konferenciji u Trianonu 1920. god. kada su se definirale granice nove mađarske države, upravo je ta mala knjižica odigrala odlučnu ulogu u dokazivanju da su Međimurci Hrvati, pa je Međimurje i pripojeno ponovno Hrvatskoj. (J. Kolarić, *Povijest Kotoribe*... str. 104.)

8 Hrvatska pučka stranka okupljala je sitno građanstvo katoličke orijentacije, te svećenstvo. Njezini članovi najvećim dijelom nisu bili jugoslavenske orijentacije, ali su prihvaćali Jugoslaviju i sudjelovali u radu ustavotvorne skupštine. Program te stranke bio je borba za provedbu kršćanskih načela u javnom životu. Kako je Radićeva HRSS pridobivala sve više pristaša, rad one kao i nekih drugih hrvatskih stranaka pomalo se ugasio. Proglašenjem diktature kralja Aleksandra u siječnju 1929. god. zabranjene su sve političke stranke. Nakon pada diktature stranka se više nije obnavljala.

9 Slavko Kvaternik (1878-1947) bivši austrijski pukovnik, jedan od prvaka ustaškog pokreta u domovini. On je 10. travnja 1941. god. preko radija proglasio uspostavu samostalne Hrvatske, koja se tek nešto kasnije službeno počela nazivati Nezavisna Država Hrvatska (NDH). Za trajanja NDH bio je general i neko vrijeme vojskovođa hrvatskih oružanih snaga (1941-1942). 1943. odlazi u emigraciju, Amerikanci ga izručuju Jugoslaviji, a ova osuđuje na smrt 1947. god.

10 Dr. Mirko Puk do uspostave NDH bio je odvjetnik u Glini, u kojoj je bilo jedno od najznačajnijih žarišta ustaškog pokreta. U NDH bio je ministar pravosuđa i uvijek u vrhu ustaškoga rukovodstva. Iz Rebokovih bi zapisa proizlazilo da je upravo on bio odgovoran za smaknuće pravoslavaca u Glini u svibnju 1941. god.

11 Dr. Mirko Jerec bio je najprije sudac, a potom odvjetnik u Glini. Prije uspostave NDH bio je "pokretni poslanik" pukovnika Slavka Kvaternika u pripremama za uspostavu nezavisne hrvatske države. Za vrijeme kratkotrajnih pregovora o modalitetima uspostave NDH nakon napada Hitlera na Jugoslaviju, između njemačkog Reicha i ustaša u domovini, Jerec je bio kao opunomoćenik Slavka Kvaternika i vodećih domaćih ustaša veza s opunomoćenikom Nijemaca Edmundom Veesenmayerom. Nakon uspostave NDH bio je veliki župan velike župe Gora sa sjedištem u Petrinji. Po tvrdenju dr. Reboka klevetali su ga i napadali dotada nepoznati ustaše. Bio je uz to i teško bolestan pa brzo nestaje iz javnog političkog života.

12 Vilim Cecelja bio je župnik u Hrastovici kod Petrinje i povezan s ustaškom grupom intelektualaca u Glini. Za vrijeme NDH vršio je dužnost prvog župnika u novoosnovanoj župi bl. Nikole Tavelića u Kustošiji (tada još predgrađu Zagreba). Bio je imenovan vojnim kapelanom hrvatskih oružanih snaga. Pripadao je krugu oko dr. Reboka, koji je oštro kritizirao unutrašnju politiku Poglavnika i tzv. "nastaše", koji su samo iz koristoljublja ušli u ustaški pokret i nerijetko vršili i zločine. U času propasti NDH povlačio se i bio neko vrijeme u zatvoru u Austriji, a potom voditelj hrvatske katoličke misije i voditelj hrvatskog Caritasa u Salzburgu. Nesebično je djelom i savjetom pomagao najprije našim političkim emigrantima pa radnicima na tzv. privremenom radu u Austriji. Umro je ne dočekavši obnovu hrvatske države, ali je njegovo mrtvo tijelo nakon oslobođenja preneseno iz Salzburga u Hrvatsku i pokopano u njegovu rodnom mjestu Sv. Iliji kod Varaždina.

13 Nadbiskupski orfanotrofij (sirotište) bio je đački internat za siromašnije, pretežno đake sa sela, koji se nisu pripremali za svećeničko zvanje. Osnovao ga je biskup Maksimilijan Vrhovec.

14 Ta Stepinčeva primjedba koju je Rebok naveo bez ikakva komentara, u načelu bi se mogla shvatiti na dva načina: prvo, kao jednostavna momentana asocijacija na zakon i praksu'prema javnim bezbožnicima kod Židova u Starom zavjetu; drugo, kao njegovo načelno slaganje da bi se oslonom na Stari zavjet tako moglo postupati i prema suvremenim javnim i borbenim bezbožnicima kakvi su bili komunisti. Po mojem sudu, dolazi u obzir samo ono prvo tumačenje. Naime, koliko je poznato iz njegova života i rada, Stepinac je za vrijeme, pa i prije i poslije NDH odlučno i javno osuđivao svaki oblik bezboštva koji su u sebi sadržavali i u praksi provodili tadašnji autoritativni režimi (nacionalsocijalizam i komunizam-boljševizam). Ali je isto tako javno osuđivao i progone pojedinaca i grupa poradi njihove nacionalne ili rasne pripadnosti (Srbi, Židovi, Cigani) ili poradi njihova idejnog, pa i bezbožnog uvjerenja, i svima takvima pomagao, koliko je mogao.

15 ČEKA, kasnije GPU ili NKVD - to su bile kratice za puni naziv svemoćne izvanredne policije u Sovjetskom Savezu.

16 U Rkp. A mjesto za ime tog ustaškog poručnika ostalo je prazno. U tom istom rkp. na str. 14. Rebok navodi da ga je kasnije susreo u izbjeglištvu u Italiji, ali mu ni tada ne navodi ime.

17 Dr. Katarina Vojvoda je do kraja 1941. bila liječnica u Glini, a od početka 1942. i ona je premještena na rad u bolnicu na Rebru u Zagrebu. Kako sam se ja u danima sloma NDH našla upravo kod nje u Zagrebu, povlačile smo se skupa s članovima obitelji nekih hrvatskih časnika u koloni domobranskih časničkih kadeta pod zapovjedništvom satnika (?) Zlatka Tibolda. Blizu Dravograda ta kolona je razoružana i upućena prema Mariboru. U Mariboru smo se susreli s kolonom ranjenika vojne bolnice iz Krajiške ulice u Zagrebu i ona je zajedno sa mnom prišla toj koloni ranjenika, smatrajući da je njoj kao liječnici mjesto uz bolesne i ranjenike. (O tome sam opširnije pisala u članku pod naslovom "Sjećanja na vrijeme uspostave i propasti NDH", Marulić, br. 6, Zagreb 1991., str. 725-735). Nakon "križnog puta" i povratka u Zagreb uhićena je na ulici, te odvedena u zatvor najprije u Glinu, a zatim u Petrinju gdje joj se imalo suditi. Međutim u zatvoru su je naprosto umlatili prije suđenja. Prema informacijama koje je dobio njezin brat Vinko Vojvoda, koji sada živi u Oxfordu u Engleskoj, prokazala ju je sestra dr. Gajića, kojeg su ustaše ubili, a pok. dr. Vojvoda je nju, ili njega?, jednom držala zdrave u bolnici u Glini da ih zaštiti od mogućih ustaških progona. Navodno se ta Gajićka htjela osvetiti za bratovu smrt, pa bilo komu, makar i svojoj dobročiniteljici.

18 Eugen Kvaternik, zvan Dido, sin je starog pukovnika, potom hrvatskog generala i vojskovođe, Slavka Kvaternika. U prvoj ustaškoj vladi postavljen je za Ravnatelja za javni red i sigurnost, a od polovice kolovoza iste godine nadzornik je Ustaške nadzorne službe (UNS), koja je uređena po uzoru na sličnu službu u Njemačkoj i bila je služba ustaškog pokreta, a ne redovita državna policija. Već 1942. dolazi u sukob s poglavnikom Pavelićem i 1943. ponovno odlazi u emigraciju. U emigraciji u Argentini pisao je o tim sukobima i o široj javnosti nepoznatim zbivanjima oko poglavnika te o njegovoj politici. Izbor iz tih članaka sabrao je Jere Jareb i objavio kao Kvaternikova "Sjećanja i zapažanja, 1925-1945", Nakladno društvo Starčević, Zagreb 1995. Poginuo je (Kvaternik) u automobilskoj nesreći 1962. god.

19 Franjevac Aleksa Benigar objavio je u Rimu 1974. god. u izdanju knjižnice ZIRAL (Zajednica izdanja Ranjeni labud) prvo veće djelo o nadbiskupu Stepincu pod naslovom "Alojzije Stepinac - hrvatski kardinal". Nakon toga objavljeno je u inozemstvu, a poslije oslobođenja i uspostave hrvatske države i u domovini, više knjiga o nadbiskupu Stepincu. Među posljednjima objavljena je manja knjiga autora dr. Lava Znidarčića pod jednostavnim naslovom "Alojzije Stepinac", MH, Zagreb 1998. U njoj autor, kao jedan od pet promatrača procesa nadbiskupu Stepincu "s ove strane", uz kratak pregled nadbiskupova života i rada posebno iznosi podatke o tome procesu.

19a Šurjak dr. Reboka, Vinko Vojvoda, koji je tada kao student boravio kod sestre Katarine, iza kako je pročitao moja "Sjećanja na vrijeme uspostave i propasti NDH" (Marulić 6/1991) u kojima iznosim govorkanja i



mišljenja nekih da bi te zločine bili organizirali komunisti, kako bi zaplašili pravoslavce i natjerali ih u partizane (str. 719-722) - pisao mi je 11. veljače 1992. iz Oxforda o tim tragičnim zbivanjima sljedeće. "Glinska ubijanja su i meni još uvijek maglovita kao i tebi, iako sam u oba slučaja bio u Glini. To ti se, znaš, Eta, zbivalo po noći kada smo svi blago snivali u krevetu, da, ali, ujutro sljedeći dan čujemo mrvu po mrvu od onih užasa protekle noći. Osvrnuo bih se samo na glasine o prvotnim uzročnicima tih strahota. Radi se zapravo o tome da li je KPH imao u tome prste. Moje sadašnje mišljenje jest da u prvom (Glinjani) slučaju to ne bi bilo, dok u drugom sam gotovo siguran da je to bio fakt (pokolj u crkvi). Evo dokaza. Ti znaš da sam u 1944. god. bio 7 mjeseci u Oklopnom sklopu PTS-a (Poglavnikov tjelesni sdrug). U toj jedinici bio sam zajedno s jednim Karlovčaninom (sjećam se još i prezimena: nadporučnik Foskio). Mladi od mene no viši po činu - trolistaš (ista ona grupa sa Đukom Markovićem) - ispričao mi je jednom prilikom slijedeće: On je bio jedan od pratnje koja je dovela te jadnike od Vrginmosta i Vojnića u Glinu i zatvorila ih u crkvu. U pratnji je bio i jedan drugi Karlovčanin (ne sjećam se prezimena), koji se prema kazivanju Foskia zapleo u svađu u crkvi s jednim od tih Srba. U toj svađi povukao je on nož i usmrtio tog pravoslavca. Sva ta pratnja (napola pijana) stade vijećati kako da prekriju taj zločin, te zaključe da je najbolje pobiti sve ostale srpske svjedoke i smjesta tjelesa odvesti izvan Gline i ukopati ih. Noć je bila, ali, prekratka da se uklone svi znaci zločina. Krv je tekla izvan crkve kroz vrata. Osim toga, jedan se od tih jadnika uspio sakriti u špicu tornja, te je ujutro ozgora zazivao pomoć. Čini mi se da su ga uspjeli od ulice ustrijeliti; ali to bijaše već blizu podneva tako da je dosta ljudi iz grada saznalo uskoro što se u noći dogodilo. No da se vratim na iskazivanje tog Foskia. Po povratku u Karlovac taj prvotni ili začetni ubojica u crkvi bio je prvi koji je otišao u partizane. On se prema Foskiu uključio u tu pratnju Srba samo s ciljem da kompromitira što više ustaštvo. Ako je to tako, on je, zaista, sjajno uspio, tako da posljedice toga snosi cijeli hrvatski narod još i sada, a i za daleku budućnost. Ti glinski događaji su i u ovim danima (misli na početak Domovinskog rata, nap. B. Z.) biseri za beogradsku propagandnu mašineriju za doma, a još više vani. Tako se ja lično osjećam već godinama kriv što ne zapamtih ime tog karlovačkog "druga", a kako je i taj Foskio nestao u ratnom vrtlogu, vrata su za povijesnog istraživača za uvijek zatvorena."

---

Malkica DUGEČ

## *Staklena krletka samoće*

*Neznani sudac dosudio mi samoću.*
*Prozirnu. Staklenu.*
*I svatko kroz moje srce gleda*
*Kako se čežnje u klupka suza lede.*
*A nema ognja sanja.*
*Čak ni vjetar ne da*
*Iz krletke prozirno sive*
*Izaći. Disati. Na mahovinu sjesti,*
*Živjeti makar načas kao što ptice žive.*
*Neznani sudac dosudio mi samoću*
*Što poput staklene vune u krvave rane*
*Pretvara tijelo i htijenja.*
*Nestalo smijeha. Zaboravili na me*
*Svi prijatelji stari*
*Pa i da hoću*
*(Sada, pod stare dane)*
*Bih li mogla*
*Kroz staklenu krletku proći*
*A da mi oko*
*I srce ne prokrvari?*

## *Zelenilo dana*

*Zelenilo dana u modrinu tone.*
*Sklapaju se vjeđe.*
*U daljini zvona zvone, zvone, zvone...*
*Tko to u noć zove?*
*I zašto sve rjeđe*
*Nad zlaćanim stijenjem galebi se jate?*
*Čije ruke vezu crni vezak noći*
*I hoće li znati, i hoće li moći*
*Zelenilo dana zbiljom da povrate?*
*Za počinak već je vrijeme otkucalo.*
*Svjetiljku nad glavom vihor trne blagi.*
*Sve smo više sami. Sve smo više nagi,*
*Žedni smijeha i svjetla - bar malo!*

Tatjana KREN

# Markova (je) crkva mnogima smeta(la)

*Posvećeno velečasnom gospodinu Mihaelu Dudašu, umirovljenom župniku crkve svetog Marka Evanđelista, koji je na ovaj svijet došao 21. rujna 1923. godine u Slavonskom Brodu, a napustio ga 25. siječnja 2000. godine u Zagrebu. Zaređen je 29. lipnja 1948. godine, a od 1969. do 1997. godine bio je župnikom Markove crkve na zagrebačkom Gornjem gradu.*

## *Kaptol i Gradec, preteče grada Zagreba*

Od svog osnutka Zagreb je kroz duga stoljeća bio "dvostruk grad": na jednom brdašcu Kaptol, na drugom Grič. Jedinstvenu upravu dobio je tek 1850. godine. Zagrebačka biskupija na Kaptolu osnovana je 1094. godine, s ciljem da pobija "idolopoklonske zablude", jer su crkve i samostani bili vjerske tvrđave u borbi s poganstvom i krivovjerjem, posebice bogumilskom herezom. Jasno je da je u vrijeme osnivanja biskupije na tom prostoru moralo postojati i naselje pod kaptolskim brežuljkom. Smatra se da su ga osnovali latinski bjegunci iz razorenoga rimskog grada *Andautonije*, koja je bila smještena zapadno od Zagreba, kod današnjeg sela Šćitarjeva. No, uz zagrebačku biskupiju, možda istovremeno u XI. stoljeću, a možda još i ranije, nikao je grad na suprotnom, zapadnom brdu, naseljen pretežno hrvatskim življem. U starim spisima zabilježen je kao *Grad'c, Gradec, Gradic, Gradyz* i *Grecz*. Nakon rata s Mongolima, za vrijeme kojega je Gradec pružio utočište hrvatsko-ugarskom kralju Beli IV, dobio je Gradec 1242. godine veliki privilegij. Bela IV. ga je *Zlatnom bulom* proglasio slobodnim kraljevskim gradom, što znači da je bio direktno pod kraljevom vlašću, a građani su samostalno mogli birati gradskog suca i upravu. Gradovi toga vremena bili su uporišta gospodarske politike vladara i središta obrta i trgovine te time i izvor financijske snage kraljeva. U Gradecu je vladala demokracija s punom ravnopravnošću građana. Stranci su se slobodno doseljavali u grad, a imali su jednaka prava kao i starosjedioci. Stoga su u Gradec dolazili došljaci sa svih strana svijeta. Iz starih spisa je vidljivo da su se dijelili u četiri skupine po narodnosti odnosno jeziku: Hrvati (sclavonicalis lingua), Ugri (hungaricalis) i to ne samo Madžari nego i slavenski došljaci iz Madžarske, Latini (lingua latina, latinorum, gallicalis) i Nijemci (lingua theutonica, theutonicalis). Zanimljivo je da su se strani doseljenici vrlo brzo pohrvaćivali iako nema naznaka da su ičim bili na to prisiljavani. Najbrže su se asimilirali Latini, a najsporije Ugri.

U XIV. stoljeću, dapače, svaki jezik odnosno svaka narodnost, birala je po pet vijećnika u gradsko vijeće tj. gradsko zakonodavstvo, a po dva prisežnika u gradsku upravu (iurati). Gradski sudac je biran svake godine iz drugoga "jezika". Statuti uprave ostali su gotovo nepromijenjeni stoljećima, a pučanstvo je ljubomorno



čuvalo svoje pravice. Tako stanovnici Gradeca vode mnoge procese protiv svih pokušaja presizanja u svoja prava pa su u XVII. stoljeću zabilježene i dvije bune, 1608. i 1618. godine protiv pokušaja radikalne reforme gradskog statuta i protiv pokušaja stvaranja oligarhijske vlade. Naime, gradska uprava je godine 1606. prenesena na doživotno izabrane senatore, čime je dokinuto sudjelovanje ostalih građana u njoj. Zanimljivo je da se pučanstvo na to plebiscitarno izjasnilo za stari, demokratski sustav.

Između Griča i Kaptola vladale su stalne razmirice. Iz 1489. godine postoji zapis da se zagrebački Kaptol i Grič još nisu posvema izmirili jer još uvijek ne mogu djeca građana Griča postizati svećeničke časti. Papinski legat i ortonski biskup Angel nije uspio srediti stvari jer još stotinu godina kasnije djeca građana grada Griča nisu mogla biti zagrebački kanonici. Antun Vramec (1538.-1587.), zagrebački kanonik i prvi kroničar kontinentalne Hrvatske, bio je u XVI. stoljeću župnik Sv. Marka, no teško se mogao složiti sa svojim župljanima koji su se stalno parničili i borili s Kaptolom i bili vrlo konzervativni te s nepovjerenjem prihvaćali sve novosti, pa u svojoj "Kronici" ovako karakterizira stanovnike Gradeca šesnaestog stoljeća: *"Ali vezda je luctvo u njem nesložno i okorna i trda vrata, malo imajući gizdavi, vučenim i mudrim ludem neprijatelji i protivnici jesu."*

## *Središte društvenog života Gradeca*

U staroj zagrebačkoj legendi sačuvano je narodno vjerovanje da je sveti Marko, jedan od dvanaest apostola, propovijedao na mjestu gdje je podignuta crkva sv. Marka na zagrebačkom Gornjem gradu. Zanimljivo je da je puk često poistovjećivao Marka apostola i Marka evanđelista, kojem je posvećena crkva, a koji je bio Petrov učenik i pratilac te zapisao ono što je Petar kao očevidac doživio u svom životu uz Isusa.

Crkva sv. Marka prvi se put, posredno, spominje 1256. godine, kada je hrvatsko-ugarski kralj Bela IV. dao dozvolu slobodnom kraljevskom gradu da se svake godine održava markovski sajam. Sajmovalo se osam dana prije i poslije 25. travnja, blagdana svetog Marka. Pretpostavlja se da su crkvu gradili mletački graditelji. Započeta je kao trobrodna romanička bazilika, a dograđena je u stilu gotike. U svojoj osnovi i detaljima gotički je južni portal crkve. Hrvatska gotika zahvaća cijelo područje kasnije zvano Banskom Hrvatskom i gotičke se građevine dižu još u XV. i XVI. stoljeću. U zagrebačkom Arheološkom muzeju u fragmentima su sačuvani ostaci freskoslikarija iz Markove crkve koji vjerojatno potječu iz XV. stoljeća. Crkva je obnovljena sredinom XIV. stoljeća, a iz toga razdoblja datira južni portal, najveća umjetnička vrijednost crkve, vjerojatno djelo *Ivana Parlera*, njemačkog graditelja, koji je sredinom XIV. stoljeća djelovao u Zagrebu. U to je vrijeme Gradec bio glavni grad srednjovjekovne Slavonije, a Hrvatskom je vladala dinastija Anžuvinaca. U Gradecu je stolovao kraljev brat *Stjepan*, tada herceg

*Slavonije*, a žena mu je bila bavarska princeza *Margareta*. U Gradecu je kovan i poznati hrvatski novac, *slavonski banovac*. Gradečka kovnica novca radila je do 1525. godine.

Markova crkva i prostor oko nje bili su središte okupljanja gradečkih građana i na odreden način središte društvenog života Gradeca. Krajem XV. stoljeća, onih godina kada je hrvatskoj neprestano prijetila opasnost od Turaka, u Gradecu se na trgu pred Markovom crkvom svakoga dana trgovalo i održavali su se tjedni sajmovi. Za održavanje crkve brinula se gradska općina, koja je plaćala i stalnog orguljaša i pjevače te se tako njegovala crkvena glazba. Na crkvu su bili naslonjeni drveni dućani koje je trgovcima u zakup davala gradska općina. Uz crkvu je stajala i kamenita mjera, kojom se mjerilo žito, sol i drugo. Pred južnim portalom stajao je stup sramote (pranger). Gradski je sudac osuđivao prijestupnike na izdržavanje javne kazne.

U XVI. stoljeću, dana 14. veljače 1573. godine, užarenom krunom okrunjen je seljački voda Matija Gubec. Neke legende govore da se to dogodilo pred Markovom crkvom, dok povjesničari vjerojatnijim mjestom smatraju Gupčevu zvijezdu.

Zapisano je da su 13. kolovoza 1556. Turci u pljačkaškim pohodima dospjeli do zagrebačke okolice, razorili plemićke gradove i odveli ljude i stoku, no Zagreb nisu nikada osvojili.

Zanimljivo je da se slavlje blagdana sv. Ivana Krstitelja, 24. lipnja, obavljalo na Markovu trgu, gdje se u ranu zoru na Ivanje palio krijes. Lomaču bi načinili građani, a pomagali su učitelj i školska djeca. Godine 1590. zabilježeno je da su i velikaši i plemići boravili u Zagrebu kod ivanjskih krijesova, uz vesele građane sa svojim sucem i magistratom. Zvono je zvonilo, a uz krijes se pjevalo i plesalo, uz jelo i piće. Ivanjski krijesovi bili su, međutim, vrlo opasni za gradečke drvene kuće.

Stari Zagrepčani, a potom i svi Hrvati, uvelike su štovali crkvu sv. Marka te i u današnje vrijeme ona ima izuzetan položaj kao nekadašnja kraljevska i banska crkva u glavnome hrvatskom gradu, posebice nakon što je u XIX. stoljeću ponijela novi krov, s grbovima Trojedine Kraljevine Hrvatske i glavnog grada svih Hrvata, Zagreba.

### *Sveci zaštitnici i polaganje zakletvi*

U Gradecu su boravili ugarski kraljevi te se održavali sabori Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, a Potkraljevsko vijeće, zvano Banskim stolom, zasjedalo je svake godine četrdeset dana iza Uskrsa. Gradec je bio pretežito obrtnički grad, a obrtnici su se udruživali u cehove. Svaki je ceh imao svoga sveca zaštitnika i oltar u župnoj crkvi, kao i svoje zastave uz oltar. Uz pobočni zid Markove crkve i uz stupove među lađama, nalazili su se brojni oltari. Broj im se mijenjao tijekom stoljećâ, a u XVII. stoljeću bilo ih je dvanaest. Sveti Stjepan štitio je



postolare (šoštare), sveta Ana stolare, sveta Doroteja remenare, sveti Ivan Krstitelj krojače, sveti Luka gumbare, sveta Elizabeta mesare... Kralj Matija Korvin (1458.-1490.) boravio je dosta vremena u Gradecu, a u hrvatskom narodu ostao je zapamćen kao pravedan vladar, o čemu svjedoči poslovica: *Pokle kral Matijaš spi, nikakve pravice na svetu ni*. On je osnovao prve cehove, društva obrtnika iste "branše". Godine 1466. potvrđuje prva cehovska pravila za krznare, uzdare, remenare, sedlare i postolare. Pored Kamenitih vrata sačuvani su i danas tragovi starih dućana kakvi su bili karakteristični za stari Gradec.

Pred oltarom svetoga Križa u sjevernoj apsidi crkve sv. Marka svake su godine 3. veljače, na blagdan svetoga Blaža polagali zakletvu izabrani najviši gradski funkcionari, gradski magistrat, što znači gradski suci, bilježnici, senatori i prisjednici. Iz XVII. stoljeća zanimljiv je slučaj zagrebačkoga gradskog suca Jurja pl. Vernića, koji je dva puta polagao zakletvu na Blaževo, 1646. i 1656. godine. Prvi su ga put ban i kraljevski komesar svrgnuli zbog nekih neriješenih pitanja oko nekih spisa i novaca gradskoga ubožišta te je na njegovo mjesto postavljen Gjuro Kelbin. Kasnije je od grada dobio priznanicu da je sve časno uredio, a 1654. i 1655. godine biran je za gradskoga senatora. Na Blaževo 1656. ponovo je u crkvi sv. Marka položio prisegu gradskog suca, a zabilježeno je i da je bio rektor Bratovštine Presvetoga Tijela Kristova u istoj crkvi. U to je vrijeme župnik Sv. Marka bio Petar Dragovan, a zagrebački biskup Petar Petretić. Dana 15. siječnja 1657. godine Vernić je umro od angine, a na sprovodu u crkvi sv. Marka bili su zagrebački biskup, svi kanonici zagrebačkoga i čazmanskoga kaptola, kao i župnik Sv. Marka. Već sljedeće godine tijelo je iz Markove crkve preneseno u obiteljsku grobnicu Vernićevih.

Pred oltarom svetoga Križa zakletvu su polagali i hrvatski banovi. U hrvatskoj državi tu tradiciju i važnost crkve svetoga Marka potvrdio je prvi hrvatski predsjednik dr. Franjo Tuđman koji je ispred južnoga portala crkve izrekao svoju predsjedničku prisegu 1992. i 1997. godine, a u nedavnoj prošlosti, po njegovoj smrti 10. prosinca 1999. godine, brojni Hrvati i stanovnici Hrvatske na tom su mjestu, ispred južnoga portala crkve zapalili više tisuća svijeća.

Drugi voljom naroda izabrani hrvatski predsjednik, Stjepan Mesić, nastavio je tu tradiciju, polaganjem prisege 18. veljače 2000. godine pred Markovom crkvom.

### *Najstariji sačuvani grb grada Zagreba*

Crkvi sv. Marka Evanđelista u XV. stoljeću prigrađena je sa sjeverne strane zavjetna kapela sv. Fabijana i Sebastijana. Na vanjskom zapadnom zidu kapele Ivan Meštrović je uklesao kopiju u kapeli nađenoga najstarijeg grba grada Zagreba, čiji izvornik se čuva u Muzeju grada Zagreba. Na grbu je označena godina nastanka 1499. te je najstariji sačuvani zagrebački grb navršio 500 godina i star je koliko i kip Majke Božje Bistričke koji je, prema predaji, nastao iste godine. Zagrebački grb s

Markove crkve bio je predložak za kasnije izvedbe zagrebačkoga grba i u svojoj osnovi zadržao se do danas. Uz tri kule, koje predstavljaju utvrđeni Gradec, s desne je strane Danica (planet Venera), a s lijeve Mladi Mjesec, koji simbolički štite zidine Gradeca. Desno na grbu je lav, simbol svetoga Marka, a lijevo oznaka godine nastanka.

Mlađak (ponovna pojava tankog srpa nad zapadnim obzorom) je u prošlosti bio izvor najvećeg štovanja. U Bibliji je zabilježeno da su posebne žrtve paljenice bile prinošene Jahvi za Mlađaka, u očekivanju Mjesečevoga tankog srpa. Sva narodna vjerovanja, ne samo hrvatskoga naroda, vjerna su Mladom Mjesecu (Mlađaku, Mladini), koji je uvijek označavao početak nečeg novog te su se i važni događaji i radovi uvijek započinjali u razdoblju Mladoga Mjeseca. Mladom su Mjesecu Hrvati pripisivali veliku važnost, te je rastući Mjesec do prve četvrti, prikazan na mnogim grbovima, također i na ilirskom heraldičkom simbolu. Uz Mladi Mjesec bila su vezana mnoga vjerovanja, od toga da su najuspješniji poslovi oni koji su započeti u razdoblju Mladoga Mjeseca, do pokazivanja novca Mladom Mjesecu da bi se (novac) "oplodio" i da bi se čovjek obogatio i sl. U narodu je živjelo praznovjerje da zakopano blago u zemlji "cvate", a da se za Mladoga Mjeseca može uz pomoć "ljeskove šibe" odnosno "rašlji" pronaći mjesto gdje je zakopano i tako se obogatiti. O tome govori i zgoda iz XVIII. st. povezana s crkvom sv. Marka. Naime, godine 1750., svaku noć je u tornju Sv. Marka bdio Ivan Supanić, gradski "turnar", koji je imao dužnost *"na oblake, ogenj pasku imati, ob noć vure pobijati"*. U ponedjeljak, 17. kolovoza, za Mlađaka, Supanić je napustio svoje radno mjesto i otišao u Trnje tražiti zakopano blago. Blago nije našao, ali je zbog tog odlaska imao neprilike s gradskim magistratom.

Srp (ili čun) koji predstavlja Mladi Mjesec čest je u prikazima od najranijih vremena, a u nekim religijama pretkršćanskog razdoblja (i u Hrvata) Mjesec je bio božanstvo, glavni noćni bog, gospodar smrti i utočište duša mrtvih. Isus Krist svojom je smrću i uskrsnućem pobijedio smrt, a Marija, koja sudjeluje u njegovom djelu otkupljenja, u "Otkrivenju" je prikazana kao Žena pod čijim je nogama Mjesec, kao simbol pobijeđenog Zla, Smrti: *Žena obučena u Sunce, Mjesec pod njezinim nogama, a na glavi joj vijenac od dvanaest zvijezda* (Otk 12,1). Mjesec pod Bogorodičinim nogama krasi i sliku Majke Božje Kamenitih vrata.

Venera je za Hrvate kao Prehodnica (Večernjača) pratila k zapadu stado zvijezda, a kao Danica (Zornjača), Zorina baklja, prethodila je Zori. U kršćanskom značenju, prema riječima iz Otkrivenja Venera (Danica) je Isus Krist: *Ja, Isus, poslah svoga anđela da vam posvjedoči ovo o crkvama. Ja sam 'Izdanak' i potomak Davidov, sjajna zvijezda Danica!* (Otk 22,16). Venera je obično predočena šestokrakom zvijezdom, veoma čestom u hrvatskoj heraldici.



*Pokušaji rušenja Markove crkve*

U arhivskim spisima je zabilježeno da je početkom XVI. st., 6. ožujka 1502. godine oko 2 sata poslije podne, Zagreb zadesio jak potres koji je raznim zgradama nanio veliku štetu, a toranj Sv. Marka raspucao je i iz temelja se srušio. Markovoj crkvi, uz potres, štetu su nanijeli i veliki požari u Gradecu 1645., 1674. i 1707. godine. Stoga su popravak i obnova Markove crkve često stavljali na muku gradske vlasti. Zabilježeno je tako da je od godine 1660. do 1669. zagrebački graditelj *Antun Maczetto* gradio zvonik na koji je postavljen sat, no već 1674. godine zvonik je stradao u požaru. Ponovno obnavljan, stradao je u požaru 1707. godine te je gradnja dovršena tek 1725. godine, kada je na vrh postavljena barokna lukovica, obnovljena i pokrivena bakrom 1841. godine.

U XVIII. st. gradski magistrat je, 1786. godine, prvi put naumio riješiti problem neprestanih popravaka crkve sv. Marka njezinim rušenjem i time, dapače, dobiti prostor za sajamske "kućice". Bilo je to u doba jozefinizma, odnosno velikih reformi austrijskog cara i hrvatskog kralja Josipa II. (1741.-1790.), koji od smrti carice Marije Terezije 22. studenoga 1780., ubrzano kreće u reformiranje carevine. Između ostaloga navijestio je rat Katoličkoj crkvi, zabranjuje svećenstvu primanje papinske bule i papinske zapovijedi bez dopuštenja carske kancelarije te dopušta i nekatolicima ispovijedanje njihove vjere i da postižu sve časti kao i katolici. Godine 1782. ograničava sve vlasti svećenstva na apostolski rad, dokida sve samostane koji ne naučavaju niti dvore bolesnike, uz zapljenu njihova imutka u korist naukovnih zaklada. Hrvatska je bila i u opasnosti od germanizacije te gubitka hrvatskog identiteta jer je Josipova reforma temeljena na načelu beskonfesionalnosti i jedinstvenog državnog jezika. Godine 1784. uveden je njemački jezik kao službeni u cijeloj državi, a potom 1785 i nova upravna dioba Ugarske i Hrvatske u kojoj su (upravi) hrvatski distrikti spojeni sa susjednima madžarskim županijama. Premda je, kao sanjar-idealist, Josip II. imao dobre namjere, pretežno su bile loše shvaćene, ili su u provedbi pokazale svoje loše i opasne strane. Umro je 20. veljače 1790. godine, a na nadgrobnom spomeniku sam je dao uklesati riječi: *"Ovdje počiva vladar kojemu su namjere bile čiste, ali je bio zle sreće, te je sam vidio propadati svoje osnove."* Na hrvatsku sreću jozefinska klima ipak nije uspjela realizirati rušenje Markove crkve. Tadašnji hrvatski ban, grof Franjo Balassi odgovorio je magistratu da rušenje ne može uslijediti bez "prethodne dozvole višeg mjesta" te da je potrebno detaljnije obrazloženje i nacrt proširenja trga. Magistrat je odredio da gradski sudac Nikola Babočaj dade sastaviti takav nacrt po "kapralu Gašparu Šoštaru, koji je bio dodijeljen gradnji savskoga mosta". U izvještaju banu navedeno je da je crkva duga 23, a široka 17 hvati te je na to mjesto trebalo postaviti po dužini 8 sajamskih "hutica" u četiri reda, a po strani bi bilo mjesta za 24 "štanta".

Napad Josipa II. na opstanak samosvojnih naroda u austrijskoj monarhiji rezultirao je suprotnim efektom te je Adam grof Oršić zabilježio: *"1790. madžarsko plemstvo nakon Josipove smrti obuze najednom domoljuban zanos, sve je najednom*

*htjelo biti patriot. Dalo si šiti odjeću po staromadžarskim običajima, žene su nosile madžarsku nošnju, krzna i csako, nitko nije htio govoriti drugačije nego madžarski ili u Hrvatskoj hrvatski..."*

Dva desetljeća nakon prvoga pokušaja rušenja crkve, godine 1806., ponovno su oživjele ideje o uklanjanju crkve, iza kojih su po običaju stajali protivnici hrvatstva. Bilo je to vrijeme Napoleonovih vojni, no Napoleonovu Iliriju na zagrebačkom je području Sava dijelila od Austrije, u kojoj je bio Zagreb. U ratno vrijeme poduzetni su ljudi u sjevernoj Hrvatskoj lako stekli imutke. Razvila se raskoš, uz bogate zabave i slabljenje morala, a materijalna dobra prednjačila su pred duhovnima. U takvoj duhovnoj klimi na skupštini Zagrebačke županije donesen je 1806. godine zaključak da se crkva poruši jer je premalena i tijesna, grobnice zaudaraju te se može otrovati javni zdenac kraj crkve, a služba je Božja ometana na sajamske dane, jer se oni održavaju oko crkve, pred Županijom pak se dijele batine, uostalom, crkva sv. Katarine svojom udobnošću i prostranošću daleko bolje odgovara Gornjem gradu (koji broji jedva oko 200 kuća!). Naumu se hrabro suprotstavio tadašnji župnik Sv. Marka, Josip Karvančić, koji je pobio sve "argumente", kao i navod da su i biskupi za rušenje crkve, posebice biskup Maksimilijan Vrhovec, najjača ličnost u to doba u životu Hrvatske, i njegovi prethodnici, biskup Galjuf i biskup Paxi. Prijedlog županije bio je čak da se materijal od kojega je građena crkva iskoristi za gradnju nove županijske zgrade, a župnik je odgovorio da se ni županijska zgrada ni išta slično ne smije graditi od kamena pomazana svetim uljem.

Samo sedam godina kasnije, 1813. godine, opet je na dnevni red stavljeno rušenje crkve te župnik Karvančić ponovo ustaje u njenu obranu i za predlagatelje kaže da su ljudi *"nezreli pravo misliti"*. Na magistratskoj sjednici je konačno prevladalo mnijenje da se crkva ne ruši, nego da joj se popravi vrlo trošna kupola i toranj. A kako su za to bila potrebna velika sredstva, zaključeno je da se pribave pomoću nekih njezinih zaklada te onih crkve sv. Katarine i bivše crkve opatica sv. Klare. Tako je Markova crkva ponovo spašena.

Potkraj XIX. stoljeća još je jednom aktualizirana ideja o rušenju crkve sv. Marka te je gradsko zastupstvo raspravljalo o njenu rušenju da bi se proširio i poljepšao Markov trg. Ovoga puta crkvu je obranio gradski senator Gjuro Deželić. U tom razdoblju, od 1890. do 1905. godine, župnik Sv. Marka bio je veoma omiljeni dr. Stjepan Boroša, hrvatski rodoljub. Umro je iznenada od upale pluća u Rimu, kamo je otišao zbog beatifikacije Marka Križevčanina. Mrtvoga župnika dočekalo je i potom ispratilo na vječni počinak više tisuća zagrebačkih građana. O njemu je zapisano: *"Naravno da je bio i političar, - jer tko to nije u Hrvatskoj? Vele neki, da je bio čisti pravaš, i možda imaju u tom pravo, jer je ljubio čisto pravo. On sin naroda hrvatskoga, bio je od pete do glave Hrvat, ljubio je strastveno svoj narod i zagovarao njegovu slogu i napredak; ali on nije pisao ogorkom niti se borio toljagom. Za to su ga poštivale i cijenile sve stranke i svi slojevi pučanstva, - jer su svi znali, da je značajan i čist čovjek, pred kojim valja kapu skinuti."*



*Grbovi na krovu crkve sv. Marka*

U stiliziranom obliku najstariji se zagrebački grb u XIX. stoljeću našao na krovu Markove crkve, pored grba Trojedine Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Naime, prvu veliku restauraciju Markove crkve izvršili su bečki arhitekti *Fridrik Schmidt* i pomoćnik *Herman Bolle*, a trajala je od 1876. do 1882. godine. Crkvu su naumili regoticizirati pa su barokni oltari zamijenjeni neogotičkima, a umjesto oblo nadsvodenih prozora izvedeni su prozori sa šiljastim lukovima i oslikanim staklima. Tada je izraden zapadni portal i krov od šarenih glaziranih crepova, a na južnoj strani krova, grbovi Trojedne Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije te grada Zagreba.

Druga velika restauracija obavljena je na crkvi od 1936. do 1938. godine, a vodili su je kipar *Ivan Meštrović*, slikar *Joza Kljaković* i tadašnji župnik dr. *Svetozar Rittig*, s namjerom uklanjanja neogotičkoga i vraćanja crkvi prvotne ljepote i čistoće srednjovjekovne crkve kakvu su oblikovali stari Zagrepčani. Ostavljeni su samo zapadni portal, šareni krov s grbovima i oslikani prozori. U unutrašnjosti crkve skinuta je žbuka sa zidova i stupova te je vidljiv izvorni kamen iz Bizeka i Vrapča. Polja među rebrima pozlaćena su, a pod je pokriven kamenim pločama. Tada su uklonjeni i svi oltari (glavni, svetoga Marka, sv. Križa u sjevernoj i sv. Marije u južnoj apsidi) i stavljeni Meštrovićevi novi oltari s Meštrovićevim djelima. Pored oltara Meštrović je u kamenu isklesao stiliziranu verziju grba. Freskama je zidove oslikao Joza Kljaković.

Ljudi koji su, kako u XIX. st. reče dobri župnik Karvančić, *"nezreli pravo misliti"*, više nisu pokušavali srušiti Markovu crkvu (premda je za socijalističke Jugoslavije bilo sporadičnih više-manje neozbiljnih prijedloga u tome smislu), sve do Domovinskog rata, kada su 7. listopada 1991. godine jugoslavenski avioni raketirali Banske dvore, pri čemu su oštećeni vitraji i krovni crepovi na crkvi sv. Marka. Vitraji su uspješno restaurirani, a zahvaljujući sadašnjem župniku Sv. Marka, msgr. Franji Prstecu, dovršeni su i radovi na odobrenim promjenama u unutrašnjosti crkve. Dana 7. studenoga 1999. koncelebriranu svetu misu vodio je u Markovoj crkvi zagrebački nadbiskup Josip Bozanić, pri čemu je blagoslovio novouređeni crkveni prostor, a u oltar su ugrađene moći blaženog kardinala Alojzija Stepinca. Hrvatska televizija je, nažalost, propustila zabilježiti taj događaj.

Radovi na crkvi nastavljaju se te će čuveni krov s grbovima, zbog kojeg je Markova crkva od XIX. stoljeća još snažniji simbol hrvatstva, uskoro, nakon više od stotinu godina biti u potpunosti obnovljen. No, stari šareni crepovi, koji zajedno čine nadaleko vidljiv krov s grbovima, neće biti uništeni. Oni koji Markovu crkvu nose u srcu uskoro će moći u svome domu čuvati i jedinstven suvenir - stotinu godina star šareni crijep s krova crkve svetog Marka.

Malkica DUGEČ

# Razmišljanja o hrabrosti

Život me poučio da je hrabrost mana slabih, bespomoćnih očajnika koji se nađu pred plamenim ponorom zala, uvjereni da je skok u dubine jedini izlaz iz bezizlazja. Zalete se, skoče, i umjesto tupog pada u dubine, nađu se na spasonosnoj drugoj strani. Tako se časak zdvajanja i očaja pretvori u čin hrabrosti, mana u vrlinu, duhovna i tjelesna klonulost u divovsku snagu pobjednika.

A svaki pokušaj pobjede nad zlom, ma od koga dolazio i ma gdje se dogodio - samo je put prema dobroti, korak do čovječnosti.

Gospođu Dušicu sam upoznala na književnom susretu koji je - u prostorijama Hrvatske katoličke misije - organizirala Hrvatska kulturna zajednica u Stuttgartu. Bilo je to sredinom osamdesetih godina. Duge godine emigrantskog života, premda su ostavljale trajne i vidljive ožiljke, ipak nisu bile godine čekanja na slobodu, već godine intenzivnog rada, intelektualne angažiranosti, godine beskompromisne borbe za neovisnu Hrvatsku, godine prkosa i spoznaja o kojima je grijeh šutjeti. Iako je još uvijek svaki korak hrvatskih "gastarbajtera" bio obilježen strahom od susreta ili, ne daj Bože, druženja s hrvatskim političkim emigrantima, što je već prilikom prvoga posjeta domovini moglo završiti pozivom na "informativni" razgovor, oduzimanjem putovnice pa i uhićenjem - ipak su obje strane pronalazile prilike za upoznavanje i razgovor. Potpuno svjesni činjenice da smo bez kontakta s hrvatskim jezikom, živim hrvatskim govorom, tim živim mostom prema Hrvatskoj, neminovno osuđeni na postepeni ali sigurni gubitak korijena, na geto, na bolnu intelektualnu izoliranost u kojoj gotovo svaki pokušaj javnog svjedočenja o Hrvatskoj zbog svoje neuvjerljivosti biva osuđen na neuspjeh, Božo i ja nismo nikada propuštali priliku sudjelovati na društveno-političkim, literarnim, glazbenim i znanstvenim skupovima, pod jednim uvjetom: da njihov organizator nije neki jugoslavenski klub ili jugoslavenski konzulat.

Doznavši da Hrvatska kulturna zajednica priređuje književni susret pisaca amatera, došli smo toga dana nešto ranije, kako bismo dobili mjesto s kojega možemo dobro vidjeti i čuti sve što se na pozornici govori. (Inače je Hrvatska katolička misija bila jedino mjesto kamo smo rado navraćali i gdje smo, toplo prihvaćeni, imali osjećaj da se nalazimo u kutku svoje Hrvatske.) Smjestili smo se jedno uz drugo: Božo, Jozo i ja - sve troje hrvatski politički emigranti i - pisci.

Priredbu je vodila gospođa Zdenka Babić-Petričević. Svečano odjevena, vedra lica, krasnoslovila je Gundulićeve stihove o slobodi: "O lijepa, o draga, o slatka slobodo..." Najavljivala je redom mlade autore koji su s više ili manje uspjeha čitali svoje poetske i prozne tekstove. Došla je na red i gospođa Dušica , koju sam tada prvi put vidjela.



S neobičnom virtuoznošću, istančanim osjećajem za promjenu visine i dubine glasa, čitala je svoje dopadljive stihove što vjerskog, što svjetovnog karaktera. Bili su to stihovi doživljeni cijelim bićem jedne žene Hrvatice, što je publika nagradila dugotrajnim pljeskom.

Za pauze prišla nam je gospođa Zdenka. Znajući da smo Božo, Jozo i ja "ljudi od pera", ohrabrujuće i gotovo se pravdajući što i nas nije smjela pozvati kako bismo i mi čitali svoje poetske radove (a tko bi se u ono doba usudio pozvati hrvatske političke emigrante?!) - proročki je najavila: "Doći će i vaše vrime." Slučajno je u tom času naišla gospođa Dušica. Oslovila sam je, čestitala na pjesmama i... tako je započelo naše poznanstvo.

Izmijenile smo adrese, telefonske brojeve. Poznanstvo se postepeno pretvaralo u prijateljstvo.

Doznavši da se živo interesira za sva politička, no prije svega za književna zbivanja, pozvala sam je da dođe u Frankfurt, gdje se svake godine na Međunarodnom sajmu knjiga nalazi i hrvatski štand "Croatia" na kojemu iseljena Hrvatska (hrvatska politička emigracija sa svih kontinenata) prezentira hrvatsku pisanu riječ nastalu u tuđini. Tada joj još, naravno, ne želeći biti nametljiva, nisam pričala o "Riječi iseljene Hrvatske" - literarnim susretima koje sam osobno, a uvijek u vrijeme održavanja Međunarodne izložbe knjiga, inicirala i organizirala s namjerom da se "i pod tuđim krovovima čuje istina o Hrvatskoj", te da se zajedničkim djelovanjem svih hrvatskih pisaca u dijaspori i svjetska javnost upozna s kulturnim dostignućima iseljene i domovinske Hrvatske.

Treba naglasiti da hrvatski štand "Croatia" nije bio samo masovno okupljalište Hrvata putničara i političkih emigranata kako iz Njemačke tako i iz brojnih drugih europskih i prekomorskih zemalja. Bio je i prostor na koji su budno pazili njemački policajci da bi nas - ako zatreba - zaštitili, ali i agenti jugoslavenske tajne policije (Udbe) - da bi nas provocirali, da bi nam naškodili ili denuncirali nas kod njemačkih vlasti. Tako su nas u više navrata tužili Upravi sajma, tvrdeći da svojom brojnom nazočnošću ometamo ostale izlagače. A kada im to nije upalilo, tužili su nas da na svome štandu imamo "ustašku" zastavu (hrvatska zastava s povijesnim hrvatskim grbom), koja nije službena zastava SR Hrvatske.

Kako smo svoj izložbeni prostor sami bili platili, njemačke vlasti su nam i tu morale popustiti. Ipak, znali smo dobro da u svakom trenutku postoji realna opasnost od atentata, podmetanja eksploziva na hrvatski štand ili nekog drugog terorističkog akta protiv nas.

Usprkos tome znanju nitko se nije prestrašio, nitko od nas nije odustao od sudjelovanja na Sajmu, od zastupanja istine, izrečene kroz hrvatske knjige u slobodi.

I tako su svake godine, svakog listopada tjedan dana od jutra do mraka na hrvatskom štandu "Croatia" zajednički provodili: prof. Vinko Nikolić, Štefica Nikolić ("Hrvatska revija"), prof. Božo Dugeč, prof. Malkica Dugeč ("Republika

Hrvatska"), fra Lucijan Kordić, fra Dionizije Lasić ("Ziral"), Jakša Kušan, Zdenka Palić-Kušan ("Nova Hrvatska"), Ivona Dončević ("Kroatische Berichte"), Vinko Orikin ("Hrvatski glas"). Povremeno su na hrvatskom štandu boravili i samostalni hrvatski emigrantski pisci: dr. Ernest Bauer, prof. Vladislav Musa, Ivan Cerovac, vlč. Šušnjara i drugi.

Je li to bila hrabrost? Možda nepromišljenost? Prkos? Osjećaj dužnosti? Vjera u pobjedu dobra nad zlom? Ili možda zadnja nada pred ponorom sumnji?

Bilo kako bilo, dosljednost i ustrajnost kad-tad bivaju nagrađeni ako ničim drugim, a ono barem osjećajem osobnog zadovoljstva što se pokušalo, ne mrziti i rušiti, već istinom i ljubavlju graditi mostove slobodnih ljudi prema slobodnoj Hrvatskoj.

I pripreme za održavanje svakog literarnog susreta "Riječ iseljene Hrvatske" tekle su skoro redovito u znaku zatomljivanog straha, osjećaja nelagode zbog zla koje bi se moglo dogoditi. Nije to ništa neobično, jer su glavni akteri te priredbe redovito bili hrvatski emigrantski pisci: Vinko Nikolić, Lucijan Kordić, Mirko Vidović, Ernest Bauer, Božo Dugeč, Malkica Dugeč, Bogdan Radica, Stjepan Šulek, Zlata Ivezić, Marija Fabek - svi redom trn u oku tadašnjeg jugorežima.

Nakon što je u Frankfurtu krvnik ubio hrvatskog domoljuba Nikolu Miličevića, iz opreznosti pozive za sudjelovanje na knjiž. tribini "Riječ iseljene Hrvatske" u Frankfurtu slala sam samo poštom sudionicima, a svi ostali usmeno su obavještavani na hrv. štandu - na sam dan održavanja susreta.

Došao je i dan kada sam gospođi Dušici otvoreno pričala o uspjesima i poteškoćama oko održavanja tih susreta. Sasvim spontano upitala sam je da li bi ona pristala doći u Frankfurt i svojim poetskim radovima uveličati taj sad već tradicionalni književni susret iseljene Hrvatske. Pristala je.

U Frankfurtu je nitko nije poznavao, no kako bi ipak prikrila svoj pravi identitet, odlučila je nastupiti pod pseudonimom File Morina. Stojeći za govornicom, krasnosloveći svoje stihove zanosno, osjećajno, uvjerljivo - oduševila je publiku. Kada je - vjerojatno ponesen euforičnim pljeskom - jedan fotograf krenuo prema njoj u namjeri da je fotografira, potrčala sam prema njemu i uspjela ga spriječiti. Teško je i zamisliti, što bi se bilo dogodilo da je njena fotografija, makar i pod lažnim imenom, bila objavljena u nekom hrvatskom emigrantskom glasilu?!

Hrvatska emigracija na 39. Međunarodnoj izložbi knjiga u Frankfurtu 1987. god. ne bi se zacijelo bila mogla ponositi svojim 15. nastupom u slobodi, jer bi jedna nedužna, ali ponosita Hrvatica bila postala bespomoćnom žrtvom jugoterora, završivši u tamnici ili - u najboljem slučaju - ostavši bez putovnice, posla - dakle, bez osigurane egzistencije. A mene bi cijeli život bila pekla savjest što, usprkos upozorenju da nikoji javni nastup hrvatskih emigrantskih pisaca nije bez rizika, nisam znala ili nisam mogla zaštititi Dušicu od bezazlenog poteza s tragičnim posljedicama.



Tako je prvi put jedna Hrvatica s "crvenim pasošem", svjesna opasnosti kojoj se izlaže, zorno posvjedočila zajedništvo iseljene i domovinske Hrvatske. A ja osobno bijah sretna što je njen identitet ostao tajnom čak i za osobu povjerenja, dragog šjor Vinka Nikolića koji je tek 1990. kada je u izdanju Knjižnice Hrvatske revije objavio Dušičinu zbirku pjesama "Na domak velikom cvijetu" - doznao pravo ime gospođe File Morine.

Kada su se te iste godine među publikom nazočnom literarnom susretu "Riječ iseljene Hrvatske" pojavili i neki poznati pisci iz Hrvatske, koje sam - uz njihov prethodni pristanak - pod njihovim punim imenom i prezimenom smjela javno pozdraviti (npr. Zlatko Tomičić) ili barem naglasiti da su i oni među nama - suze radosnice navrle su mi na oči.

Bila je to najljepša, najdragocjenija nagrada za sav pretrpljeni strah, za sva zdvajanja, ali i hrabrost u trenucima očaja, iznjedrenu iz ljubavi prema svome narodu i nepotkupljivoj riječi hrvatskoj.

---

Ivan ZAHAROVIČ

## *In illo tempore*

*U ono vrijeme...*
*nisam morao kupovati radost života,*
*jer ti si bila*
*sva moja radost.*
*U ono vrijeme*
*nisam morao tragati za ljepotom,*
*jer ti si bila tu,*
*nadohvat ruke.*

*Tada sam mogao sricati*
*najljepše stihove, sanjati najljepše snove.*
*Mogao sam živjeti.*
*I živio sam pod šareńom zvjezdanom tratinom,*
*pod plavetnilom beskraja,*
*oslikanog bijelim, razbarušenim oblacima.*

*A sada sam silno zbunjen. Zapanjen*
*ledenim svemirom,*
*beskrajem besmisla,*
*pritisnut nesnosnim teretom postojanja.*

*I nemam više snage*
*da viknem, da te dozovem.*
*A ti si sve dalje i dalje, polako nestaješ*
*u vrtlozima vremena.*

Mato MARČINKO

# Umro je hrvatski glagoljaški velikan dr. fra Marko Japundžić (1914. - 2000.)

Ožalošćena Provincija franjevaca trećoredaca, samostan svetoga Franje u Odri i rodbina dne 8. veljače 2000. obavijestili su javnost:

"U nadi Uskrsnuća javljamo braći, rodbini, prijateljima i znancima da je naš subrat dr. o. *Marko Japundžić,* franjevac trećoredac glagoljaš, nakon duge i teške bolesti, okrijepljen svetim sakramentima umirućih, smireno usnuo u Gospodinu u nedjelju, 6. II. 2000. u 86. godini života, 66. redovništva i 60. svećeništva. Na posljednji počinak ispratit ćemo ga u utorak, 8. II. 2000. u 15 sati na mjesnom groblju u Odri, a misa zadušnica bit će u samostanskoj kapeli u Odri odmah nakon pogreba. Počivao u miru Božjem!"

Dr. fra Marko Japundžić rođen je 10. veljače 1914. u obrtničkoj obitelji u Drenovcima, na granici hrvatskih pokrajina Slavonije i Srijema. U rodnom mjestu pohađao je pet razreda pučke škole, a osam razreda gimnazije u Brčkomu, Vinkovcima, Zagrebu i Krku. U Zagrebu je bio dvije godine u salezijanskom sjemeništu na Knežiji, a odatle prelazi u Provinciju franjevaca trećoredaca glagoljaša. Najprije boravi u zagrebačkomu glagoljaškom samostanu na Ksaveru, a godinu dana kasnije odlazi u novicijat u Krk i tamo završava gimnaziju. Pošto je završio bogoslovni studij na Katoličkomu bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, započinje (nakon svećeničkoga redenja) studij slavistike na Filozofskomu fakultetu, također u Zagrebu. Kad je završio taj studij, odlazi za upravitelja župe u Kotare pokraj Samobora, a odatle za subsidijara u župi Šestine pokraj Zagreba. Godine 1951. odlazi na daljnji studij u Rim, gdje je doktorirao na Papinskomu istočnom institutu i diplomirao arheologiju na Papinskomu arheološkom institutu te završio dvogodišnji tečaj iz arhivistike i paleografije na Papinskoj školi za arhivistiku. Diplomirao je iz redovničkoga prava pri Kongregaciji za redovnike te iz misionarske medicine na Medicinskome fakultetu u Rimu (postigavši diplomu liječničkoga asistenta). U Rimu je bio arhivar Generalne kurije franjevaca trećoredaca (TOR) te samostanski knjižničar, revizor Hrvatskoga povijesnoga instituta i član pripravnoga povjerenstva II. vatikanskoga sabora za Istočne crkve kao i član Povjerenstva za obnovu bogoslužnih knjiga za istočnu Ukrajinsku crkvu. Zadnjih desetak godina svoga boravka u Rimu radio je na Vatikanskomu radiju kao suradnik i zamjenik glavnoga urednika hrvatskoga odjela i programa. Pošto se godine 1980. vratio iz Rima, bio je član samostanske zajednice franjevaca trećoredaca u Odri pokraj Zagreba, gdje se bavio pisanjem i pastoralnim radom. Od godine 1986. bio je član Vijeća Odjela za hrvatski glagolizam. Društvo prijatelja glagoljice, koje je pridruženi član Matice



hrvatske, imenovalo ga je svojim počasnim članom. Bio je i član Družbe "Braća Hrvatskoga Zmaja" s naslovom Zmaj Alsangradski.

Doktorirao je disertacijom *Matteo Karaman. Vita, attività missionaria e redazione del messale glagolitico* (Rim 1955.). Iste je godine objavio i raspravu *Glagoljski brevijar iz g. 1465. (Vaticano slavo)* u: Radovi Staroslavenskog instituta (knj. 2., Zagreb 1955., str. 155.-191.). Proučavanje glagoljskoga brevijara iz god. 1465. i usporedba njegova teksta s latinskim tekstom Vulgate usmjerili su njegovu znanstvenu znatiželju na teorijsko područje ispitivanja podrijetla glagoljice.

Prvu svoju važnu raspravu o podrijetlu glagoljice *Hrvatska glagoljica. Povodom 1100. godišnjice djelovanja svete braće Ćirila i Metoda (863. - 1963.)* objavio je u iseljeničkoj Hrvatskoj reviji (god. 13. / 1963., br. 4., str. 469. - 491.). Na Drugomu međunarodnomu simpoziju o crkvenoj povijesti u Hrvata, održanu u Splitu od 30. rujna do 5. listopada 1985., svojoj teoriji o podrijetlu glagoljice postavio je čvrste temelje predavanjem *Tekst Markova evanđelja u najstarijem hrvatsko-glagoljskom misalu prema najstarijim grčkim i latinskim tekstovima.* To je predavanje - u koje je uklopio raspravu *Koji je bio predložak najstarijeg glagoljskog misala?,* objavljenu u Jubilarnom zborniku Hrvatske revije 1976. (str. 552. - 567.) - objavio u časopisu "Marulić" (god. XX., br. 6., Zagreb, studeni-prosinac 1987., str. 709.-750.), pod naslovom *Koji je bio predložak najstarijeg hrvatskog glagoljskog evanđelistara?.* Tekst ove rasprave, iznova pregledan i popravljen, objavio je u svojoj knjizi *Tragom hrvatskog glagoljizma* (Zagreb 1995., str. 119.-148.).

Dr. Marko Japundžić uvjerljivo je dokazao, da je najstariji hrvatski glagoljski misal, odnosno evanđelistar preveden s Itale. Budući da je Itala bila zabranjena prije misije sv. braće Ćirila i Metoda, dr. Japundžić je to smatrao dokazom da je glagoljica u Hrvata opstojala prije te misije. Talijanski predavači na spomenutomu splitskom simpoziju 1985. napomenuli su da se je zabrana Itale u IX. st. odnosila na Franačku, dok se Itala u Italiji održala dugo nakon toga - ponegdje čak do XIX. st. Nu time Japundžićev dokaz nije umanjen, smatra Benedikta Zelić - Bučan. S obzirom na političke prilike onoga vremena - veli ona - treba pretpostaviti da su se hrvatski svećenici, koji su bili pod kulturno-vjerskim i političkim utjecajem Franaka, prije služili franačkim kodeksima nego talijanskim.

Nu mi k tomu još postavljamo i pitanje, zašto bi hrvatski svećenici XIV. stoljeća uopće prevodili taj evanđelistar bilo s Itale, bilo s kojega drugoga predloška, kad su imali na raspolaganju već gotove ćirilometodske prijevode. Za prijevod je tada bilo potrebno puno truda, vremena i novca. Čemu se dakle, uz već opstojeće prijevode, upuštati u tako golem posao? Nu da su se hrvatski svećenici XIV. st. i upustili u tu smionu pustolovinu, zašto bi bili prevodili s tada već veoma rijetke i sumnjive Itale, a ne s pravovjerne Vulgate? Tim više, što su hrvatski glagoljaši i-onako bili pod stalnim i osobitim nadzorom Rimske crkve.

Sažetak svojih dotadašnjih rasprava o podrijetlu glagoljice i glagoljskoga bogoslužja dr. Japundžić je objavio u Zborniku *Tko su i odakle Hrvati* (Zagreb 1993.). U stvari je to sažetak veće rasprave, koja je trebala biti objavljena na engleskomu jeziku u posebnomu zborniku o podrijetlu Hrvata. Nu kako je došlo do otpora vladajućih sveučilišnih i akademskih krugova ispitivanju podrijetla Hrvata, obustavljen je rad na tomu zborniku zbog pomanjkanja novca. Rukopis spomenute rasprave dr. Japundžić je tada ustupio auktoru ovoga članka. Taj sam rukopis uvrstio u svoju knjigu *Nove stranice stare hrvatske povijesti*, koju sam s preporukom jednoga književnoga i kritičarskoga uglednika predao Matici hrvatskoj. Nu kako rukopis moje knjige nije prihvaćen, Japundžićevu sam raspravu objavio kao dio svoje rasprave *Glagoljica i glagoljsko bogoslužje* ("Ognjište", god. IX., br. 10., Karlovac-Zagreb, prosinac 1999., str. 56.-85.).

U svom predavanju održanom 12. travnja 1994., koje je objavljeno u Glasilu Društva prijatelja glagoljice *Baščina* (br. 3., Zagreb, ljeto 1994., str. 15.-16.), dr. Japundžić je iznio dokaze, da je glagoljica nastala "daleko od rimskoga i bizantskoga područja(...) negdje oko Crnoga mora gdje se negdje nalazio također vodeći sloj Hrvata". To je predavanje proširio u raspravi *Postanak glagoljskog pisma*, objavljenoj u tromjesečniku *Hrvatska* (srpanj 1994., str. 62.-73.).

Dokazima, a ne samo riječima dr. Marko Japundžić uvjerio nas je da je glagoljica hrvatsko narodno pismo nastalo tijekom duga vremena. Kako on piše, Sv. Braća nisu mogla biti tvorci glagoljskoga pisma a ni začetnici glagoljskoga bogoslužja. Konstantin - Ćiril mogao je biti samo uskladitelj onoga što je već opstojalo.

Svoju teoriju o predćirilometodskom podrijetlu glagoljice dr. Japundžić je obrazložio u razgovoru, koji je objavljen u "Hrvatskom slovu" (god. III./br. 140., 26. prosinca 1997., str. 3.-4.) pod naslovom *Hrvatsko jezikoslovlje, glagoljica i historiografija pred zrcalom istine* (dio toga razgovora objavljen je u V. svesku Hrvatskoga političkoga leksikona Hrvoja Šošića). U tomu razgovoru dr. Japundžić je između ostaloga rekao: "Jedina mi je želja potaknuti odgovorne, da proučavajući tako zamršena pitanja, kao što je postanak glagoljskoga pisma i liturgije, uzmu u obzir sve činjenice, sve dokumente i sve okolnosti, ne zaboravljajući pri tome onu drevnu latinsku: *sermones suadent, facta envincunt* (riječi uvjeravaju, činjenice dokazuju). Budući da je hrvatski narod, konačno, stekao svoju nacionalnu državu, on ima pravo svoje jezikoslovlje i historiografiju vidjeti pred zrcalom istine, a ne živjeti u tragičnim zabludama panslavizma i jugokomunizma. Naime, ako igdje, onda upravo ovdje vrijedi ona latinska maksima: *periculum in mora* (opasnost je u odgađanju).

Posljednjoj knjizi dr. Marka Japundžića objavljenoj za njegova života naslov je *Hrvatska glagoljica* (Hrvatska uzdanica, Zagreb 1998). U tu je knjigu uvrstio i svoju raspravu *Kritički pogled na "Žiće Ćirilovo" i Hrabrovu raspravu "O pismeneh"*. U toj raspravi on dokazuje, da je *Žiće Ćirilovo* "kompilacija od šest raznih dijelova od kojih neki nemaju nikakve veze s Ćirilom". Te su kompilacije napisane u raznim stoljećima, od I. do XV., te ih je "vješti kompilator povezao zajedno".



U poglavlju XVI. *Žića Ćirilova* govori se o tomu kako su Sv. Braća došla u Veneciju održati govor u obranu slavenskoga jezika u liturgiji. Taj tobožnji govor "u stvari je druga poslanica sv. Pavla Korinćanima(...) Sv. Braća nikada nisu ni vidjela Veneciju, a još manje u njoj bili." Da je poglavlje XVI. ŽĆ "opet jedan plagijat", dr. Japundžić je dokazao i u posebnoj raspravi. Rukopis te rasprave primilo je uredništvo časopisa Hrvatske matice iseljenika *Matica* i obećalo ga tiskati. Nu nakon duga čekanja uredništvo je odustalo od tiskanja. Kako i zašto, nije mi poznato.

Pristaše vladajuće teorije, po kojoj je Konstantin - Ćiril tvorac glagoljskoga pisma, uporno su prešućivali Japundžićeve rasprave o podrijetlu glagoljice kao grafijskoga sustava i o ulozi sv. Ćirila i Metoda u hrvatskoj kulturno-crkvenoj povijesti. U tih je pristaša ideologija nadvladala znanost. Stoga dr. Marka Japundžića, osim u Šošićevu Hrvatskomu političkom leksikonu, nećete naći u hrvatskim leksikonima i enciklopedijama. U hrvatskoj historiografiji spominje ga jedino Franjo Šanjek u svojim knjigama *Crkva i kršćanstvo u Hrvata* (Zagreb 1988.) i *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru* (Zagreb 1991.).

Glagoljaš dr. Marko Japundžić, "jedan od naših najvećih stručnjaka za glagoljicu" (Antun Pinterović), samo je tjelesno umro. Njegova se duša veseli u zasluženu raju, a na zemlji njegov glagoljaški duh živi u knjigama koje nam je ostavio. I živjet će, dok bude Hrvata - onih Hrvata koji su to ne po rođenju i krvi, nego po neuništivomu osjećaju i duhu hrvatskomu.

---

Marija POGORILIĆ

## *Zdrhi sriče*

*Ča je to sriča?*
*Mrvica zdravlja, čuda kuraja,*
*zdrav razum, čista duša*
*mižolič diškorša,*
*mac ljubavi, veliko srce,*
*košara dobrih želja*
*smih dice, poštovanje starijih,*
*hiža puna veselja.*

*Sriča je i dobrega pretelja imati,*
*svin smih durvati*
*i dobru besidu reči znati.*
*Ku sve to imaš*
*ni put če Ti svi čuda dati,*
*dobro dobrin turnati*
*zlo neče dugo durati*
*sriča če na svaka vrata potuckati*
*tribe je samo fermati.*

Zdravko KURNIK

## *Igra boja*
## *(haiku)*

*Tamne obrise*
*zrake izlazećeg Sunca*
*boje u žuto.*

*

*Dok vlak odmiče,*
*umoran pogled ponire*
*u zelenilo.*

*

*Šareni leptir*
*u igri proživljava*
*svoj kratki vijek.*

*

*Automobili*
*vijugaju uz more,*
*bijele se jedra.*

*

*Šetnja uz brijeg.*
*Prate nas grmovi*
*crnih kupina.*

*

*Dosad uvijek*
*zelena, ova grana*
*više ne lista.*

*

*Proljetni pljusak:*
*šareni kišobrani*
*jedre ulicom.*

*U ranu zoru*
*bijelo paperje*
*prekriva nebo.*

*

*Rumeni obraščić*
*prva čokoladica*
*boji u smeđe.*

*

*Crni oblaci*
*klize po krovovima*
*utihla grada.*

*

*Plavo more i*
*plavo nebo tonu u*
*plavim očima.*

*

*Stidljiv osmijeh*
*treperi na usnama*
*rumene mlade.*

*

*Zlatna krletka*
*skriva beskrajnu čežnju*
*za slobodom.*

*

*Crveno Sunce*
*polagano nestaje*
*na horizontu.*



Sanja VULIĆ

# Blagdanska imena u čakavskim gradišćanskohrvatskim govorima u Mađarskoj[1]

Kao što je poznato, potomci Hrvata, iseljenih uglavnom u 16. stoljeću na teritorij ondašnje zapadne Ugarske, danas u većem ili manjem postotku naseljavaju šezdesetak sela u Gradišću u Austriji, petnaestak sela u zapadnoj Mađarskoj i četiri sela u zapadnoj Slovačkoj. Ta se hrvatska dijaspora naziva zajedničkim imenom gradišćanski Hrvati. Govori gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj pripadaju različitim hrvatskim narječjima. Uz dva kajkavska sela, tu su i četiri sela čiji se mjesni govori, zbog međunarječnih preplitanja, smatraju štokavsko-čakavskima, dok mjesni govori preostalih sela pripadaju rubnom poddijalektu srednjočakavskoga dijalekta čakavskoga narječja. U ovom će radu biti razmatrana blagdanska imena iz četiriju mjesnih govora iz posljednje od navedenih skupina. Riječ je o mjesnim govorima Unde, Plajgora, Prisike i Židana[2]. Pritom se osobita pozornost posvećuje usporedbi tih blagdanskih imena sa sukladnim imenima u gradišćanskohrvatskim govorima u Austriji i Slovačkoj, a također i sa sukladnim imenima u različitim hrvatskim dijalektima i mjesnim govorima.

U cjelini gledano, među blagdanskim imenima u različitim gradišćanskohrvatskim govorima nema znatnijih odstupanja, pogotovo kad je riječ o leksičkoj razini. Ipak, razmatrani govori u Mađarskoj u stanovitom su smislu iznimkom od toga pravila. Tako je npr. u gradišćanskohrvatskim govorima za blagdan Blagovijesti (25. 3.) uobičajeno ime *Nazvišt'iẽnje* ('navještaj'). Od četiriju navedenih govora u Mađarskoj to se ime rabi samo u Plajgoru, dok se u Undi, Prisiki i Židanu rabi ime *Cîpljenica*. To je ime motivirano običajem cijepljenja voćaka o blagdanu Blagovijesti, a osim u navedenim mjesnim govorima u Mađarskoj, rabi se još u gradišćanskohrvatskim govorima Mjenova, Gerištofa i Mučindrofa u austrijskom Gradišću, gdje se ostvaruje inačica *Cipjenica*.

Blagdan Pohoda B. D. M. svetoj Elizabeti u gradišćanskohrvatskim se govorima obično naziva *Puôhod* ili *Pohod'iẽnje*. Međutim, u Židanu se taj blagdan, pod utjecajem mađarskoga jezika, naziva *Marìja od Sêrpa*. Naime, među gradišćanskim Hrvatima taj se blagdan tradicionalno slavi 2. srpnja, tj. u vrijeme žetve. Odatle i ime *Žiêtvena Svetîca* koje se za taj blagdan rabi u govoru Hrvatskoga Jandrofa u Slovačkoj, odnosno *Marìja Žiêtvenica* u govoru Novoga Sela u Gradišću u Austriji.

---

[1] Ovaj je tekst izložen na Međunarodnom znanstvenom skupu "Višestoljetne duhovne veze Hrvata i Mađara u svjetlu povijesnih zbivanja", održanom 23. i 24. rujna 1998. g. u Budimpešti.

[2] Blagdanska imena iz tih mjesnih govora prikupila sam tijekom svojih terenskih istraživanja u srpnju 1993. i 1994. g.

Za prvi dan korizme u gradišćanskohrvatskim je govorima uobičajeno ime *Čistâ sriêda*, a tako je i u Undi, Plajgoru i Židanu. U Prisiki se pak, osim toga imena, rabi i inačica *Mlîčna sriêda* iz čega se može pretpostaviti da je u tom mjestu strogi post bio olakšan uzimanjem mliječnoga obroka.

Blagdan Svete obitelji u gradišćanskohrvatskim se govorima naziva *Sviêta famîlija*, rjeđe *Sviêta obîtej*, a iznimka je Plajgor u kojemu se rabi ime *Sviêta družîna*.

Osim takvih blagdanskih imena koja su, u većoj ili manjoj mjeri, specifična za gradišćanskohrvatske govore u Mađarskoj, još je niz imena u tim govorima koja su zajednička uglavnom svim gradišćanskohrvatskim govorima, a nisu uobičajena na ostalom hrvatskom govornom području. Toj skupini pripada npr. tipično gradišćanskohrvatsko ime *Mâcicna neđîlja* za blagdan Cvjetnice (prema palminim grančicama koje se nazivaju *mâcice*) koje se rabi i u govorima u Mađarskoj.

Za blagdan Spasova u svim se četirima razmatranim govorima rabi tipično gradišćanskohrvatsko ime *Vãnebozastupliênje*, za blagdan Bezgrješnoga Začeća (8. 12.) tipično gradišćanskohrvatsko ime *Prečìsto Prijêt'e*, a za blagdan sv. Josipa Radnika ime *Juôžef Delâč* (1. 5.). Isto tako, velikosubotnja večer uoči blagdana Uskrsa u Undi, Prisiki i Židanu naziva se *Guôrisťàjanje* jer se te večeri slavi Kristovo uskrsnuće, a u gradišćanskohrvatskim se govorima rabi glagol *gorìstati* u značenju 'uskrsnuti'. Stoga ne začuđuje da se isto ime za velikosubotnju večer rabi u još ponekim gradišćanskohrvatskim govorima u Austriji, npr. u Dolnjoj Pulji i Novom Selu.

Na fonološkoj je razini zanimljivo ime *Merťìnja* za blagdan sv. Martina (11. 11.) koje se rabi u Prisiki i Židanu. Ta se inačica razvila iz imena *Marťìnja* koje je redovito u gradišćanskohrvatskim govorima. Međutim, u navedenim je govorima u Mađarskoj reduciran samoglasnik *a* u prednaglasnom položaju, tj. *Marťìnja>Mrťìnja)*. Na taj se način ostvarilo sekundarno samoglasno *r*, uz koje se zatim počeo izgovarati svarabaktički vokal *e*, tj. *Mrťìnja>Merťìnja*. Svarabaktičko *e*, uz slogovno *r*, i inače je karakteristično za govore Plajgora, Prisike i Židana pa se npr. u tim govorima Dušni dan naziva *Mẽrtvi guôd*, a peta, tj. pretposljednja korizmena nedjelja *Čẽrna neđìlja*. Naravno, i s druge strane državne granice, tj. u austrijskom Gradišću, ima govora u kojima se uz slogovno *r* ostvaruje svarabaktičko *e*, npr. u Dolnjoj Pulji, Longitolju, Mjenovu i Filežu.

Ime *D'ivãnja*, s protetskim *d'*, za blagdan rođenja sv. Ivana Krstitelja (24. 6.) ostvaruje se u govoru Židana u Mađarskoj, a također i u govoru nedaleke Frakanave u austrijskom Gradišću. Ime blagdana Duhova u gradišćanskohrvatskim se govorima redovito ostvaruje u skraćenom množinskom obliku *Dûhi*, pa je tako i u Undi, Plajgoru, Prisiki i Židanu.

Osim tih tipično gradišćanskohrvatskih blagdanskih imena, u razmatranim se gradišćanskohrvatskim govorima u Mađarskoj rabi još niz blagdanskih imena koja se susreću na znatno širem hrvatskom govornom području. Takva su npr. imena *Nuôvo lìẽto* (1. 1.) i *Mladìẽnci* za blagdan Nevine dječice (28. 12.) koja se, osim u



gradišćanskohrvatskim govorima, u različitim fonološkim inačicama, rabe u brojnim drugim govorima. Fonološke inačice prvoga od tih blagdanskih imena rabe se u različitim govorima sjevernočakavskoga dijalekta (npr. u gradu Pazinu) i srednjočakavskoga dijalekta u Hrvatskoj (npr. na području Ceranšćine u središnjoj Istri, te na Grobniku), zatim u glavnini kajkavskih govora, a na žumberačkom području čak i u govorima istočnohercegovačkoga dijalekta štokavskoga narječja. Govorno područje fonoloških inačica blagdanskoga imena *Mladenci* znatno je šire pa obuhvaća brojne govore čakavskoga narječja, npr. u okviru sjevernočakavskoga dijalekta govor Svetoga Petra u Šumi u središnjoj Istri, a u okviru srednjočakavskoga dijalekta npr. govore Sali na Dugom otoku, Kukljice na Ugljanu itd. U okviru južnočakavskoga dijalekta susreće se npr. u govorima Staroga Grada, Jelse, Brusja i još nekih mjesta na Hvaru, grada Splita, više sela na Čiovu, Vinišća kod Trogira, otoka Vrgade, Tkona na Pašmanu. Još je znatnije to blagdansko ime zastupljeno u dijalektima štokavskoga narječja, pa se u različitim fonološkim inačicama rabi u novoštokavskom ikavskom dijalektu, npr. u govorima Segeta kod Trogira, zatim u selima u trogirskom zaleđu, u Lišanima Ostrovičkim na granici Ravnih kotara i Bukovice, u Radišićima kod Ljubuškog u zapadnoj Hercegovini, u govorima bunjevačkih Hrvata u Bačkoj itd. Među govornicima istočnobosanskoga dijalekta štokavskoga narječja rabe ga npr. prognanici iz sela Borovice kod Vareša. Čest je i u slavonskom dijalektu štokavskoga narječja, npr. u govorima Gornjih Andrijevaca i Oriovca u brodskom kraju.

Naravno, najpoznatija blagdanska imena, kao što su npr. Badnjak i Božić, na leksičkoj su razini zajednička doslovce svim hrvatskim govorima pa je stoga prirodno što se rabe i u razmatranim gradišćanskohrvatskim govorima u Mađarskoj (u inačicama *Bâdnjak* i *Bȍžīt'*).

Prema tome, blagdanska imena u gradišćanskohrvatskim govorima u Mađarskoj mogu se, u odnosu prema inim hrvatskim govorima, podijeliti u četiri skupine: na imena uglavnom specifična baš za te govore, na imena specifična za gradišćanskohrvatske govore općenito, zatim imena koja se u različitim fonološkim inačicama usporedno rabe u brojnim čakavskim i štokavskim govorima izvan Gradišća te na imena koja su na leksičkoj razini zajednička cjelokupnom hrvatskom govornom području.

*Summary*

## NAMES OF CATHOLIC HOLIDAYS IN ČAKAVIAN BURGENLANDCROATIAN SPEECHES IN HUNGARY

The article discusses a corpus of 15 different names of Catholic holidays in 4 Čakavian Burgenlandcroatian speeches in Hungary. The corpus was compiled in interviews with the native speakers. The article provides numerous examples.

Boris COPIĆ

# Crtice iz staroga Trogira

*Trogirski astronauti*

Bilo je to u ono doba kada su se prvi ljudi uspješno spustili na Mjesec i s njega se živi vratili na svoj planet uzevši uzorke tla, kamenja i sl.

Čitavo je čovječanstvo bez daha pratilo hrabre ljude na svojim televizorima. Kako u ono doba baš i nije bilo mnogo televizora, jedni su išli k drugima, zapanjeno gledali i, naravno, komentirali. Od toga nije bio pošteđen ni naš Trogir i Trogirani. I kao što to već biva, bilo je raznih komentara, od kojih bi vaš kroničar spomenuo samo jedan.

Sastali se kunpanji u kafanu i počelo je:

- Ma reci ti meni, lipi moj kumpare, jesi li ti gleda ono sinoć ca šu nan prežentali na televižjunu?

- A je li ti misliš ono od Mišeca?

- E, e, od Mišeca, vengo od cega cili svit govori današ po rivi, pjaci, peškariji i na druga mišta.

- A ca ja jeman govorit. Švit je vidija, gleda jude kako še micedu i to ti je tako!

- Oprosti mi, lipi moj, onda ši ti inšenpjan ka i švi drugi.

- A kako to da smo mi švi inšenpjani, a ti jedini pametan, pametniji od ciloga švita?

- Dobro, kad je tako, reci ti meni je li jucer uvecer bila mína, a znali su to i naši stari, da kad je mína, Mišeca nima. A kad nima Mišeca, onda se ne more na njega akoštat. Jesi li me sad razumija, lipi moj tiću, oli mi ti vaja jope špjegavat? Nima Mišeca. Nima ga, jerbo je mína oliti mrak. A da bi švit mišlija kako šu oni pametni a švi drugi inšenpjani, litratavali šu to nigdi u puštinji, ma mene ne moredu privarit, jerbo šan ti ja jedan furbašt covik, lipi moj merlo. A šad ti meni reci je li to bilo na Mišecu kojega nije bilo, oli u Šakaru, koje jema i uvik ce je bit!

- Lipi moj kumpare, kad ti tako govoriš, more bit da jemaš i ti prav, a mi gremo u konobu di visi grana kića na vrata. Tamo ćemo nać druge pametne jude i cut jos koju pametnu.

*Tamašni oblak*

Eto tako, bez razloga i bez posebnog dogovora, našli bi se prijatelji i susidi. To bi se događalo prije odlaska na posao, bilo težački bilo obrtnički ili, kako se u ono doba zvalo, "artištički". Valja znati da je te ljude vezivalo uzajamno poštovanje, a nerijetko i kumstvo. Tako bi se "Šocija", jer se tada tako zvalo, skupila za zapalit španjulet prije odlaska na posao.



Ma, dogodilo bi se koji put da im posao baš i nije ležao, a i ljudi su bili premoreni od svakodnevnog rada na polju ili u radionici.

Onda bi se počele i rađati svakojake ideje "za škivat škaju", odnosno izbjeći posao. Želja mi je da ovdje prikažem realizaciju jedne od ideja tih naših dragih i dobrih ljudi, kojih više nema jer svi mirno počivaju ispod čempresa. Dakle, razgovor bi krenuo ovako:

-Reci ti meni, lipi moj kume, kad baciš oko put Marine, oli meju Celicaman i Vranjicon je li ti cakod vidis?

- A meni še, moj šesni prijatelju, cini ka jedan mali oblak.

- Sada kada si adoća oblak, vaja pitat i druge nase prijateje za njiovo mislenje o tomen ca oce rec oblak na ono mišto, a u ovo vrime dana i u ovu uru.

I tako su prijatelji održali svoj dogovor i donijeli, kako bi se moderno reklo, konsenzusom odluku.

- U ovo doba dana ovaki su oblaci puno opasni oliti perikuloži. Mogla bi udrit nevera, a mogla bi, ne daj Bože, i krupa. A to bi za nas jude koji radimo u dvorima oli u poju moglo bit puno grubo. Tako bi covik moga uvatit puntu i vaja ga vodit na likara i eto ti svake nevoje i troška!

- A lipi moji kumi i prijateji, ca cemo ucinit cilo ovo Božje jutro i cili dan.

Zavladao je kratki muk, a onda se opet javio onaj najpametniji...

- Evo ja mišlin da je najpametnije da ja škoknen kupit jedan mali bakalarić, koji cemo lipo švi užajedno platit, nas kum bacvar ce ga polako baton na tak ištuc da bude ka papar. Uja, kapule, patat, pomi i bokun šoli i papra jemamo švi. Oganj i tako uvik gori u našega kuma kovača i tako bi lešto bija gotov bakalar. Lipo bišmo, ka pravi judi, marendali. U ovega nan prijateja težaka jema nacetoga crnoga ka grom.

I naše se društvo lipo smistilo u konobi kraj bačve. Uto je i bakalar bio gotov i vonja je ka andel. Skupa s bakalarom je putovala i bukara crnjaka, diglo se raspoloženje a pala je i pisma i lipo nazdravljanje.

- A šta je bilo vanka?

Vanka je sjalo sunce i bija je puno lip dan. Oblak ovoga puta nije donija ni krupu ni neveru. A možda ga nije ni bilo? "Nevera" je došla tek kasnije doma, kad su se vratili svojim vridnim domaćicama sve onako vedri i veseli. A to je bila baš ona prava nevera. Puno gromi, malo kiše, a posli se opet sve smirilo.

- Baš nam je bila vesela ta naša draga "Šocija"!

Rječnik

kumpanji = drugovi, prijatelji
kumpar = drug
prežentat = prikazati
vengo = nego
peškarija = ribarnica
jeman = imam
kako še micedu = kako se miču
inšenpjan = izluđen, pobudalio
mína = mijena (misli se na Mjesečevu mijenu)
akoštat = pristati na tlo ili uz obalu
špjegavat = tumačiti
litratavati = slikati, fotografirati
furbašt = lukav, prepreden
merlo = ljepotan (podrugljivo)
Šakara = Sahara (pustinja)
jema = ima
gremo = idemo
kiće = zeleno granje (kao znak da se u konobi toči vino)
tamašan = malo zao, zločest
šocija = druženje
španjulet = cigareta
oli = ili
put = prema
cakod = štogod
šesan = lijep, skladan, zgodan
adoćat = opaziti, zapaziti
vaja = valja, treba
nevera = nevrijeme
punta = upala pluća
likar = liječnik
patate = krumpiri
bokun = malo
marendat = doručkovati
vonjati = mirisati

---

*Nevenka STARČEVIĆ-KAPETANOVIĆ*

## *Haiku*

*Otkriće*

*Razgrnuh otpalo lišće:*
*sjajna terakota kestena.*

*Iznenadnost*

*Probismo se kroz guštik:*
*zabjelasa se Grebengrad.*

*Pobjeda*

*Razdrijevši oblake:*
*Mjesec.*

*Bljesak*

*Izbismo na čistinu:*
*zrcali se jezero.*

*Vedra starost*

*Stoljetni hrast*
*prebogat žirom.*

*Gljive*

*Štiteći se klobukom*
*sunca se gljivica.*

*Obukavši tamno odijelo*
*išetao vrganj.*

*Oslonivši se o panj*
*ćaskaju grmačice.*



Vinko JUZBAŠIĆ

# Sjemeništarac uzorna života

Ove se godine navršava 115 godina od rođenja i 96 godina od smrti sjemeništarca uzorna života Matije Pavličića. O njemu je tijekom proteklih desetljeća ponešto pisano i to uglavnom u hrvatskom katoličkom tisku. Želja mi je da ovdje bar ukratko predstavim njegov lik jer mi se čini da se u našoj široj javnosti još uvijek o njemu malo zna.

Matija Pavličić je rođen u Bošnjacima 1885. godine. Njegovi su roditelji bili Nikola (doseljenik iz Drežnika, grada u Lici, rod. 1842.) i Eva (rod. Babić 1852., iz Bošnjaka). U braku su imali jedanaestero djece. Tek ih je petero preživjelo dječju dob. Pavličići su bili pobožna obitelj koja se uglavnom prehranjivala od ono malo zemlje što su posjedovali i povremenog rada u šumi.

Prijelaz iz XIX. u XX. stoljeće u županjskoj Posavini (pa tako i u Bošnjacima) obilježilo je vrijeme intenzivne sječe višestoljetnih spačvanskih šuma, a obitelj se Pavličić u potrazi za poslom tih desetljeća i doselila u Bošnjake. Rad u šumi donio je dodatnu zaradu suseljanima pa je uz obradu zemlje uvjetovao brži gospodarski i demografski razvoj Bošnjaka. I vjerski duh u selu bio je vrlo jak. Katolički običaji ovdje su se čuvali i njegovali. U takvoj je sredini i iz takve obitelji potekao Matija Pavličić.

Tadašnju četverogodišnju školu Matija je pohađao u rodnim Bošnjacima. Već je tada pokazivao sklonost učenju i pobožnosti, što je primijetio i ondašnji bošnjački župnik (vjerojatno dr. Julije Liebald - Ljubojević). Isti je župnik ocu preporučio da malog Matiju pošalje na daljnje školovanje. Ali tako mnogobrojna i siromašna obitelj nije imala sredstava ni mogućnosti za nastavak njegova školovanja. Nakon obveznog školovanja u selu Matija je počeo raditi kao općinski pisar u Općinskom sudu u Bošnjacima. Čini se da je potom dobio novčanu potporu pa uskoro odlazi u biskupsko sjemenište u Osijek, gdje nastavlja potvrđivati svoje kvalitete. Jedan je od najboljih učenika u učenju i vladanju ali i u pobožnosti. Tu njegovu iskrenu pobožnost zapazili su oni koji su živjeli u njegovoj blizini. U to vrijeme (ali i kasnije) on pokazuje i druge sposobnosti, napose u vezi s vođenjem "Marijine kongregacije" i literarnog društva svoga sjemeništa - društva "Zora". U to vrijeme počinje pisati i objavljivati u tisku. Poznato mi je da se svojim prilozima javljao u "Hrvatskoj straži", a da je te priloge potpisivao kao Baća, Gimnazijalac i Matija Pavličić. Uza sve te aktivnosti Matija je, kako svjedoče njegovi suvremenici, bio vrlo veseo i zabavan mladić. O praznicima, koje je provodio u Bošnjacima, uz redovito pohađanje sv. mise i drugih pobožnosti Matija je nastojao mnogo čitati, pisati i moliti. O svemu tome postoje (kasnije izrečene) izjave njegovih ukućana. Tako je to bilo do godine kada je kao sedmoškolac naglo obolio i umro od "plućne bolesti" 8. srpnja 1904.

U povodu njegove smrti izrečene su lijepe riječi. Iz njih proizlazi da je Matija vodio vrlo dubok i intenzivan duhovni život. Upravo stoga i zavređuje biti uzorom i danas, napose mladima. Izdvajam stoga bar nekoliko rečenica Matijinog duhovnika Grge Galovića koje je napisao povodom Matijine smrti:

*"Neiskazano pobožan, pravi Alojzije i Stanko Kostka osječkog sjemeništa. Uvijek odlikaš i uzorna ponašanja... Nada poglavara, ponos drugova, cvijet sjemeništa, ljubimac profesora... Žalost je naša velika ali nas tješi uvjerenje da je njegova smrt djelo Božje Providnosti koja je u njemu odabrala mučenika i zaštitnika našem mladom zavodu."*

Vrlo lijepe riječi napisao je tada i dr. Fran Binički o Matiji. I nije on jedini koji se tada tako pohvalno o njemu izražavao.

Matija je sahranjen na bošnjačkom groblju Našašća sv. Križa, nedaleko od istoimene grobljanske kapelice, gdje se i danas vrlo brzo može pronaći njegov grob. Na tom grobu piše:

*"U ovom mračnom grobu*
*boravi vječiti sanak*
*Mato Pavličić*
*gimnazista VII. razr.*
*Preminuo u cvijetu svoje mla-*
*dosti, u 20. god. života, 8. 7. 1904.*
*Ovaj spomenik podižu*
*ožalošćeni braća i snajka.*
*Otac, mati, liju suze*
*teška tuga mori njih*
*grozna smrt im mnogo uze*
*ovaj grob je njihov sin.*

U donjem dijelu spomenika, ispod fotografije Matije kao gimnazijalca i ispod navedenog zapisa, piše i ovo:

*"Neiskazano pobožan, pravi*
*sv. Alojzije, sv. Stanko" (duhovnik).*
*"Nema našeg zlatnog Matije*
*njegove velike misli ostadoše."*
*(Dr. F. Binički)*

Nažalost to je gotovo sve što mi je poznato iz života Matije Pavličića, pa bi daljnja istraživanja svakako dobro došla. Ipak, nakon svih ovih godina, dobar glas



o njegovom uzornom životu još uvijek traje. Taj glas su posebno znali čuvati bošnjački župnici te njegovi suseljani Bošnjačani. Tako je njegov nećak, svećenik Željko Rudolf Pavličić, prije dvadesetak godina dao obnoviti njegov grob. Isti taj svećenik napisao je i dao tiskati knjižicu o Matijinom životu pod naslovom "Alojzije iz Slavonije" (Obiteljski centar, Slavonski Brod, bez naznačene godine izdanja). U toj knjizi autor je ukratko prikazao Matijin život iznoseći i neke pojedinosti koje je njemu svojedobno pričala majka, Matijina rođena sestra Ana (ud. Lešić) iz Bošnjaka. U istoj knjižici su tiskani i neki Matijini članci koji su objavljeni u ondašnjem tisku. Ta knjižica je do sada najpotpuniji Matijin životopis pa je i meni poslužila kao glavni izvor u pisanju ovog članka.

I to nije sve o Matiji. Iza župne crkve sv. Martina Biskupa u Bošnjacima 1984. je godine sagrađena i posvećena velika vjeronaučno-molitvena dvorana koja nosi ime "Matija Pavličić". Njegov grob i danas pohađaju poznavatelji i poštovatelji njegova uzorna života. Nekima od njih on je postao jedan od uzora u hodu kroz ovaj život, a zabilježeni su i zavjetni darovi na njegovom grobu.

Završavam ovaj članak molitvom negdašnjeg bošnjačkog župnika vlč. Antuna Bačića (1934. - 1998.), koji je tu molitvicu, s Matijinim likom, dao tiskati kao posebnu spomen-sličicu. Ta molitva glasi:

*"Bože, Spasitelju naš,*
*rado se spominjemo*
*sluge tvoga Matije Pavličića.*
*Neka nam njegov svet život*
*bude na pouku. Po Kristu*
*Gospodinu našem. Amen."*

---

Josip ĆOSIĆ

## *Haiku*

*Žuta svijeća*
*noćas na svijećnjaku*
*svijetli pjesniku.*

*Stara viola*
*oživjela u rukama*
*maestra.*

Vinko PRIZMIĆ

# Mate Skalonja Rus

Ribarski je leut odmicao kroz toplu ljetnu večer, ploveći prema Lastovu. Na sjeveru, iza krme leuta na kojem smo se nalazili vidjeli su se obrisi Korčule, a gore visoko u brdu, svijetlilo je još poneko svjetlo u seoskim potleušicama sela Čare odakle smo krenuli. Od oko pet stotina stanovnika tog sela, petnaestak ih se nalazilo u leutu i dvije barke svićarice koje smo teglili za sobom. Bila je to otprilike polovica muškaraca sposobnih za rad. Ostali su se bili odselili, legalnim ili ilegalnim putem.

Moda bježanja preko granice uvedena je početkom pedesetih godina: najprije su počele bježati grupe mladića - obično prije odlaska u vojsku - a kasnije su tu praksu preuzele i čitave obitelji. Neki su u inozemstvo odlazili i redovnim putem, ali ti su bili u manjini. Sretniji bjegunci stizali su u izbjegličke logore u Italiji, a odatle uz pomoć rodbine ili humanitarnih organizacija prosljeđivali su za Kanadu, Australiju, USA, Čile... Tko zna da li netko od ovih koji sada, odmarajući se, leže ili sjede na palubi leuta, smišlja bijeg? Iako su kazne za neuspjeli bijeg vrlo oštre, ipak se često bježi. Poneki su već nekoliko puta uhvaćeni i vraćeni u zemlju, odležali po nekoliko mjeseci ili godina, ali to ih ne sprečava da pokušaju opet pa sljedeći put možda ipak uspiju.

Noć se polako spušta i postaje hladnije. Ogrćem se dekom i gledam kako se gase i posljednja svjetla u Čari. Iako je tek osam sati, ljudi liježu jer poljske radove treba obaviti prije nego zapeče sunce. Svi se dosađujemo promatrajući svjetionike u daljini.

- Je li se spominješ kad nas je lani čapala ona bura 'kolo Glavata?

- Asti gospu, kako mi se bila stisla guzica, sve san misli ćemo li se uspit spasit. Bi san izmoli puno molitvi svetemu Mikuli.

- Govno ti i sveti Mikula.

- Ti si se, Rus, sigurno moli Staljinu.

- Jesan. Za njega baren znan da je živi i da je umri.

- Zašto ga zovete 'Rus'? - upitao sam čovjeka do sebe.

- Bî je Infor'birovac četerdesetiosme. Odleža je šest godina u Mitrovici. Malo je lud, pa još uvik hvali Ruse. - Malo je ušutio, pa se povjerljivo nagnuo k meni:

- A kako san ga sinoć ispripada. - Malo zastane a onda nastavi:

- Ima ti u nas u selu dvi sestre što se volu poprcat. Jedna je meštrija - on me pogleda da vidi znam li što je meštrija, a kako ja nisam reagirao, doda: - To ti je učiteljica, a druga nî. Pojden ti ja sinoć u meštrije, kad ono ništo šuška ispod punistre od one druge sestre. Pogledan ko je, a ono Mate Rus. A ja, bî je vrag u meni, vratin se malo nase, čapan pešest konkuli i udri u murvu kolo njega. Da si ga vidi kako je biža...



Moj se sugovornik široko i slatko nasmije.

Imao sam tada nešto više od trinaest godina, ali sam bio "grajsko dite" i "skulan". Osim toga, moj rječnik mornarsko-ribarskih psovki nije zaostajao za njihovim, pa su me primili kao sebi ravnoga.

- Pitaj ga štogo' o onemu sinoć - reče moj sugovornik.

- Rus, misli si ga sinoć oparit, a?

- Kako znaš?

Izgovarao je riječi vrlo brzo, gotovo bez samoglasnika: ovo je pitanje zvučalo "kko znš".

- Pripovidaju da te je prolatila 'kaćuša'.

- Da mi je samo znat koji je ono kurbin sin bî, proša bi se boje nego ja u Mitrovici kad se nisan hoti odrić Staljina.

Svi smo se nasmijali. Malo kasnije je barba dao znak da se svićarice moraju uputiti i one su krenule svaka na svoju stranu u potragu za jatima ribe. U očekivanju znaka za spuštanje mreže, te sam noći zaboravio na Rusa. Bilo je to jedne srpanjske noći 1956.

* * *

Nekoliko godina nisam odlazio u Čaru i potpuno sam zaboravio na njega. Kada sam se 1963. poslije duljeg odsustvovanja vratio u Korčulu, zatekao sam ga kako radi kao noćni čuvar u mjesnom građevinskom poduzeću. Bio je neka vrsta simpatičnog mjesnog redikula i bio je i sam toga svjestan, ali njega nije bilo moguće izbaciti iz njegova mira, ako on to sam nije želio. Tada sam se drugi put zainteresirao za njega.

* * *

Rodio se u Čari 1921. u imućnoj seoskoj obitelji. Završio je tri razreda osnovne škole, a u četvrtom je meštra gađao tintarnicom. Promašio je za nekoliko centimetara, ali se meštar ipak morao presvući i oprati. Mali je Mate izletio naglavačke kroz prozor, pao na travnjak i odjurio kući. Više se nikada nije vraćao u školu.

Bio je stameno građen i jak, pa mu rad u polju nije škodio. Izrastao je do nešto iznad srednjeg rasta. Glava mu je bila poveća i zaokružena - naizgled nije bio prototip Don Juana, ali ipak je to postao. Na selu su žene oduvijek cijenile mušku snagu. Pričalo se da je Mate čest gost mlađih seoskih udovica i žena čiji su muževi duže boravili "u svitu".

Prije rata je bio premlad da bi smio glasati, ali mu to nije smetalo da se deklarira kao vatreni "Orjunaš" - Jugoslaven. Pripadnici HSS-a bi ga ponekad rado bili pretukli, ali na svoju žalost, nisu imali čovjeka dostojna njegove snage. Priča se da su jednom tridesetih godina po običaju u procesiji nosili kip svetoga Jakova: dva Hrvata i dva Jugoslavena. U jednom je trenutku netko povikao: "Živio nam sveti

Jakov, 'Rvat!" Mate, jedan od dva Jugoslavena koja su ga nosila, ispustio je ručku nosiljke i povikao: "Kad ti je 'Rvat, neka gre sam!"

Došao je i Drugi svjetski rat. Mate je s mržnjom promatrao talijanske uniforme kako se šepire po selu i zavode "njegove" udovice. Jedne nedjelje, krajem 1941., prišao mu je na izlasku iz crkve njegov stari učitelj, kojega je desetak godina prije toga gađao tintarnicom.

- Danas mi je žena priredila malo veći ručak, pa dojdi i ti i brat Marko - reče meštar.

Bila je velika čast biti meštrov gost, te su braća, utegnuta šarenim američkim kravatama, točno u podne stajala pred školom. Ručak je bio poslužen u učionici, a uz Matu i Marka bilo je pozvano još šest seoskih mladića, talijanski narednik i seoski pop, za kojega se pričalo da održava vezu s partizanima.

Kad je ručak završio, učitelj je dao znak da želi govoriti te su se svi utišali.

- Sakupio sam vas jer u vas imam veliko povjerenje. Svi znate da je naša zemlja okupirana od ovih prokletih Talijana i Nijemaca, koji su se ovdje počeli osjećati kao doma. Mislim da su ovdje već dovoljno dugo i da im možemo malo potprašit.

Župnik je njegove riječi prevodio na talijanski:

- Okupili smo ovdje, dragi naredniče, cvijet naše mladosti da bismo vama i vašem velikom Duceu pokazali koliko cijenimo vašu okupaciju koja je stvarno došla u posljednji čas.

Učitelj je nastavio:

- Komunist sam još od '35. I stalno vas gledam: i vas Orjunaše, i vas 'Rvate. Znam da ste i jedni i drugi pravi patrioti i da ćete, kad za to dođe vrijeme, učinit sve za našu domovinu. Sad kad znate da sam komunist, svaki od vas me može izdati, ali znam da je svaki od vas patriot i u srcu komunist, te da ćete kad se dogovorimo, svi poć kamo bude trebalo.

Župnik je neumorno prevodio:

- Vi dobro znate, gospodine naredniče, koliko mi mrzimo one proklete komuniste i sve ćemo učinit za od Boga poslanu talijansku vojsku koja nas štiti od bezbožnika.

Učitelj:

- Da ne bih predugo pričao, reći ću vam odmah što mislim. U četvrtak će naši s brda ubiti onog pasjeg sina izdajicu Ivana Frusturicu. On je kao što znate Talijanima prijavio maloga Antu. Odveli su ga u grad i tamo ubili "pri pokušaju bijega". Ova tri Talijana u selu će kad začuju pucnjavu poći prema onima koji pucaju, a mi ćemo provalit ovdje u školski magazin, ukrasti im rezervno oružje i municiju te ih time pobiti. A sad popijmo jednu čašu za uspjeh našeg pothvata.

Župnik se udvorno nasmiješi Talijanu:

- Na kraju vam želimo reći, dragi naredniče, da smo kao i naš cijenjeni suseljanin Ivan Frusturica, uvijek na vašoj strani i da na nas uvijek možete računati. Ovu čašu podižemo u čast naših oslobodiltelja.



U četvrtak su i učinili kako je dogovoreno. Dva od tri s leđa napadnuta Talijana pala su nakon prvih pucnjeva. Narednik je shvatio što se događa i pokušao pobjeći natrag u selo. Mate ga je zazvao po imenu i bacio mu ručnu bombu u lice.

Sva su šestorica pobjegla na sjevernu stranu otoka, gdje ih je čekala pripremljena barka. Iduće su se noći prebacili na Hvar, a dan kasnije na Biokovo. Sutradan je u selo stigao kazneni odred i nasumce strijeljao deset mještana. Među strijeljanima je bio i Matin otac.

Probijao se kroz Dalmaciju, Hercegovinu, Bosnu, prelazio Drinu i Neretvu. Borio se protiv Talijana, Nijemaca, ustaša, četnika, sudjelovao u kaznenim ekspedicijama. Najteže mu je bilo strijeljati popove - najčešće ni krive ni dužne, ali drugačije od onog starog "rodoljuba" u Čari. Postao je vodnik pa zastavnik. Već 1943. je dobio čin potporučnika i bio primljen u Partiju.

Rat se već bližio kraju kad je kapetan Mate Skalonja kao član partizanske vojne misije s Visa odletio u Bari, a odatle u London. Titovi su izaslanici pregovarali s kraljevskom vladom.

Jedne ga je večeri grupa kraljevskih oficira pozvala na partiju pokera. Raport podnesen pretpostavljenom pukovniku rezultirao je kratkim objašnjenjem osnovnih pravila pokera: redoslijed kombinacija kojima se može pobijediti nije mogao zapamtiti pa ih je zapisao na papir. Deset funti iz kase vojne misije prešlo je u njegov džep.

- Idi, pokaži tim napirlitanim kraljevcima da su komunisti u svemu bolji od njih - naredio je pukovnik.

Igra teče i pred Matom se hrpa novca povećava. On ponekad pogledava u papirić sa zapisanim kombinacijama po vrijednosnom redoslijedu.

- Stavjen još petnest šterlini.

Protivnik plaća i gubi. Mate ponovno skuplja novac. Igru promatra i jedan ministar kraljevske vlade:

- Gospodine kapetane, volite li tu hrpu novca pred sobom?

- Volin, volin - odgovara Mate nezainteresirano, koncentrirajući se na tri dame u ruci. Odbacuje dvije karte i ne misleći na 250 funti pred sobom.

- Predite na našu stranu i dobit ćete deset puta toliko novca i čin pukovnika.

- A što ti misliš da san ja partijsku knjižicu naša' na putu? Ne bi je dâ za cili avijon zlata što ste ga odnili iz Beograda. - Zatim se okreće suigračima. "Plaćam. Što imate? Boju? To je ovega puta malo." On položi karte na stol: poker dama.

Rano ujutro predao je pretpostavljenom pukovniku 506 funti i 8 šilinga:

- Druže pukovniče, javjan da san ovo dobi onin izdajicama krajevcima. Deset šilingi san potroši za taksi jerbo se nisan zna vratit u 'otel. Ovo su soldi za našu borbu. Koliko metaka možemo za ovo kupit?

* * *

Rat je završio, ali razvila se borba u Grčkoj. Markosovim je komunistima trebala pomoć iskusnih boraca, pa je Mate upućen na novi zadatak.

- Umlatit ćemo tu prokletu bur-žo-a-zi-ju - govorio je svojim grčkim suborcima, negdje u planinama Grčke. Oni su razumjeli samo ono "buržoazija" i njegovo nedvosmisleno zamahivanje rukom, te su bez dvoumljenja povlađivali svom komandantu, koji je, kad bi bio dobre volje, uz čašu vina, pjevao neke nerazumljive pjesme, melodijom slične pjesmama s njihovih dalekih otoka. Poštovali su ga i zbog hrabrosti s kojom ih je predvodio: "Naprid, komunisti!" vikao je u jurišu.

Kralj Pavle je taj grčki građanski rat riješio u svoju korist. Matina je jedinica, pošto je iz Bugarske i Makedonije prestala stizati opskrba, razbijena i Mate je bio sretan da je jedne noći uspio preplivati Dojransko jezero i vratiti se u Jugoslaviju.

* * *

1948. je major Mate Skalonja dočekao kao komesar puka, negdje u unutrašnjosti zemlje.

- Drugovi vojnici, komunizam je najboja stvar na svitu, ja ga se nisan hoti odreć ni za pet tisuća šterlini, a Rusija je naša mater, i naša i svih komunista. Staljin je najveći komunista na svitu, a odma do njega je Tito. To da uvik znate kad vas god pitan. Ja san komunista tek od četrdesetitreće, ali san pasa sve partijske skule, a vidi san i one bidne krajevce u Londonu, što vonjaju po mušću kako stare kurbače za vrime stare Jugoslavije i ja van govorin da smo mi komunisti najboji na svitu.

On napravi kratku stanku i pogledom preleti grupu vojnika koji su sjedili oko njega:

- Ti tamo što sidiš u trećem redu, što je to Partija i ko je najveći komunista na svitu?

- Druže majore, vojnik Milojica Micić. Partija je najlepša stvar na svetu, a najveći komunista je drug Staljin.

- Tako je, Milojica, samo se ne reče najlipša, jerbo ti Partija ni tamo nika ženska iz tvog sela, nego se reče najboja. Jesi li razumi?

- Razumem, druže majore.

- Ima li ko šta pitat?

- Ja, šjor majore, tija san...

- Glavane debeloguzi, nisan ja šjor, šjore smo pobili za vrime rata, oliti revolucije. Jesi li razumi?

- Skužajte, šjor majore, tija san pitat da nan pripovidate ono kad ste bili u Londonu.

- Ma oštija što ću van to pripovidat. To su van sve niki namušćani buzoranti i samo balaju nike lude bale, skaču tamo-vamo, kako da si in ispara patronu soli u guzicu... Ma niman van ja što pripovidat o tin... (on brzo pogleda svoj notes) ko-rum-pi-ra-nin pa-ra-zi-ti-man. Jeste li razumili?

* * *

Nešto prije Rezolucije Informbiroa, kojom je Jugoslavija isključena "iz bratske zajednice socijalističkih zemalja", otišao je na godišnji odmor. Posjetio je



očev i župnikov grob. Župnika su pred kraj rata strijeljali neki mještani pod optužbom da je surovao s Talijanima. Zapovjedio je da mu se na grob kraj križa, kao dobrom komunistu, stavi i crvena zvijezda. Raspitivao se i za učitelja, ali mu nitko nije znao reći gdje je poginuo.

* * *

- Ti kuškin sin radijo laže - rekao je u Zadružnom domu. - Najveći komunista na svitu ne može bit izdajica. To van govori major Mate Skalonja.

- Ma Tito je reka da se mi ne slažemo su ton Rezolucijon.

- To lažu ovi rejakcionari na radiju, ni to Tito reka.

- Sutradan je pozvan u jedinicu i odmah uhapšen.

- Kad si postao ruski špijun? - pitao je kapetan Kontraobavještajne službe.

- Kuškin sine, ja san komunista, a ne špijun! - Zamahnuo je ogromnom šakom i nokautirao kapetana.

Ušla su četvorica KOS-ovaca, koji su izvjesno vrijeme bili na "specijalizaciji" u starojugoslavenskim i kasnije Gestapovim zatvorima. Jedan od njih imao je veliki ožiljak na desnom obrazu. Po njihovu odlasku, Mate je imao velik broj ožiljaka na tijelu; specijalizacija je očito bila uspješna.

- Kad si postao ruski špijun? - pitao je kapetan KOS-a, a Mate nije više imao snage ni volje da ga udari.

Još su ga nekoliko puta saslušavali s povremenim "uvjeravanjima", a onda su ga izveli pred sud.

- Ja vas ne razumin, drugovi. Cili rat smo se borili skupa s braćon Rusima, a sad vi govorite da su oni proti nas. Kako bi drug Staljin moga bit proti komunista?

Državni je tužilac tvrdio da je nedvojbeno protunarodni element, ako možda i nije ruski špijun. Njegov je branilac istaknuo njegove ratne zasluge, pa je dobio samo deset godina.

U Mitrovici su ga preodgajali na isti način kao što su komunisti u istim ćelijama bili preodgajani prije rata.

- Ode su na robiji bili Tito i stari Moša i još puno komunista. Kad je bilo dobro njima, dobro je i meni - rekao je jednom. Kako je Mitrovica vrvjela denuncijantima, zbog te izjave doživio je još nekoliko "uvjeravanja".

Grupi utamničenih "informbiroovaca" gotovo su svakodnevno držana predavanja o neprijateljskom držanju Staljina i ostalih potpisnika Rezolucije, a Mate je, zaboravivši se, nekoliko puta postavio poneko pitanje. Bio je to signal da ga treba još "uvjeravati".

Nakon dvije godine prestao je postavljati pitanja, jer više nije mogao podnositi njihov način uvjeravanja. Osjećao je da ga snaga izdaje, a bubrezi krvare sve češće. Tada su ga ostavili na miru.

- Ne razumin što se dogodilo. Ovo su sigurno niki komunisti-izdajice kad ovako postupaju s pravin komuniston. Kako Staljin može biti izdajica i proti komunista? - pitao bi se stoti put, ležeći na svom tvrdom ležaju.

- Uvik su govorili: braća Rusi i veliki revolucijonar drug Staljin, a sad najedanput proti njih i njega. Ali ja san pravi komunista i sve ću podnit za proletersko jedinstvo... Kako san ono lipo bi počisti one krajevske pedere 'namo u Londonu - rado se sjećao lijepih ratnih dana.

1953. umro je Staljin i to je slavodobitno bilo priopćeno zatvorenim "informbiroovcima". Nešto poslije toga počela su pomilovanja. U ljeto 1954. bio je pušten i Mate.

* * *

Vratio se u svoju rodnu Čaru i počeo ponovno kopati zemlju. Suseljani su ga u početku izbjegavali, bojeći se za svoju kožu, a onda su ipak zaboravili. Rezolucija Informbiroa više nije bila aktualna, a od Rusa nije prijetila izravna opasnost. Ali Mate se i dalje dobro sjećao dugotrajnih "uvjeravanja", te se i dalje trzao na svaki nenadani šum. U diskusije se više nije upuštao: sjećanje na denuncijante bilo je isuviše svježe.

- Mate je 'išempja' u zatvoru - govorili su mještani.

U međuvremenu je bio postao "stari momak" i djevojke ga više nisu gledale onako kao nekada. Vrijeme u kojem je bio prvi zavodnik sela otišlo je u nepovrat. Sadašnji seoski zavodnici bili su mladići koji su se rađali kad je počinjao posjećivati seoske udovice.

Rođaci su ga jednom pozvali da zajedno s njima pobjegne preko granice. Motora nisu imali, a Italija je daleko: jedan jak čovjek za veslanje bio bi im dobrodošao. Ali Mate nije htio prebjeći kapitalistima, a Rusija je bila predaleko za veslanje. Hoće li ih denuncirati?, pitali su rođaci. Ne, komunista ne špijaje!

1956. prva je sovjetska delegacija posjetila Jugoslaviju. Malo-pomalo su se odnosi između dvije zemlje normalizirali.

- Jesan li uvik govori da su Rusi dobri komunisti - okuražio se jednom reći.
- Ti si lud, Rus - smijali su se mještani.
- E neka san lud, ma san komunista, a i Rusi su.

Kopao je i dalje zemlju, a onda je jednom otišao u Korčulu prodati vino. Prodao je za bolju cijenu nego se nadao, pa je veselo čašćavao poznanike u mjesnoj krčmi.

- Treba nam četvrti za partiju pokera - reče mu jedan poznanik.
- Jope ste počeli s tin kapitalističkin igrama. Ma pokazat će van komunista kako se igra - rekao je sjećajući se Londona.

Mate nažalost još nije znao da u toj igri postoje i podvale i vratio se u Čaru bez novca dobivenog za vino. Ali vina je bilo još i on je nastavio prodavati. I igrati poker. Desetci hektolitara dobrog vina nestali su prije nego je shvatio kako se poker stvarno igra. Preselio se u Korčulu i postao noćni čuvar. Ne znam kad je spavao, ali po danu sigurno nije. Jutra je provodio na trgu ili po krčmama, a poslijepodneva u partijama pokera. Kartanje za novac bilo je zabranjeno, pa se igralo po privatnim kućama. Pri jednoj sam ga takvoj partiji ponovno sreo.



Igrali smo u male novce i kako nitko nije dobivao naročito dobre karte, "pot" se obično vrtio oko početnog uloga. Već smo se polako dosađivali. Ali nakon dva sata igre - to smo svi osjetili, te kao da smo se probudili - nastupio je veliki trenutak.

Imao sam ful kraljeva s damama, "iz ruke", te sam, kako je to bilo uobičajeno, utrostručio ulog. Sljedeći je igrač još jednom utrostručio, a svi ostali su, na naše iznenađenje prihvatili igru. Razmislio sam i ipak odbacio dame. Dijelio je Mate te sebi udijelio odozdo. Nisam rekao ništa, znao sam da bi nastala gužva koju bi bilo teško kontrolirati. Odlučio sam ne povući prvi potez, te rekao "dalje", ne pogledavši u karte. Kada je Mate kao posljednji rekao "deset" ili nešto slično, pogledao sam u svoje karte: četvrtoga kralja nije bilo. Odložio sam karte na stol i stao promatrati ostale.

Kraj mene je sjedio Matin sumještanin Ivo. Kad je pogledao u svoje karte, vidio sam mu razočaranje na licu. Skočio je na noge gledajući u Matu:

- Baci one dvi karte što si dili odozdal.
- Koje karte? - Mate se pravio naivan.
- Vidi san kad si dili odozdal.
- Kuškin sine, da si vidi bî bi reka odma!
- Milu ti majku, baci one karte oli ću ti stuć zube!
- Jeben ja tebi mater, majmunu jedan!

Ivo zamahne i udari Matu šakom u arkadu, koja odmah prsne. Skočili smo među njih i rastavili ih. Nastala je gužva oko skupljanja novca, a nakon toga je Ivo psujući i prijeteći otišao.

Podigao sam Ivine karte sa stola i pogledao ih. Sedmica, osmica, devetka i desetka trefa. Peta se karta nije uklapala. Postalo mi je jasno zašto Ive nije odmah reagirao. Očekivao je fleš, te kad se to nije ostvarilo, shvatio je da je izgubio.

Ja sam ostao osupnut da Mate nije uzvratio udarac, nije čak ni ruku podigao, iako je fizički bio jači od Ive.

- Zašto mu nisi vrati? - upitao sam ga malo kasnije.
- Tuja kuća, milicija mi je zabranila igrat karte za solde - promucao je uplašeno i stresao se.

Imao sam dojam da se upravo prisjetio godina provedenih u Mitrovici.

Prošlo je od tada još nekoliko godina. Mate noću čuva svoje poduzeće, a danju igra poker.

Govori gluposti, zadirkuje javno svoje bivše drugove iz partizanskih dana, koji su danas na položajima, predbacujući im u šali poneki davni kiks, te se uvijek ponovno vraća na "braću Ruse". Ali to danas više nikome ne smeta; već ga i milicioneri zovu "Rus". Ponetko ga još zovne i "Mate", ali mu se prezimena i nekadašnjeg majorskog čina više nitko ne sjeća.

travanj/srpanj 1967.

Željko VEGH

# Križni put slikara Josipa Resteka u Čučerju

## 1.

*Legenda o ljubavvodi*

Kolovoškoga ljetnog popodneva šezdeset i neke Josip je Restek, u ljetnoj bijeloj košulji kratkih rukava i nebeskoplavim hlačama, podvinuvši obje ruke pod glavu, ležao uronjen u magličasto zelenilo trava koje rastu kraj Volavčice. Nošen žuborenjem rodne rječice njegov se pogled penjao niz bijelu koru breze, čiste i nevine, sve do njezinih visokih nježnih grančica za koje se uhvatilo volavskomodro nebo i veselo se ljuljalo, bezbrižno, opušteno. Restek je među zubima držao tanku zelenu vlat trave i njome škakljao popodnevno snovito nebo, i nebo je, hihoćući, treslo vitke grančice breze, i brezino je lišće padalo po Resteku. Zajedno s brezinim lišćem slikar je padao u ljetni san, mekani, lagani, svijetli, kao žubor rječice u ljetno popodne.

Držeći se još jednom grančicom svojih misli za zbilju, Restek pomisli kako eto i u snu hodočasti iz Volavja u Čučerje, Majci Božjoj Čučerskoj. Kao i Volavje, volio je Čučerje, volio je ići u posjete svome prijatelju iz djetinjstva Josipu Pinturiću, Volovčaninu, župniku u Čučerju. U snu hoda Restek čučerskom dolinicom, uz čučerski potok. Već je pred vratima crkve, koja su širom otvorena. Ulazi u crkvu, u kojoj nema nikoga. Prilazi oltaru, na kojemu je Majka Božja. Djevica Marija u lijevoj svojoj ruci drži maloga Isusa, koji u lijevoj svojoj ruci drži Zemlju, a desnom blagoslivlja vjernike. Restek klekne na hladni kameni pod crkve. Dok sluša šum vode koja izvire ispod čučerske crkve, prolazi ispod oltara i izbija iz zemlje iza zida apside, Restek zna da uranja u jedan mnogo dublji san. U tom dubokom snu, u koji tone iz laganog ljetnog sna o Majci Božjoj Čučerskoj, sanjanog podno bijelih breza uz žuborenje Volavčice, ljetnog popodneva šezdeset i neke, slikar sluša šum čučerskih voda. Ipak, nije ni u najdubljem snu znao sluša li priču zemaljskih voda, ili netko drugi pripovijeda legendu o ljubavvodi.

Jednom, dok je Isus bio dijete, posjeti u snu Majku Mariju bijela golubica te Joj reče neka svoga sina povede u svijet, neka Mu pokaže cijelu Zemlju, sav Božji svijet. Posluša Marija glas golubice pa ujutro odjene svoga Sina u bijelu toplu lanenu košuljicu, a u lijevu Njegovu ruku stavi planet Zemlju, obavijenu plavim vodama Duha Svetoga, te pođe Majka Božja s malim Isusom u svijet, da Mu pokaže sve Božje stvorove, svu Božju prirodu, sve narode svijeta.



Na svojem putovanju Zemljom, koju mali Isus drži u lijevoj ručici, vidješe njih dvoje svakojaka čuda. Tako susretahu ljude koji nisu bili gladni iako su imali malo kruha, što su ga dijelili međusobno i rado nudili putnicima, a vidješe i one ljude koji umirahu od gladi premda su jeli bijeloga kruha prekomjerno i ne nuđahu ga dobronamjernim putnicima. Trpahu ti gladni ljudi u svoja špiljska usta sve više i više kruha, i sve više bijahu gladni, sve dok se od sve veće gladi ne raspuknuše, ne upoznavši nikada sitost.

Dijete Isus promatrao je svijet, držeći u ručici planet Zemlju, obavijenu plavim vodama Duha Svetoga.

Hodajući tako Zemljom, susretahu Marija i mali Isus ljude koji su im rado nudili pitku vodu, mada su je imali malo, ali uvijek dovoljno i nikada ne žeđahu. A vidješe i ljude koji su imali pitke vode u izobilju, koju ne davahu umornim putnicima, a svejednako umirahu od žeđi sve dok im od žeđi ne popucaše suhe usne i oni ne umriješe od unutarnje suhoće, a okruženi vodom.

Na hodočašću Marijinom s Djetetom Isusom planetom Zemljom, koju mali Isus drži u svojoj lijevoj ručici, dešavalo se i da pohlepnici otmu Djetetu Isusu plavu Zemlju iz ručice, jadni u svome neznanju, jer Zemlju, obavijenu plavim vodama Duha Svetoga, može držati samo Isus. Zato, kada bi pohlepnici uzeli Zemlju Djetetu Isusu iz ruku, plave vode, koje teku oko Zemlje, ostadoše s Djetetom Isusom, i planet Zemlja postade otimačima neizrecivo teškom te im ispade iz nečistih ruku i Zemlju bi tada potresali strašni potresi, ratovi, boleštine i bijeda i tama bi prekrila ljudske duše. Tada bi se Dijete Isus sagnuo i uzeo Zemlju u svoju ručicu, i planet Zemlju opet obavijahu plave vode Duha Svetoga. Tada bi stali potresi, ugasili se ratovi, nestale boleštine i bijeda i ponovo bi zasjala ljudska lica.

Hodahu tako Majka Božja i Dijete Isus Božjim svijetom, i mali Isus držaše u lijevoj ručici planet Zemlju, obavijenu Božjom ljubavvodom, dok desnom ručicom blagoslivljaše ljude Božje, i nitko ih od ljudi ne primijeti jer svatko bijaše zabavljen svojim poslom.

Blagoslivljao je Dijete Isus i plavo Volavje, i mekane kapljice Božjeg blagoslova nježno su padale na volavsku zemlju i ljude i usnulog Resteka u to kolovoško toplo popodne šezdeset i neke. Slikar Restek budio se iz snova začuđen jer sav bijaše posut, kao i cijelo Volavje, bijelim, čistim snježnim pahuljama. Dignuo se sa snježne volavske zemlje, stresavši snijeg sa sebe, ponajviše iznenađen potpuno plavim nebom, gorućim Suncem i blještavom svjetlošću ljeta. Oblaci koji su prosuli po Volavju snijeg gotovo su potpuno isparili na Suncu. Tek nešto malo krpica još je visjelo iznad Plešivice.

Dok se Restek vraćao s Volavčice u svoj rodni dom u Volavje, u kojem je štalu preuredio u atelier, snijeg je nestao s lica volavske zemlje. Požurio je jer je s prijateljem Pinturićem dogovorio slike Križnog puta Isusovog za župnu crkvu u Čučerju. Čekalo ga je mnogo posla.

## 2.

### *Put u Volavje*

Krajem 1999. godine, za božićnih blagdana, sjeo sam u autobus koji je sa stajališta kraj zagrebačkog Savskog mosta kretao oko podneva u Jastrebarsko. Htio sam posjetiti Volavje i zapaliti na Restekovu grobu svijeću. Sivo, oblačno prijepodne povlačilo se pred Suncem, tako da sam došao u sunčanu Jasku. Nebo je bilo čiste plave boje, a zrak se sjajio od odbljeskivanja Sunčeve svjetlosti na snijegu. Krenuo sam pješice u Volavje, udaljeno nekoliko kilometara od Jaske. Bilo mi je drago kada sam u Jaski prošao kraj Ulice Josipa Resteka. Od Jaske do Novaka Petrovinskih, neka dva kilometra, hodao sam lijevim rubom stare karlovačke ceste, kojom se odvijao vrlo gust promet. Dakako da su vozači ogromnih kamiona izbjegavali plaćati cestarinu za auto-put Zagreb - Karlovac, dakako da je stara cesta bila puna rupa i dakako da sam tog svijetlog zimskog dana bio jedini pješak na staroj cesti. Ipak, unatoč pogibeljnom prometu, bio sam radostan od plavoga neba, od čistoga bijeloga snijega na oranicama u snu i od Sunca koje je tako sjajilo da ga nisam uspijevao ni časak pogledati. A najviše sam se radovao Restekovom Volavju, u kojemu još nikada nisam bio.

Hodajući lijevim rubom ceste pogledavao sam nadesno, prema Plešivici. Nije moguće biti pred Plešivicom a ne sjetiti se jaskanskog pjesnika Vlade Vlaisavljevića i njegovog pjevanja plešivičkim vinogradima, njegovih riječi da je kušao prvo vino kod Plešivice, "lijepe djevojke s plavom kudravom kosom, čija glava počiva u kamenom krilu Okić grada". Volim sela prigorska, volim sela koja rastu ispod zlatom Sunca oplođenih vinograda, volim ih jer su pitka, jer se bistre ispod prigorskog Sunca, jer su takva sela kaplje Sunca koje svjetlucaju na kristalu vinskog pehara, koji tako želimo ispiti do samog dna!

U Novakima Petrovinskim napuštam (s olakšanjem) staru karlovačku cestu i vrlo brzo, nakon nekoliko stotina metara, ulazim u Volavje, Restekovo Volavje. Ulazeći u Volavje pogled još jednom usmjeravam prema Plešivici, pri dnu koje se smjestila Petrovina, u kojoj je župna crkva župe kojoj pripada i Volavje i crkva Majke Božje Volavske, Majke Božje Snježne, drevno marijansko prošteniste koje se prvi put spominje još u XIII. stoljeću. Prolazim kroza snježno, bijelo Volavje, prolazim kraj rječice Volavčice, prolazim kraj lipa, vrba i bijelih breza, vitkih i otmjenih, i tako krhkih.

Prolazim kraj crkvenog zida Majke Božje Volavske i približavam se seoskom groblju. Došavši na groblje, inače vrlo uredno i čisto, odmah primjećujem, uza središnju stazu, Restekov mozaik, koji je stavljen na grob svog autora.

Ispod volavskomodrog plavog neba, na volavskoj glini, po kojoj je Restek ucrtavao, urezivao šilima, slikao jajnom temperom i uljem, svoje postojanje u svemiru, stojim šutke. Promatram Restekov nadgrobni mozaik - Isus na križu. Iznad



Isusa razapeto je plavo volavsko nebo, na kojem visi zlatni Sunčev šešir, pokrivalo za glave apostola. Restek je u Sunce postavio mali križ - bez križa nema Sunca, nema životne svjetlosti. Podsjeća taj križ u Suncu na kotač seoskih kola - životni kotač okreće se zahvaljujući križu, veliki svemirski kotač okreće se na križu.

Ispod plavog razapetog volavskog neba palim Resteku svijeću. Časak vječnosti - molitva. Molim Te, Bože, da samozatajna patnja, u kojoj je Restek stvarao svoju veličanstvenu umjetnost, i koja je mali komadić Isusova križa, zahvaljujući kojemu se okreće (još uvijek) svemirski kotač života, ne bude prešućena kao do sada, ne bude zaboravljena kao do sada! Bože, daj da ljudi vide, daj da ljudi čuju, daj da ljudi raspoznavaju, daj da ljudi cijene vrijednosti, daj da ljudi budu zvijezde na Zemlji!

Plavo, toplo volavsko zimsko Sunce šuti. I sija. Bliješti veličanstveno sjajem Isusovog križa.

O Bože, daj da ljudi vide!

Sretan Ti Božić, Restek!

Odlazim s groblja. Raspitujem se u nekoj trgovini za rodnu kuću Restekovu. Idem sporednom seoskom ulicom, zatim idem desno, pa opet desno. Stojim pred ogradom Restekovog rodnog dvorišta, koje je kvadratnog oblika. U sredini orah, pod orahom drvena klupa. Uz ogradu dive se volavskomodrom nebu tri vitke breze, suzno čiste. Tu je stara hiža s dugačkim drvenim trijemom. A kraj nje je štalica - Restekov atelier. Sa zimskovolavskomodrog neba, niz bijele otmjene breze spušta se tišina. Stojim na bijelim oblacima volavskih zimskih snova, a iznad mene teku vode Božje ljubavi prema životu.

Volavskomodra zimska tišina, tri krhke breze i Restekov atelier.

## 3.

### *Slikar Josip Restek u svome volavskome atelieru-štalici razmišlja o Isusovom Križnom putu*

U životu nagledao sam se slika Križnog puta Isusovog, nagledao sam se slika Isusa na križu, slika Razapetog, nagledao sam se slika mrtvog, a ne živog Isusa. Da, mrtvog, s tužnim, vapijućim pogledom usmjerenim prema nebu, pogledom predbacujućim, uprtim u nebeskog Oca, pogledom koji neprekidno ponavlja: "Zašto, Oče, zašto?", nagledao sam se slika Isusa mrtvog, a ne živog, jer su Ga slikali umornog, jer su Ga slikali kao da ima samo prolazno tijelo a ne i vječnu dušu, jer su Ga slikali kao da Mu je Otac bilo koji otac a ne Otac nebeski, kao da Mu je Majka bilo koja majka a ne Majka Božja. Slikali su Ga mrtvog jer su Ga slikali kao mrzitelja, kao onoga koji mrzi svoje mučitelje, jer su slikali Njegove mučitelje s licima izobličenim od mržnje na Isusa, jer nisu slikali mučitelje onako kao što bi ih Isus slikao, a On bi ih naslikao s licima koja bi govorila: "Unatoč ovome što činimo,

još ima nade za nas, jer ne raspoznajemo što činimo" - Isus bi naslikao lica svojih mučitelja kao lica onih kojima je On oprostio.

Ne želim slikati Isusa razapetog na križu a mrtvog, nego želim naslikati Isusa razapetoga na križu i upravo zato živoga; ne želim Ga slikati kao nekoga tko želi u nama pobuditi sažaljenje. Ne želim slikati Isusovo izmučeno, izranjavano i okrvavljeno tijelo jer bi to značilo da Isus ima samo prolazno tijelo, i jer bi to značilo da nam Isus govori: "Pogledajte kako patim, pogledajte moje rane, pogledajte što su mi učinili!" Kada bih tako slikao Isusa, slikao bih Ga kao onoga tko nam govori: "Pogledajte što sam zbog vas prošao, gledajte što ste mi učinili!" Kada bih tako slikao Isusa, onda bih Ga uvrijedio, jer Isus nije patio i ne pati i neće patiti zbog svojih krvavih rana, već je patio, pati i patit će zbog onih koji ranjavaju, koji smišljaju zlo, koji čine zlo, koji ne žele znati za Isusa u sebi i njegove patnje. Na svome Križnom putu ne pokazuje Isus rane jer se ne želi njima hvaliti, i ne pokazuje tužno lice, i ne pokazuje suze, jer nam ne želi reći: "Je li da sam dobar?" Jer, kada bi se želio hvaliti svojim ranama i svojim patnjama, značilo bi to da Isus nije odolio đavlovoj ponudi da bude vladar ovoga svijeta, da zadobije ovozemaljsku slavu. A Isusa slave i živi i mrtvi, slave Ga i prošli i sadašnji i budući naraštaji, slave Ga i oni koji su živjeli prije Njega i oni koji su živjeli i žive poslije Njega jer je On svima koji su ikada živjeli na ovoj tako krasnoj i tako patničkoj Zemlji ponuda jedine Istine, jedinog Puta i jedinog Života. Želim slikati vječno živoga Boga, dakle onoga koji ne predbacuje, ne mrzi, ne osuđuje svoje progonitelje, ne hvali se svojim ranama, ne želi ovozemaljsku slavu i moć. Jer, umro si kada počinješ mrziti, umro si kada se sobom hvališ, umro si kada ono što činiš činiš radi ovozemaljske slave i moći. Umro si kada počneš tužakati Oca nebeskog kako nije dovoljno dobar prema tebi. Jer, nije čovjek mjerilo sviju stvari, već Bog nebeski. Isus vidi mnogo dalje od nas, On vidi što je sakriveno iza zavjese satkane od rana i krvi, i zato On svojim bolnim pogledom govori mučiteljima i uspaljenoj svjetini: "Sve je to već poznato, i ni u čemu niste novi, i imat ćete mnogo sljedbenika, pa ipak, ja ću imati više učenika, mnogo više nego vi!" Neću naslikati izranjavanog Isusa jer On nije gledao svoje rane, jer se On ne uspoređuje s nečijim drugačijim ranama, jer Njegove rane nisu usporedive. Isus se ne ponosi svojom Istinom, Putom i Životom jer On ne živi za sebe, nego za nas, i time se ne hvali. Isus se na svome Putu ponaša kao onaj koji nije važan, nego je važan Put. Put, Istina i Život. Život kažem, a ne smrt, ne rane koje su same sebi svrha, ne samodopadna patnja. A koliko je takvih kršćana, koliko ima kršćana koji se sebi sviđaju, i koji govore ljudima i Bogu: "Je li da mnogo patim? Je li da sam dobar u patnji? Možda sam bolji i od Isusa!? O, mogu ja još više cmizdriti, mogu se još više žaliti na patnju, mogu biti još više tužan i klonuo, mogu biti još više sivkast i dosadan!" Tako govore kršćani koji žele živjeti udobno i komotno, i koji misle da je Isus zato patio da bi se svidio Ocu nebeskomu. A mnogi kršćani, oni koji tako misle i tako osjećaju vjeru i Isusa, "proizvod" su onih svećenika, onih propovjednika koji samodopadno, tugaljivim glasom, pripovijedaju



stalno jednu te istu tugaljivu priču o Isusu, i svojim se propovijedima hvale Bogu, hvale se svojim patnjama, tugaljivostima i odricanjima, i čovjek dobije dojam kako su silno nesretni što su svećenici te da jedva čekaju smrt pa da prijeđu u blaženstvo vječno. O, nije Isus propovijedao tugu, patnju i smrt, nego život i radost vječnog života, koja se ogleda u uspravnom hodu kroz život, u uspravnoj samozatajnoj patnji. Kada kao slikar gledam slike Križnog puta Isusova, koje su naslikali mnogi slikari u povijesti slikarstva, čini mi se kao da gledam umorne, samodopadne slikare, koji nisu slikali Isusa kao što bi On sebe naslikao, i nisu slikali Njegov Put kao što bi ga On slikao, nego su slikali Isusa kao sebe, samodopadne, tašte, koji su tužni jer su slikari pa nesigurno pitaju Boga: "Je li da sam ovo dobro naslikao? Je li da znam slikati rane na čovjekovom tijelu? Doduše, ne znam slikati čovjekovu dušu, niti znam slikati Boga, ali, uostalom, tko to zna? Nikada neće biti takvoga!" Tako slikaju mnogi, a da Isusa nisu upoznali, nisu susreli, i ne poznaju tajnu Isusova Uskrsnuća. A kako mogu znati za Uskrs kada ne znaju da je tajna Uskrsa sakrivena u tajni Križnog puta, sakrivena u samozataji koja se sobom ne hvali, u boli zbog onih koji ranjavaju i ubijaju a ne zbog vlastitih zadobivenih rana i vlastite smrti, u životu za drugoga, a ne za sebe. Kako mogu znati za Uskrs kada slikaju samo zemljano Isusovo tijelo, a ne slikaju Život, ne slikaju Božja djela, kojih se slika urezuje u svemir, i koja održavaju svemir u ravnoteži? Kako mogu znati za Uskrs ako slikaju Isusa na križu mrtvoga, a upravo po križu On živi, upravo je Križ Život? U Križu je plamen Života, plamen koji gori iz svake kriške kruha koju smo radosno podijelili s bratom i sestrom, koji gori iz svake čaše vode koju smo dali bratu i sestri, koji gori iz svake boli koju smo podijelili sa sestrom i bratom, koji gori iz svake radosti koju smo podijelili sa sestrom i bratom, koji gori iz života koji nije okrenut sebi, nego drugima. Plamen Života, plamen Uskrsa ne gori na govoru "Gle kako se lijepo žrtvujem!", nego gori na samozatajnoj žrtvi, koja ne gleda svoje rane, kao što Isus nije gledao svoje, kao što se Isus svojim ranama i svojom žrtvom nije hvalio, pa, da je Isus slikar, ne bi svoje rane slikao. O, Isus nije gledao svoje rane, nego je gledao svoje mučitelje u oči, gledao je svjetini u oči, gledao ih je onako, kako se gleda svoju braću i svoje sestre, gledao ih je ne predbacujući im i ne mrzeći ih, nego ih voleći, i stoga ih je gledao s bolom. O Isuse, molim Te da budem Tvoja ruka, slikarska ruka, molim Te da budem Tvoj kist, molim Te da budem Tvoja boja, boja vječnoga plamena, boja Života, boja Uskrsa, molim Te da budem Tvoja crta, uspravna, blaga, otvorena, odlučna, molim Te da budem Tvoj slikarski pogled, koji razlikuje boje Života od boja Smrti, molim Te da naučim voljeti Te, da naučim biti Tvoj brat, da naučim slikati Te. Isuse, molim Te da Tvoj Put bude i moj put, da Tvoja linija bude i moja linija, da Tvoja boja bude i moja boja, da Tvoja Ljubav bude i moja ljubav.

Isuse, molim Te da svijet gledam Tvojim očima!

Koje su boje Tvoga Plamena, koje su boje Tvoga Života, koje su boje Tvoga Puta, koje su boje Tvoga Uskrsa, Gospodine?

## 4.

### *Put u Čučerje*

Na putu u Čučerje pratio me glas legende o Majci Božjoj Čučerskoj.

Sedmoga dana stvaranja svijeta Bog je prolazio Zemljom kako bi još jednom vidio je li Njegovo djelo valjano. I vidje Bog da je Božje djelo valjano, i poželje Bog, ožednjevši od hoda Zemljom, ugasiti žeđ vodom zemaljskom. Stoga Bog dlanovima svojih ruku rastvori jedan od mnogih bregova koje je stvorio na Zemlji te posred toga brijega načini ubavu dolinicu, u srcu koje niknu bistro jezero, u kojemu se skupljahu vode podzemne. Bog se sagnu, skupi dlanove te zagrabi vode iz jezera i napi se voda zemaljskih. Nakon Božjeg pohoda Zemljom, na mjestu gdje je Bog gasio svoju žeđ zemaljskim vodama ostade jezerce, a na brežuljcima oko jezerca otisci dlanova Božjih.

Mnogo vremena poslije Božjeg stvaranja svijeta mjesto gdje je Bog gasio žeđ nastaniše ljudi, a više od tisuću godina prođe od rođenja sina Božjeg, Isusa, kada se na jezercu ukaza Majka Božja. Tada jezerce nestade, a na mjestu ukazanja Majke Božje ostade izvor vode žive, koji nikada nije presušio. Na tom mjestu sagradiše vjernici crkvu, Marijinu crkvu, crkvu posvećenu Majci Božjoj, koja (crkva) postade čuveno mjesto hodočašća mnogih marijanskih putnika, do dana današnjeg.

Legendu o čučerskoj "Crkvici na jezeru", legendu o Majci Božjoj Čučerskoj slušao sam od mnogih putnika koji su pili čučersku vodu, vodu živu, iz Marijinih ruku, ruku Blažene Djevice, čiste. Od istih sam hodočasnika čuo pjesmu zagrebačkih i čučerskih vodarica, pjesmu drevnu, pjesmu zaboravljenu, pjesmu Marijinih vodarica, koje su vodu s izvora Marijinog raznosile po okolnim selima:

*U toj je gori novi dvor*
*U tome dvoru novi stol,*
*Za stolom sedi dragi moj.*
*Po čem ga poznaš, da je tvoj?*
*- U žepu ima rupček moj*
*Na ruki ima prsten moj,*
*Hladna naša vodica,*
*Teško sam te nosila,*
*Nisam te se napila.*
*Nisam te se napila.*

*Nek ju pije dragi moj!*
*Dolje, dolje sunašce,*
*Pod onaj moder kamenec,*
*Pod onaj moder kamenec,*
*Gde Marija klekala,*
*Gde Marija klekala,*
*Bele ruke mivala,*
*Crne oči spirala,*
*Žute lasi česala.*
*Čašice natakala,*
*Dušice napajala.*

Koliko je marijanskih putnika gasilo svoju žeđ na Marijinom izvoru vode žive u crkvi Majke Božje Čučerske , Vodarice nad svim vodaricama, koja ide od hodočasnika do hodočasnika, od jedne žedne duše do druge, od jednih suhih putničkih usana do drugih, od jedne nade do druge, ide s vodom Marija Vodarica medu hodočasnike svoje, šireći oko Sebe Život, raznoseći putnicima svojim vodu



živu, iz "Crkvice na jezeru", jezeru koje se nekada davno, gotovo prije tisuću godina, zvalo Ljubavvodom.

Dok sluša pjesmu zagrebačkih i čučerskih vodarica, koje su sa zagrebačkih potoka i Čučerskog potoka, nekada davno, raznosile vodu po zagrebačkim i čučerskim selima, marijanski putnik zna da, kada klekne na modri kamen kako bi se iz potoka napio čiste vode, kleči na onom istom mjestu na kojem je klečala Marija, i umiva svoje bijele ruke onom istom vodom kojom je svoje bijele ruke umivala Marija, i ispire oči onom istom vodom kojom je svoje crne oči Marija ispirala, i svoju kosu čisti onom istom vodom kojom je Marija svoju kosu prala, i napaja svoju dušicu iz one iste čašice, kojom je Marija dušice napajala.

Vodi me u Čučerje glas legende o krasnoj baroknoj propovjedaonici, izrađenoj u majstorskoj radionici koju je utemeljio zagrebački biskup Juraj Branjug, u prvoj polovici XVIII. stoljeća, a s koje je (propovjedaonice), grmećim glasom, propovijedao isusovac Juraj Mulih, dok je bijela golubica lepršala nad njegovom kuštravom kosom, potvrđujući Duhom Svetim istinitost njegovih riječi, koje možda nije uvijek bilo slatko slušati, ali koje su uvijek bile izrečene za čovjeka, a ne protiv njega (kako li slatko mogu zvučati riječi koje su izgovorene protiv čovjeka!).

Dakako da me u Čučerje ponajviše vodi glas o ljepoti kipa Majke Božje s Djetetom Isusom, izrađenog vjerojatno u XVII. stoljeću. Kip je postavljen na glavni oltar, koji je izrađen 1908., budući da je stari barokni oltar stradao u potresu. Majka Božja Čučerska stoji na polumjesecu, u desnoj ruci drži žezlo, a u lijevoj malog Isusa. Dijete Isus u lijevoj ruci drži planet Zemlju, obavijenu plavim vodama Duha Svetoga, a desnom ručicom blagoslivlja vjernički puk.

Legenda kazuje da su marijanski putnici mogli, kada bi u procesiji obilazili glavni oltar, uništen u potresu, na poleđini uništenog oltara gledati reljef Majke Božje Čučerske, koja u desnoj ruci drži Isusa, u lijevoj žezlo, a mali Isus u desnoj ručici drži planet Zemlju, obavijenu plavim vodama Duha Svetoga, dok lijevom blagoslivlja vjernike. Jer, nisu samo hodočasnici u svakom trenu htjeli gledati Mariju i Isusa, nego su također Marija i Dijete Isus u svakom trenu htjeli gledati hodočasnike.

Dolazim, praćen glasovima legendi, pred baroknu trobrodnu crkvu Majke Božje Čučerske, i promatram tri bijele, krhke, snježne, vitke breze koje rastu prema nebu nad čučerskom župnom crkvom. Tri snježne breze iz Restekova Volavja. Još jedna legenda kazuje da breza nigdje i nikada ne uspijeva rasti sama, nego da joj treba društvo barem još jedne breze. Kada odrastu, može se dogoditi da jedna breza usahne, i, ako je ona koja je rasla s njom već zrela, već odrasla, moći će dalje sama živjeti.

Pred trima snježnim brezama, pred crkvom Majke Božje Čučerske sjećam se priče o prijateljstvu između hrvatskog umjetnika, slikara Josipa Resteka, i hrvatskog svećenika, čučerskog župnika Josipa Pinturića, prijateljstvu zahvaljujući kojemu je Restekovo veličanstveno djelo, slike Isusovog Križnog puta, smješteno ovdje, u "Crkvici na jezeru", najboljem mjestu za Restekov Križni put.

## 5.

### *Križni put*

Crkva Majke Božje Čučerske, kako to lijepo piše Josip Pinturić u knjizi "Župa Pohoda Blažene Djevice Marije", duhovna je galerija Josipa Resteka. Malo hrvatskih slikara ima takvu galeriju! U samoj župi, u kapeli sv. Leopolda Mandića u Dankovcu te u kapeli sv. Vida u Vidovcu (uz župnu crkvu) trajno je postavljeno nekoliko desetaka Restekovih sakralnih slika.

U župnoj su crkvi postavljene dvadeset dvije Restekove slike. U svetištu i pokrajnjim lađama četrnaest je slika, četrnaest postaja Isusovog Križnog puta, slikano jajnom temperom, dimenzija 70x50 cm. U središnjoj su lađi dvije slike hrvatskih svetaca, Leopolda Mandića i Nikole Tavelića, također slikane jajnom temperom.

Dva su triptiha slikana uljem. U trijumfalnom luku manji je triptih, koji prikazuje Pohod Blažene Djevice Marije Elizabeti, Navještenje i Prikazanje Isusovo. U svetištu je veći triptih, 350x180 cm: Isus u Getsemanskom vrtu, Uskrsnuće Isusovo, te u sredini Isus na križu, Raspeti.

Prvi dojam pri gledanju Restekovih slika Križnog puta u crkvi Majke Božje Čučerske jest da Restek nije slučajno odabrao tehniku srednjovjekovnih majstora, jajnu temperu, tehniku sakralne tišine. Kao i slikama srednjovjekovnih majstora, Restekovima vlada potpuna tišina. Nema buke, nema vike, nema galame svjetine. A Isus je najtiši. Ne otvara ustâ, njegove su ruke tihe, blagih pokreta, otvorene. Gleda u lice svoje mučitelje, bez grča na licu, bez suza, bez predbacujućih i protestnih pogleda usmjerenih prema nebu. Čini nam se kao da gledamo usporeni nijemi film. U tišini, polagano, sporo, svatko radi svoj posao: Isus nosi svoj križ, tri puta pada pod njim, opet se diže, susreće Majku, utiskuje u Veronikin rubac sliku svoga lica, tješi jeruzalemske žene, Isusa svlače i napajaju žučju, pribijaju Ga na križ... Kao i kod srednjovjekovnih majstora, tišinom na slikama postiže se oblikovanje jedne misli, i vjere, da nad svim naslikanim likovima i događajima bdije Bog, da On zna smisao i svrhu svega ovoga.

Lica Isusovih mučitelja ne grče se od mržnje, ona su gotovo mirna. Svi na Isusovom Križnom putu gotovo da imaju isti tamni, bolni pogled kao i Isus. Lica koja tiho pate, tiho podnose bol. U prvi nam tren nije jasno što se to zbiva, kakva je to "karakterizacija" likova? Ali, samo je prividno Restek naslikao proturječnost između likova i onog što čine. Jer, kako je drugačije Restek mogao naslikati temeljni Isusov poučak: Ja sam jedan od vas, i kada mene ponižavate, sebe ponižavate, i kada mene mučite, sebe mučite, i kada mene napajate čašom žuči, sebe napajate, i kada mene stavljate na križ, sebe stavljate, i kada mene razapinjete, sebe razapinjete, i kada mene usmrćujete, sebe usmrćujete. Jer, ne samo da sam ja jedan od vas, nego ste vi dio mene, i ja u vama patim zbog onoga što činite meni, zbog onoga što činite



sebi. U vama je moj život, i samo po meni živite, i mene usmrćujući, sebe usmrćujete. Ne stoga što bih ja vama sudio, nego stoga što vi sami svoj život odbacujete. Jer, ne sudim ja, već vi, i presuđujući meni, sebi presuđujete. Ja vas volim, i nudim vam život, i vaš je izbor hoćete li moju ponudu prihvatiti, ili odbaciti.

Likovno je Restek vrlo jednostavno naznačio posebnost Isusove osobe, Njezino razlikovanje od svih ostalih likova. Prvo linijama. Linije svih likova Isusovog Križnog puta su tanke, osim linija Isusova lika. Linije koje omeđuju Njegov lik su široke, snažne, čvrste, ali blage, zbog blagih Isusovih pokreta. Čvrsta je, nepropusna stijenka između Isusa i svijeta napunjenog Zlom. Isus je jedini potpuno čist, On jedini nije uprljan. Drugo, Isusovom odjećom Restek jasno slika razliku između Njega i svih ostalih. Boja Isusova plašta boja je svijetloplava, boja voda čučerskih i voda volavskih, voda s izvora Marijinih, boja vode koju raznosi Marija Vodarica, boja vode žive, boja zimskog neba volavskoga, boja voda Duha Svetoga, koje obavijaju planet Zemlju. Ispunjen je Isus do vrha vodom Duha Svetoga, i neće ništa od nebeskih voda proliti na svome Putu, neće ih odbaciti kao suvišan teret. A kako ljudi često lako odbacuju vode nebeske kao suvišan teret, kako ih lako prosiplju!

Svi likovi Restekovog Križnog puta, i Isus, vrlo su diskretno naznačena volumena. Sva su tijela, sva su lica, sve su slike gotovo plošne. Nema perspektive. Restekove su slike Isusovog Križnog puta dvodimenzionalne, baš kao što je i ljudski život, koji je proživio i koji proživljava Isus, plošan, prigušenih boja, sužen, bez mogućnosti ostvarivanja vječnosti zemaljskog života, bez mogućnosti ostvarivanja raja na zemlji, bez mogućnosti neograničena širenja, bez raskošnih, sjajnih boja. Prigušena plava, prigušena zelena boja. Prigušeno bijelo. Sputani ovozemaljski život. Skučen. Omeđen. Uvijek ista priča: neprepoznavanje istinskih vrijednosti, ponižavanje Božjega u čovjeku, mučenje i ubijanje pravednikâ, ignoriranje velikih, Božjih umjetnika, ismijavanje vode žive, ljubavvode, kojom je Restek slikao svoje slike, ismijavanje Života, ismijavanje Vječnosti, a sve u ime kratkoročnog ovozemaljskog probitka, u ime udobnosti, komocije, bezbrižnosti, korisne laži, izbjegavanja neugodnih istina, izbjegavanja Istine, Puta i Uskrsa.

Stojimo u središnjoj lađi čudesne crkve Majke Božje Čučerske, osluškujemo šum izvora vode života, ljubavvode, koja teče ispod glavnog oltara i kojom je bezbroj hodočasnika utažilo svoju žeđ, gledamo dvadeset dvije Restekove slike i tražimo onu na kojoj je Restek naslikao život vječni, život koji gori plamenom raskošnih boja, život pun, život bezgraničan, život dubok, život raj, život potpuno ostvaren. Život koji je sakriven iza svake od četrnaest Restekovih slika Isusovog Križnog puta, Isusov život, Njegova punina, Njegova vječnost, Njegova bezgraničnost, Njegova raskoš, Njegova radost, Njegov Put. A da je nešto sakriveno iza svake od četrnaest slika Križnog puta, Restek je jasno označio.

Na svim slikama Križnoga puta prevladavaju okomite linije likova, i Restek se našao pred pitanjem: kako uspostaviti narušenu ravnotežu između okomitih i

vodoravnih linija, okomitih i vodoravnih ploha, svijetlih i tamnih tonova? Rješenje Restekovo izvanredno je jednostavno. Gornjom sedminom svih slika Križnog puta teku vodoravne linije, naslikane su vodoravne plohe, s bojama tamnijih tonova koje uspostavljaju ravnotežu sa svijetlošću Isusova lika. Ali, takvom gornjom sedminom slika Križnoga puta Restek nagovještava da je iza cijele priče nešto sakriveno, neka tajna, nešto što povezuje svih četrnaest Isusovih postaja, neki sakriveni smisao. Nešto je sakriveno iza zavjese Križnoga puta. Netko bdije nad Križnim putem.

Gledamo dvadeset dvije slike postavljene u Majci Božjoj Čučerskoj i lako pronalazimo onu koja je sakrivena iza svake od četrnaest slika Križnoga puta, a to je ona slika koja jedina ima dubinu, jedina na kojoj Isusovo tijelo ima jasan volumen, na kojoj je Isusovo tijelo zaista živo, življe nego na bilo kojoj drugoj slici, živih boja, raskošnih boja. Jedina slika koja nije tiha, jedina slika koja pjeva himnu životu, himnu vječnosti. Tu sliku zamjećujemo čim uđemo u crkvu Majke Božje Čučerske. Srednja u većem triptihu, u prostoru svetišta, naslikana uljem. Slika Isusa na križu. Slika Raspetoga.

Slika Raspetoga najsvjetlija je slika u crkvi. Na njoj je naslikano Isusovo tijelo punog volumena, i križ na koji je Isusovo tijelo stavljeno također je trodimenzionalan, živ. Boje Isusova tijela boje su živoga ljudskoga tijela, na kojemu se odbljeskuje pozadina Raspetome, koja je u plamenu. Podloga je boje žita, boje žita na volavskim oranicama ljeti. Donji dio podloge prelazi u crvenu, a gornji u svijetložutu boju. Boje plamena vječnoga života, boje koje Isus cijelo vrijeme Križnoga puta nosi u sebi, boje radosne, boje himničke, boje ljubavi prema čovjeku, boje ljubavi prema mučiteljima, boje žita naslikane rukom Onoga koji svaki svoj zalogaj dijeli sa svakim svojim bratom i svakom svojom sestrom, naslikane rukom Onoga koji čašu vode nudi svakom putniku, svakoj sestri i bratu. Ruka Onoga koji jedini zna što je sakriveno iza slika Križnoga puta. Ruka Onoga, koji blagoslivlja vjernike vodama Duha Svetoga, koji voli svijet Božjom ljubavvodom.

Boje Uskrsa boje su Raspetoga.

Josip Restek slikama je Križnoga puta u crkvi Majke Božje Čučerske dosegao veličanstvenu jednostavnost svjetskih majstora. Jednostavnim likovnim sredstvima ponudio je odgovore na tajnu Križnoga puta. Restekove slike nam poručuju kako smisao života čovjeka na Zemlji nije da podčini svijet sebi, ni da vlada ljudima i svijetom, ni da živi što udobnije, ni da hedonistički uživa u životu, ni da skupi što više novaca, ni da bude slavan umjetnik, ni da bude samodopadan, ni da plače nad sobom, ni da se sobom hvali, ni da sudi drugome, a ponajmanje Bogu, ni da osvoji svemir. Jer, čovjek nije sam sebi svrha. Poručuje nam Restek da je svrha čovjekovog života na Zemlji u tom da se uz Božju pomoć, preveze Boga u sebi s jedne na drugu obalu života, preko voda zemaljskih.

Restek se, ne samo slikarskim tehnikama, vraća izvorima kršćanstva, vraća se onome što smo zaboravili.



Božo KUKOLJA

## *Slika velegrada*

*Isprva bili smo sami*
*a onda i dva i tri.*

*A sada*
*eto nas deset*
*i dvadeset i stotinu i tisuću*
*i stotinu tisuća*
*te milijun*
*i više*
*nošenih istim željama i istim nadama*

*I na kraju*
*kad opet budemo sami*
*bit ćemo svi -*
*i ja i ti.*

Barbara TANODI-KUKOLJA

## *Snohvatica*

*Prisluškujem kako prolaze*
*dani*
*i ništa baš ništa*
*niotkuda ne čujem.*

*Samo ptice na granama*
*stabala*
*i mrave što skupljaju svoje mrvice.*

*A čovjek?*

*On je već premoren*
*od svoga zagonetnog lutanja.*

---

Magdalena KOLAR ĐUDAJEK

## *Človek*

*Vreme se nosi*
*soza zaleje*
*a tebe ve ne*
*i nigdar te več ne.*

*Za navek si prešel.*
*Navek bi se pital*
*kam bi se vrnul?*
*V grobek*
*ipak si telo*
*štel Podravini dati*
*tam gde spi i tvoja mati.*

*I dok si se bogec*
*po svetu potucal*
*navek si reč*
*domaču nucal.*
*Bogu i rodu*
*rado si služil*
*domovine naše očkov dug odužil.*

*Ve ti nikaj ne treba*
*na poceko spomen naj spi*
*a na hrastovo drevo*
*sin je zapisal*

*Kaj si štel,*
*kam si videl*
*dugi pot ve je jama*
*sutra prah i misel sama.*

Josip TERHAJ

# Gos'n Pero i kakadu

Na pomolu je štrkljast prolaznik kojemu će, vidjet ćemo kako, današnji dan iz čista mira iznenada krenuti naopako. Blago razbarušena, žućkasto nijansirana smeđa kosa planduje mu povrh sićušna, znojem orošena lica, kisela, boje prezrele dinje. Vodeno modre oči zbog nesnosnog blještavila sunčanih zraka jedva su mu odškrinute. Srednjeg je rasta i zguren poput prozebla čovjeka koji u bespuću, prkoseći snažnoj vijavici, mukotrpno stvara jadnu prtinu; unatoč raspojasanom pulsiranju ljetne omare. Od nesmiljene žege i zbog teškog naprezanja za nošenja omašne prtljage, sav je u znoju, skroz naskroz smalaksao. Očajnički hvatajući zrak, ubrzanog ritma disanja posve glasno sopće. Znakovito za kronično hendikepiranog srčanog astmatičara, kakav je već podrug desetljeća.

- Bog, Perice, Bog! - nenadano se od vrućine treperavim zrakom razliježe jasno izgovoreni prisni pozdrav starcu. Iznenađen, on osluhujući zastaje, potom se radoznalo osvrće i pogledom pozorno obujmljuje okoliš, razgobljujući ga uokrug.

- Očito, zna mi ime - promrmlja, i skloni se pod tihim vjetrićem blago uskomešanu krošnju nježne brezice koja se pokroviteljski nadvija nad pregrijani, već ljepljivi asfalt. Ovdje se u nedoumici napeto ogledava, tek želeći otkriti s kime mu valja izmijeniti pozdrav. To tim više, što sveudilj glasno odjekuje: - Perice, Perice! - Zvuči kao da mu se raspoloženi znanac na šaljiv način naumio obratiti, ili ga neki anonimus iz tko zna kojeg razloga, zacijelo iz želje za vlastitom promocijom, pakosno stavlja na kušnju i tako ga ometa u mirnom nastavljanju puta; uistinu, kao da mu zapriječuje put. Tako razmišljajući, Petar već ućuti neku nelagodu, potom i smetenost, a licem mu se izdajnički razlije jasni krvavi preljev. Osjeti i potmulo bubnjanje u uzbunjenim sljepoočicama; očajnički hvata zrak, a u grudima ga stane nešto stezati. Odmah prepozna početak sporadičnih bolnih napadaja, koji ga već dulje spopadaju, ne samo za većeg fizičkog napora, već i kada se uzbudi, kao sada. Stoga, odmah posegne za spasonosnim lijekom, modernim srcašima neizostavnim kemijskim dodatkom onoj Bijantovoj duhovnoj prtljazi *omnia mea mecum porto*. Čekajući učinak *tinidila*, iznenada mu na um padne kako se šaljivi znalac ili luckasti kućepazitelj u susjedstvu, koji mu je slučajno doznao ime, opojen uspjehom svoje manguparije, sudeći po svemu, majmunski krevelji u sjeni svojeg sigurnog zaklona. I potaknut učinkom izazova prisjeti se one apodiktične konstatacije nasamarenog Michaela O'Hare, alias *Crnog Irca* u *Dami iz Šangaja*, a kako u neko vrijeme svatko od nas može postati nečija budala. Baš kao on sada? Budući da se provokativno dozivanje odužilo, to Petra dobrano dodatno uznemiri; zapletena situacija u kojoj se našao postane mu tjeskobnom. Frustriran, više ne može ni pravo misliti. Dalje očito nije mogao mirno trpjeti, te će, već nabrušen, u protuudaru prosiktati: - Sada je već



zaista dosta, previše! Ako je i šala, ružna je to šala. Ne igrajte se mnome! I stidite se; sramota! - Mrzovoljno nabrana lica, a kako bi se lakše mogao ogledavati i otkriti napasnika, nespretno sprti svoj neugodan teret i opet pomno pretražuje okolinu. Uzalud, jazbina izazivača ostane mu nepoznata. A pričini mu se kako glasna provokacija sada dolazi odasvud; na što ogorčen, od uzrujanosti već promuklim glasom zagrmi naglašeno tičući: - Čekaj, čekaj, dobit ćeš ti svoje! Samo da mi dopadneš šaka! - Tako davši sebi oduška, osjeti se nešto bolje. Možda je uzrujan izazovom pretjerao i neutemeljeno dramatizira stvar. Od milja ga *Perica* zove poneki bliži prijatelj, a i bivši prisniji suradnik za ondašnjeg službovanja. Da, mogao bi netko od njih na taj način s njim zbijati šalu. A, opet, ovaj glas je unekoliko prepištav, neugodno oštar. Stoga bi otprve mogao na sunčanju preplašiti spokojem prožetu, uspavanu macu. No neka su grla pravi virtuozi, učas im glas sklizne iz tenorske dionice čak u - bas. Sretne ruke u obmanjivanju, nemoguće ih s lakoćom identificirati. Za takva razmišljanja drekavac se iznovice oglasi, sada s krajnjim dugim *e*: Periceee, Periceee! - Ovaj me očito manijački sluđuje. Kao da ga je opčinio sam sotona, a zbog čega si nimalo ne trlja glavu. Nitkov se zaista vraški trsi živčano me dokrajčiti - ustvrdi. Za tren, zlosretnik se pokoleba, no zaključi: - Iz mrkla hlada gada ću lakše zamijetiti - pa pokupi maloprije odložene stvari, oprezno prekorači na ulegnutom dijelu povisoki rubnjak od okliskog kamena i obrete se u debelu hladu usamljene akacije s krošnjom ostriženom u obliku goleme tikvice za plivanje, postavljene okomice. Oprezno se nasloni na nju, no tu mu jak odsjaj ubitačno oštrih sunčanih zraka s iskošene staklene nadstrešnice povrh obližnjeg balkona nemilosrdno zabliješti u očima. Stoga, povuče se dublje u sjenu i sjedne na rub ogradnog zida od zelenog škriljavca s "medvjedaste gore". Istodobno glasanje prestane, kao da se zbog novog promatračkog mjesta napast osjetila ugroženom. - Konačno je besramnik uvidio da je pretjerao i napokon je zašutio - gospon Pero naivno pomisli. No uzbunjivanje se domalo opet vrati, sad ubitačno živim registrom jasnih tautologičnih zvižduka, aludirajući na ime zajapurena Petra. Dovitljivo intonirani zvukovi nesumnjivo oponašaju razgovijetno uzvikivanje imena, ovog puta - Pero, Pero! Kao da ga opominje. Zato "ono" počne opet nešto jače pritiskivati njegove grudi. Osjeća neugodno strujanje u rukama koje mu, preskočiv prsni koš, grčem stegne grlo. Ovdje se, probudivši bîlo, tren zadrži, te se, istrošeno, oklijevajući stiša u ličnim jagodicama.

Tako sretno pregrmi još jedan napadaj i jedva vidljiv u debeloj sjeni spontano prestane razmišljati o današnjoj nevolji. U novim mislima već se vidi kod kuće, u stambenoj kućerini ljetovališnog ozračja, u svako godišnje doba. U sezoni polikolorno opkoljeno šarenim sagom od sjajnih maćuhica, pročelje zgrade s početka stoljeća posvema je zaklonjeno zaslugom sveobuhvatnog zagrljaja petolisne vinjage i gotovo odmetnički razbujalim s Karpata prispjelim arišem što gostoprimno širi svoje elegantne, čupercima urešene grane. Tu je i glicinija nad glavnim ulazom u

zdanje, s izražajnim ljubičastim grozdovima, koji se poput osobitih lampiona blago lelujaju na krilima lahora. A taj portal uokviren je reljefom od majolike. Secesijska ornamentika: vijugavo puzeći iz zelenog u plavo prelijevaju se listovi lokvanja, a tu i tamo nenametljivo izviruju ozareni mu smeđasti cvjetovi. I sveudilj privlače od divljenja blistave zjene egzaltirane mladosti u prolazu. Svima bez razlike toplinom ispunjava srce, a navlastito onima svježe ogrezlima u ljubavi ili je vruće željnima.

Petar je duboko zavaljen u svom otrcanom, no još udobnom naslonjaču kojemu je grofovski povišeni zaslon za glavu od zamašćujuće kose neželjeno obilježen difuznom smeđosivom mrljom. Opušten u toplom prostranom krilu tog, bez ičijeg predbacivanja ili kajanja ofucanog, no zornog svjedoka negdašnjeg obiteljskog i, čemu ne reći, staleškog sjaja, ne gubi vrijeme. Ovdje samotnik, više ni sam ne zna koji put, čak strasno iščitava lucidne misli omiljenog Francuza. Posljednjih mjeseci u ruci mu je stalno *U potrazi za izgubljenim vremenom.* Literarni sladokusac, kakav je, on djelo tog nesumnjivog odličnika latinske intelektualnosti drži rodnim krajem svoje duhovnosti. Oplemenjujuće osjećajan, ali i pronicljivo analitičan, spisatelj je aristokratski otmjeno literarno djelovao. A još iz feudalizma Petrova obitelj vuče nit pripadnosti višoj društvenoj klasi; zato ga to "pero", zacijelo, još razložnije privlači te neobranjivo opčinja. Iako u nemilosti Higijeje, autor zdravo riše: krajolike, vrijeme, lica i susrete, događanja i snove, slatke, nikada neistrošene sne, sne u trajanju za bezbroja silovitih otkucaja srca, a primjereno među zvijezdama iznađenu zadovoljstvu. Sve to mirna Petra toplinom prožimlje i dušu mu osvježuje. Spoznato rado uspoređuje sa svojim sjećanjima, koja jednako navaljuju. Brižljivo ih obnavlja, razbacana iznova sređuje, produhovljena slaže i okrepljuje. Sjetni ga osjećaji duboko prožimlju te u nj razbuđuju ugodu slatkog bola. To ga čini sve opuštenijim, neopisivo zadovoljnim, i takav uživa u ugodnom društvu djevujućih, iznimnih, ali i egzaktno prihvatljivih, zamalo u punom smislu čak opipljivih:

- Albertine siromašne, no zanosno lijepih obraza, a puti "glatke svuda jednako ljubičastoružičaste, bujne, poput nekih ruža koje imaju voštani sjaj",
- Andreje dovitljive i bogate, ali i tankoćutne te izuzetno sjajnih očiju "kao što je sjajan u nekoj mračnoj odaji ulaz kroz otvorena vrata druge sobe, u koju gleda sunce i zelenkast odsjev obasjana mora",
- modrooke Gizele ružičastih obraza i zlaćane kose "kao jutarnje, još rumenilom ozareno nebo na kojem se posvuda probija i sjaji zlato".

Naš obožavalac rukopisa "vječitog mladića" zna povremeno, gotovo ceremonijalno srčući, ispijati mirišljivi napitak spravljen od globalno čuvenih vrsta čajeva. Njihove su plantažne grmove iznjedrili zapadnobengalski plodonosni vrtovi, ishodište karavanskog puta što strpljivo puže pitomom ravni, potom migolji udno vječnim snijegom pokrivenih grebena, a drevnim mostovima preskače pogubne planinske brzice. Zbog svoje trase kojom voze Budina *vela kola,* ali i svečano putuje



ritualni brahmanizam, pa hinduizam, kultna je to prometnica. U zanosnim mislima, a već snen, zavučen u nijemu tišinu, i žmireći u predsoblju Hipnosovih dvora, Petar prelistava bezbrojne stranice urešene izazovno usrećujućim slikama iz ružičastih razdoblja prebogata si života. Avaj, još itekako su mu svježi u sjećanju jasno bliješteći *happy, happy days*! Na njegovo zaprepaštenje, kao podmazani lojem nezaustavljivo se odsklizali u nepovrat. Prepune draži otimlje ih zaboravu; nikada da bi posustao. Sam samcat u svojoj sobi sjedi uz prozirnim zastorom jedva zastrt prozor. Na nj se iz polusjene, kao da je zanemarena i prepuštena sama sebi, nenametljivo naviruje, jedva odražavajući šturu svjetlost olovno sivog dana, snuždena, sabljastim lišćem ogrnuta, u nevinoj šutnji ogrezla sjajno zelena azijska pridošlica, stručnog naziva aspidistra.

U već godinama ustaljenom razmještaju pokućstva dominantno mjesto je zauzeo golemi ormar. Tamnosmeđa orahovina sretno je sjedinila secesiju i rokoko. Iz njegove utrobe prepune ustrajne grobne tišine, kroz tijesne odušne proreze na vratima, vitičasto nanizane pedalj ispod valovita vršnoga ruba, neukrotivo se izvijaju uvijek svježi mirisi škrobljena rublja i voštanih svijeća te kao usput, a opet nezaobilazno, plemenita slatkogorka aroma dalmatinskog despika. Udišući, razlikovno ih, blaženo uzdrhtala srca, intenzivno osjeća cressentovski natkriljujuća, iznad svega gorda, stoga nedostižna, u plavoj ebanovini izrezbarena negroidna glava. Napirlitana je bezbrojnim kovrčicama, koje se nestašno centristički vrtlože. Ističu se napućene sočne usnice te izrazite, drzovito raširene nosnice. Takve nedvojbeno otkrivaju rasnu pripadnost egzotične vlasnice. Teofrastovski nadahnut djevojčuljak, miomirisima opsjednut i primamljen, te za bezbroj godinica njima omamljen, ustrajno ih udiše i njima se čak bestidno naslađuje, tu u obitelji nametljiv već podrug stoljeća. Usprkos pregršti ugodnih mirisnih nadražaja, ustrajno ne mičući glavu, samujući u tišini natkriljuje još u blještavilu postojan antikni namještaj, dojmljivo ga oplemenjujući. Zauzvrat, nejednom, u nekim gluhim noćima, bezoblična sjena neka, moglo bi se reći smjernim pogledom psa, toplo je motri. Znak poštivanja i zahvalnosti, zbog njezinog sjajenja u samoći? Gospon Pero, čarobno Proustom nadahnut, ustreptao od uzbuđenja i dalje se strasnički oduševljava čitajući najmilije štivo. Dobrano načeta zdravlja i u izolaciji (oboje kao u voljena autora) sav zna utonuti u obrambenu gluhoću, i ne dajući glasa od sebe uživa u okrepljujućoj osami. Osjećajno vibrantan, u tome bez trunke čednosti, a hedonistički ustrojen, imaginativno uobražava neku kongenijalnost s piscem; u razmišljanju i logičnom zaključivanju. Kao da su majstorskom vještinom opisane zgode onkraj svakog vremena ne jednom zajedno proživljavali. A kad tamo, Petar je ovaj svijet prvi put ugledao desetak ljeta nakon što mu se književni mentor spremno odazvao svojem smrtničkom usudu. I to istočnije, na udaljenosti od zamalo puna dva nemala meridijana. Iz takva sanjarenja Petra učas probudi obnovljeno zazivanje nepoznatoga. Opet onim iritantno podrugljivim načinom izgovorena mu imena. Nanovo uzrujan, jedva se suspreže

kako u bijesu ne bi eksplodirao. Da poludiš! Dosadnjaković je prevršio svaku mjeru. No, u dvojbi je. Odnedavno, u sličnim situacijama boji se samog sebe. A kako i ne bi? Godine su tu, na plećima mu, uporno prkoseći varljivom mlađahnom izgledu. Zaslugom nemilosrdnog zuba vremena, na uručenim mu liječničkim nalazima sve češće se posprdno ustobočuju zazorno upozoravajuće specifikacije dijagnoze *senilis* ili *sklero,* a ponekad istodobno i obje. Sasvim dovoljno da ga svaki put temeljito uzdrmaju; duboko ponize njegov ionako podosta zanemažući ego. Zato i ovom prilikom ne bi želio "ispravno", adekvatno dijagnozi reagirati. Već je i dosad znao preuzetnije odgovarati na izazove; misli: naprečac, prema hirovitoj volji, pružao bi otpor još nedopečenom "krivcu". No, čemu jadikovati? Promišljat će razumno; makar mu za fino domišljenu retorziju treba poprilično vremena. Neki prolaznici, preopterećeni svojom svakodnevicom, posve su nezainteresirani za zbivanja u uličici. Drugi opet, jamačno već znaju o čemu se radi pa, ogrezli u ravnodušju, posve mirno prolaze; ne osvrću se na zapravo nikomu neprijeteću, po svoj prilici suludu šalu kakva neotesana mangupa. Poneki, blago zbunjeni, tek hitrije produžuju stavljati put pod noge. Ima podosta i prepredenih oportunista. Oni se drže za sigurnost nefaljeno prokušane, apsolutno pouzdane preporuke, a to neizbježno znači: predobro vide dalje od svog nosa i ne guraju ga baš posvuda. Za razliku od svih, to su oni već odranije šokirani izrugivačkim dozivanjem neznanca, pa samo šutke prolaze namrgođena, smrtno ozbiljna lica i spuštena nosa. Bez prijeke nužde izbjegavaju prolaziti tim prokletim prečacem. Radije se kreću zaobilazno; istina ne toliko strmim, ali dužim putem. Prave se oduhovljenima i ne daju se izazvati. Svakakvima ne pripadaju stariji ljudi, oni iz časnog baka- ili djeda-servisa koji ne mare za budalaštine. Umorni, kruta izraza na požutjelim licima, ni od koga neshvaćeni u rano jutro do vrtića ili škole oprezno za ruku vuku (jer se ovi, još od pospanosti drveni, zdušno opiru) majušnu unučad impresivno blijedih lišca i s očajem u ispijenim okašcima. Baš poput onih u radnika na završetku rada u noćnoj smjeni. Nevoljko povlače noge po asfaltu proklinjući svoju okrutnu dječinju sudbu.

U neko vrijeme, živahno nailazi sredovječna dama, prosijeda zlatooka, ozbiljna, no jasna lica, na kojem se iznenađujuće ističu baš te njezine oči. Strogo su uzapćene podbuhlim trostrukim kolobarima. Koncentrično se složno i, kao nestrpljivi, bezočno naguravaju. Upravo poput onih crnilom naglašenih usred skrušena, u blještavilo zlata uronjena lica svetice na vremenskom patinom obilježenoj, no još uščuvanoj srednjovjekovnoj ikoni. Kolebajući se, Petru će: - Prava je napast taj naš Piko, ili, kako ga mnogi od milja zovu, Pikolino. - Te riječi poprati prstom, usmjerujući pogled starca spram balkona, onog čija mu staklena nadstrešnica maloprije blještavilom zapriječila dobru vidljivost. I, gle sad ovo, naš čovo iznenada ugleda jedva jedvice zamjetljivu ptičju siluetu. I gleda ju s čudom jer ona se, hopsajući po prečki, tog trena oglasi zazivajući mu ime. Zavrnuti dovitljivac, već okorjeli poklonik nepodopština, odlučan je u nakani da sirenskim dozivanjem drsko na se privuče pozornost. Stoga, čini se, lebdi od zadovoljstva na balkonu, iza



zamršene kovanoželjezne ograde, koju čini arabeska sa stiliziranim tirkiznim spiralama usred geometrijski pravilno raspoređenih cvorišta. A pri vrhu raskošne vile s ponešto savijenim krovom, pokrivenim tamnozelenim crepovima, zbog čega krajolik poprima orijentalni ugođaj. Kao da si u Pekingu, Nankingu ili Honanu.

Ta bucmasta sivoružičasta spodoba s bujnom kićenom perjanicom na glavi prije godinu-dvije vješto se iskrala iz modričastih suptropskih sjena golemih eukaliptusa. Pošto je sa sebe stresla opori zadah australske divljine, uz pomoć jednog našeg povratnika brodeći bezdanim oceanima i klipšući vrletnim kopnom, nepozvana se doklatila u tihanu uličicu. Ovdje se, vazda u vatrenom zanosu, itekako razmeće glasom te zdušno kočoperi. Prposna, iz prepune utrobe iz dana u dan bijesno kričeći, atakom na fine im uši namrtvo izluđuje prestižne, donedavno spokojne i snene, sada razdramljene stanovnike i dohodeće namjernike. Čudan svat, svjesno i bez ustručavanja, poznatima i neznancima upućuje horjatske dozive; izaziva odreda, sve i svakoga.

Umišljenom Petru odlane od saznanja da ga je ptičurina u lakajski šarenoj odori dobrano nasanjkala. No, ne znajući kako mu zna ime, to zapita sveznajuću pridošlicu. I pošto joj se predstavi, ona će uz opuštajući osmijeh:

- Za Boga miloga, gospodine, kakva puka koincidencija! Vi ste zacijelo najslučajnija žrtva našeg krilatog dotepenca. Ama, pozdravljajući vas imenom, a i kako bi drugačije, on jednostavno imitira svoju vlasnicu, budući da i njezina maloljetnog sina resi ime stjenovito čvrsta "Poglavara apostola". Očito, poput mnogih do sada, dragi gospodine, i vi ste nasjeli izazovu. Mi stalni stanovnici ove podsljemenske četvrti već smo navikli na Pika i njegove performance. Ha-ha, morat ćete se i vi; ima vremena.

To reče "gospođa s ikone", otpozdravi Petru i žustro umakne u žutu prizemnicu s nabreklim lastavičjim gnijezdom nad oknom, u sjeni podnevnoj. Zamisli se starac i u sebi će, još pomalo smeten: - Pa da, to je! Bogme koliko god sam bio nasamaren, toliko je gospođina primjedba neprijeporna istina. - Još se jednom osvrne na "beštijino" skrovište i glasnije reče: - Hej, Pikolino, vidimo se za dva-tri dana! Potom se prstima razračuna s u međuvremenu vjetrom uneređenom frizurom. Uto zazvoni podne na tornjiću obližnje kapele svetoga Roka. Prekriživši se, posegne za prtljagom, i onodobni domobran bi uspokojen, kao da je danas tek sudjelovao u rutinskoj čarci, čime je dobrano osokoljen i na što je jako ponosan. Naposljetku, nezgrapnim se hodom uputi kući koja ga nestrpljivo iščekuje. Ozračena je latinskim duhom i lirski sročenim svjedočanstvima o vazda zanimljivom *Fin de siècle*. Jasno, iz pera bizarno, za cio život u mladićstvo zavučena, Petru nadasve omiljena tragača za upečatljivom ljepotom koja je - duhovno blago zapretano u dubokim osjećajima prožetoj prošlosti.

Lidija BAJUK

## Parabola o gladijatorima sna

Palmino lišće meko zašušti pod naletom pustinjskog vjetra. Fatamorgana zatitra plesom ptica, daleko, na pučini izokrenutih vjeda.

Starac skoči s njihaljke i nagne se nad nebeske karte:

- Bit će oluje!

Pijesak zasu svilene niti paukove mreže, u bunaru zapjeva voda. Osjeti da nije sam, pa podigne glavu.

- Imao sam prijatelja, davno - Strijelac se nasmiješi. - Bio je pjesnik. Ti si mu nalik...

- I što bî s njim? - upita Zvjezdoznanac ne podižući glavu. Mladić zijevne i ispruži se na pijesku:

- Nije poštivao pravila igre. Zato je morao umrijeti. A toliko sam ga volio!..

Zvjezdoznanac sklopi tajanstvene karte, zaključa ih u srebrni kovčežić, a ključić pričvrsti na kožnu uzicu koju omota oko lijevog ručnog zgloba.

- Ti si ga ubio - pomisli.

- Nije ubojica svatko tko nosi oružje - šapne Strijelac čitajući mu misli i legne na trbuh.

- Trska izrasla nad tijelom utopljenika strijelom odaje njegova krvnika. Osim toga, ukrao si mu zrcala koja sad nespretno pokušavaš sakriti ispod svoje odore. Ona previše bliješte u moje tamom izmorene oči. I zató, nas dvojica, vjerojatno, nećemo biti prijatelji - glasno izusti starac i ispljune pijesak.

Strijelčeva se sjena nakrivi prema zapadu:

- Mislim da te samoća osamila, a to nije dobro...Ne osporavam zločin, ali zaboga, igra to dopušta! Ja ne skrivam ova zrcala. Ona mi samo pomažu da sa svih strana promatram svoje ruke, nagib tijela, napetost luka, kretanje zvijezda...Oprezan sam. Vidim iz svih kuteva. Zbog toga je točnost moja vrlina. Nikada nisam promašio. Ti imaš mudrost. Razumiješ crteže i znakove o kojima ja ništa ne znam...Sumnjaš li još da naš susret nije slučajan?

Domaćin pogleda došljaka ispod oka. Prstom nacrta kružnicu na pijesku i reče melankolično:

- U kosi si donio miris obale. Da, možda bismo mogli zajedno hvatati zvijezde. Jer moja zla kob je u tome što znam sve o njima, ali ne znam tvoju vještinu. Ja sam zvjezdokradica u snovima...Tada više ne bih bio osamljen, a ti se ne bi morao uvijek vraćati s obale...Uostalom, zašto su ti ruke obrasle algama?

- Ta onda prihvati moj prijedlog! - oduševljeno vikne mladić.

- Zašto su ti ruke obrasle algama? - ponovi starac pitanje istim melankoličnim tonom.

Strijelac obori pogled i jedva čujno reče:



- Alge imaju zaštitnu moć - pa nastavi nešto glasnije: - Osim toga, u kosi mi je miris narda, žitarice koja niče pod mojim stopalima, a ne miris obale...Vidiš, tamo visoko, u nedokučivoj crnini svemira...

- Noć rada Smrt, Tjeskobu i Obmanu - upadne domaćin.

- ...blistaju zvijezde. Učinimo ih slugama prijateljujući, i naravno, poštujući pravila igre. Zrcala će nam pomoći da uhvatimo njihovu božansku svjetlost, a moje oružje da obuzdamo njihovu moć. Tako ćemo ih, silne, podrediti sebi, a one će djelovati u našu korist - Strijelac užga uljanicu, tjerajući sjene znatiželjnih životinja.

Mjesec, kao golem talir, zvekne na ploču noći. Njegov odjek pretoči se u mlaz gustog svjetla koje nagna Zvjezdoznanca da ponikne glavom. On pristavi čajnik na otvorenu vatru i promrmlja:

- Ne znam...Unio si nemir u oazu moje samoće. Nije dobro što si mi došao u pohode nakon sunčevog zalaska. To donosi nesreću...

Zjena Strijelčeva oka promijeni boju, barem se tako učini starcu, stoga odlučnije dovrši započeto glasno razmišljanje:

- Uostalom, zašto u tim tvojim zrcalima vidim samo svog dvojnika, a tamo gdje bi se trebao nalaziti tvoj, ne vidim ništa? Nešto tu, ipak, nije u redu...

Mladić se glasno nasmije, a smijeh mu se bučno odbije od nevidljivih rubova praznine:

- To ti se samo čini. Pogledaj, na primjer, u ovo zrcalo. Moje desno oko gleda u tvoje desno oko, tvoje lijevo oko u moje lijevo oko, a ne obrnuto kao inače. Zrcalo će ispraviti pogrešnu predodžbu koju si stekao o meni gledajući me izravno.

Ne bi li dobio na vremenu, domaćin dohvati lutnju. Nježni zvuci ublaže jak nalet vjetra. Odsutno prebirući po žicama, starac se zagleda u daljinu, pa reče odlučnim glasom:

- Ti si samo stranac. Danas gost, a sutra, možda, suparnik. No da ne pomisliš da sam neljubazan, dajem ti priliku da se dokažeš. Vjerojatno će ti strijela pomoći da riješiš problem svoje podvojenosti. Morat ćeš otprve pogoditi sredinu mete. Gađat ćeš s povezom preko očiju. Strijelu ćeš nasumce izabrati. Ishod ovisi, naravno, o tvom izboru strijele i o točnosti pogotka.

- A što ću gađati? - ponizno upita Strijelac i ispije mlaki čaj iz porculanske zdjelice.

- Strijela će znati - Zvjezdoznanac odloži lutnju i baci tirkizni prah na posustalu vatru, koja se življe rasplamsa. Mladić ustane, protegne se i odmjeri luk od breskvina drva.

- Hajde, uradimo to - reče.

Naglim pokretom ruke starac strgne svilenu maramu koja mu bijaše svezana oko vrata i sveže je oko Strijelčeve glave. Dohvati strijele, pa ih baci pred njegove noge.

- Biraj! - reče.

Ovaj se sagne, opipa ih, pa izdvoji jednu. S lakoćom napne luk i odapne strijelu. Nestrpljivo strgne povez s očiju i žmirne, ogledavajući se. Prikova ga prodoran pogled nepomičnih, zelenih očiju:

- Lukaviji sam nego što si mislio. Htio si me ubiti i dočepati se mojih tajnih nebeskih karti...

Strijelac u nevjerici skrši ruke:

- To nije istina! I što moja strijela radi u tvojim rukama?

Zvjezdoznanac se nagne prema došljaku:

- Rekao sam ti da ćeš morati točno gađati. Šteta je samo što te tvoja točnost odala u namjeri. Hm... Još jedan dobar primjer zloupotrebe umijeća...

- Ali, zašto bih ti vjerovao! Sam si dohvatio jednu od strijela, pa sad tvrdiš da sam ciljao u tebe! - mladićevo lijepo lice izobliči se od užasa.

- Činjenica je da si odapeo strijelu. Vidjeli bismo da je negdje drugdje - starac sjedne prekriženih nogu, oprezno dohvati šestar i smrvi škorpiona. Sipljivo daščući od iznenadne vreline u uzduhu, očima potraži došljaka:

- Tvoje je oružje tvoj izdajnik!

Vrati se pustinjski vjetar i donese pješčanu oluju. Vjetrolovka se s treskom prevrne i razbije u bezbroj nespojivih krhotina. Hladna svjetlost besmrtnih, treperavih zvijezda sune prema uljanici i utrne njezin blagi žižak. Zasuti neumoljivim pijeskom, Zvjezdoznanac i Strijelac, možda prvi i posljednji put, pomisle da je moglo biti i drukčije.

A onda zavlada grobna tišina.

---

Mira KRAJAČIĆ-BEUTZ

## *Tebi, Majko ...*

*(Za Majčin dan)*

*TEBI - koja si već rođena u praiskonskom grču da jednom postaneš meta nečijih maštanja i čeznuća, da jednom odgovoriš na nečiji, samo za te odabrani poziv i da budeš čuvaricom ognjišta na kojem su, možda, i drugi zapalili vatru, a tebe su pozvali da je čuvaš od zlih vjetrova svojom skrbi ... Tebi - ženo!*

*TEBI - koja stoljećima iz pokoljenja u pokoljenje hraniš u sebi plod koji će se, kad sazri, odijeliti od tebe u plaču tvome i svome, a ti mu, skrhana i bolna, upućuješ najsretniju suzu, podmećeš svoje ruke i ljuljaš ga u toplini svoga krila, dok ne postane odrastao čovjek ... Tebi - Majko!*

*TEBI - kojoj pripadamo ma što bili, kojoj se vraćamo ma gdje bili, koja nas se ne odričeš ma kakvi bili ... Tebi - posvetnice bezgranične ljubavi*

*zahvaljujem*

*za sve ono neobuhvatno riječima, za sve ono nesagledivo očima, za sve ono nedostupno ušima, za sve ono što si nam rekla, za sve ono što si nam pružila, za sve ono što si nam šapnula. Za sve što si dala, daješ i dat ćeš - Čovjeku!*



Đuro BOŠNJAK

## Slučaj

Slučaj, ako uopće postoji, htio je da se moj prijatelj Jože i ja nakon dugo godina ponovno sretnemo. Vrli logičari tvrde da slučaja uopće nema, to jest u konkretnom slučaju poučili bi nas da taj susret nije bio nimalo slučajan, jer da se nas dvojica u tom trenutku na tom mjestu nismo nalazili, ne bismo se ni bili susreli. Nije mi poznato kako bi mi objasnili činjenicu da ni moj prijatelj Jože ni ja nismo znali da ćemo se baš tada i baš na tom mjestu naći. Dakle, nismo se dogovorili, nismo znali da ćemo tamo biti, a ipak smo se našli. Tko je dakle u pravu: oni koji tvrde da slučaja nema ili pak oni koji sve pripisuju slučaju? Bilo kako bilo, susret se ipak dogodio. Ako slučaja nema, a susret se mimo dogovora zbio, posrijedi je znači Providnost. A evo kako se to dogodilo:

Nakon lijepih godina provedenih u Zagrebu, zbog posla ponovno sam otišao u Slavoniju. Međutim s najljepšim i najdražim si gradom na svijetu i okolici i dalje sam bio u stalnom kontaktu. Gotovo svakog vikenda dolazio bih u metropolu. Onih nemilih ratnih godina kada se na relaciji Vinkovci - Zagreb i obratno, "pajcek ekspresom" putovalo, okolo naokolo, dobrih sedam sati, a nekada i više, jednog takvog vikenda stigoh i ja u dragu metropolu. Iskrcavši se na Glavnom kolodvoru, tamo negdje iza pošte u Branimirovoj, uputih se na tramvajsku stanicu. Kad tamo, sredovječni gospodin, prorijeđene sijede kose, s tamnim naočalama na nosu, šeta se poput stražara na stražarskom mjestu: deset koraka naprijed, deset nazad. Bolje ga promotrih. Odjeća je na njemu uredna, ali odaje podrijetlo. Nedvojbeno: made in Caritas. Cipele nekada zacijelo "šminkerske", istog podrijetla. No bez obzira na podrijetlo, kombinacija je vrlo pomno složena tako da izgleda doista elegantno. Skromno ali elegantno! Preko lijevog ramena prebačena torba (takve sam torbe ja nazivao "oficirušama", iako sam čuo i nezgodnije nazive). Lijevu ruku je gospodin nonšalantno zabio u džep hlača a u desnoj drži zamotuljak, nalik na buket... Odmah mi se učinio odnekuda poznat iako se dobro maskirao iza tamnih naočala. U svojoj odmjerenoj šetnji niti koga vidi, niti koga čuje. Vidi se: duboko je zamišljen.

Izdvojih se iz grupe koja je čekala tramvaj i istupih korak naprijed, tako da me neumorni šetač morao primijetiti. Prođe gospodin pokraj mene u jednom smjeru, prođe u drugom, skoro se dodirnusmo, ali ništa. Okrene se kao da se ništa nije dogodilo i opet isti dir... Kao robot. Programiran na deset koraka naprijed, deset nazad...

Kad je trebao zakoračiti još jednom kako bi bio u ravnini sa mnom, ja naglo stupih korak naprijed. Naravno, sudar se nije mogao izbjeći.

- Ti bokca...Pa zakaj ne gledate, gospon...Budete tak i pod tramvaj...

Nije dovršio jer se ja počeh gromoglasno smijati. Pritom ga prijateljski tresnem po leđima.

- Ne budem, gospon, ne budem... Ha, ha, ha... A kaj ste se vi, gospon, tak zaštudirali... ne znate kam budete s penezima?... Ha, ha, ha...

Pokušavam glumiti kajkavca, a spopao me smijeh. Moj prijatelj se najprije uozbilji, a onda i on udari u smijeh.

- Ti bokca, pa kaj ti tu delaš? Svud bi te prije očekival nek tu... Putuješ nekam?

- A ne. Upravo sam doputovao. Opet sam ti ja u našoj žitnici. Znaš da sam uvijek bio "kontra" i nepredvidiv. Sad kad je tamo zagustilo, mnogi pobjegoše na Zapad, mislim naš zapad, i u Sloveniju. Ondje im spretni domaćini na fin način izvukoše svu deviznu uštedevinu, suhi keš, naravno... Ja eto odoh onamo za poslom...

Ne dovrših jer me moj prijatelj vrlo čudno pogleda. Skinuo je tamne cvikere i doslovce se zabuljio u mene.

- Pa čekaj... Nisi valjda i ti...

Sada ja njemu ne dopustih dovršiti misao.

- Ne, prijatelju, nije ono što misliš. Nisam dragovoljac, a još manje švercer, ako si na to mislio... Tako, ovdje ostadoh bez posla a tamo se ukazala prilika. Obično, civilno radno mjesto a ipak "na državnim jaslama"... Eto, to je to...

- A, tako? Zato mi je i čudno, nespojivo mi je da ti budeš biznismen jer znam da za to nisi jak kak ni ja, a za ono drugo, ne znam... možda te naglo zgrabilo domoljublje...

- 'Ajde, stari moj, zaboravljaš na naše godine. Istina, za nas su one uvijek najbolje, ali samo za nas... A ti? Što je s tobom? Čime se ti baviš?

- Pa tak, tak... Kaj da ti velim... Ne cvatu mi baš ruže... U stvari cvatu, ali one prave, samo...

- Kako sad to? Najprije ne cvatu, pa onda cvatu... Kakve su to sad zagonetke? No, ako se ne žuriš, da malo sjednemo, pa da si uz kavicu malo "pospikamo"?

- Može, ali ja častim!

Rekao je to tako odlučno da sam ostao zbunjen. Nije me zbunila njegova odluka već način na koji ju je pokazao. Odmah mi prostruji mozgom: karakteran čovjek nikada ne gubi dostojanstvo. I u najtežim trenucima on uvijek ostaje uspravan. Sudeći po izgledu, mojem prijatelju zaista ne cvjetaju ruže, ali on odlučno odbija da bi ga netko častio pa i običnom kavom... Ja se samo nasmiješih i pomirljivo rekoh:

- No dobro, dobro, dogovorit ćemo se.

Da ne bismo dugo lutali, sjedosmo u kolodvorsku restauraciju. Naručih kavu, a on kapučino. Kad smo sjeli, primijetih na njemu još nekoliko detalja svojstvenih samo njemu: na lijevoj ruci prsten "pečatnjak" i stari sat marke "Darwil" a na desnoj



platinasta muška narukvica. Njegovi zaštitni znaci, relikvije "dobrih starih vremena". Na stol je stavio zamotuljak i tu sada vidjeh krasan buket - suhih ruža.

- Pital si me kak sam... Evo kak: osuđen sam ti na život... Kaj je, kaj me tak gledaš? Dobro si čul: osuđen sam na život. U ova huda vremena, misliš da je lako živjeti nama "slobodnim umjetnicima"? A vi'š, kak sam elegantan... Ono kaj mrtvaci više ne trebaju, meni kao naručeno...

Gledam ga začuđeno. Nije mi jasan njegov sarkazam. A on, primijetivši moje čuđenje, nastavlja:

- Kaj je, kaj me opet tak gledaš? Ne mislim bukvalno. Nemam ja ništ' z mrtvacima. Al' na, ovo "perje" negdar je bilo fino, skupo, elegantno... Roba je to... Al' bivši vlasnici davno su već pokojni... A šteta je to bacit...

Ostadoh bez riječi. Nije mi jasno je li to rezignacija ili sarkazam na vlastiti račun... Moj je prijatelj i dalje miran i staložen. Pokušavam promijeniti temu.

- A kako literatura? Vidim ruže si počeo sušiti. Je li to novi "biznis"?

- Ma hajde, kakav biznis? U današnje vrijeme? Ma koji je to književnik ili pak hibridizator istodobno i biznismen? U meni se, kako vidiš, spojiše oba antibiznismenska zanimanja... To ti je tek za puko preživljavanje...

- Ali ti ipak pišeš, baviš se hibridizacijom... nešto ipak mora i tebi ostati.

- Vidi se da si naivac, makar nisi iz Hlebina,... ti, čovek Bož'i, ne znaš tko danas pokupi nofce... Mi smo ti samo crnci... Skupljamo tek mrvice...

- No, no, doći će i tvoj dan. Kamo ćeš s lovom kad ti Ameri plate za tvoje patente?

- Pikaj ti, samo pikaj! Ja sam ipak jedini "Hrvić" koji je kod njih, u takvoj konkurenciji uspio... doduše ne materijalno, ali stručno, to da... A ovi ovdje, moji najrođeniji "Hrvići" nemaju sluha za to... Viši ciljevi su preči...

Tu značajno namigne, a onda se veselo nasmije. A ja i dalje nastojim čuti do kraja:

- Nisi mi odgovorio što je s tvojom literaturom.

- Pa to ide, tako-tako... Pišem, objavljujem, evo u vlastitoj nakladi izdao sam treću knjigu... uskoro namjeravam tiskati roman...

- Znači krenulo je na kulturnom planu, fino, fino, baš mi je drago...

- Ma daj... Kaj ne veliš? Ljudi danas prevrću po kontejnerima da bi se prehranili, kažu: to je švedski stol za penziće i umjetnike, tko će ti danas u takvoj situaciji odvojiti za knjigu?

- No meni se ipak čini da kod tebe i nije tako loše. Siguran sam da ti ne ideš za taj "švedski stol".

- To još ipak ne! A nisam ni abonent "narodne kuhinje". Ipak još nisam evidentirana sirotinja... Volim biti neovisan... Evo vi'š ovo: to su ti suhe ruže. Kao stvorene za suhe aranžmane. Opet dolaze u modu... Plastika je ipak samo plastika... a ovo je ipak prirodno... Upravo idem gospođi Adisi... Oni su ti rođeni trgovci. Kad

je ono kod njih zagustilo, došli ovamo, otvorili cvjećarnicu i kažu, posao cvjeta... A nemaju ni pedlja zemlje. Određuju cijenu i meni, a bogme i mušteriji... To ti je smisao za biznis... a ne ti i ja...

- Pa nije sve ni u novcima. Ima u životu i drugih stvari, itekako važnih...

- Ima, ima, stari moj. Da nema, misliš li da bih ja tako živio... pa iako sam osuđen na život, proživjet ću ga gordo i dostojanstveno... barem si mi ti govorio da sam uvijek bio uspravan i ispravan...

- Jesi, stari moj, jesi. I ostani uvijek takav. Prave vrijednosti trajno vrijede!

---

Josip ŠIMUNOVIĆ

## *Kako su se prevarili tvoji protivnici!*

*Kako su se samo prevarili*
*Tvoji protivnici, Isuse!*
*Ruke su Tvoje*
*htjeli prikovati na križ*
*da ne bi mogao*
*više nikoga liječiti,*
*niti bilo kome pomagati.*
*ALI, TI SI USKRSNUO!*
*Tvoje su ruke nad svima*
*patnicima, bolesnima*
*i nad onima koji trebaju*
*bilo koju pomoć od Tebe.*
*Htjeli su Tvoje noge prikovati*
*da ne koračaš više svijetom*
*čineći dobro.*
*ALI, TI SI USKRSNUO!*
*Ti i danas obilaziš svijetom*
*i kucaš na vrata*
*i stanova,*
*i kuća,*
*i srdaca,*
*i duše...*
*Potrebno je samo malo*
*otvoriti oči*
*i htjeti Te vidjeti.*
*Mnoge naše crkve, raspela,*
*milijuni ljudi koji dolaze na svete mise,*
*podijeljene svete pričesti*
*govore o Tvojoj prisutnosti*
*među nama.*

*Htjeli su ušutkati Tvoja usta*
*da više ne propovijedaju*
*o Ocu koji nas neizmjerno voli!*
*ALI, TI SI USKRSNUO!*
*Tvoja se Riječ i danas*
*još uvijek čuje*
*na svim stranama svijeta.*
*Tvoje riječi i danas odzvanjaju*
*u srcima tvojih vjernika,*
*ali i protivnika!*
*Htjeli su probosti Tvoje srce*
*da ne kuca*
*za malene i prezrene!*
*ALI, TI SI USKRSNUO!*
*Tvoje je srce mnogima utočište*
*gdje se mogu skloniti*
*i naći miran počinak.*
*Htjeli su da Tvoja nauka*
*nestane u grobnoj tami!*
*ALI, TI SI USKRSNUO!*
*Prolomio si kamen groba!*
*U grobu je ostala smrt,*
*a Ti si došao među nas*
*kao Život.*
*Tvoj grob postao je*
*izvor života za sve ljude!*
*Grobnu si tamu*
*pretvorio u svjetlost Uskrsa,*
*poraz u veličanstvenu pobjedu!*

*Zaista, Isuse, teško su se*
*prevarili Tvoji protivnici!*



## NOVE PUBLIKACIJE

1. **Tomo Vereš: RAZMIŠLJANJA JEDNOG KRŠĆANINA,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 2000.
2. **Drago Štambuk: UKLESANO U PLANINAMA,** Matica hrvatska, Zagreb 1999.
3. **Pero Pavlović: PIR,** Naklada DHK HB, Mostar 2000.
4. **Pero Pavlović: KRIJESI,** Nadbiskupski ordinarijat Mostar, Mostar 2000.
5. **Anto Ćosić: VRIJEME MRAKA,** Vikarijat Banjalučke biskupije, Zagreb 2000.
6. **Dražen Vlahov: GLAGOLJSKI RUKOPIS IZ HUMA (1608.-1639),** Državni arhiv u Pazinu, Pazin 1999.
7. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA 3/2000,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 2000.
8. **NOVA ISTRA 2-3/1999,** Istarski ogranak DHK, Pula 2000.
9. **ŽIVO VRELO 3/2000,** Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar 2000.
10. **ZAPREŠIĆKI GODIŠNJAK 98,** Matica hrvatska Zaprešić 2000.
11. **BOSNA FRANCISCANA 12/2000,** Franjevačka teologija Sarajevo, 2000.
12. **SOCIOLOGIJA SELA 2/3 (144-145)/1999,** Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb 2000.
13. **OZNANJENJE 22/2000,** Rogatec 2000.
14. **POLITIČKI ZATVORENIK 95/2000,** Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb 2000.
15. **TRAGOVI 5-6/2000,** hrvatski književni krug, Zagreb 2000.
16. **BOLID 79-80-81 (2,3,4/1999),** Zvjezdarnica Zagreb, Zagreb 2000.
17. **ZVONIK 3(65)/2000,** Rimokatolički ured sv. Roka, Subotica 2000.
18. **ŽIVO VRELO 4/2000,** Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar 2000.
19. **MI, list mladih, 3/2000,** Hrvatski katolički zbor "MI", Zagreb 2000.

## NAGRADNA PLETENICA

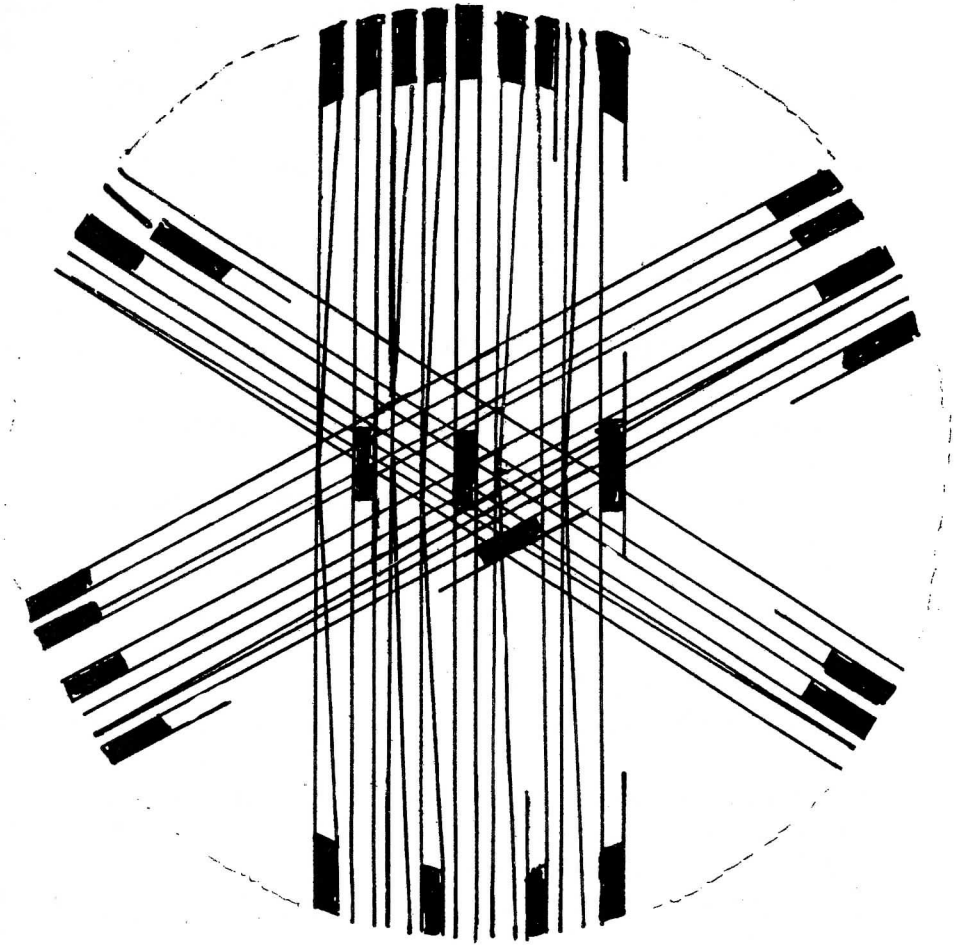

Autor: V. Križanović

Najviše deseterim čitateljima naše revije koji nam u posebnoj omotnici pošalju, zaključno do 3. lipnja ove g. istrgnutu stranicu s upisanim rješenjem ove 'blizugletke', poslat ćemo knjigu čiji se naslov krije u zagonetačkoj pletenici, a imena nagrađenih odgonetača objaviti u sljedećem broju.

Sretni odgonetači iz prošlog broja su (abecednim redom):
Goran BLAGIĆ (Sunja), Lojzo BUTURAC (Sisak), Ivan IVKOVIĆ (Zagreb), Krunoslava KORDIĆ (Sisak), Anita TIKULIN (Zadar) i Vjeran ŽIVKOVIĆ (Zaton kod Šibenika).



# Mišljenja i reagiranja

*Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.*

## Osnovana udruga "Dr. Milan pl. Šufflay"

Udruga "Dr. Milan pl. Šufflay" osnovana je u Zagrebu 19. listopada 1999. s višestrukom svrhom, koja se ponajprije sastoji u potrebi povijesne reafirmacije tj. povratka hrvatskog narodnog ideologa, mučenika i znanstvenika prof. dr. Milana pl. Šufflaya (1879.-1931.) u hrvatsko narodno pamćenje - povratka čovjeka koji je hrvatskome narodu ukazivao na korijene njegovih političkih problema i time davao opću orijentaciju narodnoj borbi za opstanak. Tim povodom Udruga je na Šufflayevoj rodnoj kući u Lepoglavi 9. studenog otkrila spomen-ploču, pod pokroviteljstvom akademika Vlatka Pavletića, predsjednika Hrvatskog državnog sabora, kojega je zastupao akademik Dubravko Jelčić. Uz Dubravka Jelčića govore su držali predsjednik Udruge Darko Sagrak, prof. dr. Aleksandar Stipčević i tajnik Udruge Emil Čić, a poseban pozdrav u ime Republike Albanije uputila je veleposlanica Mirjam Bisha. Zanimljivo je da su neki dnevnici spomenuli ovaj događaj, ali su masovno prešutjeli govor kao i uopće nazočnost tajnika Udruge, što je znak da je ljevici i jugonostalgičarima taj govor vrlo bolno i neugodno odjeknuo. Iz tog razloga potrebno je osvrnuti se na ondje iznesene činjenice o svrsi Udruge, o ulozi koju je pri njezinu osnivanju imao njezin prvi predsjednik Darko Sagrak i o konačnom cilju Udruge.

U novoutemeljenu Udrugu "Dr. Milan pl. Šufflay" jedan je čovjek uložio poseban trud i sredstva, kako pri tiskanju prvih knjiga, tako i u organizaciji, promičbi i oživljavanju sjećanja na dr. Milana pl. Šufflaya. Naravno, radi se o prvom predsjedniku Udruge, gospodinu Darku Sagraku. No, kako su većini čitatelja nepoznati njegovi osnovni biografski podaci, ovdje ćemo ih ukratko navesti. Diplomirani pravnik Darko Sagrak od najranijih dana bio je aktivni protivnik jugounitarističke i komunističke vlasti: sa šesnaest godina isključen je iz svih hrvatskih škola zbog nacionalističkog stava. Taj događaj je Sagraka pratio cijeli život, njegov policijski dossier o nacionalističkom opredjeljenju rastao je, da bi konačno pri radu na rasprostiranju ogranka Matice hrvatske bio proskribiran kao "matičar", a od uhićenja se spasio tako što ga je na skoro uhićenje upozorio visoko pozicionirani djelatnik u tadašnjem MUP-u. Sagrak se kritične noći 11. siječnja 1972. (kada su uhićeni mnogi hrvatski domoljubi) sklanja u Njemačku gdje ostaje do 1975. Po povratku u domovinu, radeći u "Chromosu" na poslovima zajedničkih ulaganja, Sagrak dolazi u vrlo oštar sukob sa "SOURskom" partijskom organizacijom. Hajku na Sagraka vodi srbokomunistička grupa partijskih čelnika koja ga proskribira da špijunira u korist SR Njemačke, a izvlači na vidjelo i njegov stari dossier, koji sada dobiva i novu dimenziju - optužbu za špijunažu. Sagrak biva suspendiran i uklonjen sa svoga radnog mjesta. U situaciji neposredne ugroženosti, pred uhićenjem, Sagrak se sklanja u Austriju gdje se posvećuje svojoj užoj struci - trgovačkom pravu. Nakon nekoliko godina osniva vlastitu tvrtku za pravno savjetovanje,

koju vodi sve do 1997. U vrijeme borbe za hrvatsku slobodu pokreće akciju "Nachbar in Not". Sagrak je pisao u mnogim austrijskim listovima, a 1991. počinje pisati u "Vjesniku", "Večernjem listu" i drugim tiskovinama gdje objavljuje članke o NDH, blajburškom pokolju i Hrvatima koji su bili progonjeni u obje Jugoslavije. Gospodin Sagrak objavio je niz knjiga i monografija, a najznačajniji njegov opus tiče se života i djela Milana Šufflaya, za čiju je osobu vezan kako obiteljskim sklonostima tako i idejnim vezama. Ako u svome radu dosljedno uzustraje s energijom s kakvom se zauzimao do sada, u povijesti pravaške ideologije ostat će upamćen kao značajna karika u obnovi narodnih vrijednosti što ih je proklamiralo pravaštvo, počev od dr. Ante Starčevića do danas.

*Povijest i zdravi nacionalizam*

Sagrakov rad na suvremenoj političkoj povijesti Hrvatske neke ljude iznenađuje budući da je Sagrak po diplomi pravnik, a ne povjesnik. Ali bavljenje hrvatskog nacionalista hrvatskom poviješću nikoga ne bi smjelo čuditi: hrvatski nacionalist i jest rodoljub zato što prilike u svojoj domovini stručno pozna, katkada i bolje od suhoparnog povjesničara kojemu je to struka kojom se bavi bez ljubavi za svoj narod. A takvih smo imali uvijek i previše. Iz svega rečenog, dakle, proizlazi da svaki pravaš mora biti stručnjak za hrvatsku povijest, barem onu od sredine 19. vijeka pa do danas, jer se bez poznavanja hrvatskih političkih prilika u proteklom razdoblju ne može biti dobar hrvatski rodoljub. Čovjeka koji ne pozna uzroke naših političkih (ne)prilika neprijatelj lako može prevariti - i stvarno, hrvatski neprijatelji svih vrsta uspješno su varali, na veliku našu žalost, povijesno-politički neodgojen hrvatski narod, koji je o sebi i svojoj prošlosti još uvijek toliko neinformiran da usred Zagreba na istaknutom prometnom mjestu ima ulicu nazvanu imenom Tomaša Masaryka, za kojega pouzdano znamo da je Hrvate mrzio i da je radio na njihovoj propasti, kako to u svojim spisima dokazuje pravaški ideolog Filip Lukas. Ali Hrvati ne čitaju knjige. Eto, što se događa narodu koji ne zna svoju povijest. A takvi incidenti još su, prema nekim drugim povijesnim prilikama i katastrofama, prava sitnica. Sporna je ulica, uzgred rečeno, u razdoblju NDH nosila ime dr. Milana pl. Šufflaya.

*Ciljevi Udruge*

Iz gore navedenih razloga "Udruga Dr. Milan pl. Šufflay" ima za cilj rad na narodnom osvještenju, u onom smislu kako je to započeo Otac Domovine i utemeljitelj pravaške ideologije dr. Ante Starčević. Hrvatsko državno pravo i povijesni dokumenti o hrvatskom kontinuitetu bili su temeljna inspiracija svih pravaških ideologa koji su slijedili primjer i nauk dra Ante Starčevića: Antu Starčevića slijedili su dr. Izidor Kršnjavi, Josip Frank, dr. Ivo Pilar, Dr. Milan pl. Šufflay, dr. Filip Lukas, dr. Mile Budak i mnogi drugi nakon njih. Među njima, uoči sloma Kraljevine Jugoslavije, Milan pl. Šufflay i Filip Lukas zauzimaju naročito mjesto: oni su hrvatskome narodu dali trajan putokaz i političku smjernicu borbe za konačno oslobođenje. Ta je borba potrajala sve do razdoblja Domovinskog rata 1990.-1995., a čini nam se da i nije još završena, jer nam



razni "multi-kulti" meštri uporno kopaju grob stvarajući preduvjete za utemeljenje treće Jugoslavije. "Raščlambom Šufflayevih eseja (...) postaje razvidno da je Šufflay u Austro-Ugarskoj, ili nekoj budućoj sljednici te podunavske tvorevine, vidio osnu točku hrvatskih međunacionalnih odnosa u strukturi Mittel-Europe. Međutim, tijekovi povijesti nakon 1918. godine pokazali su da meštri kroje sudbinu Europe u drugom pravcu (Versailles). Oni su svojim škarama zbrisali iz zemljopisnih karti glavnu okosnicu Srednje Europe", kaže Sagrak. Nikakvo čudo što Britanija uvodi vize za sve Hrvate! U tome smislu, naš je zadatak da slijedimo spoznaje narodnog ideologa Milana Šufflaya te da tražimo i nalazimo rješenja i izlaze iz nečovječnih povijesnih prilika u kojima smo se već nalazili.

Da bismo vladali svojom državom moramo se približiti idealu Platonovog državnika-filozofa, a da bismo upoznali svoje neprijatelje moramo čitati Šufflayeve radove. Samo onaj narod koji pozna sebe i svoje neprijatelje moći će preživjeti teške okolnosti koje mu predstoje, a zadatak je ove Udruge da hrvatskome narodu na temelju spoznaje o njegovoj prošlosti ukaže kako će provodeći u život ideje i nauk Milana pl. Šufflaya osigurati siguran budući život. Iz tog razloga Udruga već intenzivno radi na prevođenju izvornih Šufflayevih radova s njemačkog, mađarskog i latinskog jezika na hrvatski jezik. Nadalje, u pripremi je izdavanje svih Šufflayevih djela kao i nastavak izdavanja izabranih djela. I, recimo na kraju da je ustrojstvo organâ Udruge uglavnom završeno. Predsjednik je nadzornog odbora prof. dr. Zvonimir Šeparović, predsjednik savjeta Ivan Nogalo, a dopredsjednici su Udruge prof. dr. Ljubomir Pavelić i dipl. iur. Tomislav Javor. Upravo se ustrojava Znanstveno vijeće. Koordinatori su tog ustroja prof. dr. Ivan Biondić i mr. sci. Josip Jurčević. Znanstveno će vijeće imati odsjeke za povijest, znanost, književnost, etnogenezu i kulturu. U okviru odsjeka za povijest posebno će se proučavati starčevićanski (pravaški) utjecaj na izvorne ideje Milana pl. Šufflaya.

**Emil Čić**

## S(u)m(r)ak Kalajićeva svijeta?

Upravo one noći kada je NATO službeno objavio odluku o napadu na SR Jugoslaviju, naišao sam na "Rai Due" na političku emisiju pod neobičnim nazivom "Pinocchio", u kojoj su se od te večeri, iz noći u noć, u obliku svojevrsnog debatnog kluba, a pod jednostavnim naslovom "Rat" (La Guerra) komentirala zbivanja u Miloševićevu naciboljševičkom gulagu, s posebnim naglaskom na dvije osnovne teme - drami albanskih izbjeglica i bombardiranju. Većina gostiju, uglavnom talijanskih političara i novinara, bila je ista svake večeri, a stalan je gost bio i "junak" ovoga napisa - zanimljivo je da su se u emisiji stalno izmjenjivali samo dužnosnici Komunističke partije Italije (PCI), mahom izrazito prosrpski orijentirani ("filoserbi", kako bi rekli Talijani); dakle, jedini koji su se u gotovo svemu slagali s Kalajićem, zajedno s Umbertom Rossijem, sjevernotalijanskim separatistom koji je, iz razloga koje njegova očito oskudna inteligencija nije u stanju dokučiti, vehementno branio četnički unitarizam.

Tko je Dragoš Kalajić? Rođen je 1943. u Beogradu, a "diplomirao je s najvišim ocjenama na rimskoj Accademia di Belle Arti 1966". Poznat je kao slikar (hiperrealist) s mnogobrojnim izložbama u Jugoslaviji i izvan nje, i kao svestran esejist, a smatraju ga jednim od korifeja mondenog života Beograda. Popis njegovih članaka i kritičkih napisa, razbacanih po časopisima (naročito beogradskom "Delu", gdje je dugo godina bio jedan od urednika) i TV-emisijama koje je uređivao, ukazuje na otpor prema nekritičkoj fetišizaciji (post)modernizma, a posebno na naglašeni kozmopolitizam, ali će njegov kasniji ideološki diskurs opovrći premise ovog drugog svjetonazora.

Krajem 70-ih godina, kada je prefiks anti- bio vrlo *in*, u smislu osporavanja ne baš svega i svačega, nego prije svega osnovnih humanističkih pretpostavki na kojima su se do tada, uza sve veće poteškoće, zasnivale bitne moralne zasade zapadne civilizacije, kojoj su tih godina razularene horde anarhoterorista u talijanskim i njemačkim gradovima i u doslovno fizičkom smislu kopale grob, Kalajić je u svoje dvije knjige pretencioznih naslova, "Mapa (anti)utopija" (sa znakovitim podnaslovom "Ogled jedne morfologije krize kulture modernog Zapada") i "Smak sveta" koji mu je godinu dana kasnije (1979) izdao "Nakladni zavod MH", krenuo u pravi križarski pohod protiv tog ideološkog neobarbarizma , zalažući se za povratak tradicionalnim humanističkim i civilizacijskim vrijednostima, koje su ti cinični gurui postmodernizma izvrgavali - kako se duhovito izrazio - "masovnom intelektualnom linču". Sam je potpisnik ovih redaka još 1980. u recenziji prve od tih dviju knjiga afirmativno ocijenio intelektualnu akribiju i građansku hrabrost ovog autora u oporbi spram prikrivenog dogmatizma prevratničkog predznaka, koji je tih godina posta(ja)o condicio sine qua non u krugovima europske intelektualne elite.

Ali, ne lezi vraže - intelektualac koji je sebi namijenio mesijansku zadaću da posustalu zapadnu civilizaciju obrani od crva što je razara iznutra, spremno je skinuo masku uglađenog europskog intelektualca i branitelja autentičnih vrijednosti te civilizacije čim je prvi put - na samom početku Miloševićeve "antibirokratske revolucije" - čuo zaglušnu riku plemenskog krda. Iako je njegovo koketiranje - naročito u "Smaku sveta" - sa stavovima poznatoga srpskog pisca Miloša Crnjanskog o fašizmu kao o elitizmu duha, zbog čega je navodno i odiozan "beslovesnoj masi", već tada otkrivalo moralne pukotine u njegovu etičkom svjetonazoru, tad gotovo nitko nije mogao ni slutiti da će taj salonski intelektualac postati jedan od najžešćih pobornika "čivijaškog" velikosrpstva i primitivne šovinističke paranoje. Izgleda, međutim, da srbijanski kozmopolitizam obično završava, uz časne iznimke poput Bogdana Bogdanovića i Bore Ćosića, ne samo u mitskom balkanskome "barbarogenijstvu" Ljubomira Micića, nego i u srednjovjekovnjačkom religiozno-nacionalističkom mračnjaštvu. Tako će i (kvazi)rafinirani poklonik francuskog erotskog pisma Milan Komnenić, nakon što je, kada se Srbija krajem 80-ih vratila nekih pola tisućljeća unazad, noseći okolo mošti cara Lazara, zazvao, poput nekog nepismenog čiče s Grmeča ili iz Arilja, cara-sveca da ustane i pridruži se "vaskrsu" Srbije - zaključati svoj sofisticirani "bordel muza" i zakopati svoj kozmopolitizam u krvavoj kaljuži balkanskog krvnika Miloševića, postavši mu ministar "informisanja".

Budući da svakome mesiji treba vremena da sa svojih astralnih visina siđe na zemlju, Kalajić nije, istinabog, pripadao onome krugu srpskih intelektualaca koji su



pripremali teren za Miloševićevu antibirokratsku revoluciju. Ta je "čast" pripala prije svega Srpskoj pravoslavnoj crkvi i onim populističkim korifejima četništva koji su - poput Brane Crnčevića, s njegovim "gedžovanskim" pokličem "slušaj, sinovac" - bez poteškoća promicali atavizam plemenskog krda. Čim je, međutim, drugi samozvani mesija, svesrpski "vožd" Milošević krenuo u križarski pohod do posljednjeg srpskog groba, u bitke koje tada - da parafraziramo njegovu zloslutnu najavu s trijumfalističkog velikosrpskog happeninga na Gazimestanu - još nisu bile oružane, ali su uskoro to postale, Kalajić je u svojim napisima u "Dugi", senzacionalističkom časopisu u kojemu je već spomenuti Crnčević pozivao tada tek potencijalne četnike da naoštre kame u obranu srpstva, davao svoj prepoznatljivo neskroman doprinos šovinističkom buđenju nacije, u rasponu od primitivnog šovinizma za balkansku upotrebu do rasizma planetarnih razmjera.

Tako je, na primjer, u jednom napisu s upravo histeričnom egzaltacijom opisao zapravo morbidan slučaj nekog srbijanskog ubogara, očito siromaha i kesom i duhom, koji je na zid svoje trošne straćare pričvrstio veliki Miloševićev poster, da bi ga blizina ljubljenog vožda grijala u hladnim zimskim noćima!!! U drugome napisu, pod znakovitim naslovom "Alal vera, Sadame", Kalajić je pun hvale za "Miloševića s Bliskog Istoka" zbog njegova bahatog odupiranja cijelom svijetu, pa je gnjevan što se Srbija već tada ne ponaša na isti način (oba su članka, naime, napisana prije srpske agresije na Hrvatsku i BiH). Na drugom mjestu on ističe Srbe kao primjer fizički i duševno zdravog naroda (kao da i tamo nema narkomana, mafijaša i pervertita svake vrste!), za razliku od beznadno degeneriranoga Zapada. (Ovakvu šovinističku egzaltaciju svojevremeno je u pismima čitatelja "Dugi" duhovito i hrabro ismijao jedan čitatelj iz Srbije.)

Krupan i duboka glasa, tako da više nalikuje na boksača težih kategorija nego na erudita i svestrana umjetnika, Kalajić je u spomenutoj emisiji, agresivno se oslanjajući rukom o koljeno i prijetećim pogledom mjereći svoje neistomišljenike, te upadajući im u riječ onda kada ga je njihova diskusija posebno iritirala, optuživao sve i svakog, osim, naravno, Srbije, koja, kao, nikad nikoga nije napala nego je nevina žrtva međunarodne zavjere (upravo su najviše zato donedavne sulude teorije o zavjeri protiv Hrvatske, koju, kao, "nitko ne voli", tako pogubne za našu zemlju - naći se u ideološkom ili bilo kojem drugom pogledu u takvom društvu, u najmanju je ruku politički kontraproduktivno!). Iako kosovski Albanci ovaj put nisu direktno izazvali srbijanski teror protiv sebe, za razliku - barem u izvjesnoj mjeri (npr. "slučaj Martinović") - od situacije sredinom 80-ih godina, nego su Srbi počeli s progonom i egzekucijama Kosovara (tako su ih u navedenoj emisiji isključivo i zvali) kao s fašistoidnim odgovorom na bombardiranje; po Kalajiću egzodusa i ubijanja Albanaca na Kosovu nije ni bilo. Oni su navodno dobrovoljno napuštali Kosovo, jer nisu htjeli živjeti sa Srbima - što je na neki način srbijanska inačica dobro poznate (pro)nacističke nebuloze da Hitlerovi konclogori uopće nisu postojali! Ostale Kalajićeve teze odavno su déja vu (dakle, već viđene, ali i - već "pročitane"!) u istupima drugih srpskih nacionalista, pa ih ovdje nije nužno ponavljati.

Napisavši ovaj članak neposredno nakon završetka opisanog političkog talk showa (dok NATO-ovo bombardiranje SRJ još nije bilo završilo), neko sam ga vrijeme stavio "na led", smatrajući Kalajićev svetosavski šovinizam previše tipičnim u danom

kontekstu, pa samim tim i nedovoljno zanimljivim, posebno s obzirom na rastuću važnost negativnih procesa u hrvatskom društvu. Ipak, danas, pred početak ne samo novog stoljeća nego i tisućljeća, kada se prave inventure događaja ne samo u posljednjem desetljeću nego i u čitavom mileniju, smatrao sam da je atavistički zov plemenskog krda u nekoga tko je (u čisto "tehničkom" smislu) ipak intelektualac, a odgovoran je, primjerice, za ono što se u Hrvatskoj događalo kroz četiri ratne godine (Kalajić je, naime, jedan od onih koji su dolazili u bivšu SAO Krajinu držati ratnohuškačke govore), vrijedan pozornosti i da je na neki način nužno podsjetiti na taj sramotni aspekt Kalajićeva "lika i djela" one koji o njemu nešto znaju, a upoznati s tim one koji o ovoj kontroverznoj ličnosti suvremene srbijanske kulture znaju malo ili nimalo.

**Ante Gradiška**

## Kako je počela koncilska obnova u mom gradu

Razmišljajući o Drugom vatikanskom saboru, o tzv. *duhu Koncila,* o svemu što se dogodilo nakon Koncila, sjetih se našeg filma pod naslovom *Kako je počeo rat na mom otoku.*

Danas se piše povijest o tom ratu, a budući će ga naraštaji još objektivnije proučavati. Neki kažu da je to filmska komedija, no ja bih kazao da je bilo i takvih situacija. Sigurno je da će budućim naraštajima biti teško shvaćati pojedine smiješne situacije koje su se uistinu dogodile.

Naslov me filma potakao da nešto kažem o počecima koncilske obnove u svom gradu, ili točnije o počecima "duha Koncila" u svom gradu. Ti su počeci bili uglavnom smiješni, jer je nažalost baš tako počelo... smiješni, da nisu bili tragični!

*A) Labuđi pjev*

Godine 1966. održane su u Zadru *misije*. Budući osporavatelji već su imali svoje važne položaje u Nadbiskupiji, sigurno i svoje planove, ali je nadbiskup Garković, iako star, još imao svoj netaknut ugled. A starost mu je povećavala ugled.

Za tu je priliku tiskan i prigodni oglas, a to je prvi oglas vjerskog sadržaja, koji je nakon rata tiskan u državnoj tiskari u Zadru. Dvadeset punih godina komunističke su vlasti zabranjivale tiskati oglase vjerskog sadržaja. *Meminisse iuvat.*

Sadržaj oglasa nije bio na visini, jer su osporavatelji htjeli biti *moderni*, ali nisu uspjeli...

U katedrali je misije vodio o. Mate Jović, koji je sve to obavio na klasičan način: sve je bilo u službi postizanja obraćenja i kajanja, jer je to bio cilj misija. Na početku je ozbiljnim glasom recitirao (a narod ponavljao) prigodnu molitvu

*Život kratak, a smrt stalna,*
*njoj se ne zna dan ni čas...*

a zatim je zvonilo veliko zvono, mrtvačko zvono, "do". Sadržaj razmišljanja, govornička vještina, molitve, zvono itd. - sve je bilo u službi postavljenog cilja...

Na Voštarnici u Crkvi Srca Isusova misije su vodili o. Ljudevit Gregov i o. Bono Mazić. I oni su upotrijebili sve prokušane metode i pokazali veliko poznavanje



psihologije čovjeka i religijske psihologije . Uspjeh nije izostao, kao što nije općenito izostao ni u drugim crkvama. O. Ljudevit Gregov smatrao je potrebnim upozoriti, kako *"nećemo imitirati neku sumnjivu nizozemsku praksu primanja pričesti na ruku"!*

Sve u svemu, bio je to velik uspjeh na duhovnom planu... ali i nekakav *labuđi pjev* u Zadarskoj nadbiskupiji...

*B) "Koncilska obnova"*

*1. Don Milo Perović, njegova reverenda i presv. Sakrament*

Don Milo Perović bio je svima poznat u Zadru, osobito Arbanasima, jer je podrijetlom bio zadarski Arbanas. Školovao se u Zadru u vrijeme kad je Zadar bio pod talijanskom upravom, a nadbiskup zadarski Petar Dujam Munzani. S obzirom na to da je Zadar bio pod Italijom, obvezna je svećenikova nošnja u svakoj prilici bila reverenda, kao u svim romanskim zemljama. Dakle, reverenda nije bila samo liturgijska odjeća, nego i svakidašnja. U zemljama srednje Europe bilo je nešto drukčije, tj. svećenici su nosili crnu odjeću, rimski kolar, a reverenda je bila obvezna samo u crkvi, školi, uredu itd. Kanonsko je pravo propisivalo: *clerici habitum ecclesiasticum secundum locorum consuetudinem deferant,* a to propisuje i današnji § 284 Crkvenog zakonika.

No, ima ipak razlike: tad su svećenici poštivali kanonsko pravo, a danas vrijedi ono, što je kazao Dante u svojoj *Božanstvenoj komediji:*

*Le leggi son, ma ci pon mano ad esse?**
(Čist., 16, 97)

Nakon Drugoga svjetskog rata zadarski svećenici koji su se osjećali Talijanima, optirali su za Italiju i otputovali u Italiju, a posljednji je otišao nadbiskup Munzani, odrekavši se biskupske stolice. Sveta Stolica postavila je biskupa Pušića za apostolskog administratora Zadarske nadbiskupije, a on je imenovao Matu Garkovića za generalnog vikara.

Od svećenika odgajanih u Zadru za Munzanijeve uprave ostao je samo don Milo Perović. Pričalo se, da je i on htio otići u Italiju, ali da mu Garković nije dopustio optirati, pa je tako don Milo ostao ovdje.

Službovao je kratko vrijeme u crkvi sv. Ivana, a kasnije po kotarskim i otočkim župama. Često je dolazio u grad.

U pogledu nošnje se ponašao i dalje baš onako kako su ga odgojili, tj. nije nikad skidao reverende. A mogao je nositi i civilno svećeničko odijelo, jer Zadar nije više pripadao romanskom crkvenom krugu.

Smijemo zaključiti da don Milo nije mogao sebe zamisliti bez reverende. Dakako, njegova reverenda nije smetala ostalim svećenicima, jer je ona bila i njihova časna odjeća, uz napomenu koju smo ranije iznijeli. Don Mili nije smetalo gledati svoje kolege u kaputu i rimskom kolaru. Jednom riječju, i don Milo i ostali svećenici poštivali su crkvene propise.

Don Milo je nosio svoju reverendu u svakoj prilici, čak i onda kada mu je ona morala biti na smetnji pri nekim poslovima u nekim posebnim prilikama.

*"Zakon je tu, al' tko da moć mu dade?" (prev. Mihovil Kombol)

Tako je bilo sve do 1968., tj. do smrti nadbiskupa Garkovića. Tada je počela užurbana "koncilska obnova" u mom gradu.

Spomenuo sam da je don Milo često dolazio u grad iz svoje seoske rezidencije. Jednoga sam ga dana ugledao - u kaputu i rimskom kolaru, a to mi je bilo neobično. Bio sam s njim u dobrim odnosima, pa sam ga upitao što znači ta izmijenjena uniforma. On odgovori: *Kažu da nakon Koncila reverenda više nije potrebna.* Nakon nekoliko mjeseci susreo sam opet don Milu ali bez kaputa i bez kolara - ako dobro pamtim, u košulji. Uistinu sam se začudio i upitao za značenje toga. On mi reče sljedeće: *Najprije su mi govorili da reverenda nije potrebna, pa sam nosio kaput i kolar. Nakon toga su mi kazali da ni to nije potrebno. Biskup šuti, pa sam skinuo i kolar i kaput i sada su svi zadovoljni... a biskup i dalje šuti, pa znači da tako treba biti nakon Koncila.* I - don Milo Perović, revni i disciplinirani svećenik, skinuo je i reverendu i kolar i kaput, a reverende više nikad nije obukao ni za liturgijske čine. Hodao je gradom baš kao odrpanac i - "sve je bilo u redu". To je kompromitiralo u nekom smislu njegov župnički ugled i svećeničku osobu, dok je reverenda pokrivala sve njegove nedostatke...

Znamo tko je to sve organizirao. Znamo također da je ruganje ili omalovažavanje za mnoge nepodnošljivo. Ruganjem su uspjeli skinuti reverendu don Mili, a kamo sreće da se radilo o samo jednom čovjeku! I svi su ostali svećenici na takav način morali skinuti svoje reverende - netko prije, a netko kasnije, već prema svojoj duhovnoj otpornosti.

Skinuli su je i profesori Sjemeništa. Naime, tada su profesorima u Sjemeništu bili samo svećenici, uz koju rijetku iznimku (npr. "predvojnička obuka" u komunističkom sustavu). Usput rečeno, profesorski svećenički zbor bio je dodatni pozitivni poticaj sjemeništarcima za njihovo zvanje... danas je stvar svakako drukčija - u sjemeništima skoro da i nema profesora svećenika, pa mora postojati dodatni negativni poticaj sjemeništarcima za njihovo zvanje. Veoma vjerojatno postoji poticaj za ženidbu...

Dakle, profesori svećenici dolazili su u školu u reverendi nakon jutarnje mise. Uđe jednog dana u razred profesor u reverendi, baš kao uvijek. I - dočeka ga smijeh cijelog razreda. Naime, đaci su dobili nalog pete kolone da izvrgnu ruglu svećenika, tj. njegovu reverendu. To se ponovilo nekoliko puta, dok se nije našao uhoda koji je profesoru kazao značenje smijeha: moraju se svi smijati reverendi dok je ne skine. Profesor više nije mogao izdržati ruganje, pa je skinuo reverendu i - sve je bilo u redu baš kao kod don Mile Perovića!

Bio je to početak *koncilske obnove* u zadarskom Sjemeništu.

Koliko mi je poznato, ruganje su do kraja izdržali don Ivan Barulić i don Božo Mađerić. Oni su do kraja uvijek misili u reverendi.

Ta priča o reverendama došla je do ušiju nadbiskupa Franića koji je jednom zadarskom redovniku kazao: *Što oni misle, misiti bez reverende...* Čujem da danas i nadbiskup Franić misi bez reverende, i ne samo on.

Znači, don Milo Perović, čovjek skromnih intelektualnih sposobnosti, shvatio je dobro upute i razne signale...

Tih je godina samostan sv. Frane imao sakristana u osobi nezaboravnog Nikole Ivanca. Mislim da smijem kazati, da je njegovo *radno mjesto* ostalo trajno nepopunjeno, jer se ljudi njegova formata rađaju svakih nekoliko stoljeća! Jednog se dana pojavi don Milo u sakristiji Sv. Frane, gdje je Ivanac trajno boravio (osim noću), i zamoli ga da mu



dade ključ od tabernakula da bi uzeo pričest za bolesnika. Ugledavši Ivanac svećenika u tako nedoličnom odijelu, nije mu htio dati ključa, ali je ipak popustio. Otišao je don Milo na oltar, a Ivanac se predomislio i potrčao za njim... don Milo otvara tabernakul bez reverende, bez kote i bez štole, bez upaljenih svijeća... i nasta svađa na oltaru: don Milo hoće uzeti Sakrament, a Ivanac ne da. Nije teško predočiti tu žalosnu scenu, koja označava početak *koncilske obnove* u Zadru...

Don Milina reverenda istinit je događaj. Vrijedio je tada slogan *desakralizacija svećenikove osobe...* Počelo se skidanjem ili bacanjem reverende...

Tako je počela koncilska obnova u mom gradu!

### *2. Što će nama Sveta Stolica!*

Bacanje ili skidanje reverende bilo je samo vanjski znak unutarnjeg *skidanja* svega što je bilo sakralno i objektivno: trebalo je ukloniti sve objektivno, da bi se stvorila vjera i kršćanstvo po mjeri modernog čovjeka.

Počelo se tzv. *Holandskim katekizmom,* koji nećemo posebno prikazati, jer svi znaju o čemu se radi. Zadar se požurio, da se priredi hrvatski prijevod tog djela.

Jednoga mi dana dođe u Knjižnicu gradski župnik u nekakvoj majici (koja se nosi ispod košulje), a to je trebalo biti vidljiv znak da je koncilska obnova na djelu. Nerado sam s njim razgovarao, i konačno je počeo razgovor o Holandskom katekizmu. Upitao sam ga jesu li uz prijevod tiskali i obvezne primjedbe Svete Stolice. On odgovori bez sustezanja: *Što će nama Sveta Stolica!* Tako, baš tako. Odgovorio sam mu otprilike sljedeće: "Velečasni, molim vas, nemojte mi više dolaziti, jer ne želim imati posla s takvim svećenicima, niti se tim stvarima opterećivati. Koliko mogu razabrati, vi nećete dugo biti župnikom." Nažalost, nisam se prevario, raspopio se među prvima. Na području vjere nije moguće živjeti od nesigurnosti, reče kard. Kuharić.

U povodu kanonizacije Nikole Tavilića osvrnuo se na Holandski katekizam kard. Šeper, pročelnik Sv. zbora za nauk vjere. Mislim, da je to bio prvi znak, da s počecima obnove nije sve u redu...

Tako je počela koncilska obnova u mom gradu.

### *3. Kalež - čaša*

A tko da zaboravi jalove diskusije (u marksističkom stilu) oko riječi *kalež-čaša*? Koliko je tu energije utrošeno! Zar nam je trebao Koncil za rješenje te jezične problematike? Moglo se, dakako, i o tome porazgovoriti, ali bez tolike emocije i nije trebalo utrošiti toliko dragocjena vremena. *Predstave* i jalove diskusije nisu prestale ni onda, kada su biskupi konačno odredili da se mora upotrijebiti riječ *kalež*. Mnogi su svećenici u znak osporavanja rabili i dalje riječ *čaša*.

*Teološke rasprave* u svezi s tom jezičnom problematikom riješio je na najjednostavniji način profesor hrvatskog jezika, koji je kazao tim *mudracima:* Ako imate pred sobom *čašu,* recite *čaša,* a ako imate *kalež* na oltaru, onda kažite *kalež*!

Umjesto propovijedanja, ispovijedanja i drugih svećeničkih dužnosti mnogi su dušobrižnici zabavljali narod i sebe tim jalovim raspravama.

Tako je počela koncilska obnova u mom gradu.

### *4. Knjiga sumnjive vrijednosti*

Ako me pamćenje još služi, godine 1956. slavila se u čitavu svijetu misna godina. U nas također, ali veoma skromno, jer su bile godine najžešćeg progona Crkve, koju su u potpunosti utjerali u njezine sakristije.

Već smo kazali, da je sve do 1966. godine bilo zabranjeno tiskati u tiskarama vjerske oglase, pa su se oglasi do te godine pisali rukom - baš kao u ranom srednjem vijeku. Na vratima svake crkve mogli su vjernici čitati ukusan oglas posvećen misi, misnoj godini itd. No, bilo je sličnih oglasa i po zidovima u samoj crkvi.

Sve su propovijedi bile posvećene toj temi. Od svećenika su biskupi tražili , da se uklone sva eventualna odstupanja od propisa. U nekim crkvama ponovo se uvelo pjevanje molitve *Aspereges me* prije velike mise, a oni svećenici, koji su bili iz bilo kojeg razloga zanemarili nositi biret, ponovo su ga stavili na glavu, itd.

Najviše je propovijedi održao liturgičar, tumačeći i najmanju sitnicu u misnom obredu. Zašto npr. gori baš 7 svijeća kada biskup služi misu itd.

Bogatstvo i znakovitost liturgije uistinu su oduševili i svećenike i puk.

Nakon Koncila našao se taj svećenik u krugu osporavatelja i skupa s njima (ili oni bez njega?) provodio je liturgijsku obnovu. Ne ulazeći u njegove misli i nakane, valja konstatirati da je svojim konferencijama na svećeničkim rekolekcijama počeo zbunjivati nazočne svećenike. Kazao mi je o. Eugen Zaninović: Ja ga uistinu ne shvaćam, jer nam je ranije tumačio, kako treba izvršavati svaki, pa i najmanji liturgijski propis, a sada su mu smiješne molitve Križnoga puta: *Ah, moj Isuse,* itd.

Nisam osobno poznavao toga časnog svećenika. Jednoga mi dana on dođe u Knjižnicu (zacijelo su ga poslali petokolonaši), te mi pokloni knjigu: *Dotrajalo i živo u Crkvi. Intervju s kardinalom Suenensom* (Zagreb, Glas Koncila - Kršćanska sadašnjost, 1969.). Prstom upre u stranicu 29, gdje piše: *Teško možemo zamisliti sv. Petra i sv. Pavla kako se uzajamno časte naslovom "vaša preuzvišenosti"*. Dobio sam dojam da je uistinu očaran tim najobičnijim Suenensovim trikom, a razumio sam poruku za sebe...

Nadalje mi je govorio, kako katolički svećenik nije nikakav vrač, pa da bi morao tiho izgovarati riječi konsekracije itd.

Razumljivo je da mu se nisam suprotstavio, zbog njegova ugleda i zbog njegovih godina, pa je tako naš razgovor brzo završio, a on je izvršio svoju misiju.

Kako se moglo dogoditi da se učeni svećenik nađe u društvu osporavatelja? Govorio mi je o. Damjan Damjanović: *Spretan dijalektičar može nadmudriti najučenijeg čovjeka.* Tu je misao izrekao i kard. Ratzinger: *Ostajem uvijek iznova začuđen sposobnošću teologa, koji uspijevaju zastupati baš suprotno od onoga što je jasno zapisano u dokumentima Učiteljstva. To se prevrtanje spretnom dijalektičkom vještinom prikazuje kao "istina" dokumenta o kojemu je riječ. (1)*

Tako je počela koncilska obnova u mom gradu.

### *5. Novi oltari, premještaji...*

Premda Koncil nije propisao da se u starim crkvama oltari postave *prema* narodu, mnogi su svećenici počeli taj zidarski posao ubrzano obavljati, jer nije iziskivao nikakve napore u duhovnom životu. Nešto sam već o tome pisao. (2)



Prvi srušeni oltar u Zadru bio je onaj u crkvi sv. Ivana. Nesretno rješenje s estetskog gledišta. Sv. Šime je ukusno riješio taj posao, dok je katedrala izmislila neki obični, neukusni stol, koji su postavili u lađu, pod nos puku. Sukladno onome, što smo kazali: nema nikakvih tajni, sve je jasno, vjera je *nepokolebiva i čvrsta,* baš kao u Melkisedeka. (Ubrzo se, međutim, pokazalo kakva je bila vjera u mnogih svećenika i običnih vjernika).

Franjevci su se neko vrijeme opirali toj novotariji, koja nije imala uporišta u koncilskim dokumentima, ali su i oni morali na kraju popustiti. Zacijelo nisu izdržali razne pritiske.

Počeli su i premještaji svećenikâ i župnikâ. Župnik o. Eugen Zaninović bio je hitno premješten za gvardijana Sv. Frane - bez obrazloženja. Plakao je preda mnom, jer nije znao što je skrivio. Poslušao je. No, on je u svojim propovijedima ukazivao na neka zastranjenja nakon Koncila... a to je slušala *izaslanica* i referirala o stvari na pravom mjestu. Provincijal o. Benko Tulić nije uspio izdržati pritiske, a da bi izbjegao veće zlo premjestio je o. Eugena, kako se od njega tražilo. Kad je o. Eugen umirao, o. Benko Tulić mu je kazao razloge premještaja, što je o. Eugenu bila velika utjeha. O. Eugen - kažnjen zbog katoličkog pravovjerja!

Bilo je premještaja i dijecezanskih svećenika: don Ivan Barulić, don Joso Bobić, don Žarko Brzić, što sve možemo provjeriti u *Vjesniku Zadarske nadbiskupije.*

Tako je počela koncilska obnova u mom gradu.

### *6. Crkveni oci i pisci... Centar za koncilska istraživanja... radna grupa - Zadar*

Crkva i umjetnost, Crkva i znanost bile su gotovo uvijek udružene. Ne kanim o tome ovdje govoriti, nego o njihovoj suprotnosti.

Znanost i umjetnost uvijek su skromne. Na početku koncilske obnove u mom gradu progovorila je oholost - u ime znanosti, pa je sve to skupa brzo propalo. I *Zbirka crkvenih otaca* i tzv. *Centar* za istraživanje Koncila!

Mogućnosti za prevođenje crkvenih otaca bile su u Zadru veoma skromne, jer se Zadar tek oporavljao nakon II. svjetskog rata. Svi su svećenici trebali vršiti samo svoje temeljne dušobrižničke dužnosti, a ne misliti na prevođenje, što se moglo ostvariti tek u nekim velikim središtima i uz višak svećenika. Taj hvalevrijedan posao imao je svoj korijen u oholosti! "Znanje", "znanost" itd.

Htjeli su i mene uključiti u taj posao, no ja sam iz raznih razloga to odbijao, a glavni je razlog bila moja tadanja prezaposlenost. Prema meni su se pokazali ti *obnovitelji ljudskog roda* upravo nepristojnima, jer su me skoro na silu htjeli uključiti u taj posao. Jednom su mi došli za ručka, u 15 sati, i htjeli me povesti autom na svoju sjednicu, a kada sam nešto oštrije odbio, čuo sam odgovor jednoga od njih: *Znate, potrebno nam je jedinstvo*, što je trebalo značiti, da ja rušim katoličko jedinstvo. Te je riječi izgovorio onaj isti svećenik koji mi je ranije kazao da Sveta Stolica nije mjerodavna za ocjenu Holandskog katekizma!

Taj negativni zanos i taj posao nisu dugo trajali, jer im je ponestalo daha i jer su zapravo htjeli nešto drugo, što se uskoro i pokazalo.

Koliko pamtim, od tog megalomanskog projekta objavljena su svega tri ili četiri sveska. Jedan ima naslov: *I. Herwegen: Sveti Benedikt* (Zadar, 1969.), u prijevodu Martina Kirigina.

Što se tiče Centra za koncilska istraživanja u zadarskoj *"radnoj grupi"*, stvar je također krenula u krivom smjeru. Svojedobno je to lijepo ocijenio o. Paškal Cvekan ovim riječima: *Nije Koncil iznašašće. Možda mi ne znamo čitati dekrete Koncila. A ako su oni tako nerazumljivi, onda su nekorisni. Ili se možda u njima traži ono što se kome svidi...* (3).

Na ovom mjestu mogu nam poslužiti i riječi đakovačkog kanonika Matije Pavića, koji napisa za Glas Koncila o tzv. Okruglom stolu: *To je glas smutnji, trača i svrzimantija.* (4)

Tako je počela koncilska obnova u mom gradu

*7. Apostazije...*

Eto, tako je počela koncilska obnova u mom gradu. Ukidanjem: ukidanje reverende, ukidanje ministranata, ukidanje zornica, ukidanje krunice, ukidanje blagoslova, ukidanje propovijedi, ukidanje korizmenih propovijedi itd. Ostala je samo misa na *okrenutu* oltaru, pa je svećenik mogao vidjeti kako pokoja pobožna baka moli svoju krunicu... s oltara bi sišao svećenik i iščupao baki iz ruku krunicu... i onda nastavio misu!

Dakle, bila je to neka vrsta *animirane* mise... možda *prva animirana* misa - u našem gradu.

Moj je grad, nažalost, prednjačio ne samo u tim vanjskim stvarima, nego i na doktrinalnom području. *Holandski katekizam* trebao je biti katekizam *prilagođen* modernom čovjeku! Da je to bila istinska obnova, bili bi se pokazali dobri plodovi. No, plodovi nisu bili dobri... Dobro mi je tada kazao svećenik Karađole: *To je hodanje po žici, po kojoj jedino Papa može hodati bez opasnosti.*

Plod tih nebrojenih ukinuća svega što su vjekovi stvorili, i hodanja po žici Holandskog katekizma bile su apostazije svećenika. Ako se ne varam, raspopilo se oko 25 svećenika, velik broj za ipak malu biskupiju! No, vođa tih apostata nije apostatirao. Nedobronamjerni Ćiril Petešić dobro konstatira za Grgića: *Položaj kustosa dopustio je Grgiću da se u momentu distancira od svojih istomišljenika, zbog čega ga neki od njih pomalo smatraju... izdajicom.* (5)

Dakako, komunističke su se vlasti veselile tim događajima i primjereno nagradile i apostate i vođu im Grgića najboljim radnim mjestima, što svatko može provjeriti još i danas.

Usput rečeno, i sjemenišni su gimnazijalci, u času napuštanja sjemeništa, bili nagrađeni radnim mjestom - bez ikakva natječaja. Sjećam se dobro kako je 60-ih godina jedan bivši sjemeništarac dobio posao u Znanstvenoj knjižnici - jednostavnim telefonskim pozivom s mjerodavnog mjesta!

Ali, nisu apostatirali samo svećenici. Tko će nabrojiti odstupanja običnog vjernika? Kanonik Matija Pavić uistinu je točno napisao: *Naši vjernici bi se stoput lakše spasili da ne znaju za te smutnje u Crkvi...* (6)



Što se pak sjemeništa tiče, opet je točno registrirao nedobronamjerni Petešić: ...(Zadar) *bez ijednog studenta bogoslovije i bez ijednog sjemeništarca... jer su svi, videći što se događa, otišli.* (7)

O smanjenu broju kršćanskih brakova ne treba posebno pisati, jer o tome govore već sve crkvene statistike.

Tako je počela koncilska obnova u mom gradu.

*A ima još mnogo toga što učiniše... i kad bi se sve redom popisalo, sav svijet, mislim, ne bi obuhvatio knjiga koje bi se napisale.*

Jesam li pretjerao? Istina je da nisam mjerodavan, pa zato dajem riječ mjerodavnoj osobi, provincijalu o. Benku Tuliću, koji je 1970. godine napisao:

"... Duh molitve se njeguje vrlo malo u našim samostanima... propisane zajedničke molitve se ukidaju i gotovo nestaju... Božanski oficij... ta zajednička naša molitva gotovo je zamukla u našim korima: ...svaki i najmanji razlog oslobađa nas te svete dužnosti... Božanski oficij - ondje gdje se još moli - ne moli se kako se dolikuje Božjem služenju, moli se na brzinu, bez asteriska, samo da se što prije izmoli... Pobožnost prema presv. Euharistiji prilično je oslabjela... Naši samostani nisu više mjesta tišine i mira... Nema više zajedničkog reda, svak živi za sebe... izlazi se iz samostana, a da se ne pita starješine 'benedicite'... pred televizijskim ekranima ostaje se do kasno u noć... Naše siromaštvo! Dosta nas je vidjeti kad izlazimo iz samostana u civilnom odijelu... Zavjet poslušnosti... i to je problem koji se pojavio kod nas... Zavjet čistoće... ni u ovome nismo bez zamjerke. Dosta nam se podsjetiti na slučajeve dviju apostazija koje su se pred malo dogodile... Zakon klauzure... ne uzima se u obzir ili se olako prelazi preko njega..." (8)

Je li provincijal pretjerao? Poslušajmo što kaže uistinu veleučeni teolog Hans Urs von Balthasar:

*"Papa ne želi zaštititi ništa drugo nego temeljna načela naše katoličke vjere. Nitko neće nijekati da nema ničeg hitnijeg nakon tolikih godina dogmatske, moralne, liturgijske dopustivosti u Crkvi..."*

Sve te riječi, dakako, ne moraju biti za nas mjerodavne, ali mjerodavno jest ono što kaže uzoriti kard. Ratzinger, pročelnik Sv. zbora za nauk vjere:

*"Rezultati poslije Koncila kao da su grubo oprečni očekivanjima sviju, počev od pape Ivana XXIII. i Pavla VI. ... Očekivali smo skok naprijed, a umjesto toga našli smo se pred rastućim procesom raspada..." (9)*

*"Treba priznati, da barem do sada nije uslišana molitva pape Ivana, kako bi Koncil značio nov korak naprijed..." (10)*

*"Što je krenulo pogrešnim putem?" (11)*

*"Ono što se dogodilo nakon Drugoga vatikanskog sabora gotovo bi se moglo nazvati kulturnom revolucijom, ako mislimo na pretjeranu revnost s kojom su se praznile crkvene zgrade i s kojom je svećenstvo mijenjalo svoje lice." (12)*

Tako je počela koncilska obnova u mom gradu.

Tako je pisao kard. Ratzinger, koji je jamačno imao uvida i u zadarske crkvene prilike sedamdesetih godina.

Uz 2000. Spasiteljev rođendan završavam svoje razmišljanje Njegovim riječima: *Malovjerni, zašto si posumnjao?* (Mt 14, 31). *Evo, ja sam s vama u sve dane do svršetka svijeta* (Mt 28, 20).

**Pavao Galić**

Bilješke

1. V. Messori - J. Ratzinger, *Rapporto sulla fede*, Milano, ed. Paoline, 1985., str. 22-23.
2. Liturgijsko razmišljanje obična čovjeka (*Marulić*, Zagreb, XXXI/1998., 5, 1035-1043).
3. *Glas Koncila*, Zagreb, 1970., 8. XI., str. 17.
4. *Glas Koncila*, Zagreb, 1970., 22. XI. - članak *Glas jednog kanonika*
5. Ćiril Petešić, *Što se događa u Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj?* Zagreb, Stvarnost, 1972., 224. "Zadarski slučaj", str. 163-225.
6. Cfr. bilješku 4.
7. Ćiril Petešić, o. c., str. 224.
8. O. Benko Tulić, provincijal provincije sv. Jeronima... svoj braći pozdrav... (*Vjesnik franjevačke provincije sv. Jeronima*, Zadar, 12/1970., 4, 153-174).
9. Messori - Ratzinger, o. c., str. 27-28.
10. *Ibid.*, str. 40.
11. Joseph Ratzinger, *Sol zemlje*. Kršćanstvo i Katolička Crkva na prijelazu tisućljeća... Zagreb, Mozaik knjiga, 1997., str. 75.
12. *Ibid.*, str. 255.

# Slavokroatizam: Nova denacionalizacija hrvatske povijesti

Pritiješnjen *stekliškom* logikom, u glasovitom starčevićanskom dijalogu *Bi li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu?* (1867.), *prostodušnik* priznaje: "Na nami je prokletstvo, da smo se pustili zaneti na sanjarije: dali smo se na slavstvo po kojim nije ni lonac razbijen ni sazidan, a kamoli da je šta većega učinjeno".[1] Zato zaključuje, da "govoriti ili raditi o Slavjanstvu, na temelju dosadanjem, u ime povesti, kervi, jezika, nije drugo nego sanjarija na javi, ludovanje".[2]

Međutim, iako su ta *ludovanja i sanjarije* (od ilirstva, slavenstva, do jugoslavizma, serbokroatizma) tragično obilježili ove prostore, oni ni dalje ne silaze s pozornice. Štoviše, i nakon uspostave samostalne hrvatske države, hrvatskom se narodu (naciji) priječi pravo na istinsku (vlastitu) povjesnicu. S tim u svezi, na najvišim smotrama hrvatskog jezikoslovlja i historiografije, koje oblikuju hrvatski nacionalni identitet, bilježimo:

1 *Djela Dra Ante Starčevića* 3., Znanstveno-političke razprave, 1894-1896. Pretisak, 1995., str. 32.
2 Isto.



• Na *I. hrvatsko-slavističkom kongresu* (Pula, 1995.), zgromljen stanjem kroatistike, akademik Katičić zbori: "Stojimo kao gromom ošinuti. I nije čudno kad se zna što nam se događa zadnjih godina. Nemamo usmjerenja, ne razmišljamo o onim temeljnim dugoročnim pothvatima bez kojih nema budućnosti".[3] Prispodobno, on upozorava na težnje da se "dokine serbokroatistika kao struka", iako se time "slabi zapravo kroatistika". Prema tome, dalo bi se nazreti da kroatistiku valja uspostaviti *na serbokroatističkom obzorju*, jer, kako se zaključuje, "bez valjane i suvisle kroatistike nema dobre serbokroatistike".[4]

• Na *II. hrvatsko-slavističkom kongresu* (Osijek, 1999.), tragom kultnog djela *Litterarum studia* (1998.), naspram *serbokroatističkog*, isti akademik uspostavlja *Kroatistiku na slavističkom obzorju*. Naime, tako glasi Katičićev središnji referat, kojim je osječki kongres ušao u povijest slavistike, izvan koje se kroatistika ne može konstituirati, a još manje predstaviti. Ukratko, prema njemu, kroatistika je interdisciplinarna znanost, kojoj je zadaća "da se sustavno i ozbiljno bavi kulturom hrvatskog naroda" i, s tim u svezi, uspostavlja i promiče hrvatski nacionalni identitet.[5]

• Na *I. kongresu hrvatskih povjesničara* (Zagreb, 1999.), kojeg je središnja tema bio "Hrvatski nacionalni i državni identitet i kontinuitet", najveći je pljesak dobio akademik Katičić, koji drži da "Hrvati ne mogu imati koristi ni od kakvoga odgovora na pitanje o svome podrijetlu". Ipak da ne bi bilo štete i zabune, nakon esejističkog negiranja teza o antičkom podrijetlu hrvatskog naroda, on zaključuje kako je posve neprijeporno "da je to narod po podrijetlu slavenski".[6]

Zbog svega toga, držim da je potrebno raščlaniti: kako i zašto, nakon sloma serbokroatizma, slavokroatizam hrvatskom narodu (naciji) priječi pravo na istinsku (vlastitu) povjesnicu?

## *1. Pristup problemu*

Odmah na početku valja poduprijeti Katičićevo priznanje, da će malo tko "biti toliko naivan i misliti kako ideološka opredjeljenja i politička usmjerenja u znanstvenom životu ne igraju nikakvu ulogu".[7] S tim u svezi, glede predmeta ove rasprave, neka se dopusti jedan antologijski primjer. Naime, *Vojni sud II. armije u Zagrebu* (1945.) osudio je Kerubina Šegvića na smrt (vješanje) zbog toga što teorijom "o neslavenskom podrijetlu Hrvata ruši slavensko jedinstvo" i, s tim u svezi, zbog "raspirivanja nacionalne mržnje naroda Jugoslavije".[8]

3 Radoslav Katičić: *Hrvatski jezik u svijetu*, izlaganje na plenarnom zasjedanju Prvog hrvatskog slavističkog kongresa (Pula, 1995.), Jezik, god. 43, br. 1, str. 22-23, Zagreb, listopad 1995.
4 Isto.
5 Radoslav Katičić, *Kroatistika na slavističkom obzorju*, Vijenac, 9. rujna 1999., str. 38-39.
6 Katičić, *Pitanje o podrijetlu Hrvata u hrvatskome intelektualnom diskurzu danas*, Vijenac od 16. prosinca 1999. To je inače bio prigodni broj, sav posvećen uspomeni na tek umrla predsjednika Franju Tuđmana.
7 Katičić, *Na kroatističkim raskrižjima* (dalje: NKR), Zagreb, 1999, str. 60.
8 *Leksikon Tko je tko u NDH 1941-45*, Zagreb, 1997, str. 378. "Neprijatelji su dobro znali, kakva im pogibelj prijeti od ljudi, koji hrvatstvu otkrivaju pravi sadržaj, koji produbljuju hrvatsku narodnu samobitnost, i koji hrvatskom višestoljetnom patriotizmu daju moderne formulacije i, kao posljedicu, utvrđuju pravo hrvatskoga naroda na samostalan život u vlastitoj državi" (Vinko Nikolić, *U službi domovine*, Zagreb, 1996, str. 264).

Međutim, u zemlji oštra ateizma i znanstvenog pogleda na svijet, posve je bila legitimna i poznata bajka kako je sv. Ćiril sastavio glagoljicu uz Božju pomoć i to, ni više ni manje, nego u snu (kako stoji u *Žiću Ćirilovu*).[9] Sve je to u funkciji raspaljivanja ondašnjeg bratstva i jedinstva, odnosno današnjeg suživotstva.

Oko središnjih pitanja hrvatske nacionalne identifikacije standardna hrvatska opća i književna historiografija proizvodi posvemašnju zbrku i pomućenost (*conffusio babilonica*). S obzirom na to da se previđa razlika između *državotvornog* (anglo-francuskog) i *kulturotvornog* (njemačko-talijanskog) poimanja nacije, upozorava se da to dovodi "do katastrofalnih posljedica, kako znanstvene tako i pravne ili političke naravi".[10] S tim u svezi, valja zato razlikovati nekoliko razina u utemeljivanju geneze hrvatskog naroda: rod (*etnogeneza*), narod (*kulturogeneza*) i nacija (*politogeneza*). Prema tome, naspram *državotvornog (Bog i Hrvati)*, imamo i *kulturotvorni (Srbi i Hrvati/Slaveni i Hrvati)* model nacionalne identifikacije (vidi *shemu*).

| GENEZA<br><br>IDENTITET | ETNOGENEZA<br>(ROD) | KULTUROGENEZA<br>(NAROD) | POLITOGENEZA<br>(NACIJA) |
|---|---|---|---|
| KROATIZAM<br>(BOG I HRVATI) | "kov korintiački"<br>(Hrvati) | hrvatsko-latinski<br>(Hrvati) | srednjoeuropska<br>(Hrvati) |
| SERBOKROATIZAM<br>(SRBI I HRVATI) | "kov ćirilometodski"<br>(Slaveni) | slavenski<br>(Slaveni) | južnoslavenska<br>(Jugoslaveni) |
| SLAVOKROATIZAM<br>(SLAVENI I HRVATI) | "kov ćirilometodski"<br>(Slaveni) | slavo-romanski<br>(Latini) | jugoistočna<br>(Euroslaveni) |

## *2. Slavokroatistička geneza*

### 2.1. Slavokroatistička etnogeneza

Odmah na početku valja reći, da je hrvatski narod jedan od malobrojnih naroda u Europi čije je izvorno podrijetlo gotovo nepoznato uglavnom zbog ideoloških predrasuda i političkih ograničenja.[11] Kad je riječ o hrvatskoj etnogenezi, slavokroatizam

9 Ante Krmpotić, *O zbiljskim i izmišljenim iznimkama*, Državnost, br. 2, Zagreb, 1999., str. 116.

10 Žarko Puhovski, rasprava u Hans-Georg Flecka /pr./: *Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj*, Zagreb, 1999, str. 283. Valja dodati da je većina historičara brkala ta dva pojma (*narod* i *nacija*), posebice oni "koji su se bavili pitanjima historijata ideje narodnog jedinstva južnih Slavena" (Benedikta Zelić-Bučan: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Miho Pavlinović*, Split, 1992.).

11 Uredništvo znanstvenog društva za proučavanje podrijetla Hrvata, *Tko su i odakle Hrvati*, Zagreb, 1993., str. 7. S tim u svezi proučavanje je bilo jednostrano ograničeno na potvrđivanje kasnoga, srednjovjekovno-slavenskog postanka Hrvata. Naime, ostali neslavenski i predslavenski pristupi bili su unaprijed diskreditirani, izopćeni etiketama nacionalizma i rasizma, a tko je o tome pokušao nešto objaviti bio je onemogućen zabranama i represijom. Međutim, "kroz protekla dva stoljeća je već 97 naših i stranih profesora, doktora i akademika objavilo bar 211 stručnih radova i desetak monografija o predslavenskom podrijetlu antičkih Hrvata, tj. zamalo kao i o kasnoslavenskom *porijeklu*" (Andrija-Željko Lovrić).



posve slijedi serbokroatizam, pa mu je i polazna teza da su po krvi i jeziku "Hrvati Slaveni" (tj. "po svojim narodnim govorima i predajnoj pučkoj kulturi"),[12] što će se pokušati legitimirati u mitu Sv. Braće.

Budući da je time osigurao, tobože, neupitno ishodište, slavokroatizam pristupa prividnom relativiziranju hrvatske etnogeneze. Naime, Katičić dopušta da je "podrijetlo etnonima Hrvat najvjerojatnije iransko" i, štoviše, "da je vjerojatno neki narod toga imena postojao u zaleđu Tanaisa, gdje je u antičko doba bilo stepskih nomada iranskog jezika".[13] Tu tezu posebice dalje razvijaju Alemko Gluhak i povjesnici Neven Budak i Ivo Goldstein. Ovaj potonji, iako mu je "teorija o iranskom podrijetlu Hrvata najprihvatljivija od mnogih koje su istraživači predlagali", ipak drži da "izvoditi nacionalni *image* koji odudara od općeslavenskoga nema nikakve osnove".[14] Sve u svemu, odlučno se zaglavljuje, da je "slavenska obitelj nedvojbeno genetska kategorija poput romanske ili germanske, pa je i slavistika na filološkoj razini genetska kategorija poput romanistike i germanistike".[15]

Koliko god bio apodiktičan u izričaju da su Hrvati etnički Slaveni, sam Katičić drži da arheološka slika etno-kulturnog preokreta na jugoistoku "ostaje prilično zamućena", pri čemu "lingvistika ne može tome mnogo pridodati".[16] Te je smutnje oko Slavena, u spomenutoj polemici *Bi li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu*?, najbolje - gotovo antologijski - ocrtao Ante Starčević.[17] Naime, on drži: "Neima povestničkoga dokaza, ni spomenika, ni traga, da su Slavjani bili jedno telo, jedan narod, jedna oseba, budi po kervi, budi po jeziku, budi po državi, ili da su imali budi kakov narodan jezik, budi kakovo narodno ime; o tome ničemu nema ni sene, a kamo li da ima dokazah ili razlogah, da se je ono pučanstvo zvalo Slavjani, ili da je govorilo jezikom sličnim jeziku hervatskomu, ili poljačkomu itd.".[18] S tim u svezi, Starčević tvrdi da su "i romanci i germanci samo pojmovi, samo reči; naroda ili plemena romanskoga, ili germanskoga, u životu, u istini, neima. Francez kaže da je on Francez, samo Francez, Talian da je on Talian, itd.".[19]

Prema tome, prije jezičnog, Starčević odlučno odbacuje rasni princip ili princip krvi kao element nacionalne identifikacije: "Svaki je narod smesa različnih narodah, različne krvi. O nijednom se Hervatu ne može reći, da neima kervi n.p. rimske, ili gerčke, ili koje barbarske, a može se reći, da danas neima nigde same i čiste kervi Hervatah iz

12 Katičić, NKR, str. 176. Naime, slavenski (slovenski, slovjenski) jezik, iako "etnička oznaka neodređena i široka", vrlo je "određena i terminološki precizna odrednica jedne književne i književnojezične predaje, kojoj je ishodište ćirilometodsko" (isto, str. 176).

13 Katičić, *Zar doista grčki tekstovi o crnomorskim Hrvatima u kasnoj antici*?, Hrvatsko slovo, 14. svibnja 1999., str. 13. "Od svih predloženih etimologija hrvatskoga imena iranske su najmanje nevjerojatne" (Katičić, *Litterarum studia* /dalje: LA/, Zagreb, 1998, str. 225).

14 Ivo Goldstein, razgovor, *Nedjeljna Dalmacija*, 1999., str. 19. Slično i Eugen Paščenko "Hrvati su slavenski korpus koji ima neslavensko ime" (Jutarnji list, 12. kolovoza 1999, str. 8).

15 Dubravka Sesar, razgovor, *Vijenac*, 9. rujna 1999., str. 37.

16 Katičić, LA, str. 159.

17 Raščlambu Starčevićeva gledanja na ta pitanja, na koje ću se osloniti, ponajbolje je izveo Pavo Barišić, *Filozofija prava Ante Starčevića*, Zagreb, 1996.

18 *Djela Dra Ante Starčevića 3.*, str. 13.

19 Isto, str. 8.

VII. veka, kako ni one od nijednoga naroda onoga doba. To se je kroz vekove tako pomešalo, da je svaki narod svoje verste, kov korintiački".[20] Zbog toga, zaključuje Starčević, "tu govoriti o bratinstvu, ili svojti, ili jedinstvu, po kervi, bila bi očita nespodoba".[21]

Suvremeno kazano, riječ je zapravo o rasističkoj tezi, koja je nastala kao odgovor na pangermanizam. Prema tome, s onu stranu standardne slavistike, starčevićanski se upozoruje na zabludu o hrvatsko-srpskome jezičnome nadsustavu (metasistemu), koji bi se mogao vezati za pojam "južnoslovjenskog jezika". Naime, "taj pojam, premda je jako praktičan, ima svoje ishodište u romantičarskim i biološkim zasadama jezikoslovlja 19. stoljeća".[22] Valja dodati, da su romanski jezici jedini čiji je prajezik (latinski) kodificiran (poznat), dok su prajezici drugih (germanski i slavenski) tek teoretska konstrukcija.

S obzirom na "kov korintiački", etnogeneza je Hrvata slojevita, što se potvrđuje multifaktorskim pristupom (arhitektura, religija, filozofija, filologija, povijest i dr.). Kao i svi narodi u nastajanju, i Hrvati imaju svoj *praiskon,* koji se selidbama i akulturacijama mijenja, a to su etape hrvatske etnogeneze.[23] Hrvatska je etnogeneza, prema tome, multietapna, jer tetranomijski utvrđuje hrvatski identitet: (1) indo-iranski praiskon, (2) tanajsko stanište u Europi, (3) Bijela Hrvatska i (4) hrvatska jadransko--panonska država.

Ukratko, budući da su izborili vlastito ime, s onu stranu teorije *Blut und Boden,* etnogeno gledano, Hrvati mogu biti samo - Hrvati. Ako su, naspram "ćirilometodskog", Hrvati nastali po "kovu korintiačkom", valja se složiti "da Hrvati i Iranci nisu braća i da s iranskim ajatolasima ne moramo širiti bratstvo i jedinstvo".[24] Ali, isto tako, po "korintiačkom" principu, nismo - kako tvrdi *cyrillo-methodiana* - ni sa Srbima braća po krvi pa da, štoviše, sa svetosavskim "ajatolasima moramo širiti bratstvo i jedinstvo".

## 2.2. Slavokroatistička kulturogeneza

Iako su unutar slavokroatizma i dalje nepovratno etnički Slaveni, ipak su *kulturogeno* "Hrvati Latini", tj. "po pripadnosti pak velikim kulturnim i književnim krugovima srednjovjekovne Europe".[25] Naime, "jezik slovinski, iako neodređen i

20 Isto, str. 40. "Bitna je i jedino važna činjenica, da su Hrvati svim ovim raznovrsnim etničkim dijelovima uspjeli dati svoje, hrvatsko, ime i pod njim ih ujediniti u jedan narod" (K. Milin, *Sudbinski čimbenici u životu naroda*; u: Hrvatska zauvijek - prilozi hrvatskoj državotvornoj misli, Zagreb, 1996., str. 57).

21 Isto, str. 7.

22 Miro Kačić, *Hrvatski i srpski: zablude i krivotvorine,* Zagreb, 1995., str. 138. "Rasni i jezični geni ne postoje; svi jezici imaju jednaku vrijednost, a jezično srodstvo - germansko, slavensko, romansko, semitsko - samo je komunikacijska slučajnost i ništa više. Razvoj ovisi o odgoju. I pojedinci i etničke zajednice oblikuju se školovanjem. Germani su prošli latinsku školu, pravoslavni Slaveni staroslavensku" (Anton Zakarija, *Biti između,* Marulić, br. 3, Zagreb, 1995., str. 514.).

23 N. Kujundžić "Sedam nepobitnih povijesnih dokaza o iranskom podrijetlu hrvatskog naroda" (Jutarnji list, 4. i 5. kolovoza 1999.).

24 Ivo Goldstein, razgovor, *Nedjeljna Dalmacija,* 1999., str. 19.

25 Katičić, NKR, str. 159.



etnički širok", genetski je precizno "izbojak ćirilometodske književne i jezične baštine" koji se "uklopio u književnu i jezičnu izražajnost Europe".[26]

Držeći "da srednjovjekovlje ne valja gledati samo u svjetlu sukoba "glagoljaša i latinaša",[27] Katičićev slavokroatizam relativizira raniju poznatu serbokroatističku tezu glede navodnog latinaško-glagoljaškog sukoba na crkveno-kulturnom i političkom području.[28] Tu tezu, iza koje je stajalo protupapinstvo, koje nas je tobože razvrglo od južnoslavenske braće, još su ranije posebice povijesno obeskrijepili Ivo Guberina (1944.)[29] i, kasnije, Benedikta Zelić-Bučan (1994.).[30] Međutim, naspram ranije slavenske, latinsku kulturogenost Hrvata slavokroatizam pokušava izvesti opet na temelju upitna povijesnog prijepora.

Naime, nakon dva "tamna stoljeća", drži se da se sve u hrvatskoj pismenosti bitno promijenilo kad su na prijelazu iz 9. u 10. stoljeće izbjegli učenici solunske braće donijeli na Jadran "Metodijevu nauku" (*Methodii doctrina*), koja je osuđena kao hereza. S obzirom na to, posebice su važna pisma pape Ivana X., hrvatskom kralju Tomislavu i zahumskom knezu Mihajlu, te splitskom nadbiskupu i svemu dalmatinskom episkopatu. Sve to "svjedoči kako glagoljaštvo, crkveno-slavensko bogoslužje i pismenost koja je povezana s njim, u Dalmaciji potječe iz Metodijeve škole".[31]

Sve u svemu, odlučno se tvrdi, kako je time omogućeno dokumentirano odrediti ishodište hrvatskog naroda. Naime, spomenuta pisma pružaju krunsko svjedočenje, kako je "grana ćirilometodskog stabla urasla u krošnju latinske izražajnosti i duhovnosti i niknula tamo mladicom jednoga među književnim jezicima naroda koji su pripadali toj izražajnosti i duhovnosti, koji su nosili razvoj prema novovjekoj Europi".[32] Ukratko, preko *Metodijeve nauke* (925), "u bitnom smo smislu na početku kulturnog razvoja iz kojeg je proizašao hrvatski narod kakav je danas".[33] Tako, s onu stranu iranskih i bjelohrvatskih tlapnji, ovim počinje i povijest Hrvata (*ex nihilo*), jer "Hrvati su postali Hrvatima tek u stapanju Slavena i autohtonog stanovništva".[34]

Ćirilometodsko ishodište, dakako, polazi od tobože neupitne teze da su Hrvate opismenila Sveta Braća i donijela im liturgiju. Standardno je zato mjesto slavistike, kako treba shvatiti da je glagoljicu "u naglom nadahnuću izumio Konstantin Filozof

26 Katičić, NKR, str. 176.

27 Katičić, NKR, str. 75.

28 U hrvatskoj je povjesnici dugo dominirala teza o - tobože, za hrvatski narod i njegovu ranosrednjovjekovnu državu, kobnoj - suprotstavljenosti "dalmatinskog latinaštva" i "hrvatskog glagoljaštva", pri čemu je latinitet bio ocjenjivan kao strani (zapadni, u tom vremenu papinski) import, a glagoljaštvo kao autohtoni hrvatski, dakle pučki, sveslavenski, južnoslavenski fenomen. Poruka historičara toga doba bila je jasna - u izboru "ili Rim ili Bizant" srednjovjekovni Hrvati izabrali su Rim i to je dovelo do propasti hrvatsku narodnu državu. Tvorci takve zabludne ocjene bili su povjesnici 19. st. Franjo Rački i Tadija Smičiklas (A. Abramović, *Doprinos dr. Franje Fanceva poznavanju hrvatskog srednjovjekovlja*, Zbornik o Franji Fancevu, Zagreb-Zadar, 1998., str. 230-231.).

29 Ivo Guberina, *Državna politika hrvatskih vladara,* II. dio (Od Krešimira III. do Zvonimira), Zagreb, 1945.

30 Benedikta Zelić-Bučan, *Članci i rasprave iz starije hrvatske povijesti*, Zagreb, 1994.

31 Josip Bratulić, *Glagoljica vertikala hrvatskog identiteta,* Hrvatsko slovo, 23. listopada 1998., str. 16-17.

32 Katičić, NKR, str. 175

33 Katičić, NKR, str. 50

34 Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske,* Zagreb, 1994., str. 9.

863. u Carigradu", pa to treba "usvijestiti u našoj kulturi i naobrazbi".[35] Sve u svemu, ćirilo-metodska je glagoljica "bila snažna vertikala hrvatske kulture, a time i nacionalnog identiteta".[36] Prema tome, suprotna teza, po kojoj u Hrvata postoji autohtonost glagoljanja starijeg od solunske braće, drži se neozbiljnom, tj. da se "dokazna moć svih argumenata koji su se iznosili u tom smislu mogla dosad uvjerljivo pobiti".[37] Dopustimo tu (ne)uvjerljivost propitati na nekoliko ključnih primjera iz paleografije, te opće i književne historiografije.

Kada je riječ o najstarijem poznatom hrvatskoglagoljskom misalu (*Borgiano Illirico* 4.), zaključuje se, s pozivom na Josipa Vajsa (1910.)[38], kako nema "nikakve dvojbe" da taj misal izravno potječe "od prvobitnog ćirilometodskog prijevoda".[39] Suprotno tome, M. Japundžić tvrdi da je, "nakon 15 godina rada ispisao 1802 listića", te između misala i grčko-bugarskih predložaka našao 5500-6000 razlika, dok je između misala i latinskog prijevoda (*vetus latina)* gotovo podudarnost.[40] Usprkos tome, Katičić uporno više vjeruje Vajsu, čije je *Novo izdanje staroslavenskog misala* (1927.), kako piše Viktor Novak (*Magnum crimen,* 1986), tiskano "uz ogromnu materijalnu pomoć jugoslavenske vlade".

Ako i ostavimo po strani Imru Bobu (1986.), koji je uvjerljivo opovrgao *Legenda Bohemica* (naime Sveta Braća nikada nisu bila u Moravskoj, i povjesnica ne poznaje nikakva kneza Rastislava, nego su doprla do Morovića u Srijemu),[41] zastanimo kod naših povjesnika. Tako Benedikta Zelić-Bučan (1994.) upozorava kako je metodološki pogrešno "iz samog izraza *Metodova doktrina* izvoditi zaključak o nedvojbenoj uporabi glagoljice u Hrvatskoj i Dalmaciji". Naime, što se pak tiče same glagoljice, to se pismo ni u jednom dokumentu splitskih sabora (925-928) ne spominje. Štoviše, ne spominje se nikakvo pismo, već je samo riječ o dva bogoslužna jezika: latinskom i slavenskom. Iz saborskih se spisa, dakle, ne može razabrati kojim su pismom tada bile pisane slavenske bogoslužne knjige. Jednako tako, tvrdi autorica, "ni iz oskudnih podataka o splitskim sinodama 60-ih godina 11. st. ne može se ništa znati o pismu, jer se i tu govori samo o jeziku, o bogoslužju koje je uveo Metod, svetac kojega, međutim, tadašnji dokumenti zovu heretikom".[42] Ponovimo, čitava se Katičićeva teorema o tobožnjem hrvatskom identitetu (*Methodii doctrina*) izvodi iz spomenutih pisama.

Isto tako, posve je povijesno utvrđeno, da je akvilejski patrijarhat, pod izravnim utjecajem franačke crkvene politike (*Benedictii doctrina*), imao nedvojbeno mnogo važniju ulogu u kristijanizaciji hrvatskog naroda i oblikovanju crkvenosti u Hrvata

35 Katičić, NKR, str. 73. Zanimljivo je primijetiti, kako ovdje nije riječ o glagolu "osvijestiti", već o njegovoj bihevioralnoj inačici "usvijestiti".

36 Josip Bratulić, *Glagoljica vertikala hrvatskog identiteta,* Hrvatsko slovo, 23. listopada 1998., str. 16-17. Literatura je o tom pitanju dosta opsežna, dok je sažeto dana u knjizi: Darko Žubrinić, *Hrvatska glagoljica* (Biti pismen - biti svoj), Zagreb, 1996.

37 Katičić, LA, str. 410

38 Josip Vajs, *Najstariji hrvatskoglagoljski misal s bibliografskim opisima svih hrvatskoglagoljskih misala,* Zagreb, 1948 (prijevod s češkog, Praha, 1910.)

39 Katičić, LA, str. 418-419.

40 Marko Japundžić, *Hrvatska glagoljica,* Zagreb, 1998.

41 Imre Boba, *Novi pogled na povijest Moravie*, Split, 1986 (izv. 1970.)

42 Benedikta Zelić-Bučan, n. dj., str. 133-155.



"od Carigrada i misionara ćirilometodske tradicije".[43] S tim u svezi, zanimljivo svjedoči i Starčević (1867.): "Imam dokaza, da se je Hervatah već u VII. veku kerstilo, a neimam dokaz ni razlog za verovati da su oni još dva stoleća i više čekali na cerkvene knjige, i to od Gerkah". Naime, "da nebudu Hervati u vreme kad-no se kerstiše, imali svoja slova, ja neznam zašto bi ih bili onda izmišljavali, a ne bi se služili latinskimi slovi kojimi se sva prosvetljena Europa služi".[44] Štoviše, i sam Katičić tvrdi da se može dokazati, kako je Hrvatska "već oko 850. bila kršćanska kneževina sa svojim klerom i barem jednom benediktinskom opatijom"[45] (Rižinice). S tim u svezi, pozivajući se na V. Štefanića, smatra se da je na prijelazu 8. i 9. stoljeća, tj. prije tobože preuzetog ćirilometodskog tekstovnog korpusa, u hrvatskoj Crkvi "postojala skromna katehetska pismenost na hrvatskom jeziku i latinskom pismu".[46] Sukladno tome, i Katičić drži da je ninska biskupija "imala za pouku i dušobrižničko zbrinjavanje svojega puka malu književnost pisanu latinskim slovima na slavenskom jeziku kakvim su tada govorili Hrvati".[47] Godinu dana kasnije, još jednom se osnažuje ta teza, tj. da vrela iz Akvileje pokazuju kako je "nastala skromna dušobrižnička prijevodna književnost pisana na hrvatskom jeziku da bude razumljiva crkvenom puku. I tu se hrvatski jezik, predstavljen crkvenim autoritetom, priljubljivao latinskom izvorniku."[48]

U čemu je, ako zabacimo problem Katičićeva označavanja narodnog jezika (sad hrvatskim, sad slavenskim), bitno proturječje? Usprkos (i) vlastitome svjedočenju, ponovo držeći kako je nedvojbeno da je najstarija nama poznata slavenska pismenost potekla od učiteljstva solunske braće, Katičić zabacuje vlastito kulturno izvorište (*Benedictii doctrina)*, na kojem se, dva stoljeća prije apostolskog putovanja Svete Braće među Slavene, stalo organizirati buduće srednjovjekovno hrvatsko kraljevstvo.[49] Naime, najprije potvrđujući, a zatim posve zabacujući endocentričnu , malu hrvatsku pismenost i književnost, Katičić zastaje samo na latinskoj pismenosti (*Litterarum studia*) i mladoj (crkveno)slavenskoj predaji (*Methodii doctrina*), koje se "u hrvatskom prostoru obje moraju smatrati prvotno egzocentričnima". Brisanjem vlastitosti (endocentričnosti), tek po egzocentričnom kriteriju, zaključuje se, "dobiva pojam nacionalne kulturne i književne povijesti nov sadržaj", oslobođen "jednodimenzionalnoga usmjerenja".[50]

43 Franjo Šanjek, *Crkva u Hrvata u vrijeme kralja Tomislava (od oko 910. do 928.);* u: Zbornik "Prvi hrvatski kralj Tomislav", Zagreb, 1998, str. 87.

44 Starčević, n. dj., str. 31. Zanimljiva je njegova teza da "nema dokaza ni traga tomu, da je cerkveni jezik ikada bio narodni, čisti jezik Hervatah", pa je "naš cerkveni jezik samo versta syntehtizma, zbirka svih jezikah ili narečjah, koja u ono vreme živjehu u Hervatskoj. ... Doista, cerkveni je jezik skovan u Hervatskoj, cerkvene su knjige iz Hervatske otišle na sever" (isto, str. 31). "Narodni jezici zastupljeni su u bogoslužju na Zapadu tri stoljeća prije moravske misije. Bogoslužje će ostati na latinskom, a knjige će se pisati na latinskom i na narodnim jezicima, a ne na nekom rubnom i izmišljenom kao što je staroslavenski, koji ne uvodi ni u opću ni u nacionalnu kulturu" (Anton Zakarija, *Biti između,* Marulić, br. 3, Zagreb, 1995., str. 512).

45 Katičić, LA, str. 214-215.

46 Katičić, LA, 366.

47 Katičić, *Korijeni hrvatske kulture i književnosti od doseljenja Hrvata do vremena kralja Tomislava,* u Zborniku "Prvi hrvatski kralj Tomislav", Zagreb, 1998., str. 183.

48 Katičić, NKR, str. 37-38.

49 Ante Krmpotić, *Svjetovna ideja ćirilo-metodska i ideja trpimiro-benediktinska,* Hrvatska, br. 2, Zagreb, 1994., str. 48.

Drugim riječima, ovim se jasno namiče usmjerba za izgradbu Hrvatske kao multikulturne zajednice.

S obzirom na *multi-kulti* ideologiju (Hrvati su ranije kulturogeno Slaveni, a sada Latini), hrvatski je narod posve lišen identiteta, budući da se svaki narod (nacija) očituje - kao viši etnički individuum - u svojoj vlastitoj kulturi. "Stvaranjem i izgrađivanjem svoje kulture ne stvara se nikakav aprioristički tip univerzalnosti, već se fiksira, izgrađuje i ostvaruje vlastito shvaćanje života, vlastita disciplina života, vlastita duševna potreba, vlastita *forma mentis* tj. vlastiti način mišljenja, u jednu riječ: vlastita kultura".[51]

Sve u svemu, usprkos vladajućoj serbo-slavokroatistici, koja Hrvatima priječi njihovu vlastitu i namiče slavensko-latinsku multikulturogenezu, Hrvati su samosvojan narod (nacija) u sklopu univerzalne zapadno-kršćanske europske civilizacije.

### 2.3. Slavokroatistička politogeneza

Prema slavokroatističkoj politogenezi opet su "Hrvati Slaveni", iako su kulturogeno Latini. "Tek je u novije vrijeme oblikovanje *nacija* sa svojom obvezatnom etničkom stilizacijom javnog života promijenilo tu sliku. Hrvati se danas jasno i jednoznačno pribrajaju Slavenima."[52] Dakle, slijedi dobro poznata priča: *Opet, Jovo nanovo?*

Kao i ranije serbokroatizam, naspram političkog, slavokroatizam polazi od kulturnog poimanja nacije, čime zapravo obavlja manje-više otvorenu političku funkciju u jugoistočnom dijelu Europe. Naime, povijesno gledano, europskim je središtima (Beč, Pešta, Berlin, London ili Pariz), "koja su željela vladati i upravljati, imati utjecaja na europskom jugoistoku, bilo stalo da na tom jugoistoku bude što mirnije, da to bude komunikacijski što jednostavnije područje, da ovdje bude što manje individualiteta, da se na što manje toga moraju obazirati, jer je to područje smatrano prolazom na putu dalje na Istok".[53] S tim u svezi, Katičić razlikuje "veliki" (germanski) ekspanzionizam, čiju je kulturnu politiku samo preuzeo onaj "mali" (srpski) ekspanzionizam, pri čemu su Hrvati od obaju bačeni u stranu. Dakako, ta priča, koja posve preskače "veliki" (ruski) ekspanzionizam (*Drang nach Westen*), ima svoj početak i, kako se vidi, i svoj nastavak. Posve ukratko: o čemu je riječ?

Potkraj 18. i sredinom 19. stoljeća, misija Sv. Braće zaokupila je pozornost slavistike (Šafarik, Miklošić), da bi Franjo Rački dao - tobože - znanstvenu potkrepu težnjama za narodnim, kulturnim i vjerskim zajedništvom (južnih) Slavena. Tako je uspostavljena *cyrillo-methodiana* (njeno je zakonito čedo serbokroatistika).[54] Međutim, doskora je u Pragu prihvaćen Masarykov protukatolički politički program "o slavenskoj slozi i uzajamnosti", usmjeren na rušenje Austro-Ugarske Monarhije.[55] O tome, najzad,

50 Katičić, LA, str. 658-659.

51 Filip Lukas, *Hrvatska narodna samobitnost*, Zagreb, 1994, str. 221.

52 Katičić, NKR, str. 159.

53 Radoslav Katičić, Razgovor povodom Drugoga hrvatskog slavističkog kongresa u Osijeku, Slobodna Dalmacija, 11. rujna 1999.



sjajno svjedoči nedavno objavljena *Korespondencija Strossmayer-Vannutelli* (1881-1887). Naime, više se puta u njoj upozorava kako "ovdje vladaju pod raznim sjajnim krinkama najgore vrste Židi, focijevci (pravoslavci - I. B.) i protestanti, radeći za svoje ciljeve na štetu katoličke Crkve i države" (J. J. Strossmayer, 1882.). Ta *Korespondencija*, drži recenzent (Nikša Stančić), svjedoči tako "o drukčijem Strossmayeru - katoličkome liberalu i Hrvatu, što se razlikuje od predodžbe koja je o đakovačkom biskupu stvorena na temelju historiografije". Međutim, riječ je o posve krivoj prosudbi, kojom se ne vidi *Strossmayerov paradoks*, jer Strossmayer nije katolički liberal, već liberalni katolik[56] koji YU-klerikalizmom želi ostvariti program *cyrillo-methodiane*.[57]

Naime, prihvaćajući stajališta Daničića i Račkoga da su Srbi i Hrvati jedan narod s jednim jezikom (što je aksiom Strossmayerove JAZU), tzv. je napredna omladina, koja odlučno *masarykovski* stupa na političku pozornicu, "izvukla logičan zaključak da Hrvati i Srbi moraju imati jedinstven nacionalni program i samo jednu državnu misao",[58] što je bio nepovratni put u prvu i drugu Jugoslaviju. Riječ je o ideologiji koja, polazeći od jezično-rasne pomućenosti i ćirilometodskog mita (kult Svete Braće), svojim mesijanstvom i političkom kombinatorikom nastoji stvoriti, ponajprije, duhovnu a potom i političku jugoslavensku zajednicu. Strossmayer je bio "istinski tvorac jugoslavenske ideje, pa bi bio začetnik jugoslavenske nacije da se ona ikada ostvarila" (A. J. P. Taylor, 1990.). Međutim, ta se protupovijesna ideja (gdje je jugoslavenstvo nominalni, a *velesrpstvo* realni cilj) nije mogla ostvariti. Posve je očevidno, kako je *cirillo-methodiana* tragično skončala u *multi-kulti rasnom* (monarhističko-fašističkom), odnosno *multi-kulti klasnom* (komunističko-boljševičkom) YU-totalitarizmu. Isto se može očekivati i od njene obnove, glede (ne)najavljenih sličnih YU-balkanskih *multi-kulti* eksperimentiranja.

Ima li *neocirillo-methodiana*, koja iznjedruje slavokroatistiku, svoj prikriveni cilj (*hide curriculum*)? Iako Nenad Ivić prestrogo drži da Katičićeva filološka analiza, u najširem smislu, "podrazumijeva često prizemnu dnevnu politiku",[59] smatram da je Katičićev slavokroatizam *plaidoyer* za Euroslaviju. Naime, slavokroatizam je u temelju duhovne i kulturne integracije, koja prethodi gospodarsko-političkom projektu

54 U njenu su razvijanju središnje ove točke: (1) Slavenski kongres u Pragu (1848.), gdje se Ćiril i Metod utvrđuju kao apostoli *slavjanske uzajamnosti*; (2) Bečki književni dogovor (1850.), koji, polazeći od teze "da jedan narod treba jednu književnost da ima", oblikuje Vuk St. Karadžić; (3) utemeljivanje JAZU (1866.) koja, što je bila zadaća Đure Daničića, treba južnoslavenske narode navrći "u jedan cjeloviti ustroj", tj. "sliti u jedan književni jezik" i (4) enciklika *Grande munus* (1880.) koja, donijeta pod velikim utjecajem Strossmayera (zvali su ga "papom Slavena"), proglašava Svetu Braću suzaštitnicima Europe (vidi Ivan Biondić: *Pozadina prijepora oko glagoljice*, Hrvatsko slovo, 9. travnja 1999., str. 5.).

55 Zlatko Matijević, *Slom jugoslavenskog klerikalizma*, Zagreb, 1998.

56 Za razliku od Starčevića, koji će "odvojiti vjeru od narodnosti", Strossmayer je "narodnost u neku ruku htio podvrgnuti vjeri", pa je u njegovu "jugoslavenstvu, s idejom ujedinjenih Crkava, hrvatski narod samo sredstvo za postignuće tuđih ciljeva koji mogu, ali ne moraju biti, istovjetni s potrebama hrvatskog naroda (Ivo Korsky: *Hrvatski nacionalizam*, Zagreb, 1991, str. 93).

57 Zanimljivo, iako je svjestan gdje leži problem, on ne vidi podmetnuto kukavičje jaje, nego dosljedno provodi pogubnu (slavističku) jezično-kulturnu politiku dobro uočenih protivnika, koja će doći glave Austro-Ugarskoj Monarhiji i, s tim u svezi, gotovo izbrisati hrvatski individualitet.

58 Vasilije Krestić, *Istorija Srba u Hrvatskoj i Slavoniji*: 1848-1914, Beograd, 1991, str. 347.

jugoistočne Europe.[60] S tim u svezi, posve je očevidno da nas, naspram hrvatske nacionalno-građanske zajednice, kojom pripadamo srednjoeuropskom krugu, *neocirillomethodiana*, polazeći od multikulturalne zajednice, vraća ponovno na Balkan.[61]

Sve u svemu, s onu stranu "teorije o zavjeri", aktualni Pakt o stabilnosti Balkana (*Pax Americana*), suprotno povijesnoj ideji dovršenja procesa država-nacija (*citizen--nations*) na Balkanu,[62] - *katičićevski* kazano - nastoji politički oblikovati narode "po svojoj obvezatnoj etničkoj stilizaciji".[63]

Međutim, suprotno multikulturalistima, Gale Stokes, profesor sa sveučilišta Rice u Houstonu, piše nedavno da "nametanje multikulturalnosti, što trenutno radi SAD u jugoistočnoj Europi, jednostavno ne funkcionira i [mislim] da neće polučiti rezultat", tako da će američka administracija prije ili kasnije morati prihvatiti povijesnu realnost. Podržavajući Stokesa i profesor Michta smatra da će "zemlje nastale raspadom bivše Jugoslavije postati demokratske nakon što bude potisnuto u drugi plan pitanje nacionalnih manjina",[64] koje su, dodao bih, nekad i danas bile samo poluga za promicanje veledržavnih kolonijalnih politika.

Zbog svega toga ostaje ključno pitanje: zašto se Hrvatska ne utemeljuje na državotvornom starčevićanstvu, modelu koji utemeljuje naciju "primarno u političkome obzorju moderne nacionalne države i kulturnoj sferi zajedničke predaje i povijesnog iskustva".[65] Riječ je o političkoj zajednici koju, naspram *multi-kulti* "kova ćirilometodskog", predstavlja "kov korintiački", kojim se zajednica nivelira u svojoj

59 Nenad Ivić, *Bespuća filološke zbiljnosti*, Zarez, 2. travnja 1999., str. 40.

60 Sam Katičić izvješćuje, da je sudjelovao referatom na školi njemačkog *Društva za proučavanje jugoistočne Europe*, "koja je bila posvećena odnosu jezika i politike na tom prostoru" (v. Katičić: *Hrvatski jezik u svijetu*, Jezik, br. 1, 1995, Zagreb, str. 22-23.

61 Ova je umjerba dobivala potporu i u uvodnicima Glasa Koncila (1998.), što je izazvalo oštar prosvjed Hrvatskog foruma (v. *Pogubni nauk i za Crkvu i za Državu*, Nezavisna Država Hrvatska (travanj-svibanj-srpanj 1998.). Valja ipak reći, da je u *Glasu Koncila* sjajno razotkrivena bit multikulturalizma koji "ugrožava mogući miroljubiv suživot različitih kultura jer je u svojoj biti ideologija kulturalnog i etičkog relativizma, i time nosi u sebi klicu kulturalno-političkog totalitarizma" (Josip Sabol: *Multikulturalizam i Republika Hrvatska*, Glas Koncila, 14. veljače i 21. veljače 1999.).

62 "Homogenizacija narodâ u vlastite nacionalne države dio je procesa koji u Europi traje neprekidno od Francuske revolucije. Tek kad svi europski narodi odigraju svoju ulogu u tom procesu, moći ćemo govoriti o stvaranju europskih unija. ... U jugoistočnoj Europi bitno je naglasiti da svaki narod treba dobiti neku svoju zonu odgovornosti, pri čemu mislim posebno na Albance na Kosovu te na tri naroda u BiH. ... Zapadni političari jednostavno ništa ne znaju o nacionalnoj svijesti naroda koji živi od Karavanki do Egejskog mora" (Arnold Suppan, razgovor, *Vjesnik*, 26. studenoga 1997, str. 6). Riječ je o autoru nedavno prevedene knjige *Oblikovanje nacije u građanskoj Hrvatskoj* (1835.-1918), Zagreb, 1999.

63 Priznaje to i očito dobro upućeni Janko Vranyczani-Dobrinović: "Činjenica je da je međunarodna zajednica željela da Franjo Tuđman u regiji odigra ulogu multietnički pomirljivog motora za Hrvate, europske Srbe, europske Muslimane, ulogu eurodemokratskog Tita i *jugohrvata*. Ja sam tu poruku prenosio, no on se te uloge nije želio, ni mogao prihvatiti" (*Večernji list*, 24.-26. prosinca 1999.) Može li tu ulogu izbjeći njegov nasljednik, koji kandidaturu za predsjednika RH oglašava sloganom "čovjek sa snagom za novo doba" (*New Age*)?

64 *Na Balkanu državne granice po etničkim crtama*, Novi list, 30. listopada 1999. "Budući da "američki multikulturalistički pojam države-nacije ne odgovara klasičnom europskom pravu ni europskom poimanju države s manje-više homogenim nacijama, logično je da se mala Hrvatska često nalazi pod međunarodnim pritiskom. (...) Iluzija o jednom svijetu i o jednom hibridnom multikulturnom društvu, bila je osnovni razlog što su se i brojni intelektualci i politički krugovi na Zapadu dugo protivili rušenju višenacionalne Jugoslavije i stvaranju samostalne Hrvatske (...) Raspad višenacionalne zajednice Jugoslavije zadao je ozbiljan udarac



raznolikosti temeljnim građanskim individualnim i kolektivnim pravima i slobodom djelovanja. Radi li se o nepoznavanju[66] ili, možda, svjesnom prešućivanju Starčevića?[67]

Ukratko, politički gledano, Hrvatska se danas nalazi na povijesnom raskrižju: između izvorne nacionalno-građanske (*intrakulturalne*), koja otvara put demokraciji, i extra/intra importirane nacionalno-etničke (*multikulturalne*) zajednice, koja vodi u novi totalitarizam. *Tertium non datur!*

### *3. Umjesto zaključka*

Kako se iz ove paradigmatske raščlambe vidi: standardna hrvatska kroatistika i historiografija (što se najbolje vidjelo na njihovim kongresima), priječe hrvatskom narodu (naciji) pravo na njegovu vlastitu povjesnicu. Naime, hrvatska se povjesnica, i nakon sloma serbokroatizma, ne motri kao zasebna i samostalna cjelina, već kao odsječak ili privjesak općeslavenske povijesti. S tim u svezi, mnoge se osnovne crte hrvatske prošlosti i dalje prešućuju ili posve krivo prikazuju, uslijed krivih pretpostavki, koje su se apriorno postavile kao zahtjev cjelokupnog kolonijalnog gledanja na našu povijest. Zašto je to tako?

Odgovor se, uz ostalo, može naći u spomenutoj antologijskoj raspravi *Bi li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu?* (1867.), gdje Ante Starčević, uz ostalo, podvlači: "U povesti, bez dvojbe, nema sanjarijah, nego ima ljudih koji narodom podmeću sanjarije za povest. To je najpogibelniji nauk, narod koji ga se derži, mora zaglaviti. Prava domaća povest daje narodu najčverstju polugu za velike čine".

Zbog svega toga, na kraju, ostavljam otvoreno pitanje: mora li ovaj narod (nacija), s obzirom na *slavokroatističku polugu*, i ovaj put zaglaviti?

**Ivan Biondić**

teoretičarima multikulturalizma. Desetljećima je bivša Jugoslavija bila akademski model suživota različitih naroda, model u kojem su brojni zapadni intelektualci i političari vidjeli moguću maticu europske sretne budućnosti" (Tomislav Sunić, *Fragmenti metapolitike ili prilozi hrvatskoj političkoj kulturi*, Zagreb, 1998, str. 145-152).

65 Barišić, n. dj., str. 51.

66 Suvremena hrvatska historiografija, zabacujući tobožnji anakronizam državno-povijesnog prava, izvornost priznaje samo onim pravašima (Frankovim protivnicima), koji su se spojili s projugoslavenskim pravaškim skupinama što su se našle u Hrvatsko-srpskoj koaliciji (Mirjana Gross, *Ideja jugoslavenstva u XIX. stoljeću u "Istoriji Jugoslavije"*, Časopis za suvremenu povijest, br. 2, Zagreb, 1973, str. 8-21). S tim u vezi, još i danas, Josip Bratulić prokazuje, tobože, "Starčevićevo negiranje srpstva na hrvatskom prostoru [koje] je urodilo srpskom nacionalnom integracijom" (iz pogovora knjizi *Djela Dra Ante Starčevića 3.*, Znanstveno-političke razprave, 1894-1896. Pretisak, 1995., str. 478).

67 Naime, sa svojih 700 stranica teksta i 1500 jedinica literature, Katičićeva *Litterarum studia* (1998.), kojom je autor, tobože, položio temelje hrvatskog identiteta, nema ni riječi o imenu i djelu Ante Starčevića, oca suvremenog kroatizma. Štoviše, i Katičićeva knjiga *Na kroatističkim raskrižjima* (1999.), koja je svojevrsna propedeutika za novoutemeljene *Hrvatske studije*, također posve zabacuje djelo Ante Starčevića. *Sapienti sat!*

## Gdje su sada jadikovke o nužnosti slobode, nesmetanoga rada i neovisnosti medija?

Jedan od prvih poteza nove vlasti, koja se do vrha vinula, između ostaloga, snažnom i uporno promidžbenom kritikom neslobode medija, upravo je opstruiranje listova ("Vjesnika" i "Slobodne Dalmacije"), pa i njihovo gašenje, a da se ne čuju gotovo nikakvi glasovi u njihovu obranu[1]. Nekada su se, kad bi se, recimo, "Feral Tribune" našao u raznim i čestim poteškoćama, uslijed pokušaja nekoga iz "službenih krugova" da te novine ovako ili onako opstruira, mnogi, čak vrlo ogorčeni pravednici, javljali iz tuzemstva i inozemstva (govorilo se čak o ne znam koliko tisuća ozbiljno uznemirenih američkih odvjetnika), a "zlostavljani" su "Feralovci", za utjehu u teškim trenucima, podobivali bezbrojne prestižne međunarodne nagrade. I to je posve u redu! Pokušaje da se grubo omete (ili čak zaustavi) izlaženje "Ferala" i bilo kojih drugih "nepoćudnih" novina, kao i da se skrate "preoštri jezici", svakako je trebalo osuditi i to vrlo odlučno.

Ali što se danas događa? Što je sad s gušenjem i uništavanjem "nepodobnih" medija, iako "nepodobnih" više i nema, jer (pod hitno "prešaltani") novinari, svi i svuda, uglas pjevaju manje-više iste, u ovom trenutku "pravovjerne" pjesme, pa je u opstruiranju određenih glasila, dakle, riječ o običnoj i tvrdoglavoj osveti, narodski rečeno, o "revanšizmu"? (Upravo bi se moglo nazvati "hrvatskim čudom" kako su gotovo sve publikacije i svi novinari preko noći postali "podobno pravovjerni", pa se gotovo uglas pridružuju nekritičkomu ismijavanju, denunciranju, pa i sotoniziranju "propale vlasti").

Gdje je tu tako skrupulozna briga za slobodu, neometanost i nepristranost medija, stalno i pomno razvijana i iskazivana u zemlji i inozemstvu, briga na koju su nas tako dugo navikavali? Takvo je navikavanje vrlo pozitivno i potrebno, no je li odjednom posve presušilo, kad su se stvari politički razvile u skladu sa željama i interesima onih koji su i ovdje i "vani" oplakivali "tešku sudbu medija u hadezeovskom jednoumlju" i velikodušno plaćali oporbene medije? Je li ta pomna i naricateljska briga bila samo paravan za vlastite, sebične interese, obična promidžba, "pranje mozga"?

Kome bi "vani", recimo u Engleskoj, poslije stranačke promjene vlasti na pamet palo da ide gušiti "The Times", koji je uvijek bio "provladin" dnevnik? No kod nas očito vladaju druge, daleko primitivnije manire, a u toj osvetoljubivosti baš nikoga ne zanima što će tisuće i tisuće nedužnih ljudi ostati bez posla (među njima je dosta onih u petom ili čak šestom desetljeću života, koji će se teško ponovno zaposliti), iako svi ti ljudi uopće nisu novinari, nego spadaju u "prateće novinske službe", pa nisu sudjelovali u kreiranju, kako se danas govori (i žestoko više!), "politike jednoumlja".

Tko sada novoj vladi "soli pamet" kako novinari i svi koji u novinama rade trebaju biti neovisni i slobodni, kako ih se bacanjem na ulicu, ili ograničavanjem plaća ne smije prisiljavati da postanu poslušni "kruhoborci" te kako se, u zapadnom, slobodnom, demokratskomu svijetu mediji ne smiju opstruirati, a kamoli politički gušiti?

1 Otkad je članak napisan, o "Vjesniku" je, primjerice, bilo dosta govora, ali sve to ne mijenja osnovnu tezu ovoga članka.



Ovo vrijeme poslije izbornih promjena mnogi, čini se, smatraju gotovo "mesijanskim". Nadati se je (i to vrlo žarko nadati) da se to "mesijansko vrijeme" općenitoga ispravljanja svih prijašnjih grešaka neće izroditi u nova "olovna vremena".

P. S. Otkad je ovaj članak napisan, govori se da će "Vjesnik", kao nakladnik, preuzeti I. Pukanić, vlasnik "Nacionala", ili I. Pavić, vlasnik "Jutarnjega lista" i nosilac Murtićeve grafike - "spomenice" za posebno zauzeti rad na "oslobađanju Hrvatske". ("Prvoboračku" mu je "spomenicu" uručio premijer Račan). Osniva se i povjerenstvo za "Večernji list", a o "Slobodnoj Dalmaciji" nema nikakvih novih vijesti pa se već sada možemo zapitati što će biti sa slobodom medija i hoće li uopće postojati slobodni mediji, kakvih je u "hadezeovskom razdoblju" bilo napretek, premda se iz petnih žila vikalo suprotno, ili se žustro nastoji da baš *svi* mediji budu režimski i "pravovjerni", bez ostatka? Uostalom, ljudi iz nekada oporbenih medija već su postavljeni na raznorazne odgovorne položaje, koji s novinarstvom nemaju mnogo veze.

**Mladen Jurčić**

## Trg žrtava fašizma

*Budući da g. Pavi Rebiću neki naši listovi nisu htjeli objaviti osvrt o Trgu žrtava fašizma, o kojemu je Dragutin Tkalec pisao u Glasu Koncila 11/2000, iznijevši pritom vrijedan osvrt na historijat mijenjanja naziva toga trga (premda smo njegove prijašnje osvrte o Südlandu, o II. klasičnoj, o "ilegali" prof. Šimunića itd. morali prihvatiti "cum grano salis"), zbog aktualnosti tematike prenosimo, na molbu Pave Rebića, glavne misli njegova dopisa.*

Svi mi manje-više prihvaćamo tvrdnju da bi uzročnici žrtava fašizma morali biti procesuirani, ali isto tako znamo da riječi "fašizam" i "antifašizam" bude neke tužne asocijacije. Sjećamo se, npr., kako su poslije II. svjetskog rata bili proglašavani "fašistima" i "klerofašistima" gotovo svi koji nisu bili komunisti ili "antifašisti". Osude nedužnih ljudi na smrt završavale su stereotipom "Smrt fašizmu-sloboda narodu", a znamo i kakva je to bila sloboda. Sjećamo se i kako su razne antifašističke udruge tražile da se Alojzije Stepinac procesuira kao ratni zločinac, a znamo i kako su prolazili oni koji nisu htjeli potpisati njihove peticije i proglase.

Akademiku Supeku i "dvojcu" Pusić preporučili bismo da pročitaju knjigu francuskog povjesničara Françoisa Fureta "Le passé d'une illusion", koja je kod nas prevedena i objavljena u nakladi "Političke kulture" 1997. g. Između ostaloga tu možemo pročitati ovakve sudove: "Antifašizam je desetljećima imao za glavni cilj da bude maska i paravan komunističkom totalitarizmu... i da odvraća masama pozornost od mračne stvarnosti realnog socijalizma i njegovih zločina".

Pitamo ne bi li sada, kada se toliko inzistira na vraćanju "starog" naziva Trgu hrvatskih velikana, trebalo čuti i o drugoj strani stvarnosti. Ne bi li trebalo pomišljati i na naziv "Trg žrtava antifašizma"? Krvlju tih žrtava poprskani su naši križni putovi i naše tamnice. Iako, u ime pomirbe svih Hrvata, možemo oprostiti sljedbenicima, "sinovima" i "unucima" boljševičkog "antifašizma", ne smijemo prešutjeti povijesnu istinu. [Usp. GK od 19. III. 2000. te odgovor D. Tkalca u Glasu Koncila od 26. III. 2000., kao i članak Marka Kovačevića u Kani, br. 3/2000, a i uvodnik u ovom broju Marulića (str. 227) i Vijesti (str. 327)].

**I. P. Rebić**

## KNJIŽEVNO-LITERARNA VEČER U BERLINU

Najstarije hrvatsko kulturno društvo u Berlinu "Fran Mažuranić", ove godine slavi 20-u obljetnicu postojanja pa uprava na čelu s predsjednicom Anom Wegener želi kulturnim priredbama i susretima dostojno proslaviti tu značajnu obljetnicu. U svezi s time održana je u subotu 26. veljače u prostorijama HKM Berlin književno-literarna večer na kojoj je o svojoj dvadesetogodišnjoj suradnji sa "Živom zajednicom" iz Frankfurta govorio potpisnik ovih redaka i usput pročitao nekoliko priča iz iseljeničkog života koje je napisao za taj popularni mjesečnik. Od istog autora bilo je izrecitirano nekoliko pjesama vjerskog i rodoljubnog sadržaja. Književnoj večeri uz hrvatskog župnika fra Jozu Župića i djelatnika veleposlanstva RH u Berlinu g. Škelju prisustvovalo je oko 50 ljubitelja hrvatske pisane riječi. HKD "Fran Mažuranić" osnovano je 19. prosinca 1980. na inicijativu tadašnjeg župnika, fra Rafaela Begića, koji je gledao u budućnost i na vrijeme uočio potrebu osnivanja kulturnog društva pri Hrv. katoličkoj misiji u Berlinu, a da su fra Rafina inicijativa i entuzijazam suosnivača bili pun pogodak, dokazuje ovih 20 godina "Frana Mažuranića". Središnja proslava 20. obljetnice djelovanja održat će se 13. i 14. listopada 2000. Upravu i članove najviše raduje činjenica da broj novoučlanjenih raste, što baš i nije čest slučaj kad je riječ o hrvatskim društvima izvan domovine.

**Ivan Ivek Milčec**

## JERONIMSKI PISAC MILUTIN MAYER

Na književnoj večeri u HKD-u sv. Jeronima 16. ožujka govorio je o hrvatskom književniku i uglednom katoličkom laiku M. Mayeru ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec, istaknuvši koliko je Mayer značio za HKD gdje je bio potpredsjednik i uz Deželića najčitaniji pisac popularnih povijesnih romana. Društvo sv. Jeronima objavilo mu je poslije smrti roman "Medvedgradski jastrebovi", koji su prisutni mogli dobiti uz popust. Kao katolički laik Mayer je zadužio svojim djelovanjem Crkvu pa ga je papa Benedikt XV. odlikovao zlatnim križem "Pro Ecclesia et Pontifice". Zadužio je i našu prosvjetu kao školski nadzornik i podnačelnik grada Zagreba te kao jedan od najuglednijih članova Kola hrvatskih književnika i Družbe Braće Hrvatskog Zmaja. Zbog svojih nacionalnih stajališta bio je nekoliko puta premješten, seleći se s brojnom obitelji od mjesta do mjesta, a 1924. ga je Pribičević dao umiroviti.

Prof. dr. Valentin Puževski, donedavna gradonačelnik Križevaca i sabornik, govorio je o životnom putu M. Mayera od rodne Velike Ludine (1874) do smrti u Zagrebu (1958). Kao hrvatski rodoljub dolazio je u sukob s mađaronima i jugounitaristima živeći s narodom i za narod. Bio je osnivač prve hrvatske seljačke zadruge i iskusan pedagog, ali je ipak najveću popularnost doživio kao pisac povijesnih romana, od kojih su neki, npr. "Krvavi sabor križevački", doživjeli velike naklade (35000).



Član Družbe Braće Hrvatskog Zmaja Ottone Novosel osvrnuo se posebno na Mayerove povijesne romane iz Kristova vremena, uspoređujući ga s velikim H. Sienkiewiczem, čija su djela također izlazila u HKD-u sv. Jeronima.

/pr/

## HRVATSKI ALMANAH IZ CHICAGA

*(Hrvatski kalendar /Croatian Almanac 2000.: Znameniti američki i kanadski Hrvati / Outstanding American and Canadian Croats - Ur. Ljubo Krasić, Croatian Franciscan Press & Croatian Etnic Institute, Chicago, 2000.)*

Hrvatska je franjevačka naklada iz Chicaga početkom godine objelodanila svoj tradicionalni dvojezični godišnjak "Hrvatski kalendar / Croatian Almanac 2000." s podnaslovom *Znameniti američki i kanadski Hrvati / Outstanding American and Canadian Croats*, koji je uredio Ljubo Krasić. Ta hrvatska publikacija u 57. godištu na 224 stranice donosi dvadesetak različitih priloga o Hrvatima Amerike i Kanade koji su postigli određeni uspjeh u raznovrsnim područjima života i rada te dvadesetak praktičnih izvora informacija korisnih hrvatskoj etničkoj zajednici na sjevernoameričkom kontinentu i šezdesetak dokumentarnih fotografija iz života i rada hrvatskih katoličkih misija u SAD i Kanadi.

U ovom godištu glavna je, dakle, tema te čikaške serijske publikacije - hrvatski čovjek koji je bilo svojim talentom bilo teškim radom prvorazredno pridonio razvitku Amerike i Kanade u različitim područjima ljudske djelatnosti od umjetnosti i sporta do biznisa, a obrađena je na 129 stranica. Čitatelji će tako s užitkom čitati i otkrivati tko je legenda baseballa Roger Maras, vrsni košarkaš NBA George Mikan, guverner Minnesote Rudi Prpić, guvernerka Arizone Rose Perica-Mofford, guverner Aljaske Michael Stepovich. Čikaški almanah nudi zanimljive tekstove iz pera više autora i o prvom biskupu hrvatskog podrijetla u Americi Blažu Čupiću, ali i o prvaku Kanade u boksu Georgu Čuvalu. Među znamenitim američkim i kanadskim Hrvatima zapaženo mjesto pripada i gradonačelniku Chicaga Michaelu Bilandžiću, predsjedniku Hrvatske bratske zajednice uglednom gospodarstveniku i kulturnom dobročinitelju Bernardu Luketiću, jezikoslovcu dr. Vinku Grubišiću, kongresmenu iz Ohia Denisu Kučiniću, kongresmenu Aljaske Nicku Begiću, superzvijezdi hokeja i kanadskom senatoru Franku Mahovliću, kao i kongresmenu iz Kalifornije Georgu Radanoviću. Osobitu pozornost čitatelja privući će životopis glasovitog hrvatskog kipara Ivana Meštrovića. Američki san postao je stvarnost za nadarene poslovne ljude kao što su braća Bošković iz Kalifornije, poslovni div Ilija Letica ili izumitelj Boris Mikšić. Odabranih osamnaest znamenitih Hrvata Amerike i Kanade tek su predstavnici desetaka američkih i kanadskih odličnika hrvatskog podrijetla čija će životna priča biti objelodanjena u idućem čikaškom godišnjaku.

U preostalom se dijelu ovogodišnji hrvatski almanah iz Chicaga bavi praktičnim i korisnim stvarima. Tako će čitatelj u godišnjaku pronaći informacije o Hrvatskom etničkom institutu i Hrvatskoj franjevačkoj kustodiji iz Chicaga, popis katoličkih blagdana, popis državnih blagdana i spomendana u SAD-u i Kanadi, imenik i adresar hrvatskih župa, katoličkih misija i ostalih društvenih

hrvatskih ustanova u Sjevernoj Americi, te adresar hrvatskih diplomatsko-konzularnih predstavništava u Americi i Kanadi.

Među prilozima ovogodišnjeg almanaha svakako valja izdvojiti tekst vezan uz 25. obljetnicu hrvatskoga školstva na američkom tlu. Sustav Hrvatskih izvandomovinskih škola Amerike i Kanade (HIŠAK) djeluje već četvrt stoljeća i obuhvaća 30 škola na američkom kontinentu. Hrvatske škole u Kanadi i Americi danas pohađa 2719 učenika u 155 razreda, a predaje im 159 učitelja. U školskoj godini 1998/99. u cijeloj Americi djeluje 9 škola u 6 gradova, s 452 učenika, 38 razreda i 37 učitelja. Kanada ima u 1999. godini 21 školu hrvatskoga jezika i kulture, od čega 18 za pučkoškolce a 3 za gimnazijalce, kojima se, u bodovanju, u srednjoj školi hrvatski priznaje kao školski predmet.

Posebno su predstavljeni župnici i hrvatske župe u SAD-u i Kanadi, s kratkim povijesnim osvrtom i današnjim pastoralnim radom u hrvatskom prekooceanskom izvandomovinstvu i to uz temeljitu župnu statistiku za 18 hrvatskih župa i misija u Kanadi te 23 katoličke župe i misije u SAD-u.

**Vesna Kukavica**

---

## ISPRAVCI

U "Maruliću" 1/2000, u članku "Značenje dra Franje Tuđmana u ogledalu novije hrvatske povijesti" *Benedikte Zelić-Bućan,* autorici se potkrala omaška, pa treba ispraviti: str. 40 redak 3. odozdo: umjesto "Udružena opozicija" treba: "Koalicija narodnog sporazuma".

U sadržaju na kraju istoga broja nema imena *Bože Kukolje,* ni naslova njegove pjesme "Umjesto vapaja", koja se inače nalazi na str. 52.

U rubrici "Mišljenja i reagiranja", u istomu broju, bilješke na kraju članka *Živana Bezića* "Minima linguistica (5)" završavaju riječima: "Tintarnice i crnilo u crnoj jami", što je zapravo naslov članka Pavla Galića u istoj rubrici.

U članku "Opaske uz pojavu lijeve teologije" *Stanislava Pejkovića* pogrešno je ponovno otisnuto na str. 180 od "Politika..." do "... probude."

U članku "Sodoma i Gomora" *Dragutina Šafara* izostala je na koncu čitava korektura, isprva uredno obavljena, ali potom nepažnjom izrisana.



# Knjige

## PETRINJSKI ZBORNIK ZA POVIJEST I OBNOVU ZAVIČAJA 2.

Kada je izišao prvi broj Petrinjskoga zbornika za povijest i obnovu zavičaja pobojah se, da će doživjeti sudbinu svoga osamljenoga prethodnika - Zbornika "Zrin" Matije Filjka. Nu prevarih se. Nasljednik Filjkova Zbornika izlaskom svog drugoga broja daje svima na znanje da ne namjerava sustati.

Ovaj drugi broj na samomu početku ističe Srebrnu povelju, koju je Upravni odbor središnjice Matice hrvatske dodijelio Matici hrvatskoj, Petrinja, za monografiju *Petar Salopek* (priredio Davor Salopek). Akademski slikar Petar Salopek (Prezid pokraj Čabra 1909. - Petrinja 1989.) osobito je zapažen kao slikar krajolika (motivi s Krke, Kupe i Petrinjčice) i portreta. Za njega reče Matko Peić, da je od svoga prvoga nastupa (1938.) održavao kontinuitet svoje metode izražen sumarnim crtežom i lapidarnom bojom.

Od prvoga broja drugi broj je veći i po broju stranica (309) i po broju odsječaka (10) i po broju suradnika (32). Likovno i grafički ukusno je oblikovan kao i prethodnik.

U prvom prilogu Ivan Rizmaul donosi nova usklađena Pravila Matice hrvatske u Petrinji te Kalendar ovih važnijih događaja u godini 1998.: godišnja skupština Matice hrvatske, savjetodavni susret stručnjaka o unutrašnjem uređenju župne crkve sv. Lovre u Petrinji, predavanje Mate Marčinka "Hrvatsko pismo glagoljica" u Visokoj učiteljskoj školi u Petrinji, nagrade odličnim učenicima petrinjskih škola, predstavljanje monografije "Salopek" auktora Davora Salopeka, predstavljanje knjige "Kroz stoljeća limene glazbe u Petrinji" auktorâ I. Golca, A. Petračića i M. Schmidta, dodjela Srebrne povelje za monografiju "Salopek", obilazak uništene i oštećene baštine Rimokatoličke crkve u Petrinji, Hrastovici, Hrvatskom Čuntiću, Hrvatskoj Kostajnici i Gori s prijateljima Matice hrvatske u Švedskoj, izvedba monodrame "Ivana Arška" dramske umjetnice iz Švedske Ingele Karlsson, raspis natječaja literarnih i likovnih radova učenikâ petrinjskih škola pod nazivom "Petrinja kakvu želimo", početak rada slikara Petra Posavca-Pjera u Galeriji "Krsto Hegedušić", izlet članova MH na Vratnik u prigodi obilježbe 150. obljetnice smrti Petrinjca Josipa Kajetana Knežića, otvaranje likovne izložbe Maje Rajhenbach, postavljanje natpisâ novoimenovanih ulica u Petrinji, polaganje vijenca na groblju "Sv. Benedikt" za pokojne članove MH u Petrinji, predstavljanje prvoga broja "Petrinjskoga zbornika".

Prilog dr. sc. Ivice Golca *Građanska policija (Bürger - Militz) i Streljačko društvo vojnog komuniteta Petrinje (1808.-1871.)* većim je dijelom napisan na temelju arhivske građe, što mu uvelike povećava vrijednost. Važan je to prilog ne samo povijesti grada Petrinje, nego i povijesti takozvane Vojne krajine.

Hrvatskoj je historiografiji ciljano podmetnut izričaj *Vojna krajina* za ono što su Nijemci nazivali *Militärgrenze*. U starijoj historiografiji i u književnosti rabio se izričaj *Vojnička granica* ili *Granica, graničari* a ne *krajišnici*. To dokazuje i poznati pučki igrokaz *Graničari* Josipa Freudenreicha, koji je napisan godine 1857. U obrambenu ratu 1991.-1995.

protiv velikosrpskih napadača, u kojemu su Hrvati podnijeli goleme žrtve u krvi i tvarnim dobrima, Vojna krajina bila se pretvorila u velikosrpsku paradržavu Republiku Srpsku Krajinu. Tu je paradržavu izbrisala sa zemljovida vojničko-policijska akcija "Oluja", nu opasnost njezine obnove vreba iz prikrajka. Stoga se u historiografiji treba vratiti hrvatskomu izričaju Vojnička granica.

Posebno upozorujem i na drugi prilog Ivice Golca *Pedagoška, glazbena i politička djelatnost Stjepana Križanića (1879.-1941.)*. Stjepan Križanić, Petrinjac rodom, gradonačelnik grada Petrinje, pedagoški djelatnik i vrstan glazbenik, svojim je radom zaslužio mjesto u općim hrvatskim enciklopedijama i leksikonima. Njegova djelatnost potvrđuje značenje Petrinje kao grada te gospodarsko-političkoga i kulturnoga središta Banovine.

Branko Vujasinović u svom prilogu *Petrinja - grad na plovnoj Kupi* u preglednom opisu povijesnih događaja vezanih uz plovnost i plovidbu Kupom u prošlosti, prikazuje razvoj plovidbe ovom rijekom od davnih vremena do naših dana s osvrtom i na gradove koji leže uz tu rijeku te njihovo sudjelovanje u razvoju plovidbe Kupom. Rijeka Kupa nekadašnja je žila kucavica Pokuplja, spona Podunavlja i mora. Danas ona, veli auktor, "čeka novu prigodu da se po njoj obnovi plovidba kako bi bar na neki način bila od koristi žiteljima naselja i gradova uz svoje obale".

O počecima političkoga djelovanja Stjepana Radića i osnivanje Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS) piše dr. sc. Hrvoje Matković u prilogu *Stjepan Radić u Hrastovici i Petrinji 1905. godine*. S pojačanim pripremama za osnivanje seljačke stranke Stjepan Radić je počeo u drugoj polovici god. 1904. Na prvoj sjednici privremenoga Glavnog odbora stranke, održanoj 22. prosinca 1904., prihvaćen je program HPSS-a koji odbornici potpisuju 9. siječnja 1905. Prva skupština HPSS-a održana je 12. veljače 1905. u selu Hrastovici pokraj Petrinje u kući člana Glavnog odbora stranke Stjepana Šimunovića. Na skupštini je za prvoga poslovođu stranke izabran Juraj-Gjuro Stojanović iz Hrastovice. Istoga dana poslije podne održan je i sastanak s obrtnicima u Petrinji. Tako piše Hrvoje Matković.

A na spomen-ploči, koju je Matica hrvatska, Petrinja, postavila na kući Stjepana Šimunovića (u rujnu 1991. Srbi su spomen-ploču uništili, a nekadašnju kuću Stjepana Šimunovića zapalili), kao dan održavanja prve skupštine HPSS-a navodi se 21. siječnja 1905. (Mato Marčinko - Paškal Cvekan, *Hrastovica - Povijesno-zemljopisni pregled mjesta i župe*, Hrastovica 1991., str. 102.). Taj je nadnevak prihvatio i Ivica Golec u svomu Petrinjskomu biografskomu leksikonu (Petrinja 1999., str. 391.). Kako piše Zvonimir Kulundžić, HPSS (kasnije HRSS i HSS) formalno je osnovan 10. ožujka 1904. "Pripremni radovi i razgovori za osnutak stranke potrajali su dosta dugo, sve do 5. prosinca iste [1904.] godine kad je sastavljen privremeni odbor, koji je odlučio da će se stranka zvati Hrvatska pučka seljačka stranka. Za nekoliko dana, 22. prosinca iste [1904.] godine prihvaćen je i program stranke, nakon čega se prešlo na njeno organiziranje po selima, na formalni rad" (Stjepan Radić, *Politički spisi*, priredio Zvonimir Kulundžić, "Znanje", Zagreb 1971., str. 14. i 18.).

U svom prilogu Matković spominje Jurja-Gjuru Stojanovića kao člana privremenoga Glavnoga odbora HPSS-a i prvoga izabranoga poslovođu stranke.



Zahvaljujući njemu i Stjepanu Šimunoviću za dva mjeseca osnovane su stranačke organizacije u općinama Hrastovica i Gora te u nekim selima općina Pračnom i Sunja. Na prvoj skupštini HPSS-a Stojanović je drugi govornik, a 26. veljače 1905. zajedno sa Stjepanom Radićem održao je skup pouzdanika u selu Pračnom. Na sjednici HPSS-a održanoj 8. siječnja 1905. spominje se "Juraj Stojanović, svršeni pravnik iz Zagreba" kao potpisnik konačno prihvaćena programa HPSS-a ("Hrvatski narod", god. XII., br. 12., Zagreb, 19. III. 1904., str. 275.-279.; Stjepan Radić, Politički spisi, str. 519.). U Hrastovici se pričalo, da su Jurja-Gjuru Stojanovića u doba Prvoga svjetskoga rata (1917.?) dale otrovati austrougarske vlasti. Svakako je zaslužio, da bude uvršten u drugo izdanje Petrinjskoga biografskoga leksikona.

Malo je komu poznato da je i u Petrinji djelovala podružnica HKD-a "Napredak" i to od god. 1932. do 1945. O tomu piše mr. Zdravko Dizdar u prilogu *Osnivanje i djelatnost podružnice Hrvatskog kulturnog društva "Napredak" u Petrinji (1932.-1945.)*.

Mato Marčinko u prilogu *Svjedočanstvo o Bleiburgu i križnom putu* u prvomu dijelu (I. Na putu smrti od Bleiburga do Petrinje) opisuje svoj križni put od Bleiburga - preko Maribora i Zagreba - do Bjelovara, a u drugomu dijelu (II. Bleiburg nakon Bleiburga) od Bjelovara do Petrinje kao i svoja stradanja nakon povratka s križnoga puta sve do kraja godine 1945.

U studiji *Sisak, slika naselja* (recenzent prof. dr. Ivo Maroević) Domagoj Vuković opisuje oblikovno-strukturalne mijene Siska kao naselja (I. Elementi oblikovne strukture Siska, II. Povijesni slijed slikovnih mijena naselja, III. Pogovor - Projekcija pojavnih momenata u budućnosti Siska, IV. Sažetak). Spominjući ulomak starohrvatskoga pletera (dio kamene oltarne pregrade - plutej) iz Siska, koji "svjedoči o značajnoj epizodi u povijesti slike naselja", Vuković ističe da se "starohrvatska sakralna arhitektura odlikuje jednostavnošću kristala".

*Etnonimska pluralizacija Banovine u svjetlu folklorističke građe* prilog je mr. sc. Renate Kirin. U njemu ona govori o "ovjerenim" ili *legitimnim* etnonimima koji označavaju i nacionalnu pripadnost (Hrvati, Srbi), *alternativnim* etnonimima (Šokci, Bunjevci, Vlasi, Kranjci) i *zamjenskim* etnonimima (Muži, Žabari, Krdžani). To je "pokušaj da se odgovori na pitanje kako čovjekova svakodnevna komunikacijska praksa sa svojim imenovanjem oprečnih, različitih - ali i nama srodnih (etničkih, rodnih, profesionalnih) identiteta - utječe na modeliranje odnosa među članovima zajednice".

*O Knjizi - čitanju - književnoj lektiri* raspravlja dr. sc. Eva Leničeк. Knjiga nas, veli ona, povezuje s onim što je prošlo, govori nam o vremenu u kojemu živimo i pomaže da sagledamo ono što nam predstoji. Knjiga čuva svako zapisano vrijeme i svaki zapisani život.

Vrijednost župne crkve sv. Lovre u Petrinji ocjenjuje dr. sc. Đurđica Cvitanović u prilogu *Petrinja - Sv. Lovro - spomenik niknuo iz pepela*. Mrzeći sve što je hrvatsko i katoličko, Srbi su godine 1991. do temelja srušili crkvu Sv. Lovre. "Bolni je gubitak i spoznaja da su uništeni svi kipovi, slike, zacijelo jedna od najljepših klasicističkih propovjedaonica koju ne bi imalo smisla nadopunjavati jer je ona bila ukras i spoznaja bez funkcije." Žrtva barbara· također su bile i "neponovljive orgulje" s kućištem koje je bilo podređeno luku svoda.

Obnova i rekonstrukcija župne crkve sv. Lovre u Petrinji sadržaj je članka Davora Salopeka *Obnova spomeničke baštine - imperativ osviještene zajednice.* Obnovljena crkva sv. Lovre rekonstruirana je na temelju sačuvanih fotografija po načelu faksimilne obnove i sagrađena na postojećim temeljima u zemlji uz arhitektonsku stvaralačku primjenu suvremenih tehnoloških rješenja.

Godine 1995. nakon "Oluje" vinogradari Petrinje i okolnih mjesta "zatekli su svoje vinograde uglavnom upropaštene". O njihovoj obnovi pišu dr. sc. Ladislav Lazić i dipl. oec. Dragutin Šoštarić u članku *Obnova petrinjskih vinograda.* Da bi obnova bila što brža i uspješnija, zainteresirani vinogradari osnovali su Udrugu vinogradara i voćara Petrinje.

U odsječku *Poezija i proza* Miroslav Kirin objavljuje zapise iz rukopisa u nastajanju pod radnim naslovom Album. "Svaki se zapis temelji na rekonstrukciji (zapamćenih) fotografija iz obiteljskog albuma izgubljenog/uništenog u nedavnom ratu. Autor poseže za svojim pamćenjem osoba i prostora na tim fotografijama kako bi isprovocirao priču."

*Slikaricu Anku Bestall* (1861.-1946.) predstavlja Boris Vrga. Za njezino slikarstvo kaže, da kronologijski i stilski pripada hrvatskoj umjetnosti na prijelazu iz XIX. u XX. st. Njezino je likovno stvaralaštvo "gotovo nepoznato" likovnoj publici, iako se spominje u svim našim općim i likovnim enciklopedijama. Iz zaborava ju je izvukao zagrebački kolekcionar dr. Josip Kovačić. O njoj piše Grga Gamulin, a Matko Peić naziva je "ženskim Nikolom Mašićem".

*O Petru Salopeku* Petar Rosspacher piše: "Salopekovo sažimanje kupskog okovida je istovremeno i sinteza egzistencijalnog i materijalnog s duhovnim i misaonim premisama što izviru iz podražaja proživljenog savršenstva prirode(...) Salopek je bio zaokupljen slikarstvom ne u zanatskom nego u filozofskom smislu."

Auktori priloga u *Zapisima* jesu Petar Rosspacher (Pisma Petrinji), Ivan Grbeša (Mlinovi na Petrinjčici), Miroslava Jandrić (Usputna priča I. i II.), Berislav Vuković (Jeke s putova - Uz 150. obljetnicu smrti Josipa Kajetana Knežića; Petrinjski vremenski putopis 1954.-1971. - izvadak), Ivo Brezić (Moj život s trsjem; Kako smo slavili vinske svece), Katica Badel (Obiteljski božićni običaji u Petrinji), Marija Horžinek (Naša matura), Vera Vuković (Dvije školske priče), Elvira Lazić (Zapisi iz Aljaske).

Posebno izdvajamo neke od tih zanimljivih zapisa. Miroslava Jandrić ispričala nam je toplu humornu priču o Radićevu spomeniku u Petrinji, koji su Srbi uklonili s mjesta gdje je stajao i sakrili u petrinjski perivoj "daleko od očiju, daleko od srca... da je, a da nije" - Stjepan Radić se vratio Petrinjcima "doduše s povećom rupom na ledima, no i čovjek ozdravi, kamoli ne će kip". Ljubitelji kajkavštine uživat će u humorističkim zapisima Ive Brezića napisanim dobrom starom petrinjskom kajkavicom. Marija Horžinek nakon povratka u oslobođenu Petrinju samoj sebi govori: "Treba početi u svemu iz početka. Hoćemo li moći?, ne postavlja se pitanje." Elvira Lazić piše: "Većina Amerikanaca živi u perspektivi u kojoj SAD predstavlja gotovo cijeli svijet. I živi u uvjerenju da ima pravo regulirati i odlučivati o životu i onog ostatka koji se nalazi izvan tih granica... Na Aljasci sam shvatila, da je za mene domovina nešto esencijalno, jer biti zaljubljen u svoju zemlju i u svoj rodni



grad čovjeku daje snagu da prebrodi sve teškoće i nevolje u novoj sredini i da se raduje danu kada će se vratiti kući."

Svoj prilog *Petrinjski kulturni krajolik 1998.* Ivan Rizmaul popratio je ovim riječima: "Čitateljstvu nakon 20, 30 pa i više godina koristit će ovi podatci recimo za neki napis, učitelju za pripremu predavanja, svećeniku za propovijed, a mogu koristiti i znanstveniku... Nakana je da se kronologijskim redom zabilježe kulturna zbivanja i da se pokaže htijenje i vitalnost petrinjskih Hrvata u očuvanju kulture, tradicije i duhovnosti."

*Darovnice knjiga Gradskoj knjižnici i čitaonici Petrinja od 1995. do 1999. godine* prilog je Đurđice Elblinger. Božo Judaš podnosi *Izvješće* o radu Zajednice prognanika Županije sisačko-moslavačke od osnivanja do 14. ožujka 1998. *Turistička zajednica grada Petrinje u 1998. godini* prilog je Ivanke Držaj. Božo Judaš poručuje Petrinjcima: "Dragi moji Petrinjci... da bismo sačuvali povijest, da bismo se mogli ponositi svojom prošlošću, moramo sačuvati i osnažiti taj naš voljeni grad, da ga nikada i nitko više ne može oskvrnuti." O *Djelatnosti HPD "Slavulj" Petrinja u 1998. godini* piše Željko Crnković, a o *Petrinjskoj udruzi likovnih umjetnika "Petriart" 1997.-1998.* Ivan Mlinarić-Sokol. *Rezultate Športskog hrvatskog kluba* "Gavrilović", Petrinja, 1997. i 1998. godine, prikazao je Miljenko Saćer.

Na kraju su objavljeni prikazi: Mato Marčinko, *Petrinjski biografski leksikon,* Aleksandar Milković, *Novine u domovinskom ratu,* Hrvoje Bobinac, *Umjesto polemike - pjesma,* te *Rekli su o Petrinjskom zborniku* (Josip Stanić Stanios, dr. sc. Agneza Szabo, Tomislav Heres, Lovorka Čoralić, S. P.). Ovdje upozorujemo na jedan urednički propust: hrvatska književna revija "Marulić" ne izlazi u Splitu (kako je to navedeno na kraju 308. str.), nego u Zagrebu.

**Tomislav Heres**

## POETSKI ISKORAK I RASKRILJENJE U ZBIRCI RUDOLFA UJČIĆA "ARKA BJELOKOSNA"

U nakladi Matice hrvatske, Pula, i Istarskog ogranka DHK krajem 1999. godine izišla je knjiga poezije *Arka bjelokosna* hrvatskog književnika iz Istre Rudolfa Ujčića. Nakon 4 knjige pjesama: *Staropazinski viersi* (Pula, 1983.), *Duša mažurana* (Pula, 1986.), *Pridi šlovek muoj* (Pula, 1991.) te dvojezične zbirke *Skrita bogatija - Tesoro nascosto* (Pula 1997.) objelodanjena je ova, peta zbirka, za koju njen urednik, književnik Antun Milovan navodi: "Upravo taj međuodnos, to suglasje čakavice i književne štokavštine jezično su prirodno bogatstvo ove knjige. Stilska ujednačenost, tematska heterogenost i zrelost životnog iskustva, ponajčešće izražena smirenim, meditativnim tonom, odlike su Arke bjelokosne." Jedan od recenzenata zbirke, pjesnik Boris Biletić, između ostalog, poentira: "U zbirci Arka bjelokosna susrećemo se s nekim novoćama u poetskoj praksi suvremena hrvatskog pjesnika Istre, Rudolfa Ujčića. To je najprije izdašnije i hrabrije prožimanje i ravnopravno supostojanje dvaju komplementarnih tokova - štokavskoga i čakavskog kao jezika hrvatske književnosti; na drugome mjestu jest donekle nesputanija, pa i glede erotskih probljesaka slobodnija pjesnikova osjećajnost koja njegov temperament - unatoč jasnim i samozadanim ograničenjima, sputanosti i zaprekama - s mjerom iznosi

na vidjelo, ne sukobivši se s autorovim iskrenim, jasnim i prepoznatljivim kršćanskim svjetopogledom..."

Uz moderno grafičko oblikovanje Marija Benčića, maestralno i minuciozno slikarsko suglasje u poetski bokor stiha upleo je akademski slikar Renato Percan.

Rijetki su pjesnici koji tako pomno, uporno, ustrajno i s neizmjernom strpljivošću rade na riječima kao što je to slučaj kod Rudolfa Ujčića. Ujčić to radi maestralno, na nakovnju svoje - ovaj put - raskriljene, ali ne posvema, stvarateljske osobnosti. Uza zveket glagoljiva ritma punog muzikalnosti i odsjaj prštećih iskri duhovnog/poetskog nadahnuća izlaze stihovi, rime, u pretežito tercinskom iskazu, koje slijede (rekao bih) njegov prirođeni, bogomdani nutarnji ritam.

Na tom vizualnom i ritmičkom trojstvu najdubokomjernije i poetski najdjelotvornije jaši svog nikad sustalog Pegaza. Prvi put u ovoj, po redu petoj pjesnikovoj zbirci tako snažno, tako strasno zbio se susret pjesnika s morem, kao vječna čežnja kapi za neizmjerjem oceana vječnosti.

Ne toliko mlad da ne bi otkačio svoj let iz antejskih ukotvljenja, a ne ni prestar za zagrljaj, za nutarnju potrebu susreta i sljubljenosti s morem, koju (potrebu) u čipkastim pjenama svojih nadahnuća dotiče već i ranije u eteričnom, gotovo astralnom lijetu uokolo vrutaka zavičaja, djetinjstva, prijateljstva.

Ti susreti i prijateljstva podarili mu potentnost još strasnijeg pjeva, mladenačkih zaveslaja i iskorak u nove izazove pjesme. Na duboko human i suptilan način Ujčić ovom pjesničkom zbirkom podnosi račun, sabire zaključak na kraju stoljeća, dakako, i milenija. Podvlači crtu i smjelo kroči u sutra, u nove izazove.

Ovom zbirkom Rudolf Ujčić izdjelao je iskreni torzo, osobni kozmos; sazdao "arku bjelokosnu" od mnogih sastojnica a ponajvećma od onih koje obogaćuju i oplemenjuju njegov život, njegovo blisko okruženje, njegovo intimno plaminjanje.

Najsažetiji, najpoetskiji svoj nutarnji autoportret podastro nam je poeta u osnoj pjesmi (koja uostalom naslovljuje knjigu) "Arka bjelokosna".

Nakon ove i ovakve pjesničke zbirke, rođeni čakavac, ali i vrsni versifikator i esteta u književnom štokavskom izričaju, može još raskriljenije i još nesputanijeg srha imaginacije zakročiti u treći milenij i proći ispod duge...

**Tomislav Milohanić**

## BJELOVARSKE ULICE

*(*Rudolf Miculinić, *Bjelovarske ulice. Trideset i šest životopisa hrvatskih duhovnih velikana,* Bjelovar, Izdavač Franjevački samostan Bjelovar, 1999.*)*

Pred nama je vrijedna knjiga dr. Rudolfa Miculinića pod gornjim naslovom. Da je do ostvarenja ove knjige došlo, velika je zasluga p. Svetislava Stjepana Krnjaka, dugogodišnjeg župnika i gvardijana u Bjelovaru. On je stanovnicima sjevernog dijela grada Bjelovara predložio imenovanje i preimenovanje pojedinih ulica.

Tako je grad Bjelovar dobio 36 ulica s imenima hrvatskih duhovnih velikana, odnosno svetaca ili institucija Katoličke Crkve. Pater Svetislav Stjepan Krnjak ujedno je, sada već kao bivši gvardijan, i izdavač ove knjige u ime Franjevačkog samostana u Bjelovaru.

Na unutarnjim stranicama korica knjige stoji zapis lektora i korektora knjige



Ilije Pejića da "ulice kao i ljudi imaju svoje sudbine (...) Od dvjestosedamdeset i nešto bjelovarskih ulica njih samo trideset i šest nazvano je po osobama o kojima baš i ne znamo puno, najčešće ništa, jer nisu svijet osvajali mačem, nisu stjecali zavodljivu, ali ništavnu i prolaznu slavu."

A nema nikakve sumnje da stanovnici svake ulice vole znati tko je bio čovjek, osoba, institucija, po kome, ili po kojoj, baš njihova ulica ima svoje ime.

Stanovnici Bjelovara saznat će tako iz ove knjige nešto više o svojim svojevrsnim zaštitnicima.

Naime ulice nose imena *svetaca*: sv. Ana, sv. Antun Padovanski, sv. Ćiril i Metod, sv. Leopold Mandić, sv. Marko Križevčanin, sv. Nikola Tavelić, sv. Stanislava Šubić, sv. Ivan Hrvat; *blaženika:* Gracija Kotorski, Augustin Kažotić, Ozana Kotorska, Alojzije Stepinac, Jakov Zadranin; *službenika i službenica Božjih:* Ante Antić, Petar Barbarić, Egidije Bulešić, Josip Lang, Ivan Merz, Marija Petković-Kovač, Tomo Stantić; *mučenih i progonjenih za vjeru od četnika odnosno jugokomunista:* Anselmo Canjuga, Drinske mučenice, Ferdo Gassmann, Marica Stanković, Sebastijan Šantalab; *misionara i karitativnih djelatnika:* Ante Gabrić, Juraj Haulik, Katarina Kotromanić, Osvald Toth; *kulturnih i znanstvenih djelatnika:* Florijan Andrašec, Kamilo Kolb, Dominik Mandić, Fortunat Pintarić, Rudolf Vimer.

Uz navedena imena Bjelovarčani će iz ove knjige imati prilike i bolje upoznati franjevce, koje je u njihov grad doveo upravo Bjelovarčanin, kanonik i pisac dr. Rudolf Vimer; jer se jedna ulica zove Franjevačka.

Iz ove knjige dr. Rudolfa Miculinića, nastale i zalaganjem izdavača p. Svetislava Stjepana Krnjaka, Bjelovarčani mogu vidjeti kako su ta dva kulturna pregaoca poslušala savjet biblijskog pisca Staroga Zavjeta, Siraha: "Opjevajmo slavne muževe, pretke naše po njihovim pokoljenjima. Mnogo je slave podijelio Višnji, i pokazao svoje veličanstvo od iskonskih dana." (Sir 44, 1-2).

Napokon su dobili zadovoljštinu ljudi koji dadoše svoje živote, kako bi rekao Ciceron: "Pro aris et focis certamen" (Borba za žrtvenike i ognjišta) - (Nat. deor. III, 40,94) dakle za domaću grudu.

I kad to ne bismo poštivali, ne bismo ni bili ono što jesmo.

**Ivan Damiš**

## MONOGRAFIJA O BOSANSKOM BISKUPU MILETIĆU

*(Autor: dr. Boris Jakov Barun, Novigrad (Istra), naklada piščeva)*

Prije nekoliko godina iz Njemačke se s misijskog rada vratio kao umirovljenik i nastanio se u Novigradu (Istra) dr. Boris Jakov Barun. Odmah se uključio u rad ogranka Matice hrvatske u Umagu, preuzevši dužnost blagajnika i surađujući u ogrankovu zborniku koji izlazi kao godišnjak. Barun je nedugo po dolasku objavio i dvije brošure : *Dušobrižništvo i narodni običaji u okolici Bihaća,* te ubrzo zatim *Tri pjesme fra Ante Šakića.* G. 1995. pak objavljuje Barun zanimljivu i vrijednu monografiju o ličnosti i djelovanju biskupa Miletića: *Dušobrižnički rad biskupa fra Augustina Miletića* (1763.-1831.). Taj nekada vrlo aktivni i popularni biskup, u studiji Barunovoj osvijetljen je jarkim svjetlom i njegov lik i požrtvovno djelovanje dovoljno su osvježeni da će njegov autoritet, marljivost u duhovnoj

djelatnosti, problemi onoga doba i teškoće, sve to skupa u mnogome koristiti mladim i najmlađim naraštajima. Stoga je šteta što je knjiga (grafički vrlo lijepo opremljena i opsega od 220 stranica) otisnuta samo u 300 primjeraka. Autor je i izdavač, ali i snosilac troškova tiskanja, što zavređuje svaku pohvalu.

Knjiga je podijeljena na tri dijela, a u svakome ima obilje spomena vrijednih podataka i opisa zbivanja na tlu Bosne gdje god su Hrvati uvriježeni nizom stoljeća. Autor je u duljem vremenskom razdoblju marljivo prikupio sve što je bilo od važnosti a odnosilo se na životne prilike u toku 17. i 18. stoljeća, i na rad i nastojanja bosanskog duhovništva koje se požrtvovnošću mnogoput i rizično, a uvijek hrabro opiralo zlu i nepravdi, sve uza svoj puk i dijeleći s njim i zlo i dobro što ih je u svom tijeku nosilo ondašnje teško doba.

Autor knjige dr. Boris Jakov Barun roden je g. 1919, u selu Lusniću u okolici Livna. Osnovnu školu završio je u Ljubunčiću, gimnaziju u Visokom, gdje je 1957. doktorirao. Službovao je širom Bosne kao duhovni pomoćnik, župnik, gvardijan, dekan, a najduže u župi Bila. Poslije je djelovao kraće vrijeme u Nizozemskoj, a dulje u Njemačkoj, u župi Dewangen, gdje je obnovio župnu crkvu.

**I. Balentović**

## OŽIVJELO IZDAVAŠTVO U ISTRI

*(Dvije značajne istarske knjige)*

Koliko god je politički život Istre i u minuloj godini bio prilično neiskristaliziran i neodređen, toliko je na području knjige, odnosno izdavaštva bio plodonosan, jer je, pored manjih istupa ogranaka MH u vidu zbirki pjesama i književnih zbornika (od kojih je najpoznatiji onaj iz Buzeta) proradila i privremena Zajednica Sveučilišne knjižnice u Puli, i Istarskog ogranka Društva hrvatskih književnika, na čelu s Borisom Biletićem, te je došlo do izdanjâ većeg značenja, od kojih se prvo pojavilo g. 1997. Riječ je o zborniku tj. izboru suvremene hrvatske istarske lirike, pod originalnim naslovom "I ČA I ŠTO I KAJ". Za tu zbirku od 250 stranica i u lijepoj tvrdoukoričenoj opremi, uredništvo na čelu s Borisom Biletićem napominje da se ne radi o antologiji, već o pregledu pjesničkog stvaranja u posljednja dva ili tri decenija. U knjizi je predstavljeno 43 autorâ, od kojih neki, prema vrijednosti i pjesničkom dometu, imaju objavljenu po jednu ili dvije pjesme, a neki i po deset ili dvanaest. Na čelu knjige nalaze se kao moto stihovi Zvane Črnje (1920-1991):

*"Hrvatska zemlja lepčeh čula glasi,*
*od glasa ki h nije z Istriji je dopira..."*

Pjesnici su u ovom izboru predstavljeni po godinama starosti. Među istarskim pjesnicima ima ih koji su rođeni izvan Istre, a Istrani su (Zlata Klapčić), ili žive dugo u Istri. Takav je i pisac ovog prikaza, kao i Žeravica (rođen u Vrlici) ili Svetić (rođen u Gospiću). Najstariji pjesnik rođen je 1913., a najmlađi g. 1974. (Izabela Mauro).

*

Poslije te zanimljive pjesmarice, pojavila se nova knjiga - izbor istarske proze. Da se ni ovoga puta ne radi o antologiji, već o slobodnom izboru (spretnog i vještog novinara, pjesnika i pripovjedača Danijela Načinovića), kazuje već naslov "Priče iz Istre", i podnaslov: "Hrvatski pripovjedači XX. stoljeća". Za bibliofile knjiga će biti poželjna rijetkost. Financijski ju je potpomoglo Ministarstvo kulture, te gradovi Pula i Labin. Ima 340 stranica. U njoj su prozni radovi 23 pisca, od kojih su neki pali već u zaborav, kao



npr. Ante Tentor, Tone Valić (A. Ciliga). tu su i stari pisci s početka prošlog stoljeća, ali koji su još uvijek aktualni: Viktor Car Emin, Vladimir Nazor, Mate Balota (Mijo Mirković). Slijede od spomenutih nešto mlađi: Drago Gervais, Ernest Radetić, Ivo Balentović, Tatjana Arambašin, Emil Žeravica, Ante Dabo, Fedor Putinja, Z. Klapčić, Stj. Vukušić, Miroslav Sinčić, Milan Rakovac, te još mlađi, urednik edicije Načinović. Tu su i najmlađi: Edo Budiša (1958-1984), Antun Milovan, i najmlađa Sanja Matošević (r. 1980).

U knjizi je objavljeno 37, pretežno kraćih, proznih radova.

**I. Balentović**

## GOVOR HRVATSKOGA GROBA U SLOVAČKOJ

*(Sanja Vulić, Bernardina Petrović: Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj, "Korabljica" - Prinosi za povijest književnosti u Hrvata, 5, Zagreb 1999, 120 str.)*

Turski osvajački pohodi početkom 16. stoljeća uzrokom su masovnih, unutarnjih (unutar Hrvatske) i vanjskih (izvan Hrvatske) migracija Hrvata. Vanjske su migracije tekle u tri smjera: preko mora u Italiju, na zapad u unutarnjoaustrijske pokrajine te (najmasovnija) na sjeverozapad gdje se izbjeglo hrvatsko stanovništvo naseljava na prostranom području od Beča i južnoga Gradišća u Austriji do Jure u Mađarskoj te Brna i Bijelih Karpata u Moravskoj i Slovačkoj. Od prvotnih tristotinjak sela koja su nastala za potonjega seobenog vala, u Moravskoj i donjoj Austriji nema više ni jednoga hrvatskog naselja, 50-ak ih je u Gradišću i Austriji, 14 u zapadnoj Mađarskoj te 4 u Slovačkoj.

Govoru jednog od hrvatskih naselja u Slovačkoj posvećen je novi (peti) broj *Korabljice,* edicije u kojoj se objavljuju prinosi za povijest književnosti u Hrvata, čije su autorice Sanja Vulić i Bernardina Petrović.

Sanja se Vulić svojim dosadašnjim radovima dokazala kao vrstan dijalektolog i poznavatelj problematike vezane uz gradišćanske Hrvate i njihove govore, a znanstveno zanimanje Bernardine Petrović usmjereno je ponajprije prema leksičko-semantičkim i leksikografskim sadržajima. Svoj su zajednički rad naslovile *Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj.*

U *Predgovoru* se čitatelju nude sažete informacije o terenskom istraživanju koje je prethodilo opisu govora Hrvatskoga Groba i izradi rječnika toga govora te se ukratko objašnjava koncepcija same knjige.

*Uvod,* prvi od sedam strukturnih dijelova *Govora Hrvatskoga Groba,* kratak je osvrt na događaje koji su nagnali Hrvate da krenu izvan hrvatskih granica put svoje nove domovine, prikaz posljedica raspada Austro-Ugarske Monarhije, Trianonskog ugovora te poslijeratnog stanja u Mađarskoj i Čehoslovačkoj (prekid veza gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj i Čehoslovačkoj sa sunarodnjacima u Austriji, nestanak hrvatskih sela u Moravskoj). "Hrvata u Slovačkoj još uvijek ima, premda su to tek ostatci ostataka nekad brojnih hrvatskih naseljenika u toj zemlji" - zaključuje Sanja Vulić.

U drugom dijelu, naslovljenom *Hrvati u Slovačkoj,* riječ je, uz ostalo, o rezultatima višedesetljetnog istraživanja slovačke povjesničarke Kvete Kučerove

koja su pokazala da je na kraju posljednjeg od triju seobenih valova Hrvata u Slovačku (prijelaz šestog u sedmo desetljeće 16. stoljeća) u Požunskoj i Nitranskoj županiji bilo više od 60 hrvatskih naselja. Mnoga od njih asimilirana su već u 16. i 17. stoljeću. Danas je njihov broj sveden na samo četiri naselja, od kojih samo Hrvatski Grob ima status samostalnog naselja, a ostala su tri (Novo Selo, Hrvatski Jandrof, Čunovo) u sastavu Bratislave. Hrvatski je Grob najsjevernije naselje današnjih gradišćanskih Hrvata. Nastao je sredinom 16. st. na mjestu razorenog i opustošenog njemačko-slovačkog mjesta Asgrwab koje njegovi novi stanovnici (Hrvati i Slovaci), zbog neskladnih odnosa, dijele na dva odvojena naselja - Hrvatski Grob i Slovački Grob. Prekid veze sa sunarodnjacima u matičnoj domovini i s ostalim gradišćanskim Hrvatima te snažna slovakizacija poslije Prvoga svjetskog rata rezultirali su time da danas nijedan mlađi stanovnik ne govori hrvatski, a djeca za nj ne pokazuju interesa.

*Gradišćanskohrvatski govori unutar hrvatske dijalektologije* naslov je trećeg dijela knjige posvećene govoru Hrvatskoga Groba. U njemu su vrlo pregledno prikazani govori gradišćanskih Hrvata - čakavski (imaju najveći broj govornika), štokavski, štokavsko-čakavski te kajkavski (njima se govori samo u dva naselja).

Četvrti dio nosi naslov *Govor Hrvatskoga Groba unutar gradišćanskohrvatskih govora i hrvatske dijalektologije*. I taj dio, kao i prethodne, potpisuje Sanja Vulić. Saževši rezultate prijašnjih istraživanja horvatanskoga govora i izrazivši svoj kritički stav prema njima, autorica se priklanja G. Neweklowskom koji na temelju ikavsko-ekavskog refleksa jata i detaljne jezikoslovne analize potvrđuje tezu o pripadnosti horvatanskoga govora čakavskom narječju. Na osnovi vlastitog istraživanja autorica precizira pripadnost horvatanskoga govora "istočnoj grupi govora kontinentalnog poddijalekta srednjočakavskoga dijalekta čakavskoga narječja".

*Opis govora Hrvatskoga Groba* središnji je dio knjige. Na trideset stranica donose se temeljne značajke govora Hrvatskoga Groba, a posebna se pozornost posvećuje odnosu prema slovačkom jeziku. Opis je podijeljen u šest manjih poglavlja. Na fonološkom planu ističe se znatan utjecaj slovačkoga jezika na suglasnički, a manji na samoglasnički inventar. Glavninu morfoloških odlika zapazio je i opisao V. Vážný, pa autorica S. Vulić ističe tek neke od njih, npr. nastavak *-om* u instrumentalu jednine imenica ženskog roda i-deklinacije, prevladavanje kratkih oblika u nominativu množine imenica muškog roda, uporabu upitno-odnosne zamjenice *kaj* u značenju 'što', čuvanje staroga hrvatskog prijedloga *polag* u značenju 'pokraj, pored', izjednačenost infinitivnih i supinskih oblika (bez završnog -i) itd. Od tvorbenih osobitosti horvatanskoga govora izdvaja se odnos hrvatskih i slovačkih tvorbenih formanata. Kao vrlo zanimljiva značajka sintakse padeža u govoru Horvatana navode se uporaba akuzativa s prijedlogom *pro* ('za') te uporaba povratne zamjenice prije nenaglašenog oblika osobne zamjenice. Osvrćući se na horvatanski leksik, autorica govori o dvama njegovim slojevima - starijem, uglavnom zajedničkom svim gradišćanskim Hrvatima, i novijem sastavni dio kojega su mnogi slovakizmi. U procesu slovakizacije česta je pojava djelomične prilagodbe slovačke posuđenice sustavu horvatanskoga govora kao i supostojanje stare hrvatske riječi i



nove posuđenice iz slovačkoga. Zbog potpunog izostanka bogoslužja i pučkih svečanosti na hrvatskom jeziku, i u imenima blagdana očit je slovački utjecaj. *Izbor iz leksičke semantike* posljednje je poglavlje unutar dijela knjige koji je posvećen opisu govora Hrvatskoga Groba. Nakon uvodnih napomena o otvorenosti leksičkog sustava i odnosu leksičkog sustava i gramatičke strukture, Bernardina Petrović, autorica toga poglavlja, polazeći od terenski prikupljene građe, raščlanjuje leksik u leksičko-semantička polja (npr. leksemi koji se odnose na dijelove čovječjega tijela, rodbinsko nazivlje, nazivi za odjeću i obuću, leksemi vezani uz crkvene obrede, nazivi za boje, nazivi za voće, povrće, žitarice i industrijsko bilje, drveće, grmlje, trave, nazivi za domaće životinje ...), a osvrće se i na specifičnu vrstu kontaktne sinonimije koja se ostvaruje u opisivanom govoru a proizlazi iz kontakta mjesnoga govora čakavskog narječja i dvaju slovačkih dijalekata te slovačkoga standarda. Slijede zapažanja o homonimiji (i uz nju vezanoj višeznačnosti kao leksikološkom i leksikografskom problemu) te osvrt na antonimiju kao leksičkosemantičku pojavu.

*Rječnik govora Hrvatskoga Groba* zasnovan je na građi što su je za jednotjednoga terenskog istraživanja prema unaprijed sastavljenom upitniku i prema vlastitim zapažanjima prikupile Sanja Vulić i Jela Maresić. Samom rječniku prethode objašnjenja njegovih teorijskih i metodoloških postavki - napomene o prikupljanju građe i obradi korpusa, rječničkoj strukturi i strukturi rječničkog članka (o natuknici, morfološkim odrednicama, semantičkom opisu natuknice, egzemplifikaciji). U kratkoj usporedbi rječnika *Ukázky ze slovníka chor. kajkav. nářečí v Horv. Gróbe* Vaclava Vážnoga (objavljen 1925) i *Rječnika govora Hrvatskoga Groba* Sanje Vulić i Bernardine Petrović konstatiraju se mnoge zajedničke karakteristike ali i uočljive razlike. Među potonjima najvažnije su određivanje horvatanskoga govora kao kajkavskoga (Vážný), odnosno čakavskoga (Vulić, Petrović) kao i dvojezični (Vážný), odnosno jednojezični (Vulić, Petrović) karakter samog rječnika iz čega proizilazi i bitno različita struktura rječničkoga članka. Slijedi *Popis uporabljenih kratica* te 37 stranica *Rječnika* - abecednim redom poredanih 1106 natuknica.

Posljednji od sedam dijelova *Govora Hrvatskoga Groba u Slovačkoj* jesu šezdeset i četiri bibliografske jedinice najvažnije literature o gradišćanskim Hrvatima naslovljene *Izbor iz literature*. U knjigu su uvrštene i *Riječ ocjenjivača* Josipa Lisca i *Riječ ocjenjivačice* Jele Maresić, nakon kojih slijedi *Kazalo*.

*Govor Hrvatskoga Groba* važan je prinos proučavanju sinkronijskog stanja jednoga izvornoga čakavskoga govora. Njegova je vrijednost tim veća što je riječ o govoru kojem prijeti utrnuće, nestanak, koji je sveden na stariju populaciju govornika, u koji prodire sve više slovakizama i koji postupno gubi vlastitu posebnost što neminovno vodi asimilaciji. Vjerodostojno zabilježenu hrvatsku riječ Hrvatskoga Groba Sanja Vulić i Bernardina Petrović uzorno su obradile dotičući se svih njezinih važnijih odlika. Svoja zapažanja uspoređuju s rezultatima prijašnjih istraživanja, uočavaju istosti te ističu različitosti podastirući dokaze kojima argumentiraju svoje mišljenje.

Posebno valja pohvaliti koncepciju knjige, preglednost, sažetost i jasnoću opisa. Namjerno se ograničivši samo na izbor iz gramatike, želeći time izbjeći

ponavljanje već otprije poznatih činjenica, autorice su svoj opis namijenile ponajprije onima koji su upoznati s glavnim odlikama horvatanskoga govora. Čitatelju koji ne poznaje taj govor ne pružaju kompletnu informaciju o njegovim karakteristikama, već ga upućuju na najvažniju literaturu na kraju knjige. To, međutim, nipošto ne umanjuje izuzetnu vrijednost rada u koji je uloženo mnogo truda i koji se odlikuje primjernim metodološkim pristupom te visokom znanstvenom razinom analize jezične građe. *Govor Hrvatskoga groba u Slovačkoj* nezaobilazna je literatura pri svakom daljnjem bavljenju gradišćanskohrvatskim govorima te posebno pri bavljenju govorom Hrvatskoga Groba. Osim što je djelom o kojem je riječ obogaćena bibliografija gradišćanskohrvatskih govora, ono je ujedno poticaj i poziv za odlazak na teren, za bilježenje i istraživanje hrvatskih govora, ponajprije onih koji se utapaju u moru nehrvatskojezičnog okružja, ali i onih u Hrvatskoj u kojima je očit sve izraženiji prodor novih, dotičnom govoru nesvojstvenih jezičnih elemenata.

**Anđela Frančić**

## VLADIMIR ZAGORAC: BLAGDANSKI I SAKRAMENTALNI HOMILIJAR

*Izd. KS, Zagreb 1999., str. 260*

Dugogodišnji profesor liturgike i homiletike na zagrebačkom teološkom fakultetu, dr. Vladimir Zagorac, objavio je nedavno Božićni, Vazmeni i Nedjeljni homilijar. Prikazali smo ih u Maruliću, br. 2 i 5/1999. Na samom početku jubilarne 2000. godine ugledao je svjetlo dana i "Blagdanski i sakramentalni homilijar" kojim prof. Zagorac zaokružuje ciklus čitave liturgije. Autor nije samo teoretičar: prije specijaliziranog studija liturgike na Učilištu sv. Anzelma u Rimu i profesorske službe, djelovao je u neposrednom pastoralu na župi, a i sada kao kanonik naviješta Božju riječ u zagrebačkoj katedrali.

U nas je, poslije II. vatikanskog koncila, objavljeno više homiletskih priručnika i zbirki propovijedi, što originalnih, što prevedenih. No, homilijari prof. Zagorca nipošto nisu "prekobrojni". O njihovim karakteristikama već smo pisali u gore navedenim prikazima u "Maruliću". Zagorčeve homilije pisane su tako da ih se, uz neke minimalne adaptacije, može izgovoriti u svakoj vjerničkoj sredini; lako su shvatljive vjernicima niže naobrazbe i slabije poučenosti, a sa zanimanjem će ih slušati i katolički intelektualci. U najpozitivnijem smislu možemo reći da je autor eleganciju podredio jasnoći. Svaku homiliju prati i prikladna, razumljiva i aktualna molitva vjernika. (Držim da bi valjalo te Zagorčeve molitve vjernika iz sva četiri homilijara skupiti i objaviti u posebnoj knjizi, pa bi ih pastoralni djelatnici uvijek imali pri ruci prilikom bogoslužja.)

U ovom, četvrtom homilijaru na prvom su mjestu homilije za Gospodnje blagdane (Svijećnica, Blagovijest, Presveto Trojstvo, Tijelovo, Srce Isusovo, Preobraženje, Uzvišenje sv. Križa, i drugi). Nalazimo i prigodne propovijedi za Misijsku nedjelju i Papin dan.

Na drugom su mjestu homilije za najznačajnije marijanske blagdane (Veliku i Malu Gospu, Bezgrešno Začeće, Pohod BDM i Majku Božju Bistričku).

Slijede homilije svetačkih blagdana: Sv. Josip (19. ožujka i 1. svibnja), Petrovo, Svi Sveti, Dušni dan, i propovijedi o hrvatskim svecima i blaženicima (šteta što je izostao bl. Gracija Kotorski).

Tu su i naši popularni sveci - zaštitnici i zagovornici (Antun Pustinjak, sv. Rok, sv. Vid, prorok Ilija, sv. Ivan Krstitelj, arkandeli).

U drugom dijelu homilijara nalazimo homilije uz slavljenje sakramenata krštenja, potvrde, bolesničkog pomazanja, ženidbe. Autor, koji je i sam izvanredni djelitelj sakramenta potvrde u zagrebačkoj nadbiskupiji, donio je osobito bogat izbor propovijedi za slavljenje tog sakramenta. Tu su i homilije za Pokorničko bogoslužje prilikom slavlja sakramenta pomirenja (sv. ispovijedi), što je osobito korisno u ovoj svetoj jubilarnoj godini.

Homilijar završava sprovodnim homilijama.

Držim da će svaki pastoralni djelatnik nabaviti za svoju knjižnicu sva četiri Zagorčeva homilijara i često za njima posegnuti u pripravljanju propovijedi. Od koristi će biti i "Homiletika" (Zagreb, 1998.), tečaj liturgijskog propovijedanja koji je prof. Zagorac godinama držao u Pastoralnoj godini zagrebačkog teološkog fakulteta.

**Stanislav Vitković**

## TRI KNJIGE dr. STJEPANA KOŽULA

*(Martirologij Crkve zagrebačke, Terra combusta* i *Sakralna umjetnost bjelovarskog kraja)*

Dr. Stjepan Kožul, kanonik Prvostolnog kaptola zagrebačkog, rođen je 15. prosinca 1947. g. u selu Dautanu, župa Nevinac, kao najmlađi sin hercegovačkih doseljenika Grge i Ivke r. Vukoja. U svom rodnom kraju završio je osnovnu školu, a zatim, kao sjemeništarac zagrebačke nadbiskupije, pohađao je srednju školu u Zagrebu na Šalati, gdje je maturirao 1966. godine. Na zagrebačkom teološkom fakultetu diplomirao je (1972.), magistrirao (1973.) i doktorirao (1977.) . Zagrebački nadbiskup mons. Franjo Kuharić zaredio ga je za svećenika 27. lipnja 1971. Nakon kratkotrajne kapelanske službe u župi sv. Pavla u Retkovcu, dolazi na Nadbiskupski Duhovni Stol u Zagrebu gdje 26 godina vrši službe bilježnika, aktuara, tajnika nadbiskupije i bilježnika Ženidbenog suda. Nadbiskup Kuharić povjerio mu je 1977. g. službu katedralnog propovjednika, koju i danas vrši. Sadržajnošću svojih propovijedi, crkvenošću, beskompromisnošću, rodoljubnom notom i izvrsnom dikcijom uspio je okupiti u zagrebačkoj katedrali na nedjeljnoj misi u 11,30 dotad neviđeno mnoštvo mladih vjernika, studenata i srednjoškolaca, ali i zrelih katoličkih intelektualaca. Obišao je uzduž i poprijeko prostranu zagrebačku nadbiskupiju kao propovjednik na proštenjima i pučki misionar. Godinama je objavljivao članke i recenzije u "Službenom vjesniku zagrebačke nadbiskupije". Godine 1989. objavio je knjigu o svojoj rodnoj župi Nevinac. Na zagrebačkom teološkom fakultetu habilitirao se za naslovnog docenta. Od 1987. do 1999. bio je direktor Dijecezanskog muzeja u Zagrebu. Kardinal Kuharić imenuje ga 1997. g. kanonikom Prvostolnog kaptola, a godinu dana kasnije prestaje raditi na Duhovnom Stolu. Prvostolni kaptol izabrao ga je nedavno za kantora prvostolne crkve zagrebačke.

*Martirologij Crkve zagrebačke* drugo je, prošireno izdanje "Spomenice žrtvama ljubavi zagrebačke nadbiskupije" koju je

autor objavio 1992. godine. Na više od 800 stranica, u pet velikih poglavlja, pregledno obrađuje stradanja svećenika, redovnika, redovnica, bogoslova i sjemeništaraca, te vjernika svjetovnjaka prije, za vrijeme i poslije drugog svjetskog rata.

U prvom obrađeni su svi ubijeni svećenici zagrebačke nadbiskupije od 1935. do 1991. godine, kao i svećenici koji su umrli u komunističkim logorima, te pobijeni sjemeništarci, bogoslovi i redovnice. Ovdje nalazimo i prikaz istraživanja o ukupnom broju ubijenih svećenika i redovnika Crkve u Hrvata.

Drugo poglavlje obrađuje svećenike koji su - od 1945. do 1990. - proveli duže ili kraće vrijeme u komunističkim zatvorima (najduže je, 16 godina i 2 mjeseca, u zatvoru bio neustrašivi i neslomivi svećenik Pavao Pašiček, kasniji župnik u Ivanić-Gradu; zanimljivo je da ga se nitko nije sjetio kad su se kapom i šakom dijelila različita crkvena priznanja i odlikovanja). Među "sužnjima Kristovim" na prvom je mjestu bl. Alojzije Stepinac, koji je na "prežalosnom procesu" bio nevin osuđen na 16 godina robije, premda su odvjetnici Politeo i Katičić dokazali neutemeljenost svih optužbi protiv njega. Komunistički besprizivni sud nije prihvatio gotovo nijednog svjedoka obrane; među odbijenim svjedocima bio je i biskup dr. Josip Lach, koji je kao Stepinčev generalni vikar želio mjerodavno svjedočiti u nadbiskupovu obranu.

U trećem poglavlju govori se o svećenicima koji su na različite načine bili progonjeni i izloženi prijetnjama i pritiscima (među njima i pomoćni biskupi dr. Franjo Salis i dr. Josip Lach). Zanimljive su osobito informacije o pokušaju komunističkog režima (nažalost uz pomoć nekih crkvenih ljudi) da ukloni s uprave nadbiskupije biskupe Salisa i Lacha koji su bili dosljedni u vjernosti Svetoj Stolici i da na upravu dovede nekog "kooperativnog prelata". Zahvaljujući odlučnom stavu pape Pija XII. i gotovo plebiscitarnoj potpori svećenstva omiljenim biskupima, taj komunistički pokušaj nije uspio. Papa Pio XII. konačno je riješio situaciju kad je 1954. g., na molbu kardinala Stepinca, imenovao dr. Franju Šepera nadbiskupom koadjutorom "sedi datus", sa svim ovlastima rezidencijalnog biskupa.

Četvrto poglavlje govori o dvadesetčetvorici svećenika koji su morali otići u iseljeništvo, a peto poglavlje obrađuje preko stotinu župa zagrebačke nadbiskupije u kojima su pronađeni tragovi umorstva i zločina.

*Terra combusta* (Spaljena zemlja) zapravo je drugi svezak Martirologija. Na preko 400 stranica iznosi stradanja župa, svećenika i vjernika, te razaranja crkvenih objekata zagrebačke nadbiskupije u Domovinskom ratu.

Prvo poglavlje sadrži izvješća župnika s terena, očevidaca stradanja koja su se događala na ratom zahvaćenim područjima.

Drugo poglavlje obrađuje statističke podatke o ratnim žrtvama, kao i sva razaranja crkvenih i sakralnih objekata Katoličke Crkve i drugih vjerskih zajednica.

Treće poglavlje sadrži fotografije koje potresno svjedoče o razaranju povijesnih sakralnih spomenika Crkve u Hrvatskoj.

Svaka od tih dviju knjiga samostalna je cjelina, a obje zajedno cjelovito iznose istinu o progonu Crkve u Hrvata i mučeničkoj vjernosti tolikih njezinih sinova i kćeri, predvođenih blaženim Alojzijem Stepincem, Kristovu Namjesniku i Petrovu nasljedniku.



"Sakralna umjetnost bjelovarskog kraja" zapravo je proširena i dopunjena doktorska radnja Stjepana Kožula koju je izradio pod vodstvom mentora dr. Antuna Ivandije i obranio 1977. g. na zagrebačkom teološkom fakultetu. Dvadesetak godina kasnije autor je ponovno obišao teren, obradio sve u međuvremenu nastale promjene, upotpunio literaturu i pripremio knjigu za tiskanje.

Ovaj izvorni znanstveni rad pisan je prvenstveno na temelju neobjavljenih povijesnih vrela i tek ponešto oskudne literature. Predmet je istraživanja bjelovarsko područje, prostor između Bilogore i Moslavačke gore, od rijeke Glogovnice do rijeke Ilove, drevne granice između povijesne Donje i Gornje Slavonije. Bujan vjerski i kulturni život toga područja ometen je naglim prodorom Turaka i pravoslavnih Vlaha s njima, da bi se kasnije postupno obnavljao u Vojnoj krajini, sve dok se područje nije našlo pod punom vlašću hrvatskog bana 1881. g.

Knjiga u prvom dijelu donosi geografski okvir i povijesni pregled kraja kroz stoljeća. U drugom dijelu obrađeni su svi sakralni spomenici tog područja, opisom sadašnjeg stanja, te povijesnim opisom kroz stoljeća, sa svim značajnim zahvatima i promjenama. Navedeni su i svi spomenici koje nalazimo u povijesnim vrelima, a koji danas više ne postoje.

U trećem dijelu opisan je razvoj stilova graditeljstva, slikarstva i kiparstva na tom području. Uz Zaključak, tu je i popis izvora i literature, popis mjesta i osoba, sažetci na stranim jezicima, geografske karte, arhitektonske skice i bogata fotodokumentacija.

Ovom knjigom autor se odužuje svom rodnom kraju u kojem je, okružen ljubavlju i brigom svojih nezaboravnih roditelja, proveo siromašno ali vedro djetinjstvo o kojem rado i često pripovijeda svojim prijateljima. Poznat po svojoj radinosti i neumornosti, sigurno će nas obradovati i obogatiti još kojim vrijednim znanstvenim djelom.

**Stanislav Vitković**

## VRATA KOJA VODE U SVIJET POEZIJE

*(Nada Crnogorac: OTVORENA VRATA, zbirka pjesama, "Prosvjeta", Bjelovar, 2000. godine)*

Pisanje je za jedne profesija, za druge hobi, za treće lijek protiv okoštale prozaičnosti svakodnevice, za četvrte način samopotvrđivanja, a za pete sve to pomalo. Među onima koji se bave pisanjem najviše je ovih potonjih. Oni, zapravo, čine literaturu sveprisutnom, a pisce običnim ljudima. Jer, da nije onih koji pišu bez obveze da postanu veliki i stvore nezaboravna djela, književni bi svijet bio manji i siromašniji, a time i udaljeniji od običnih čitatelja za koje su knjige poznatih autora "skupa i nedostupna roba".

S tim mislima dovršio sam čitanje knjige pjesama "Otvorena vrata" Nade Crnogorac. Knjiga je podijeljena u tri ciklusa sugestivnih naslova: "Prolazak kroz ogledala", "Nedoticanje krugova" i "Vrijeme za vođenje ljubavi". U četrdesetak pjesama poredanih po tematskoj srodnosti, pjesnikinja ispovijeda svoje "grijehe" življenja, otkrivajući amplitudu osjećaja, koja seže od svakidašnjih tegoba do uzleta ispunjenih nadom, radostima i vjerom u ljubav, u njezinu izvornom obliku i dimenzijama.

Pišući o smrti, strahu, umoru, tišini, svjetlosti, obilju, lakoći, strepnji, laži..., Nada Crnogorac ispisuje obilje stihova za pamćenje, koji otkrivaju njezine pjesničke mogućnosti. Tako nas u pjesmi "Svjetlost" podsjeća da "samo nepregledni prostori nose svjetlost". U pjesmi "Pad" otkriva "mumljanje zemaljskih dubina", a u pjesmi naslovljenoj "Ništa" ustvrđuje da "prolazak kroz ogledala neće sadržavati moju sliku, neće izgovoriti moje ime". U pjesmi "Let" koja je nastala u trenucima samoće, skepse i prolazne rezignacije, pjesnikinja je kao ptica što svoju nemoć iskazuje skrušenim sklapanjem krila:

"Ne mogu više da letim, rekla je ptica i sklopila krila."

Ptica tim činom ne kaže letu "zbogom", kao što ni sama pjesnikinja ne zatvara stranice knjige na kojima ispisuje svoju pjesničku intimu.

Premda njezine pjesme nose pečat prvinâ (ne početničkih), uvjereni smo da će u narednoj fazi svoga stvaralaštva oslobađati stihove suvišnih ponavljanja nekih riječi, kao i dometanja iznenadnih, a u funkcionalnom smislu nepotrebnih rima. Čitanje poezije suvremenih i poznatih pjesnika, mladoj će pjesnikinji, zasigurno, pomoći da kroz "Otvorena vrata" uđe u svijet poezije i tu pronađe svoje mjesto.

Najmanje što joj na tom putu možemo poželjeti jest da nastavi pisati i da joj svaka sljedeća knjiga bude bolja od prethodne.

**Ivo Mijo Andrić**

## POSVETA RIJEČIMA

*(Davor Šalat: SANJARIJE KRHKOG SUNCA, Izdavač: Teovizija, Zagreb, 1999. godine)*

Slova i riječi glavna su tema većine pjesama što ih je Davor Šalat uvrstio u svoju drugu zbirku poezije pod naslovom SANJARIJE KRHKOG SUNCA. Za prvu zbirku pjesama "UNUTARNJI DODIR" Šalat je 1991. godine dobio Goranovu nagradu koja se dodjeljuje mladim pjesnicima.

Pjesme iz druge knjige nastajale su na marginama Šalatove novinarske profesije, kao kratki poetski zapisi bez naslova i bez određene žanrovske usmjerenosti. U knjizi su razvrstane u tri ciklusa s naslovima: "Onkraj usana", "Poj dubina" i "Posred gluhih krošanja".

Osnovna nit koja ih uvezuje u skladnu cjelinu jesu slova i riječi, ne kao golo sredstvo transponiranja misli i osjećaja, već kao tema o kojoj autor piše pjesmu. Zapravo, te su pjesme svojevrsna pohvala i zahvala nj.v. SLOVU, kao sveopćem znaku raspoznavanja kroz izgovorenu ili neizgovorenu, a zapisanu riječ.

Pjesnik Davor Šalat na osebujan način ispisuje stihove o slovima i riječima, dajući im značenje univerzalnog i otkrivajući njihovu moć nad običnim stvarima, događajima, pa i samim ljudima kojima su sredstvom komuniciranja i djelatnog funkcioniranja. Po pjesnikovu kazivanju, riječi su "gotovo jecaji, tiho žuboreće čežnje, sunčana slova privijena u tami". A mi, obični mali ljudi, u tim smo riječima "ili tek usnama, na skliskim rubovima govora, opijeni krhkošću slova što nas - začudo - poznaju" slični poštaru, telefonu ili drugim prijenosnicima poruka koje život znače. I premda to može zvučati nestvarno: kad bi se riječ stavila na mjesto čovjekovo, čovjek bi tada bio samo RIJEČ. Čovjek, bez riječi, podsjeća na pokretnu sliku, na mrava koji gotovo uvijek nešto nosi, na pticu koja leti ili zbunjeno prati sve što je okružuje, na biljku koja izniče iz sjemenke, raste, cvjeta, daje plod i na kraju nestaje u nastajanju produkta svoga postojanja.

Fokusirani u razini drugih živih bića, mi smo "nedohod riječi, što zalud režu vjetar bliskiji od svakog dodira, što jedva napipava tišinu". Mi smo dio cjeline u kojoj vlada RIJEČ. Čak i "kad bi riječ... uskoro glas samoće, lišće što možda jeca: stabla kao oblik tišine" priznali neke naše prednosti u odnosu na okruženje, i tad bi to dobilo smisao i značenje tek kroz izgovorenu ili zapisanu RIJEČ.

Način na koji Davor Šalat odaje počast RIJEČI, takav je da mu se zapisano slovo i izgovorena riječ vraćaju u obliku pjesme. Katkad je ta pjesma opora i sjetna, katkad tiha i poniruća u naslage zbilje, da bi, potom, nošena bujicom osjećaja razbudila usnule poslanike riječi, raspjevane pčele i mirisom opijene cvjetove.

"Poj dubina u tvom uhu, nenadan, izvijen iz skliskih slova što još se uvijek u riječ ne preobraziše." Priznao je tako pjesnik svoju ograničenu moć da sve što je RIJEČ pretoči u pjesmu. Samo smislena igra riječima porađa pjesmu. Samo pjesma daje dublji smisao riječima, onaj koji riječi u sebi kriju. A da bi ga otkrio, pjesnik priznaje da čisti od značenja riječi što ga ne izriču. Samo tako riječi žive na "dalekim usnama, što bez glasa uobličuju kapljice i nanovo stvaraju kišu".

Pjesme o riječima uvrštene u knjigu "SANJARIJE KRHKOG SUNCA" zapravo su java pjesnikova, koja otvara nedogledne poetske vidike i skraćuje put do čitatelja. Knjiga kao cjelina zrači literarnom zrelošću i najava je dobrih poetskih mogućnosti Davora Šalata. Do njega je da ispisivanje pjesama premjesti s margina novinskih radova na središnje stranice svoga spisateljskog opusa. Pjesnik i pjesništvo traže mjesto pod suncem izvan sumornih oblaka svakodnevice, koja poeziju izjednačava s izvještajima o dnevnim događajima, ili je drži čak i manje vrijednim štivom od ispričanog vica i duhovite dosjetke. Pjesnici i štovatelji lijepe pisane riječi trebaju se izboriti za vraćanje poezije na mjesto koje joj pripada u civiliziranom društvu.

Svoj prilog toj borbi, pjesnik Davor Šalat dao je na najbolji način knjigom poezije "SANJARIJE KRHKOG SUNCA" koju je gotovo u cijelosti posvetio slovima i riječima, najsavršenijem i najjednostavnijem ljudskom otkriću.

**Ivo Mijo Andrić**

# Vijesti

* * *

"Glas Koncila" od 6. II. 2000. donosi kratak članak o tom kako je arhitekt *Damir Perinić* šetao šumom Rambouillet kraj Pariza, gdje već dugo živi, i pronašao u antikvarnici sliku kardinala *Stepinca*, koju je poklonio Brusju na Hvaru, rodnom mjestu svojeg oca Luke, dugogodišnjeg direktora HKD-a, kojega je nadbiskup Stepinac vjenčao i kojemu je u više navrata pisao, što smo objavili u "Maruliću" za života prof. *L. Perinića* u njegovoj rubrici "Iz moje ladice".

* * *

"Hrvatsko slovo" od 26. I. 2000. donosi prijevode pjesama nobelovca *Joséa Saramaga* iz pera *Nikice Talana* te prijevod novele *Nikole Hajtova* "Ispit" iz pera *Ive Balentovića*.

* * *

"Ognjišče", br. 2/2000, objavljuje razgovor s nuncijem u Ukrajini, nadbiskupom *Nikolom Eterovićem*.

* * *

U "Vjesniku" od 24. I. 2000. objavljen je prikaz o Trgu *Marka Marulića* iz pera *Branimira Špoljarića*. U broju od 2. II. 2000. pod naslovom "Potvrđeno očinstvo" objavljen je članak o *Marulićevim* "Glasgowskim stihovima" u prijevodu *Darka Novakovića* te najava serije "*Marko Marulić* Splićanin" na HRT-u u režiji *Liljane Jojić*.

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 28. I. 2000. pišu o 10. obljetnici slovačkoga Hrvatskog kulturnog saveza, proslavljenoj u Devinskom Novom Selu uz nazočnost hrvatskog veleposlanika *Gjure Deželića*. U istom broju uredništvo izvješćuje o boravku *Slobodana Šnajdera* u Beču.

* * *

U Blayu je od 1. II. do 8. III. 2000. održana izložba slika *Jeana Guittona*, poznatoga katoličkog filozofa, s tematikom uskrsnuća.

* * *

UNESCO-ova nagrada za mir za 1999. dodijeljena je Zajednici *sv. Egidija*. Žirijem je predsjedao *Henry Kissinger*. Do sada su tu nagradu dobili *Jimmy Carter*, *Simon Peres* i *Yasser Arafat*, *Yitzak Rabin*, *Nelson Mandela* i *Frederik W. De Klerk*.

* * *

Kod Cerfa je objavljena knjiga *Philippea Chenauxa* "Entre *Maurras et Maritain*" (Između Maurrasa i Maritaina).

* * *

U listu "La Croix" od 7. XII. 1999. *Jacques Duquesne* piše u članku "Les traces de Seattle" (Tragovi Seattlea) o neuspjehu WTO-a. WTO je doživio slične reakcije i u Davosu.

Prigodom izvođenja Orestije u režiji *Jean-Louisa Barraulta* a u *Claudelovu* prijevodu, objavljen je članak "Le génie religieux *d'Eschyle* selon *Claudel*".



* * *

"La Croix" od 27. I. 2000. objavljuje članak *Marcela Neuscha* o "Riječima" i "Mučnini" *Jeana-Paula Sartrea* (Mots et Maux du XX$^{e}$ Siècle).

* * *

"Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije, br. 1/2000, donosi članak *Mirka Ćurića* "Književnost i jaka zbilja" o hrvatskoj proznoj književnosti s kraja XX. stoljeća, članak *Ljiljane Matković Vlašić* "Životna angažiranost laika" i članak *Adolfa Polegubića* "Laici u Crkvi i društvu u Hrvatskoj".

* * *

U Odri je 6. II. 2000. umro o. *Marko Japundžić*, suradnik "Marulića" i jedan od naših najkompetentnijih poznavatelja glagoljice.

* * *

"Hrvatsko-slovački rječnik" u izdanju "Školske knjige predstavili su 9. II. 1999. *Dubravka Dorotić*, *Vlado Horvat* i autor p. *Ferdo Takač*, počasni član HKD sv. Jeronima i prijatelj dr. *Josipa Andrića*. O tom važnom kulturnom događaju izvijestio je sav naš tisak. 10. II. posjetio je p. Takač s veleposlanikom *Janom Petrikom* i našim članom S. Pačarićem prostorije HKD sv. Jeronima.

* * *

20. prosinca 1999. Sveti Otac je potpisao dekret o herojskim krepostima *Ivana XXIII.* (1881.- 1963.) pa se tijekom jubilarne dvijetisućite godine - najvjerojatnije 3. rujna - očekuje proglašenje blaženim Ivana Dobrog (krsnim imenom Angelo Giuseppe Roncalli).

A 27. siječnja 2000. papa *Ivan Pavao* II. službeno je priznao čudesno ozdravljenje na smrt bolesne talijanske redovnice (s. Katarine), koje se - po zagovoru pape Ivana XXIII. - dogodilo 1966. godine. Liječnička komisija Kongregacije za kauze blaženih i svetih, u proljeće prošle godine, jednoglasno je priznala medicinsku neprotumačivost tog ozdravljenja.

* * *

U "Mogućnostima" 4-6/99 *Ivo Sanader* objavljuje članak "Novi Tomasovićev Marul".

* * *

"La Croix" od 2. II. 2000. objavljuje članak *Pierrea Yvesa Le Priola* o filmu "Terezija" *Alaina Cavaliera*, koji je "izbjegao nápasti pobudnoga hagiografskog prikazivanja" života sv. Terezije iz Lisieuxa. U istom broju *Patrice Vivarès* piše o *Moatijevu* filmu "Isus" pod naslovom "Jésus sans les Evangile" (Isus bez evanđelja). Broj od 25. I. 2000. piše o *Sylvie Germain*, dobitnici nagrade pisaca vjernika za knjigu "Etti Hillesum" o aušvickim strahotama . *C. Le.* piše o aktualnosti Katoličke akcije, u kojoj bojovne aktiviste zamijeniše "hodočasnici" i konvertiti.

* * *

"Glas Koncila" od 13. II. 1999. donosi prikaz 2. izdanja romana *Stjepana Džalte* "Selo Svađalovo" s predgovorom *Radovana Grgeca*.

* * *

List "Die Furche" od 3. II. 2000. objavljuje pismo *Fritza Muliara* u povodu izbornog uspjeha *Jörga Haidera* pod naslovom "Östereich ist kein Nazi-Land" (Austrija nije nacistička zemlja).

* * *

10. II. 2000. umro je u Zagrebu naš suradnik *Zoran Kotarski.*

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 4. II. 2000. donose članak o horvatanskom dijalektološkom rječniku p. *Ferde Takača.*

* * *

"Hrvatsko slovo" od 11. II. 2000. objavljuje prikaz *Marčinkove* knjige "Gvozdansko - hrvatska Masada" iz pera *Nevenke Nekić*, razgovor *Balde Dobrašina* s *Mirkom Tomasovićem* pod naslovom "Marulić je hrvatski Dante" i odgovor *Mate Marčinka Radoslavu Katičiću.*

* * *

"Glas Koncila" od 20. II. 2000. donosi članak "*Stepinčevo* u HKD-u".

* * *

Hrvatski radio emitirao je na 1. programu 15. II. 2000. prikaz života i djelovanja *Petra Grgeca* povodom 110. obljetnice rođenja.

* * *

"Vjesnik" od 14. II. 2000. donio je pismo *Krešimira Cerovca* o demokršćanstvu s citatom iz knjige *Radovana Grgeca* "Odsjevi kršćanske kulture".

* * *

18. II. 2000. na dan bl. fra *Angelica*, talijanskog slikara, održan je u Rimu *Jubilej umjetnika* u okviru proslave Velikog jubileja 2000.

* * *

9. I. 2000. francuska je televizija na svom 2. programu donijela prikaz života i djela kiparice *Camille Claudel*, sestre *Paula Claudela.*

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 4. II. 2000. donose izjavu p. *Ferde Takača* o starinskoj hrvatskoj terminologiji Hrvatskoga Groba.

* * *

Prema anketi dnevnika "Le Parisien" knjigom stoljeća proglašen je "Mali princ" *Antoinea Saint-Exupéryja.* Slijedi knjiga "Starac i more" *Ernesta Hemingwaya*, "Veliki Meaulnes" *Alaina Fourniera* itd.

* * *

*Petar Marija Radelj* u "Vjesniku" od 26. II. 2000. piše o *Tomi Verešu*, našem suradniku, prigodom 70. obljetnice rođenja, u članku pod naslovom "Osebujna pojava hrvatske filozofije". Tom prigodom i HKD sv. Jeronima priprema njegovu novu knjigu "Razmišljanja jednog kršćanina".

* * *

Njemački filozof *Hans-Georg Gadamer*, učenik *Heideggerov* i "otac" hermeneutike kao teorije razumijevanja, proslavio je 11. II. 2000. stotu obljetnicu svojeg rođenja. Rođen je 1900. u Marburgu.



* * *

O *Richardu Wagneru*, velikomu kompozitoru, kao o duhovnom ocu nacionalsocijalizma piše u listu "Die Furche" od 17. II. 2000. *Michael Krassnitzer*. S pravom Wagnera smatramo "antisemitom". Međutim, antisemitizam kao i antifašizam dobiva danas razne denotacije i konotacije. Ni sâm nacionalsocijalizam ne bi trebalo da bude, kao kombinacija nacionalizma i socijalizma, bez svojih šovinističkih konotacija, potpuno negativan, kao što nije negativna ni kombinacija "liberalni socijalizam" ili "socijal-liberalizam". S fašizmom je ipak drukčije jer tu gotovo i nema polisemije, ali u riječi "antifašizam" postoje još žive konotacije ili ružna sjećanja na poraće u Hrvatskoj kada su svi nekomunisti bili "fašisti" ili "klerofašisti", a u ime "antifašizma" gubili glavu nedužni Hrvati. Još nam odzvanjaju u ušima pozdravi i naredbe uz "Smrt fašizmu - sloboda narodu!", harangiranja AFŽ-a itd. Inače sâm po sebi ni pojam komunizma nije negativan. Pravi komunizam s ukidanjem privatnog vlasništva kao izvora otuđenja i danas se provodi u nekim redovničkim zajednicama kao i u prvobitnoj Crkvi; ali budući da je komunizam *par excellence* bio utjelovljen u boljševiku Staljinu, koji je poslije rata uspostavio dosad prostorno najveći imperij, a nacionalsocijalizam u novovjekom Atili Hitleru, možemo ustvrditi da su i komunizam i nacionalsocijalizam ili nacizam bili nesreća za čovječanstvo (usp. "Mišljenja" str. 385).

* * *

U okviru obilježavanja 550. obljetnice *Marulićeva* rođenja organiziraju se razne tribine u Zagrebu, Splitu i Sarajevu. Objavljeni su mnogi članci, npr. u "Vjesniku" (usp. "Marulić" 1/2000), u "Vijencu" od 24. II. 2000. (Tempus urget) itd.

* * *

O pjesništvu *Muse Ćazima Ćatića*, hrvatskog pjesnika muslimana, piše u "Stećku", br. 73/2000, *Željko Grahovac*. "Marulić" je uvijek vodio računa o muslimanima koji su se osjećali i priznavali hrvatskim književnicima i pripadnicima hrvatskog naroda. Na primjer, među najbližim suradnicima "Marulića" i "Danice" bili su *Alija Nametak, Enver Čolaković, Salih Alić*, a prije toga *Musa Ćazim Ćatić* i *Hamdija Kreševljaković*. Nakon formiranja bošnjačke nacije prilike su se, dakako, izmijenile, ali iz toga ne slijedi da se i danas moramo odricati muslimana koji se osjećaju i priznaju Hrvatima.

* * *

Prijatelj HKD-a i hrvatski književnik *Olinko Delorko* umro je 19. II. 2000. u Zagrebu u 90. godini života.

* * *

24. II. 2000. emitiran je na 2. programu Hrvatskog radija krimić ili "radio-napetica" *Stanislava Pejkovića* "Dvije usidjelice".

* * *

15. II. 2000. posjetili su slovački predsjednik *Rudolf Schuster* i slovački kardinal *Ján Korec* Vatikan. Tom prilikom o patnjama Crkve u Slovačkoj govorio je kardinal Korec, kojemu je naše Društvo u hrvatskom prijevodu *Dubravke Sesar* objavilo knjigu "Od one barbarske noći".

Nažalost, ta knjiga, kao ni posjet predstavnikâ HKD-a Nitri, Korecovoj rezidenciji, nije naišla na odgovarajući publicitet ni u dnevnom ni u vjerskom tisku.

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 18. II. 2000. pišu o *F. Takaču* i njegovu "Horvatanskom rječniku".

* * *

U "Glasu Istre" od 18. II. 2000. književnik i urednik *Daniel Načinović* piše osvrt na knjigu *Mladena Jurčića* "Na izvoru ponoći".

* * *

"Die Furche" od 24. II. 2000. donosi članak *Huberta Feichtlbauera* "Das andere Österreich" (Druga Austrija) u kojoj se opisuje "harangiranje" biskupa *Eugena Drewermanna* protiv "inkvizitorske" Crkve u bečkoj vijećnici. U istom broju *Anton Pelinka* piše o solidarnosti kao uvjetu za uspjeh "lijeve" politike.

* * *

Radio Vatikan donio je 29. II. 2000. prikaz Marulića 1/2000 (*B. Rotar*).

* * *

O Maruliću 1/2000 piše "Glas Istre" od 23. II. 2000 (*D. Načinović*). O Maruliću 1/2000 pišu i *I. Mikuličin* u Jutarnjem listu od 25. II. i *S. P.* u Večernjem listu od 28. II. 2000.

* * *

U Vjesniku od 2. III. 2000. *Mira Jurković* objavljuje članak "Novo ruho *Marulićevih* dana".

* * *

"Notes et Documents", br. 56/99, objavljuju članak *Sylvaina Guéne o* korespondenciji između Péguyja i Maritaina.

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 7/2000, srpska spisateljica *Biljana Srbljenović* razgovara s *Paolom Perazzolom* o tom kako su na nju utjecali *Karl Jaspers, Karl Popper* i *Hannah Arendt.*

* * *

"La Croix" od 19-20. II. 2000. donosi čitavu stranicu posvećenu *Françoisu Mauriacu* i njegovu postumnom djelu "La Paix des cimes" (Mir vrhova).

* * *

"Vjesnik" od 15. III. 2000. donosi u "Izlogu knjiga" prikaz jeronimskog izdanja "Na izvoru ponoći" *Mladena Jurčića*, tajnika "Marulića".

* * *

U povodu 104. obljetnice smrti Oca domovine dr. Ante Starčevića 28. II. u župnoj crkvi sv. Mirka u Šestinama održana je svečana sveta misa zadušnica. Misu je vodio generalni vikar Vojnog ordinarijata msgr. *Josip Šantić,* uz koncelebriranje kancelara Vojnog ordinarijata vlč. *Anđelka Kaćunka*, dominikanca *Vjekoslava Lasića,* župnika župe sv. Mirka u Šestinama vlč. *Ivana Čučeka* i njegova kapelana, vlč. *Ivice Zlodija.* Nadahnutu propovijed o Anti Starčeviću i o Hrvatskoj u ovom vremenu održao je *vlč. Anđelko Kaćunko*, a na kraju sv. mise je Starčevićev zemljak i član našega Društva, *mr. Nikola Bićanić, Kaćunkovu* propovijed pjesnički zaokružio pjesmom "Utjeha" ličkog pravaša vlč. *dr. Frana Biničkog.*



## SADRŽAJ


**Radovan Grgec:** Uz rub ... 225
**Svijet i nadsvijet u književnosti** ... 229
**Hrvatski naš (ne)zaboravljeni** ... 230
***Tomislav Maretić:** Nagorjela večer ... 231
**Margherita Guidacci:** Isenheimski oltar (siječanj-listopad 1977.) ... 232
**Tvrtko Klarić:** Kako je nastao *Križni put Čovječanstva* Margherite Guidacci ... 243
**Massimiliano Giuseppe Rosito:** Narudžba i sloboda nadahnuća ... 244
**Margherita Guidacci:** O jednom sretnom susretu u ozračju kreativnosti ... 247
**Katarina Cipra:** Gaudium aeternum ... 250
**Marija Pogorilić:** Vazmeno jutro ... 252
***Stanislava Adamić:** Ne čuju se orgulje ... 253
***Ivana Radić:** I tako svakog dana; U proljetnoj noći ... 254
***Mira Krajačić-Beutz:** Majci ... 254
**Timjana Mahečić:** Uskršnje čestitke koje nisu nikamo otišle ... 255
***Josip Ćosić:** Haiku ... 260
**Mladen Jurčić:** Sjeverni pol hrvatskih "književnih krugova" ... 261
***Mladen Jurčić:** Barem me nikada neće pregaziti vrijeme; Među barbarima ... 265
**Giovanni Verga:** Sloboda ... 267
***Ivo Mijo Andrić:** Na kraju pjesme ... 271
***Zijad Duraković:** Promukli štropot; Zaostala sjena ... 271
**Tomislav Milohanić-Slavić:** "Prst Bojži!" ... 272
***Milan Radić:** Riznica hrvatske riječi; Mjesečina ... 275
**Luigi Pirandello:** Crni jarčić ... 276
***Stanislava Adamić:** Došao, blagoslovio, posvetio ... 281
***Božidar Brezinščak Bagola:** Haiku ... 282
**Šimun Jurišić:** Hrvati u Madridu ... 283
**Juraj Rebok:** Sjećanja na neke ljude i događaje iz NDH ... 289
***Malkica Dugeč:** Staklena krletka samoće; Zelenilo dana ... 297
**Tatjana Kren:** Markova (je) crkva mnogima smeta(la) ... 298
**Malkica Dugeč:** Razmišljanja o hrabrosti ... 306
***Ivan Zaharovič:** In illo tempore ... 309
**Mato Marčinko:** Umro je hrvatski glagoljaški velikan dr. fra Marko Japundžić (1914. - 2000.) ... 310
***Marija Pogorilić:** Zdrhi sriče ... 313
***Zdravko Kurnik:** Igra boja ... 314
**Sanja Vulić:** Blagdanska imena u čakavskim gradišćanskohrvatskim govorima u Mađarskoj 315
**Boris Copić:** Crtice iz staroga Trogira ... 318
**Nevenka Starčević-Kapetanović:** Haiku ... 320
**Vinko Juzbašić:** Sjemeništarac uzorna života ... 321
***Josip Ćosić:** Haiku ... 323
**Vinko Prizmić:** Mate Skalonja Rus ... 324
**Željko Vegh:** Križni put slikara Josipa Resteka u Čučerju ... 332
***Božo Kukolja:** Slika velegrada ... 343
***Barbara Tanodi-Kukolja:** Snohvatica ... 343

*Magdalena Kolar-Đudajek: Človek ..... 343
Josip Terhaj: Gos'n Pero i kakadu ..... 344
Lidija Bajuk: Parabola o gladijatorima sna ..... 350
*Mira Krajačić-Beutz: Tebi, majko ..... 352
Đuro Bošnjak: Slučaj ..... 353
*Josip Šimunović: Kako su se prevarili tvoji protivnici ..... 356
Nove publikacije ..... 357
Nagradna pletenica ..... 358

### Mišljenja i reagiranja

Emil Čić: Osnovana udruga "Dr. Milan pl. Šufflay" ..... 359
Ante Gradiška: S(u)m(r)ak Kalajićeva svijeta? ..... 361
Pavao Galić: Kako je počela koncilska obnova u mom gradu ..... 364
Ivan Biondić: Slavokroatizam: Nova denacionalizacija hrvatske povijesti ..... 372
Mladen Jurčić: Gdje su sada jadikovke o nužnosti slobode, nesmetanoga rada i neovisnosti medija? ..... 384
I. P. Rebić: Trg žrtava fašizma ..... 385

### Mozaik

Ivan Ivek Milčec: Književno-literarna večer u Berlinu ..... 386
Pr: Jeronimski pisac Milutin Mayer ..... 386
Vesna Kukavica: Hrvatski almanah iz Chicaga ..... 387

### Knjige

Tomislav Heres: Petrinjski zbornik za povijest i obnovu zavičaja 2 ..... 389
Tomislav Milohanić: Poetski iskorak i raskriljenje u zbirci Rudolfa Ujčića "Arka bjelokosna" ..... 393
Ivan Damiš: Bjelovarske ulice ..... 394
Ivo Balentović: Monografija o bosanskom biskupu Miletiću ..... 396
Oživjelo izdavaštvo u Istri ..... 397
Anđela Frančić: Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj ..... 400
Stanislav Vitković: Vladimir Zagorac: Blagdanski i sakramentalni homilijar ..... 401
Tri knjige dr. Stjepana Kožula ..... 403
Ivo Mijo Andrić: Vrata koja vode u svijet poezije ..... 404
Posveta riječima ..... 406

### Vijesti

Iz domovine i svijeta ..... 406

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredničkí odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220